

BAKI BEYNƏLXALQ
MULTIKULTURALIZM MƏRKƏZİ
BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE

Qurban Səid

Əli

və

Nino

Tat dilində

Bakı – 2023

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi

Redaksiya

Heyəti:

Kamal Abdulla, Rəvan Həsənov,
Muxtar İmanov, Şirindil Alışanlı,
Tehran Alışanoğlu, Solmaz Tohidi,
Rafiq Səməndər

Layihənin İdeya

Rəhbəri:

Kamal Abdulla

*Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin
Himayəçilər Şurasının sədri, Xalq Yazıçısı,
Azərbaycan Dillər Universitetinin Rektoru*

Rəyçi:

Rafiq Səməndər

Tərcüməçi:

Əliyev Telman Əsəd oğlu

*Rusiya Vladimir Dövlət Universitetinin
Dosenti*

Nəşrə məsul:

Rəşad İlyasov

*Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin
Analitika şöbəsinin müdiri*

Qurban Səid. ƏLİ və NİNO (Tat dilində).

Bakı, Mütərcim, 2023, 240 səh.

ISBN 978-9952-28-653-3

© Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, 2023

BAKI BEYNƏLXALQ
MULTIKULTURALİZM MƏRKƏZİ
BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE

Qurban Səid

Əli

bə

Ninoyaz

Bə Tati

Boku – 2023

Boku Beynəlxalq Multikulturalizmə Mərkəzi

Redaksiyaya

Heyəti:

Kamal Abdulla, Rəvan Həsənov,
Muxtar İmanov, Şirindil Alışanlı,
Tehran Alışanoğlu, Solmaz Tohidi,
Rafiq Səməndər

*Layihəyə İdeyayürə
kələyi:*

Kamal Abdulla

*Bakuya Beynəlxalq Multikulturalizmə
Mərkəzürə Himayəçihoyürə Şurayürə kələyi,
Xalqə Yazıçıyü, Azərbaycanca zühunhoyə
universitetürə Rektorü*

Rəyitin:

Rafiq Səməndər

Tərcüməçi:

Əliyev Telman kuk Əsəd

Vladimir Universitetürə Dosentü

Bə nəşr məsul:

Rəşad İlyasov

*Boku Beynəlxalq Multikulturalizmə mərkəzürə
Analitik şöbəyürə kələyi*

Qurban Səid. ƏLİ bə NİNOYAZ (Bə Tati).

Boku, Mütərcim, 2023, 240 səh.

ISBN 978-9952-28-653-3

© Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, 2023

Tat dilinə tərcümə olunmuş Qurban Səidin “Əli və Nino” əsərinə rəy

Kitabdakı hekayə baş qəhrəman-qədim aristokrat ailəsinin nəsindən olan Əli xan Şirvanşir adından aparılır. O, Bakıda məktəbdə oxuyarkən doğma ölkəsinin və sakinlərin mentalitetinin necə dəyişdiyini qeyd edir. Romanda aktual bir mövzuya toxunulur-fərqli millətlərdən, dinlərdən, tərbiyələrdən deyil, həm də düşüncələrdən olan insanlar arasındakı sevgini göstərir.

Əli xan öz xalqının oğludur, Azərbaycanın Avropa ölkələrindən birinə çevrilməsini istəmir. Ənənəvi bir həyat tərzi yaşamaq istəyir və ölkəsi üçün mübarizə aparmağa və ölməyə hazırdır.

Ancaq əli başqa bir dünyaya alışıq gürcü Nino Kipianiyə aşıqdır. Nino Avropanı mədəniyyət nümunəsi kimi görür və orada yaşamaq istəyir. Əli Nino ilə birlikdə çıxış yolu tapmağa çalışırlar. Əli Nino üçün özünü Avropadakı kimi hiss etməsi üçün hər cür şərait yaratmağa çalışır və Nino əsl Şərqi qadını olmağa çalışır.

O, Asiya, pravoslavlıq və İslam, qadın və kişi arasındakı fərqləri birləşdirməyə və göstərməyə çalışdı. Burada sevgi və nifrət, sülh və müharibə, həmçinin azərbaycanlılar, gürcülər, ermənilər, farslar, ruslar və hətta ingilislər var.

Əsas şəhər Bakıdır, burada Şirvanşirzadənin ailəsindən olan gənc müsəlman Əli xanın və pravoslav gürcü şahzadəsi Nino Kipianinin məhəbbəti yaranır və güclənir. Onları çox şey ayırır: iman, adətlər, dünyaya münasibət, amma sevgi hər şeyi dəf edə bilər.

Romanın hadisələri XX əsrin əvvəllərində baş verir. Dünya müharibəsi, 1917-ci il inqilabı, Rusiya vətəndaş müharibəsi və 1918-ci ilin mart hadisələri Bakıda Azərbaycan sakinlərinə təsir etməyə bilməzdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması, Bakının bolşeviklər tərəfindən ələ keçirilməsi, Azərbaycanın daha da

sovetləşməsi milli müqavimət ocaqlarının yatırılması ilə müşayiət olunurdu.

Azərbaycanda roman Milli Sərvət hesab olunur. Bu kitabla əlaqəli ən böyük problem Müəlliflik məsələsidir. «Əli və Nino» nun əsl müəllifliyi hələ də mübahisəlidir. Yalnız yazıçının Qurban Səid təxəllüsündən istifadə etdiyi məlumdur. Müxtəlif ölkələrin alimləri, ədəbiyyatşünasları hələ də «Qurban Səid» adının arxasında kimin gizləndiyini başlarını sındırırlar.

Roman ilk dəfə 1937-ci ildə 85 il əvvəl Vyanada (Avstriya) alman dilində nəşr edilmişdir. «Əli və Nino» nun populyarlığı ildən-ilə artır, indi kitab artıq dünyanın 30-dan çox, o cümlədən tat dilinə tərcümə edilmişdir.

2007-ci ilin yazında azərbaycanlı rejissor Elvin Mirzəyev Bakıdakı Aktyorlar Evində «Əli və Nino» tamaşasını səhnələşdirmiş və baş qəhrəman Əli rolunda dünyada ilk ifaçı rolunu oynamışdır. 1937-ci ildə bestseller olan «Əli və Nino» « bu gün də nəşr olunur.

Roman Azərbaycan ədəbiyyatının klassik nümunələrinin arasında özünə yer tapmışdır. Romanın Azlıqlarda yaşayan kiçik etnik xalqlarından biri olan tat dilinə tərcümə olunması, (dünyada ilk dəfə) müasir çoxmillətli Azərbaycanda xüsusi məna kəsb edir. Bu, şübhəsiz, Azərbaycanda kiçik etnik xalqlara göstərilən qayğıkeşlikdən irəli gəlir.

Telman Əliyevin böyük zəhməti sayəsində ortaya çıxan bu tərcümə, bir nümunə olaraq, Azərbaycan dilində yazılmış əsərlərin tat dilinə tərcümə olunmasına sövq edəcəyinə inam var.

Elman Əhmədov
“Azəri” Tat Mədəniyyət Mərkəzi
İctimai Birliyinin sədri

“Əli bə Ninoyaz” romanürə be tati dör dəre birəyü rəy

Bə kitab birə hekayə əsas qəhrəman – ə qədimi aristokrat ailəyə ə nəsilü birə Əli xan Şirvanşirə ə duhunü qaf səxə əbirən. Ü, bə Boku bə məktəb bəxundeni doğma ölkə xiştənə, həmiş ədemihoyürə mentalitetşunə cənəm dtqiş birənşunə nüşun bədərən. Bə roman bə yə aktual mövzu varaftərə əbirən – ü ə bə areşun ambara fərqü birə millətə, dinha, tərbiyəhoşun nən, həmiş ə düşüncəhoşun birə insanhoyə bə araşun birə xastənə nüşun bədərən.

Əli xan xalq xiştənə kukurü, Azərbaycanə bə Avropa birə ölkəhoüyürə bə yeky dör xardönürə nə bəxastən. Bə ənənəyaz birə yə həyat tərzi qirorundən bəxastən, həmiş becub ölkə xiştən be mübarizə bərdən, be mürdəniş həzü.

Əncaq Əli bə yə başqa dünya alışımış birə bə Nino Kipiani əşuq əbirən. Nino Avropayə mədəniyyətə bə kük nümunəyü bədirən, bə ü güreyiş uncə yaşamış birən bəxastən. Əli bə Ninoyaz beki əz in vəziyyət be dirmorən bey yə ra aftən bəgəştənund. Əli çalış əbirənbu ki, Nino xiştənə bə kük bə Avropa yaşamış birən gar hiss se. Ü, Ninoyə Şərqə bə kük ən əsl zənü be mundənüriş çalış əbirənbu.

Ü, Asiyayə, pravoslava bə İslamaz, zənə bə mərdaz bə araşun birə fərqoyə beycub ən yek səxənürə nüşun bey dərənü çalış əbirənbu. İncə həm xastən, həm nifrət, həm sülh, həmiş müharibə, həmçinin azərbaycanha, gürcüha, erməniha, farsa, rusa, həmiş ingilisa hist.

Əsas şəhər Bokuyü, incə Şirvanşirə ə zadəganə ailə birə gənc müsəlman Əli xanə bə pravoslav birə gürcü şahzadə Nino Kipianiyə məhəbbətü məməl amarən səxt əbirən. Üşunə ambara çiza ə düyekü curə bəngəstən: imanşun, adətoşun, bə dünya münasibətşun, amma düyekiyə xastənşun hər çizə dəf bastan səxən.

Də roman birə karha XX əsrə bə əvvəlloyü bə sər amarən. Dünyayə müharibəyü, 1917-ə salə inqilabü, bə Rusiya birə vətəndaş

müharibə, həmiş 1918-ə sala bə martü birə hadisəha bə Boku, Azərbaycanə bə ədəmihöyü nə mudanist təsir nə səxən. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətürə ras birənü, Bokuyə ə taraf ən bolşevika bə dəs girorundönü, Azərbaycana digeyiş sovetləşmiş birönü milli müqavimətə ocaqoyürə bə xüsundənürəz müşayiət əbirənbu.

Bə Azərbaycan roman Milli sərət hesab əbirən. Bin kitabaz əlaqə birə ən kələ problem kitabə Müəllifürə ki birən məsələyürü. «Əli bə Ninoyaz»-ə əsil müəllifürə ki hələyiş mübahisəliyü. Yalnız yazıçıyə Qurban Səidə ə təxəllüsü istifadə səxənü məlumumu. Ambara ölkəhöyə alimoşun, ədəbiyyatşünasosun hələyiş «Qurban Səid» ə bə pusa nunü kiyə pənə birönürə beycubu sər xird bəsəxonund.

Roman lap əvəl bə 1937-ə sal əz in 86 sal əz in pişə bə Vyana (Avstriya), bə almanca nəşr bire. «Əli bə Ninoyaz» ə populyar birənü sal-ə-sal ambar əbirən, üzüm kitab dünyayə ə 30 ambarə zühun (zühü tati bə dörünü) tərcümə bire.

2007-ə sala bə vasalü Azərbaycanə rejissorü Elvin Mirzəyev bə Boku birə Xunə Aktyora «Əli bə Ninoyaz» ə tamaşayürə bə səhnə nare, kələ qəhrəman birə Əliyə bə rolü bə dünya ən əvvəl ü darafte. Bə 1937-yə sal bestseller birə "Əli bə Ninoyaz" imruziş nəşr əbirən.

Roman Azərbaycanə ədəbiyyatürə klassik nümunəhöyürə bə arayü bey xiştən cuga güfte. Romana bə kəm birə etnik xalqayə yekiyürə bə zühünü tərcümə birənü, (bə dünya ən əvvəl) bə ambara millətü birə üzümünə Azərbaycan yə xosə məna kəsə bəsəxən. İn, şübhə nist ki, bə Azərbaycan bə kəm birə etnik xalq nüşun dərə birə qayqı pişə amarən.

Telman Əliyevə şundə in ilk addımı, bə kük yə nümunə birənəz, Azərbaycan bə zühünü nöyüştə birə əsəroyə əz un yekin birə etnik xalqoyə bə zühunşun be tərcümə səxən yə firəyə ra bakardən.

Azəri tatoyə mədəniyyət mərkəzürə ictimai yeklikürə kələyü (sədrü)

Elman Əhmədov
"Azəri" Tat Mədəniyyət Mərkəzü
Cəmətə Birligürə sədrü

I Fəsil

U mu bə Bakı birə rus imperator humanitar gimnaziya bə üçüncü sinifü bəxundəni be sinif cülta tələbə birim. Əz uşun si nəfərü müsəlman, cartəyü erməni, dü nəfərü polyak, sə nəfərü sektant, yə nəfərü rus bu. Ə pişin bəədə coğrafiya dərsi bə giraştənbirim. Tə bun ruz bə areymun hiç kəs şəhərmunə bə yə xosə coğrafi cuga birənü diqqət səxə gar nə birebu. Əncaq üzüm professor Sanin bə zəifə mung xıştənaz bey umun şəhərmunə coğrafi bə cə birənürə bə sər bəngəstənbu. Umun bə sakit niştənaz bə gafayü bə diqqətaş guş bədənənbirim:

– Avropaya şərq sərhədayü ə Şimal Buzlu okeanı, ə qərb Atlantik okeanı, ə cənub ə Aralıq dənizi bəgiraştən. Avropaya şərq sərhədü Rus imperiyasıyə ə dörünü, Urala bə sırayaz birə dağayrə ə kinarü bə zirə əfirmorən, Xəzərə bə ə mingə bə düta cuga əburən, ə Qafqaz bəgiraştən. Bin məsələ güərə elm hələ gaf xıştənə tə bə axir nə guftire. Bəzi alima Qafqaza daqayürə bə cənubu birə ərazihoyə bə Asiya aid bəsəxonund. Digər alima in bölgəyə, ə taraf mədəni xas inkişaf səxönü güərə, bə Avropa aid bəsəxtənund. Öylunmənl guftirən bəxtənüm ki, şəhərmunə bə pişə raftə Avropa mı, yoxsa bə pusa mundə Asiya mi aid səxtənürə ə mövqeyşumun asılıyü”.

Müəllimmunə ə xıştən razı xəndistənü nə ə birənbu danistən.

Bə kəmərmun yə gurunə sualə borü rə narənü bey umun çaşqınlıq rast avarđ. Bin suala be cavab dərən kələ zəka tələb əbirənbu.

Bəədə lap bə pusa niştə Məmməd Heydər dəs xıştənə tik səxt gufti.

– Cənab professor, umun bə Asiya mundən bəxastənim.

Bə sinif yə səxtə qəhqəhə dirma. Məmməd Heydər ikinci salü ki, bə üçüncü sinif bəxundənbu. Bakı bə tərəf ən Asiya mundəməhəl, Məmməd Heydəriş yə saliş bə üçüncü sinif xundənü labüid bu. Bə ü güərə ki, maarif nazirliyə bə qərarürəz icazə dərə birəbu ki, Rusiyayə bə tərəf Asiya yaşamiş birəgarayü bə yə sinif cən qədə muxoyundund mudanund xundən. Bətən xıştən Rusa

orta məktəbüərə müəllimayüərə bə qızıl vorəyaz duxtə birə əlatüərə dəkərdə professor Sanin qəbəq xıştənə qırışdırmiş səxt:

– Ə guftirəntü hintər bədirmorən ki, Məmməd Heydər, tü bə Asiyə mundən bəxastəni? Yara dira bə pişə təxtə. Ya ra gun, fikirtüərə mudani əsaslandırmiş səxən?

Məmməd Heydər süpx birən-birən bə pişə dirma, əncəğ hic ciz nə danist guftirən. Ürə duhunü raha, qəbəqü qırış-qırış, denişirənü mənasüz bu. Məmməd Heydərə bə əxməxsayaqi vəziyyətə aftaranü güərə cartə erməni, düta polyak, sətə sektant, yə rus ambara həzz bəustarani, mən dəsmənə tik səxtüm guftürüm ki:

– Cənab professor, mənş bə Asiya mundən bəxastənüm?

– Əli xan Şirvanşir! Türüş mi? Lap xas dirə bə pişə gaf sa, denişim –

Professor Sanin zirə lö xıştənə bə pişə dərənaz, ürə Xəzər dəniziyə bə kinar avardə talehü ambara lənətə fukard. Bəədə sürüst, bə qüruraz gufdi:

– Hiç nə boşü tü mudanimi fikrürtüərə gaf səxən?”

– Həri, bə ü güərə ki, Asiyaya bəxastənüm.

– bəxastəni, huntərü mi? Lap xas, tü həqiqətən bə pusa mundə ölkəha bireyimi?

Misal üçün bə Tehran?

– Həri biram? Parinə vasal uncə bürüm?

– Lap xas, əgər huntərü, uncə hiç Avropajə ə mədəniyyətüərə jə kələ nailiyyətüərə dirimi?

Məsələn avtomobil dirimi?

– Həri dürüm, xıştəniş lap ə kələyü.

Yəni, ə si nəfər ambar ədəmi güftə, ambara avtobusa dürüm. İn avtobusa bə dörün şəhər kar bəsəxonund. Üşun ancaq ə jə şəhər bun jekin şəhər kar bəsəxonud.

– İn ra un tü dirəha avtobusu, üşun avtomobil nist. Əz üşuniş bə İran dəmiryolu nə birən güərə kar əfitəronund. Bə in bətənun “bə pusa mundeyim”. Niş bə cuğevtü, Şirvanşir. Bə sinif birə sitə musulmanə bə keşun varaftagar nə bu. Üşunə ə bə tarafmən denişrənşu cü guftirənşunə bəlli bürüm. Professor Sanin əsəbiləşmiş nə bu. Bə ü tapşirmiş bire ki tələbəha xıştənə bə kük ən əsl avropayə ədəmihoyü kələ se.

Professor sanin birdən birə xəbər usta: Əz üşumun bə Berlin raftagar bireyimi?

Sektant Maykov dəs xiştənə tik cəxt bə əyəli bə Berlin birən xiştənə gufti. Uncə ə zir xori ə ohun birə ra bə giraştənbu. Ü, ambarə mung-ətur birə tunelə stansiyayürə, yekiş moy xiştənə bey ü bə nunaz ə guşt xug həzür səxə qaxacə xas bə yarü mundəyü. Bə yarü mundə ciza bə kük mun birə müsəlman tələbəhayə yaman qəzəbləndirmiş bə səxən bu. Ə guşt xug birə qaxacə bə yar bəngəstəni ə tələbəha Seyid Mustafayə dülü dör xard, hətta ə sinif bə dimarənü icazə dəre bu. Be inaziş Bokuyə bə həg coğrafi birə cugayü bin fasunaz mübahisə bə sər rasi.

Bə bürun zəng bu. Professor Sanin yə suhuka nəfəs usta, ə sinif dirma. Ümuniş cültə tələbə bə ruzü sinifə tərək səxtim. İn kələ tənəffüs bu. Bə kələ tənəffüs sətə kar səxəni birim. Ə tədbiramunə yekiyü bə bürun virixtən bə qunşi birə real məktəbə tələbəhoşunə uniformahorüyə düyməhoyürə, kokardhaşunə ə qızıl birən güreyü üşunə kuftən bu. Bə ü güre ki umunə uniformahumunə düyməhayü həmiş kokardhaşun ə gümüş bu.

Un yekin kar, azərbaycanlıhayə bə zuhun Azəri səxt gafsəxənşu bu. Bə ü güre ki, rusayə bə Azəri nə danistənşu, bun zuhun gafsəxənə bə məktəb nə beştənbüründ. Üçüncü tədbirmun küçəyə bun tarafü giraştən, mügəddəs kraliçə Tamarayə bə litsey ən duxtörün raftən bu. İn ra mən duxtərünə bə litseyşun raftənə bə qərarü amarum.

Duxtərün bə kük kulak təmiz, ə isbi döşlük mavi uniforma donhaa dəkərdə büründ, düta-düta, sətə-sətə bə baxcə bəgəştənbüründ. Duxtər xolemən Aişə mənə di bə mən dəs səxt. Ü, bə Nino Kipianiaz dəs düyekü güftəbüründ bəgəştənbüründ. Nino bə dünya birə ən xosə duxtərünə yeküyü bu. Mən bə axirinci coğrafiya dərsi bə müəllimmənəz bə Asiya mənsub birənmunə birə mübahisəmənə bə duxtərün gaf bəsəxtni dünyayə ə ən gözələ duxtərünürə yeküyü birə Nino ə pişə vini xiştən bə xori denişi gufti:

– Əli tü düz guftirəyi. Bə Xudə şükür ki, ümun bə Avropa yaşamış əbirənim. Əgər bə Asiya yaşamış birənbürüm mən gərək ə moy birə ruzmən çadra bəstənbürüm, türis mənə rumənə nə midiri.

Mən məğlub birənmənə bə sər afttərüm. Bə düzə gaf cü umbu guftirən? Ə gerçək Bokuyə biqərar vəkərdə birə coğrafi durumürə bə sayəyüris dünyayə bə ən gözələ çümoyü bastənbürüm denişirən. Ə duxtərün curə bürüm. Un ruz digə bə məktəb nə raftüm. Bə şəhər gəştüm, bə dəvəha tamaşa səxtüm, bə dərya dönüşürüm. Avropayə

bə Asiyayaz, yekiş Ninoyə lap ambar gözəl birə cümayürə bə yar bəngəstəni bə fikir raftym. Bə dörünmən yə dərd aftarabu. Bin ara ruyü bə dəsoyürəz ə cüzam xəstəliyi pusirə birə yə vöçünüm bə mən künd ama. Bə ü sədəqə dörüm, dəsmənə maç səxən xast, əncəq ürə halü mənə un qədər ürükütmüş səxt ki, çigirmiş bürüm, dəsmənə pusa geşürüm. Yə kəm bəədə bə sər aftarüm ki, zavalliyə təhqir saxam. Səhv mənə be ras səxən düz dü səhət şəhərə ələk-vələk səxtüm bey ü gəştüm. Əncəq ürə nə aftüm.

Əz ü bədə yə kəm vicdan əzabı girarundüm, bə tərəf xunə raftüm. Əz in əhvalata panc sal giraştəbu.

Bin cən sala ambara kara bire. Bey umun ye təzə müdir təyin birəbu. Nə deniş ki, bə gimnaziyə tələbəhayə kuftən qəti qadağanü, tazə müdir ə dü ra yərə ə yəxeymunə güftənəz, ə umunə cumundənəz həzz bostaranbu.

Bin panc sal şəriət müəllimimü, bə kük müsəlman bə dünya amarənmu güərə, xudəyə be umun kələ nemət bəxş səxənürə izah səxəbu. Bə sinifmun dütə erməni, yə rus tələbə amarəbüründ. Əncəq düta müsəlman tələbə məktəbə tərk səxəbüründ. Əz üşun yekiyü xundənə şunde, bə də şeş sal zən xaste, un yekinü məktəbə bə vəxt tətillü xunə dəvoyürə qurbunü bire. Mən, Əli xan Şirvanşir, bin panc sal sə ra bə Dağustun, dü ra bə Tiflis, yə ra bə Kislovodsk, yə rayiş bə İran birə əmimənə bə yanü bürüm. Yə rayiş Gerundivə¹ bə Gerudiyaz² fərgürə bə nə danistən güərə kəm mundəbürüm bə sinif munüm. Piyərmən bə y güərə bey gəfsəxən bə mecit birə imamə bə yanü raft. İmam bə y ə guşdərən bəədə bə zühun latın güərə in ra hay-küy tiksəxənə hic yə mənəyürə nə birənürə gufti. Əz y bəədə, iranə, rusə medalayürə, ordenihayürə həmməyrə bə dyş xiştən za raft bə yan direktor. Piyərmən bə məktəbə laboratorihayü cürbəcür cihaza, ləvazimata hədiyyə bə dərənbu. Ürə bə sayəyü ə sinif bə sinif bə giraştənbürüm. Bin ara tələbəhaüə bə məktəb, bə düta gülləyaz pur birə tapançayaz bə məktəb amarənə qəti qadağan birənürə xəbər dərə yə elan vərəcundə birəbu. Nəhayət, bin giraştə panc sal, bə şəhər telefon keşirə bu, dütəyış tazə kinoteatr vabirə bu. Nino Kipiani hələyış dünyayə ə ən gözələ duxtərunürə yekiyü mundəbu. Bə məktəbə dərşayə bə varəstünü kəm mundəbu. Tə bə hamiyə tətillü dirmarənmu cəmi-cümlətani yə həftə mundəbu. Mən

¹ Bə Latın, İngilis zühuniha fəli isim. Red.

² Bə Latın zühuni fəli sifət. Red.

bə xunə niştəbürüm, fikir bə səxənbürüm ki, bə latına kurshoyü raftənmənə mənayü nist.

Bə xunemunə bə zəvərə mərtəbəyü birə otaq ambar bə xuşməən amarənbu. Həmmə duvara Buxarayə, İsfahanə, həmiş Kəşhanayə bə xalçəhaşunaz bəzəmiş birəbirun. İn xalçəhayə naxışaşun ə bağçahayə, göləyə, üşəhayə, həmiş arkərahayə təsviraşunaz pur bu. Bə ü gürə ki, xalçəhayə duxtəgara üşəhayə, göləyə bə cüm xıştəşunaz dirand. Təsadüfi ədəmi bə sər ən un xalçəha birə naxışayə cü birəşunə nə mudanist.

Bun Xalçəha rang dərənə bey danistənü köçəri tayfahaya zənünə ən durə cülayə yabani tölü birə kuləhayürə a arayşun sad cürə giyo bəcürənund. Əz ü bəədə bə durazə incə əngüşta xıştəniyaz un giyohoyə sixmişsəxənaz əz üşun şirə bəkəndənund. Şirəyə bə qəriş səxənaz zərifə rəng bostaranbürund. İn gözələ rangoyə sıroyü cən sad sal əz in qədimiyü. Ambarun vəxt be yə sənət əsəriyə tə bə sər avardən rasundən baftəgar tə bə də sal əmək sarf bəsəxən. Əz ü bəədə sər xalçəha ov və döyüşən cəngavərayə səhnəhaşun təsvir səxə sirlüyə rəmza, həmiş işarəha baftə ə birən, bə kinarşuniş Firdovsiyə yə beytü, yaxud Sədiyə yə müdrikə kəlamü baftə birə yə sənət əsəri ə duvar vərəcundə bire. Bə dətəhayaz (ə dətə ambar) xalçəha bə duvar vərəcundən, həmiş bə xori şundən gürə utaq torik peydə əbirənbu. Bə otaq yə balacə divan, bə sədəfaz kar birə düta kətil, yə cəntə ambara ə puf birə bolış, bə ara ənihayış ambar gərəksiz birə yə kunə kimya, həmiş həndəsəyə kitabayü bu. İn kitabayə bəstüm, xunəyə bə sər hamarə bunü tik bürüm.

Əz uncə bə denişirəni dünyamə lap açuq bastanbürüm dirən: İcərişəhərə qalayürə, qalayə duvarayürə bürünə dərürə bə darafta cugayü bə ərəbə hərifayürəz nöyüştə birə saraya xərəbəluqayürə ə pişə cüm bə girorundənbürüm... Ərəb bə qıvrım saçayü vaşirə küçəhayaz dəvəha bə raftənbürund. Dəvəhayə biləka ən pohoşun un qədər incə bürund ki, ədəmi üşunə tumarlamış səxən bəxastənbu. Bun tarafış əfsanəvi Qız qalasıya bə həndəvəri turista dör baxardənbürund. Qalayə bə pusayü bədenişirəni tamam dör xardə qurğuşunə ə rangü birə, ədəminə səri nə dirmarə dərya Xəzər payistəbu. Bə pusayüriş bə kəskinə qayalıqayaz kulələga duraz birəbu bəraftənbu. İn mənzerə dünyayə ən gözələ mənzerəyü bu.

Mən düzə dəryayə, düzə hamorə gölə, həmiş üşunə bə areşun daraftə in qədimi şəhərə ambar bəxastənbürüm. İncə bey cub nəftə

gəştən aftən amaragara, yə kəm bəədə varlənmiş birə ədəmiha mung-əturə birə çül-biyabanhoyə bə xuşşun nə amarən güərə əz incə bə dirmarrənund baraftənbüründ.

Nökər çay avard. Ürə qurtum-qurtum xardən-xardən bə həg rahə dərə imtahanayə bə həgşun düşünmiş ə birənbürüm. Xiştənmənə un gədəriş üzmiş nə bəsəxənbürüm. Cənəmiş bu bisən giraştənbürüm. Əgər bureyiş boşüm narahat birənmən nə bu. Əgər məzun nə bürüm yərayiş be xundən bisən məcbur başüm, bə fabrik-zavoda kar səxə ədəmiha bə tənbell birənmən güərə nən, bə hər hal xiştənmənə yə in elmə ə mərkəzü vəkəndənəz, bə hər varastənmən güərə hörmət bisən (miyaz) sand. Bə gerçəgaz məktəbə tərək səxən, yə pişə kar bisən birənbu. Düyməyü ə gümüş birə, paqonlu, həmiş kokardlı boz tələbə uniforməmən son dərəcə şıqı. Mülki ələtəyə bə dekərdə vəxt xiştənmənə düziyürə gunüm narahat hiss bəsəxənüm. Lakin mən mülkiyə ələtəyə ambar nə bisən (miyaz) dökünüm. Yalnız yə hami. Əz y bəədəyiş bə... Moskva bə num Lazarev birə şərqrə zühunhoyə institutü bisən (miyaz) raftənbürüm. Bə in gərar dərəbürüm, bə ü güərə ki, unca bəraftəni ə rusa ambar-ambar pişə bisən (miyaz) birənbürüm. Üzgə zühunhayə vaouxtenü bey mən ə əyəli asan birənürə, be rusa son dərəcə çətin birənürə mən bastənbürüm. Üstəlik Lazarev institutürə tələbəhoşunə uniformahoşuniş ə həmmə uniformaha ən gözəlü bu. İn uniforma ə al qırmızı pəncək, ə qızılı yaxalıq, ə bə qızılə o tar birə xəncəl, bə adi ruzayiş be girarudənü icazə dərə nərme əlcəka ibarət bu. Tələbəhayə uniforma dəkərdənşun mütləq lazım bu, yoxsa rusla be umun hörmət nə misand. Rusaya hörmətsunə qazan nəsam Nino bə mən bə şüvər nə mure. Ninoyə bə Xristian birənü nə bisən dönüşüm ürə mütləq xastenişüm. Gürcüyə zənun dünyayə ən gözələ zənurunund. Əgər Nino mənə nə xoyü, cü bisən sam? Huntər birəməhəl yə cənta igidə cəvanhayə bə yanmən bisən vəgürüm vüruxunüm ürə. Ninoyə bə kəmə əsmən bisən boşunüm İranə ə sərhədoyə girorüm bə Tehran gərək bərüm. Uncəyiş Nino bə mən təslim bisən boşü.

Çünki ürə başqa çarəyü nist! Bə Boku birə xuneymunə ə sər bunü ətrafə ser bəsəxəni həyat ambar gözəl, həmiş sadə peydə ə birənbu. Nökərmun birə Kərim bə düşməni varaftə, gufti "Vəxtü amore".

Bə poy vaxuştım. Həqiqətəniş vaxtı rasirəbu. Bə üfüq, Nargin adasıyə bə puseyü ə ru o raftə yə gəmi peydə əbirənbu. Əgər xristian poçtuya avardə, həmiş teleqraf guftirə kiçikcək kağızə parçayürə bə sörü nöyüştə yazıha inanmış birənbu əgə, huntər un vaxt əmimən, sətə zənü, həmiş düttə qulluqçuhoyraz bəyəcə bun gəmi gərək birənbüründ. Üşunə be bə pişeyşun gərək raftəbürüm. Zu ə pilləkanha bə sirə firmorüm. Boşürüm bə fayton, bə mung-ətur birə liman bə ra aftapüm.

Əmimən, düziyürə gunüm, hörməti birə yə mərd bu. İranə şahü Nəsrəddin bə kələgeri nüşundərənəz bə ü “imperatorluqa şirü” fəxri numürə dere. Ə əz un ruz bəədəyiş bə əmimən başqa cür müraciət bey səxən izn nə bədərənbu. Ürə sətə zönü, ambara nükəroyü, bə Tehran yə sarayü, bə Mazandaraniş ucsuzbucaqsız xorihayü, həmiş malikanəhoyü bu. Ə zənunürə ən cavanü birə Zeynəbə bə azalu birə gədəyü gürə bə Boku amarənbu. Zeynəbə hələ də həştə yaşü hələ tamam nə birəbu. Əmimən ürə əz un yekin zənun ambar bəxastənbu. Yezuqə Zeynəbə əyəlü nə əbirənbu. Əmiməniş nəsil xiştənə be davam səxən əz ü gədəyə əyələ bəxastənbu. Bə Zeynəbə nə Kərbəlayə dərvişayürə tilsimaşun, nə ə Məşhəd birə bilicihayə ovsunhoşun, nəyiş bə eşq sənətyüyü təcürəbyü birə Tehranə qocəyə qərıhoşunə xeyrşun varəftəbirəbu. Bin məqsədəz üşun bə Həmədəniş raftəbüründ. Uncə ə gimizi səng tarəşirə bə sirü birə dənişirənəz yə kələ şirə heykəlü bu. Ki bastan in heykələ keysə, komni numü ə yar dirmərə krallayə ə tarəfişun narə bire. Ə çəntə əsira cini zənun ürə bə kük ən karvan ziyarət səxənd. Şirə qocaman sifətyrə bə mac səxənəz, əz ü bəədəyiş bə ümid ən hamilə birənəz, həmiş moy birə ruz xiştənişunə guzət səxəndü. Bə zavallü Zeynəbiş un Şirə ziyarət səxəniş yə fayda nə dərəbu. Bə ü gürəyiş üşun bə Boku amarənbüründ. Üşun ə incə birə həkimayə ə əzəmətşun kömək ummuş əbirənbüründ. Zavallüyə əmimən bə Boku amarəni həm yaşlü bu, həmiş ambar nə xastə zənun xiştənə məcbur birəbu ki bə xiştənəz biyörü.

Çünki adət-ənənə hintər əmr bəsəxənbu: “Yeki, düttə, sətə, lap carta zən mudani xastən. Amma bun şərtəz ki, bə həmmeyşun gərək bərabər münasibət bəsləmiş seyü”. Bə zənun eyni münasibət bəstən ü guftireniyü ki, bə Boku amarəni həmməşunə bəyanxiştən bəri.

Bə qanunəz üşunə bə mənəz heç yədəniş ələqəyü nistü. Zənə xeyloqiyə cugayü sarayə bə dörünü sakit birənürü: yəni ürə

dörünürü. Ədəbnə mərd bə zənunaz gaf nə mise, üşunə bə ruzşun nə müruxund, bə üşun hic salamiş nə mudanist fürsərən. Zənən xeyloqi mərdə əncaq sayəyürü. Həttə mərdun bun sayə xıştənuyə xoşbəxt hiss bə səxənund. İniş düzgün, hımiş yə əğüllüyə karü. Bə məmləkətmun yə əzini gaf bu: “bə xoykərg zuhun, bə zən əğül” nə əbirən. Bə kük əğülşun bə sərşun nə birə məəməl amarəgara, daimi bə zir nəzarət gərək başund ki, bə sər xıştənun, həmiş bə sər bə ətraf xıştəni birəgara bəla nə biyərund. Məncə, in lap əğüllüyə qayda.

Kuçikə gəmi bə kürpi yan za. Sinəhaşun mıyın birə dənizçihə ə gəmi bə kürpi sülüm firvardund. Bə gəmi birə sərnışinha: rusa, erməniha, yəhudiha bə xori bey pay narən cini tələsmiş əbiənbürund ki, hacundan ki hər dəqiqə bey üşun qiymətin bu. Əmimən ə gəmi hələ nə bədirmaranbu. Ü, həmişə bətənbu ki, “tələsikə kar şeytunə karürü”. Ancaq bə gəmi birə həmmə sərnışinha gəmiyə tərək səxə bəədə “imperatorluqa şirü”rə yaraşıqlı gövdəyü bə göyərtəyü peydə bu.

Ürə bə tənü yəxəyü ə ipəg birə yə libas, bə sərü ə siyə rang birə yə balaca xəz papax, bə poyhoyürüş suhukə başmaqa bu. Ürə bə ambara mıy birə saqqalürəz, əngüştayü bə dörün xına bu. İn ədat-ənənə həzar sal əz in pişə İman Hüseynə bə həqqə dinü güirə fukardə birə xunə bə xaturü anlamiş birənə əlamətü bu. Əmimənə vomundə balaca cümoyü bu, yavaş-yavaş hərəkət bəçəsəxənbu. Bə ruzürüş həyəcanhoşun əcuq peydə birə, ə sər tə ba poy bə siyə cərşoha vopuçundə birə zənun əmimən amarənbyrund. Ə ruz şuniş xədiməğaha əmarənbürund. Ə xədiməğaha yekiyü bə əğüllü sima malik bu, un yekiyü sifətü bə yə xışk birə marmilək başirənbu, un yekinürüş yə balacaboy, amma ağa xıştənə namusurə, həmiş şərəfürə qarovulçuyü birən güirə qürur ustarə yə ədəmi bung.

Əmimən yavaş-yavaş ə sülüm fima. Mən ürə qucaq zərüm, həmiş bə ehtiramaz ürə çəpə düşürə mac səxtüm – əslində bə ara xalq be yə əzini çiz ehtiyac nə bu. Bə zənunü heç ə zir cümüş nə dönüşürüm. Umun bə fayton başirim. Əmiməinə bə zənunürəz xədiməğahayü bə sərşun bəstə birə faytonhayaz bə ruzmun amarənbürund. Dəstəmunə be ən möhtəşəm peydə birənü Bokuyə əhlü əmimən be zəngin, həmiş bə əzəmətü bey heyran birənü faytona ə bə sahil birə ra bey garsəxənü bə faytonçu əmr da. Ninoyiş bə bulvar payistəbu, bə xəndistə cüma xıştənəz bə mən bədenişirəbu.

Əmimən əncag bə alicənablıqaz ruş xıştənə bə sorənaz bə şəhər birə tozə xəbərayə xəbər bəustaranbu.

Mən bə ü yə tazə xəbər nə birənə guftürüm. Çünki vəzifəmənə bə söhbət bə xidə lazımsız xəbərayaz başlamış birən, bəədəyiş bə gerçək lazımlı birə xəbərə giraştənaz bastənbürüm. “Dadaş bəy giraştə həftə Axundzadəyə bə kardəyaz zə küşt. Axundzadə – həş sal əz in pişə Dadaş bəyə zənürə beycub vüruxundənü təhlükəyə hələyiş sovuşmmış nə birənürə danistən-danistən bə şəhər amarəbu. Axundzadə, bə şəhər vəgaştə ruz kardələmiş bu. Üzüm polis bey Dadaş bəy bəgəştən. Amma ürə polis nə bisən (miyaz) afü. Nə deniş ki, həmmə Dadaş bəyə bə Mərdəkan birənürə bastanbu. Çünki ağülü bəsərü birə mərdun Dadaş bəyə ammar düz hərəkət səxənürə gaf bə səxənund”. Əmimən gafamənə bə sər xıştənəz təsdiq səxt gufti:

– Bəli, Dadaş bəy düz sexe.

– Digə cü tazə xəbərə hist?

Bəli, rusa bə Bibiheybət tozə nəft dirmarə cuga aftand. Dəryayə yə kəmə cugoyürə bə təmiz səxənəz, becub nəft gəştən, Nobelə firmayü ə Almaniyə yə kələ maşın avardəbürund.

Əmimən bə dörün heyərət bu: bə “Xudə, Xudə!” guftirənəz bə yə üzgün təhər löha xıştənə bə dü yeki sıxmış səxt.

– Bə xuneymun hər ciz bə gaydə xıştənü. Guftürüm: “Xuda ra tü bə yə həftə gimnaziyayə bisən varasüm”. Bə gaf səxənmən davam səxtüm, yaşlüyə əmiməniş mənə bə diqqətəz guş da. Nəhayət faytonmun bə xunemu künd amarəni, mən cümamənə bə yan taraf zilləmiş səxtənəz guftürüm:

– “Ə Rusiyə bə Boku adlı-sanlı yə həkim amare. Bətönund ki, ü, bə ambara danistən malikü. Bə ru ədəmi denişirən kimi, ürə ə keçmişü, həmiş ə üzümənə vəziyyətü xəbər bədərən. Ə darıxmışbirən güre əmiminə cümayü ingələ bəstə bu. Tamam bə laqeydiyaz əmimən un müdrəkə həkimə numurə öəbər usta. Mənə ə səxə gafamən əmimənə əz mən ambar məmnun birənürə bə sər aftarüm

Çünki inha həmmələ bə ümun həm əxlaqə, həmiş alicənabə tərbiyəyə əlamətyü hesab əbirənbu.

II Fəsil

Bə düm-düz birə sər bun nərm, ambara rangü birə, həmiş bə sərü cürbəcür naxışa birə Qarabağa xalçəhoyü əngəstə birəbu. Bə sər şangum bə sər xalşəha piyərmən, əmimən, həmiş mən çarçəngi zərim niştim. Bə pusa kəmərmun bə dəs xıştənu fənar güftə xidmətciha poyistəbürund. Bə pişemu birə xalçəyə bə sərü şundə birə süfrəyə sərü şərqə ə hər cürə xardəni ciza pur bu: Ballıbadamlı nunha, şirin səxə birə meyvəha, kəbab, bürcundə birə kərg, həmiş kişmişə aş.

Bə kük ən pişeynə piyərmənə bə əmimənəz bə incəligaşun heyran bürüm. Üşun cəpə dəs xıştənunə nə cumustənəz, bə sağə dəsəz ə lavaş əburanbürund, bə dörünü guşt bənarənbürund, dürmək bə səxənbürund bə duhun xıştənun bənarənbürund. Əmimən bə ambara incəlikəz sağə dəs xıştənə bə sətə əngüştürəz, buğlanmış birə ruğaniyə aşə bə dörünü şışt, ingələ aş vögüft. Üşunə bə kük ən küftə gürdinə səxt, yə dunəyə bə xari hə əngəstənəz, bə duhun xıştən bərd.

Bə çəngələz, kardəyaz xardənə vərdisş səxə rusa, nə bastönüm bə cü güre in qədər öyünmüş əbirənund. Həttə ən əxməxə ədəminiş, bə dörün yə ma bin cürə xardənə mudanü vomuxtən. Mən xıştənmeniş bə çəngələz, bə kardəyaz ambar rəhət bastanüm xardən, həmiş avropalıhayə bə ziyafət süfrəhaşun xıştənə cənəm bərdəniş lap xas vomuxtam. Nə deniş ki, dəhəştə yaşmən histü, mən bə kük piyərmən, bə kük əmimən tamam bə kük ən alicənab nun nə bastönüm xardən. Üşun əncəğ sağə dəsə bə sətə əngüştürəz şərgə ambara xardəni cizayürə cini bəxardənbürund barastənbürund ki, in ru dəsəşuniş tər-təmiz amundənbu. Nino xardənmunə bə təhəri bə kük ən barbarə təhər xardönü bədenişirənbu. Bə xunə ən Kipiani həmişə bə pusa ən miz bəniştəni avropasayağı nun bə xardənbürund. Bə xuneymun əncəq rusa qonaqunhomun əbirəni, huntər nun xardə əbirənbu. Nino, mənə bə sər xalçə bəniştəni, bə dəsmənəz xardənmənə bedirəni bə dəhşət amarənbu. Amma Ninoyə ə yorü bədirmarənbu ki, piyərü bə bista yaş xıştən rasirə bəədə ə çəngəl, ə kardə bəkərfitərən başlamış bire.

Xardən bə axir rasi. Umun dəsəmunə şuştim, əmimən yə balacə dua xund. Əz ü bəədə xarleni çiza ə sər süfrə vəgüftə büründ. Bə dörün kuçikə fincanha tündə çay avardə bu. Ə yə xasə xardən bəədə əmimən bə kük ən u qocayə ədəmiha ə dörüb-bürun, ə o, həmiş ə ti-ti ciza bəgəfsəxən başlamış bu. Piyərmən heç gaf nə bəsəxənbu, mənış duhunmənə bəstəbürüm niştəbürüm. Cünki adət hintər tələb bəsəxənbu. Yalnız əmimə söhbət bəsəxənbu, həmiş çənəm bə hər bə Baku amarəni bəsəxən, bə saray xıştən ambar mühüm, amma be mən un gədəyiş tam aydın nə birə, həmiş be mən unqədər yə mənayü nə birə kələ Nəsrəddin şaha ə zəmanəy bəhs bəsəxəbu. Əmimən bə gaf xıştən davam səxt, gufti:

“Tam si sal əz in pişə Şahən-şahə cümürə bəbəyü bürüm. Əlahəzrət sə ra bə Avropa bə səyahət bə raftəni, mənış bə xıştənəz əbərdənbu. Bə vəxt ən in səyahətə, kafirayə bə dünyəşunəz ə həmmə xastə tanış bürüm. Umun kralayə, kayzerayə sarayhaşunə, həmiş zamanə ən şixtəyinə birə xristianaşunə ziyarət səxtim. Qərbayə dünyayü yə qəribəyə dünyayü. Ə həmmə qəribəyü – bə zənun birə münasibətürü. Zənun, həttə krallayış, kansleroyiş zənunşun bə sarayha lüm-lüt bə gəştənbüründ. Bə üşun heç kəs yə gaf nə bətənbu. Bəlkə xristianha bə əsl mənə mərd nistund, bəlkəyiş inə yə başqa səbəbü histü. Xuda bastən, səbəb cüst? Əhəmiyyətü nə birə ciza in kafirayə qəzəbin bə səxənbu. Yə ra Şahənşah həzrətə çara bə saraybirə bə yə ziyafət dəvət birəbu. Çariçyiş bə yanü niştəbu. Şahənşahə bə boşqabu kərgə yə xosə budu bu. Əlahəzrət un gözələ, ruğaniyə bud ən kərgə bə sətə əngüşt xıştənəz bə yə zərifə fasunəz güftənəz vəgüft tik səxt çariçayə bə boşqabü naha: Çariçayə rang ruyü birdən-birə degiş bu, ə tərsi bə sürüstən başlavış bu. Əz ü bəədə Şahənşahə nüşun dərə in nəzakətü çara bə sarayü birə ambara prinshoyə, həmiş bə kələ rütbəyə birə ədəmihayə çəşmiş səxt. Əz un şö birə ziyafət bəədə fransayə səfirü, çarə zənürə bə ara dəsə xıştən vögüftə bə eybəcərə müsiqiyə müşayiətyraz bə kələ ziyafətə salonü bəcəstənbu. Çarə xıştənü ürə yə ambarə mühafizə səxə zabıtayüriş bin səhnə tamaşa bəsəxənburund. Əncəg hic kəs əz üşun çarə namusyrə, şərəfyrə bey daştən nə bəxıştənbu... Bə Berliniş jə qəribəjə cizə şahidy bürüm. Ümunə bə “Ə Afrika birə zən” operayü dəvət səxtund. Bə səhnə yə kökə zən dirma, başləmiş bu bə eybəcər məəni xundən. Heç yekimunə ə mung ən zən xoş nə amarənbu. Kayzer Vilhelmiş in zənə eybəcər xundənnürə dirə

bəədə, hə bə cugayü ürə cəzalandırılmış səxənə əmr səxt. Bə axırncı pərdə bə səhnə ambarə zənci ama, bə mingə ən səhnə yə kələ ataş səxtund. Dəs-poy ən zənə bəstund ürə bə mingə ən ataş birə poyə bəstund. Ü, bə mingə ataş yavaş-yavaş bə suxtən başlamış bu. Bəədə yə nəfər beymun ataşə simvolik birənürə gaf səöt. Əncag umun bə in inanmış nə birim. Çünki zənə cır zərənü ümun bə Tehran əbirəni şaha bə əmrürəz zində-zində suzundə birə kafirə zənə “hürriyyət-ül-Ayin”ə bə kük ən cırü dəhşətli bu.

Əmimən ingələ bə fikir xıştən qərq birəbu, bə niştə cuga xıştən gaf nə bəsəxənbu. Bəədə dərinə nəfəs usta, söhbət xıştənə davam səxt: “İn xristianhayə mənə bə sər nə aftara yə üzgə cizayış hist. Düşməne bey məğlub səxən üşunə xasə silahaşun, əsgəraşun, üstəlik hər ciz bey ras səxən xosə zavodaşuniş hist. Üzgəyə ədəmihayə ambar-ambar rəhət be küştən, kisə ye ciz afu, bun ədəmi ambarə pull, orden, həmiş medula mükafat bədərənud. Amma, əz un tarafış Avropalıha bə nə poyistənəz ambara xəstəxanaha bəkərdönund. Bə vəxt ən müharibə düşməne əsgərayürə xas səxəgara, həmiş düşməne əsirhoşunə xorundə ədəmihayış bin fasun hörmət əbirənbü. Bə üşuniş orden, həmiş medala dəre əbirənbu. Möhtəşəm hökmdara Şahənşah həzrətaşun, həmişə təəccübləmiş əbirənbu, bədənbu ki, bə dü yəki zidd kar səxə ədəmihayə bə yə fasun mükafatlandırmış səxənə bədirəni çəşmiş əbirəni əmundeni. Yə ra Şahənşah həzrətiha bə Vyana bin həg Avstriyayə bə imperatoruyürəz görüşmiş birə bu. Əncag Avstriyayə imperatoru cənəm lazımu mövzuyə nə danist vakardən. İnhayə həmməyürə bə tərsiyü, Avropalıha beymun nifrət bəsəxənund. Üşun bədənund ki, üşumun cartə zən bə daştenind, nə deniş ki, üşun bə ambara vəxt ə carteyiş ambar zənunəz yaşamiş əbirənund. Nə deniş ki hintörü, Xuda cənəm guftire bə huntəriş, yaşamiş birənəz hökmrənliq səxənmun gürə bə ümun nifrət bəsəxənund.

Əmimən bə sükut qərq bu. Toriki baftaranbu. Əmimənə saiəyü, yə ciliz, ambara yaşü birə bə yə quşə bə siluetü başirənbu. Ü, in gəke dikəlmiş bu, bə qucə ədəmi xas birə qaydayəz sürist, bəədəyiş bə hərərətəz bə gaf səxən başlamış bu:

– Əslində əgər be gerçək denişind, ümun Cənab Xudeymunə hər əmirürə bə cuga bə rasundenim.

Nə deniş ki, avropalıha xuda xıştəniyə əmirürə bə cuga nə barəsundənund, üşun haruz xıştonuyə zürin bəsəxənund. Umunə

zürmüniş, şanmüniş hər ruz bə zir yə poy baftaran. İn bə cü güra hintər əbirən? Ki bə mən cavab mudanü dərən? Hic kəs bə in cavab nə danist dərən. İn həm yaşlü, həmiş vomundə birə mərd bə sər poy vəxişt, lərzirən-lərzirən ə pilləkanha firma, raft bə utag xiştən. Piyərməniş raft bə ruzü. Xidmətçiha amarund, çayə fincanlihayürə vəcürund. Mən bə sər bun tək-tənha mundəbürüm, əncag bə xisrə fikir nə bürüm. Toriki şəhərə bə dörün cangul xiştən güftəbu.

Boku yə təkə şəhər nə bu. Boku yə xocəməzə bə kük dörün lugu, dörün bə dörün daraftə, ə düta şəhər ibarətü. Şəhərə qədim qala duvarhoyürə bə xaricü yə bürünə şəhər hist. Ürə fireyiyə küçəhoyü, bülündə binahayü, muhg-ətürü birə, həmiş cümaşun be ambara pul vobirə ədəmihayü hist. Ə bürün fısqırmış, bərəkət, həmiş zənginlik avardə nəft, bə kük ən ə voriş bəədə ambar birə dümbələka, ə kinarə cəməətə bə Boku axmiş bəsəxənbu.

Bin şəhər teatrha, məktəbha, xəstəxanaha, kitabxanaha, polisə ədəmihoyü, daima kürəkaşuni çılpaq gəştə gözələ zənun histü. Bə kinar birə şəhəriş güllə şundənbürund, həmmə bisən danistənbu ki, in bə sər ən pulü? Avropajə coğrafi sərhədü ə kinar ən şəhər bəgiraştənbu. Ninoyiş bə ə içəri şəhər bə kinar birə şəhər yaşamış əbirənbu.

Bə İçəri şəhər birə qalayə divarayürə küçəha bə kük ən dar söyüdə vəlgayü, həmiş bə kük ən şərqə qılincü təng, həmiş şəftə-şur bürund. Məscidayə nərmə örəhoyə sula səxə minarəhayüi Nobelə firmayürə ras səxtə neftə ə qülləhayü tamamilə fərqlü bu. İçəri şəhərə ə şərqə duvaryü “Qız qalası” tik əbirənbu. Bokuyə hökmdarü Məmməd Yusif xan in qalayə bə şərəf duxtər xiştən vəkərde.

Şəhərmünə bə küçəhayü bə sad salayaz xun bə kük ən sayıl axmiş bire. Beymun zür, həmiş cəsarət dərə ciziş hə in axmiş birə xunü.

Düz bə pişə xuneymun knyaz Sisianaşviliyə darvazayü tik əbirənbu. İn darvayiş bə yonü bə yə vəxtə nəcibə ədəmihayə xunşun ruzundə bire. Ə sər ən ruzundə birə xunha ambara sala giraşte. Bun vəxtə bə ölkemun Hüseyinqulu xan hökmranlıq bəsəxənbu.

Bə cara bə orduyü general birə Gürcü prinsü Sisianaşvili yə ruz amarəbu, şəhərimünə bə mühasirə ustarabu. Hüseyin qulu xan bə sər bə Kələ Bəyaz Çar təslim birən xiştənə bə guftirənaz, şəhərə dərürə vakarde, həmiş knyaz Sisianaşviliyə bə dörün dəvət səxe. Knyaz sadə yə cəntə bə əsaz birə zabitə bə müşayiətürəz bə şəhər

daraftabu. Şəhərə darvazasəyürə bə pusəyü birə meydun knyazə bə şərəfüt yə kələ ziyafət həzür birəbu. Bə həndəvər ataş bə suxtən, bə şışoniha kələ mörgoha bə dördərənaz bürcundə əbirənbu. Bə ziyafət knyaz Sisianaşvili ə həddü ambar ərəg xardabu. Bə axir ən ziyafət knyaza vomundə söürə bə yanü birə Həsən Qulu xanə bə köksü aftarabu.

Un vəxtə ulu babamə İbrahim xan Şirvanşir bə kəmə r xiştən birə künə xəncərə kəndəbu, bə Hüseyinqulu xan dərəbu. Hüseyinqulu xaniş xəncərə ustare bəədə knyaz Sisianaşviliə xirtdəkyrə yavaş-yavaş bure. Knyazə ə xirtdəyü həm bə həndəvər, həmiş xana bə sərinə əlatoyü xun cəyistəbu. Əncag ü, tə bə vomundə, knyaza sərürə tə bədörün dəsü aftaran davam səxt. Bəədə bura birə sər, bə dörünü ə nümük pur birə yə turbayə bə dörünü narə bire, ulu babaməniş torbayə ustare be bə Tehran birə Şahənşah fürsəre. Əncag yə kəm giraştə bəədə çar in cinayətə intiqamırə ustaranə bə qərarü amarən, əz ü bəədə bə sər Boku yə ordu əfürsərən.

Rusə orduyü şəhərə bə mühasirə ustarabu. Hüseyinqulu xan bə saray xiştən darafte dərə sarayış gilit zərəbu. Ruz xiştənə bə ibadət, həmiş künd amarə səbəhinə rusa bə həqü fikir səxən həsr bəsəxənbu. Çara əsgəroyü nəhayət qalayə divarayürə aşmiş birə məhəl bə şəhər bə darateni Hüseyinquluxan ə zir xori giraştə ra berixtənaz dəryayə bə çölöyü bədirmarən, əz uncəyış bə İran beyrixten.

Əncag sarayə bə zir xori birə rayü nə giraştə darafte dərə bə söürü yə əğüllüyə cümlə nöüşte, nare: “Səbəhinə düşünmiş birə ədəmi hiç vəxt igid nə mudanü birən”. Ə məktəb bə xunə bəgaştəni, yə cən ra ramənə ə xarabalıqə ən Xan sarayıyə əngəstəbyrym. Ürə nəhəng mavritana sütunu birə divanxanayü tim-ti, həmiş hic kəs nə bu. Bə şəhərmun be ədalət gəçtə ədəmiha gərək qalayə divarayürə ə taraf bürünü Rusə hakimürə bə yani raftənbürund. Əncag rus bə yan hakimü raftagara gədərü lap kəm bürund. Bə ü güürə nə n ki, rusayə hakimayü pis yayış, ədalətsiz bürundund. Tərsinə üşun bə gaf denişrəgar, həmiş ədalətinə ədəmiha bürund. Əncag bə idarə səxən üşunə bə cugayü nə birən, nə birən mülayim, həmiş ədalətin birənşun umunə cəməətmunə bə xuşü nə amarənbu. Misəlcün, düzdə bə zindan bəşundənbürund. Uncə ü bə təmizə kamera amundənbu. Bə ü çay həmiş xardəniş bə dərənbürund. Bə düzd birə münasibət həmməyə, malü düzdirə biə ədəmihayə lap ambar qəzəbləndirmiş bəsəxənbu.

Xəlq xiştən hüquq xiştənə xiştən bə həyat bə girorundənbu. Ə pişin bəədə şikayət səxəgara amarənd bə mecit, uncə bə carcəngi niştə mərduñ yaşlüyə, müdrəkə mərduñ dərd xiştənşunə gaft bə səxənbürund. Üşun həm şəriət, həmiş Xudeyə bə qanunhaşun gürə hökm bəsəxənd. “bə cuga ən çüm – çüm, bə cuga ən dandu – dandu” şəriətə daimi hökmü bu. Bəzən bə torikə şöhayiş sayə pedə əbirənbu. Yə xəncər tik əbirən, bə kük ən bərq zərən, yə balaca mung cır amarənbu. Həqq hintər cuga xiştənə baftənbu. Davahoyə xunü ə yə xunə bun xunə bəraftənbu. Bəzəniş şöyə bə torikə vəxtayü ə puseyinə küçəha yə çuval bərdə əbirənbu. Ədörünü yə boğuc mung ən inilti amarənbu. Əz ü bəədə çuvalə bə dərya bəşundənbürund. Bə dərya yə balaca şappıltı şünörə əbirənbu, həmiş çuval bə zir oha qeyb əbirənbu. Səbəhinə ruzü sər-tönü xird birə, kimsə yə nəfər bə utağ xiştən bəniştən hönkür-hönkür bəgireyistənbu. Ü, tanrıyə qanunurə bə cuga rasundabu. Qanuniş bətenbu ki, zina səxə zən gərək küştə başü.

Şəhərmun saysız-hesabsız sırü birə yə şəhəri. Ürə künc-bucaqayü ə qəribə möcüzəha purü. Mən in möcüzəhayə, in künc-bucaqaya, xəfif şö birə pıçılthayə həmiş və meçitə ə pişin bəədə birə durğunluq vəxtləyə ambar bəxastənyəm. Xudə bə mən bə təriqət ən şiə, bə təriqətə ən İmam Cəfərə bə təriqətü mənsub bə kük ən yə insan incə, bə dünyə bə əmarənü imkan dere. Əgər ü bə mən mərhəmət nışun bədərənsə, bil imkan tü ki, hə incə, bin küçə, bə ə may birə xunə mürüm. Mən həmiş gürcü xristian birə, bə çəngəl-kərdəyaz xardagar, xəndistə çümayü birə, incə, həmiş ətir şətələ dəkərdə Ninoyiş bil in imkanə tü!

III Fəsil

Gimnaziyəyə məzunhaşunə bə rahə dərə birə şöhaşun birə bə bala dəkərdə birə əlata xüsusi uniformahayə yəxəhaşun bə zərək kar bire. Gümüşinə toqqaha, həmiş gümüşinə dügməha par-par pərıldamiş əbirənbu. Ümun sərbinə, həmiş mungşüz gimnaziyəyə bə kələ zalü payistəbirim. İmtahanə təntənəyə anü başlamış bu. Tələbəhayə həmməşun rusayə pravoslavə kilsəyürə

ə tanrıyü yardım bəxastənbu, – nə deniş ki, ə çültə imtahan dərə tələbə yalnız dü nəfər bə dövlət kilsəsi mənsub bu.

Kilsəyə ə zər birə mərasim libasiyrə dəkərdə, duraza ruşü birə həmiş ə ətir durazə miyhayü birə, bə dəs xiştən ə qizil birə xaç güftə keşiş bə dua səxən başlamış bu. Buxurə¹ biyü salona bürümüş səxt. Bə müəllimalyaz dövlətə bə kilsəsyü mənsub birə dütbə bə düyekü denişirən-denişirən bə sər zani bə niştənbüründ.

Pravoslav kilsəsiyə bə zərifə musiqiyürəz guftirə birə kəlməha bə guşmun yavaş mung bəsəxənbu. Bə Pərvərdigar bin həş sal umun, laqeydcəsinə, həmiş canmun sıxılmış birən-birən bin gafa çən ra guş dereyim. “Dünyayə ən mömin, ən qüdrətinə, ən sadıq xristian hökmdarü birə çar ikinci Nikolay Aleksandroviçə bə sitayışayürəz bə yə cuga bə dərya, həmiş bə xişki səyahət səxəgara, bə danistəgara, həmiş bə iztirab girorundagara, bə ra ən din, ən çar, həmiş bə ra Vətən, bə döyüşə meydanü şərəfinə can xiştənə qurban dərə bə həmmə döyüşçüha, həmiş bə həmmə pravoslav xristianha tanrı xeyir-dua tü...”

Dülmənə bə sıxılmış birənü güre çümamənə bə duvar zilləmiş səxəbürüm. Bə divar dü səri şilölü birə gerbə bə zirü bə Bizansə ikonayü vaşirə yə kələ ə qız birə çərçivə çar həzrətəyə portretü vərəcündə birəbu. Çara sifətü duraz, miyha sərü zərdfasun bu, həmiş ü, bə rahayə mavi cüma xiştənəz tik bə pişə bə denişirənbu. Ürə bə düşü birə medal həmiş ordenhoyürə sayıhesabı nə bu. Bə həş sal yrə medalayürə, ordenhayürə çən ra xastam şümərüm, lakin hər rayiş medal, ordenhayə ə anbar birəny güre üşünə bə qədəşun çəşmiş biram.

Pişəha çara portretürə bə yanü çariçayiş portretü ə duvar vərəcündə əbirənbu. Amma bəədəha çariçayə portretürə ə duvar kəndə birəbu. Çünki ölkəyə bəzi müsəlmanhayü çariçayə bə portretü ürə yəxəyürə ə xeyli raha birənü narazı mundən güre əylun xiştəhuyə bə məktəb raha dərən imtina səxə büründ.

Keşiş tə bə dua başlamış birən həmmemun ciddi görkəm ustara birim. Əxi imruz yə ambara həyəcanlı ruz bu. Bin həyəcanı birə ruz məniş xiştənmənə qeyri-adi fasun əbərdənbürüm. Un kələ ruzə bə ləyaqətəz bey bə sər zərənə bə xaturü, məniş hə ə səbəhin bə hazırlıq dirən başlamış bürüm. Səbəh vobirən kimi, bə xiştənmənə gaf dərə bürüm ki, bə xunə bə həmməyaz bə nəzakətəz bisən davranmış

¹ Buxur – dini ayinhoyə bə vəxtü suzundə birə biyinə qatran.

başım. Əncaq bə xunə birəgara xisrəbürund guftirə in мүmkün nə bu. Əz ü bəədəyiş bə məktəb bə rafteni ə imtahan bey ərxeyin birən bə ra ə pişeymən giraştə bə hər yə dilənçiyə sədəğə bədənürüm. Un qədər həyəcanlı бүрüm ki, bə yə dilənçi bə cuga panc qəpik yə bitoyə manat dörüm. Vöçünüm bə pura duhunaz bə mən təşəkkür bəsəxəni, bə ü bə qüruraz guftürüm: “bə mən təşəkkür nə sa, bə Xudə şükür sa ki, ü mənə bə hintərzinə comərdlig sövq səxtt”.

İn qədər dindərə ə duaşaşun bəədə ə imtahan bura burən qeyri мүmkün bu. Dua bə axir rasi. Umun bə nuba payistim, bə imtahan komissiyasıyürə bə masayü künd amarim. Duraza masayə bə pusayü bə yan-düyəki niştə imtahan komissiyürə ədəmihayü bə ru şun sip-siyə mıy birə saqqallü, sərt denişirə həmiş ə qızılə rang birə ziyafət uniforma dəkərdə müəllima ibarət bu. İn yə mərasimə həmməyü həyəcan avardənbu, nə deniş ki, rusa ə imtahan müsəlmanhayə çoxbə ambara nadir halla ə buranbürundbə ü güre ki umun kimi müsəlmanhayə ambara dostu bu: dostamuniş bə dəşşun xəncəl həmiş tapançaşun bə bə kük aslan zürşun birə cavanha бүрünd. Müəllimayiş inə lap xas bastanbüründ. Tələbəha ə müəllima tərsirən qədər, üşuniş ə tələbəha bə tərsirənбүрүнд. Müəllimayə ambarü, bə Baku bə təyinat ustaranşun güre Xudayə yə cəzayü hesab bə səxənбүрүнд. Çünki, bə müəllima bə torikə küçəha hücum səxən həmiş üşunə kuftə birənşun adi yə hal bu. Bə nəticəyiş kuftəgara naməlum amundənбүрүнд. Ə hintərzinə hadisəha bəədə müəllima bə təyinatəz bə üzgə cugaha fürsərə ə birənбүрүнд.

Əz in səbəbiş tələbə Əli xan Şirvanşir bə vəxt imtahan riyaziyyat dərshayürə cavablaryürə açıq-aydın bə pusa yə parta niştə Metalnikova ə dəftəri köçürmüş bə səxənbu. Bə imtahanda iştirak səxə komissiyayə ədəmiha sər xıştənşunə bun taraf dördərənəz xıştənuyə bə nədirəgeri bəngəstənбүрүнд. Yədənə ra mən ə riyaziyyata dərsayü cavabayə köçürmüş bə səxəni müəllim ama bə kündimən bə pıçilyaz gufti: “İn qədə çüm dirən-dirən köçürtmiş umbu səxən? Şirvanşir. Axı umu incə tək nistim!”. Hintər yazılı riyaziyyat imtahanürə dörüm. Ə imtahan dirmarə bəədə şar birən-birən ə Nikolay küçəsi yavaş-yavaş bə zirə firmaoüm.

Pansəbəh gərək ə rusca yazılı imtahan birənbu. Bə kük ən həmişə birən sualayə mövzuyü bə möhürəz birə paketə bə dörünü ə Tiflis əmarənbu. Həmin ruz imtahanə bə salonunu gimnaziyyayə müdiri paketə möhürürə bə kəndənəz bə təntənəyaz imtahanə

mövzuyürə elan səxt: "Türgenevə bə əsərayü ideal rusə zənürə ruhurə təcəssüm səxə zənunə obrazayü".

İn hasanda mövzu bu. Çənəm muxastüm, huntəriş mudanüstüm nöyştən. Amma gərək rusayə zənunşunə tərifi səxənbürüm, bə inaziş oyunu udmuş bisən səxənbürüm. Ə fizika yazılı imtahan digeyiş gurun bu. Amma ə fizika danistənmənə ə yetərsiz birənü bə kük ən köçürtmüş səxən kimi ə sınaq dirmarə "Sənət" bə kömək mən ama. Fizikayəyiş bareyerürə ə sər səxtüm. Əz ü bəədə imtahanə komissiyayü bə tələbəha yə ruzluqa istirahət da.

Bəədəyiş şifahi imtahanhayə növbəyü ama. İncə digə be ən köçürtmüş səxən kömək nə mudanist səxən. Bə şifahi imtahan tələbə bə suala bə sər xiştən cavab gərək tü. Ə imtahanha be danistən giraştən, bə asanda suala, ə ambar gaf səxən başqə çarə nə bu. Birinci şifahi imtahan ə din dərsi bu. Ə din dərsi birə müəllimmun gimnaziyayə Mollayü bütün sala pusa ə mundənbu. Əncaq umruz ü bə pusa ən masa niştəbu. Bə tönü bə kük ən ipək əsmiş birə firəyə cübbəyü, həmiş peyğəmbərə niməyü birəyə nüşun dərə ə koura rang qurşağ bu. Mollayə bə tələbəha güərə dülü ambar nərən bu. Ü, əz mən əncaq gəlməyi-şəhadətə xəbər usta, mənəiş bə cəsərətəz bə kük yə şiə: la ilahə illəllah Məhəmmədən Rəsulullah Əliyyələnəliyullah¹. guftirə bəədə, din müəllimmun bə mənə ən yüksəkə qiymət da, raha da.

Bə kəlməyi-şəhadət in ba axir birə gafa ən vacibə gafa bu, bə ü güərə ki şiəhayə sünnihayə ə məzhəb mənsubaşun curəgariş in gafa bu. Molla gaf bə səxənbu ki, əgər sünni birorun ə doğruyə ra curəyiş boşundiş, yərayiş cənab Xuda bə pişə ən sünniha mərhəmət xiştənə ə sərşun nə bəgiorunde. Molltmun ambara genişə fikirü birə ədəmi bu.

Tarix müəllimimu ambar dar düşüncəyü birə yə ədəmi bu. Mən imtahan biletiyə vəğüftüm. Bə bilet birə sualə xundüm, kefmən pozulmuş bu. Sualiş hintər bu: "Mədətovə bə Gəncə birə qələbəyü".

İn sualə bə mən bə aftaranü güərə müəllimə keyfü pozulmuş birəbu. Bə kündi ən Gəncə biə dəəvaha rusa, bə Baku knyaz Sisianişviliyə sərürə bura bə Hüseyinqulu xan kümək səxə boboymən

¹ "ə Xuda başqə Rəb nistü, Məhəmməd ürə Peyğəmbərürü, Əliyiş Xudaya canişinürü"

bə şinəxtə birə cəngavər İbrahim xan Şirvanşir hücum səxənəz, ürə
bə kük ən xain küştəbu.

– Şirvanşir, üşumun ə hüquqəşumun mudanind istifadə səxən,
əgər muxoyindü imtahan biletiyə mudanind deqiş səxən” – bə
guftirənəz tarix məllimi gaf səxt.

Müəllimə gafayü nərmə mung dirvard. Mən bəsərşun bə tarix
aid sualla nöyüştə birə, imtahanə qəd birə kuçikə biletayürəz pur
birə kasa bə şübhəyaz dönüşürüm. Hər yə tələbə vəgüftə imtahan
bileti xıştənə ancaq yədənə ra mudanist deqiş səxən. Hintər əbirəni
tələbə ə ən zəvərə qiymət ustaran imkanı məhrum ə birənbu. Məniş
imtahan biletiyə bə deqiş səxənəz bə talehmənəz voyzi səxən nə
baxastənbürüm. Heç nə boşü ə babamənə bə kündi ən Gəncə birə
döyüş çənəm həlak birənü xəbərmən bu. Halbuki bə pişeymən birə
kasa Prussiya hökmdarı Fridrix Vilhelmə yayış Amerikayə vətəndaş
müharibəyürə bə səbəbayü gürə müəmmalü suala bu. İn sualayə ə
cavabaşun ki sər mudanist kəndən?

İmtahan biletimənə dqiş nə səxönürə bə yə işarəyaz bə müəllim
danistə səxtüm: “Ambar sağ başınd, mən bə imtahan biletimən bisən
cavab tüm” guftürüm.

Əz ü bəədə, danistənmən qələr, ə nəzakət çərçivəsi nə
dirmarənəz, rusayə ə Azərbaycan bey piş səxən İranə şahzadəyü
Abbas Mirzəyə bə cül həzar birə orduyaz ə Təbriz ba ra nə aftara,
milliyətü erməni birə Çara generalü Valerian Mədətovə bə panc
həzar birə orduyaz bə Gəncə çənəm ə pişəşun, ə tupa bə iranlıha
güllə zərənə əmr nə səxə, bə ümür xıştonu topa mungurə nə şünörə
İranlıhayə çənəm ə bə top güftən şahzadə Abbas ə əs aftaran bəədə
sürümüş birən-birən raftənəz bə yə xəndək cüc vəşirən, orduyürə
pərən-pərən birənü həmiş İbrahim xan Şirvanşirə bə yə dəstə
cəngavərürəz arkəreyə giraştən, bə xastəni əsir vəgüftə birənəz
güllələnmiş birənü gaf səxtüm. Gəfmənə bə axir rasundüm,
guftürüm ki, “Bin dəqiqə qələbəyə qoşunhayü ə cəsərət xıştəni
ambar, Mədətovə topayürə texniki zəvər birönü bə sayöyü bə dəs
bu. Rusayə qələbəşunə bə nəticəyü Türkmənçay sülh müqaviləyü
bəstə bu. Bin müqavilə gürə iranlıha bə rusa xərac gərək tünd,
həmiş xəracə ruyü panşta vilayət bə xarabalıq dör xard”. Guftirə
birə axirinci cümləha mənə “ə xasə” qiymət məhrum səxt.

Çünki “xasə” qiymətə bə ustaran gərək guftirənbürüm ki,
“Qələbə rusayə nuşun dəre kələ cəsərətə bə sayöyü ustara bire:

bin cəsarətaz Rusa ə xiştənşun bə say güərə həş ra ambar birə İrana orduyürə bə virixtən məcbur səxand. Qələbəyə bə nəticəyürəz Türkmənçay sülh müqaviləyü bəstə bu, həmiş bə müqavilə güərə İrana qərb mədəniyyəti, həmiş qərbə bazaroyürəz təmas bəstən fürsəti bə dəs danist girorundən. Bə mən dərə birə qiymət mənə heç maraqlandırmış nə bəsəxənbu.

Çünki ulu babamənə ə şərəfü gaf baftarəni, be mən “xas” ya “kafi” qiymətəyə bə arayşun heç yər fərq nə bu.

Beynaz imtahanha varast. Gimnaziyayə müdiri bə kələ iftixaraz bə umun ə imtahanha bə müvəffəqiyyətəz girəştənmunəz məzun birənmunə gufti. İn gafayə şünörən kimi, umun həmmeymun bə kük ən bə azadlıq dirmarə məhbusa bə yə kələ sevincəz ə piləkanha bə zirə firmorim. Afta çymamunə ə bərdənbu. Zərdə səhrayə qumayürə incə dənəhoyü küçəyə bə sər asfaltü vapiçirəbu. Həş sal umunə keşikimunə keşirə, bə küçəmun birə polis bə kündimun ama gimnaziyaya bə varastanmun güərə umunə təbrik səxt. Umuniş bə ü təşəkkürmunə rasundim hər yekimun bə ü pənca qəpik pul derim. Umun bə kük yə dəstə quldur bağırmiş birən-birən bə şəhər iləvar birim.

Mən tələmiş birən-birən bə xunə amarüm. Bə xunə birəgara mənə, bə kük ən bə sər iranlıha qələbə zərə, ə Makedoniya birə İsgəndər qarşılamiş səxtund. Xidmətçiha bə mən bə tərsirən-tərsirən bədenişirənbüründ. Piyərmən mənə ə rumən çümamən maç səxt “Əz mən ə sətə çiz yekiyürə mudani xastən” – gufti... əmiməniş gufti ki, ye hintərzin əğillü gəncə be bə pişə raftönü ürə bə Tehran raftönü lazımu. Həyəcanə ə ilk xirik birə ləpəru bəədə ə xəlvəti ə telefon künd raftüm. İki həftə bu ki, bə Ninoyaz gaf nə səxəbürüm. Telefonə aparatürə dəstəyürə vöğüftüm, aparata disqürə saatə əqrəbürə bə istiqaməti dör dörüm “33 – 81” birə nömrəyə veöçirən bə xastönüm güərə cır zörüm. Ninonyə mungu ama:

“Əli, imtahanə derimi?”.

– Dörüm, Nino.

– Təbrik bə səxənü, Əli.

– Ambar-ambar sağ başi. Ke, həmiş bəcə mudanim dü-yekiyə dirən, Nino?

– Saat bə panşta, bə Qubernator baqıyə bə yan gölməcəyü, Əli. Digə ambar bey gəfsəxtən imkan nə bu. Bə ü güərə ki, bə pusa kəmərən qohumamənə, xidmətçihayə guşaşun bə mən bu.

Ninoyə bə pusa kəməri aristokrat birə moyü poyistə bu, guş bədənəbu. Hər çü... Mən, bə zəvər, piyərmənə bə kələ otağü tik bürüm. Piyəmən bə əmimənəz bə divan niştəbüründ çoy bəxardənbüründ. Xidmətçiha bə sər poy poyistəbüründ, bə mən bədenişirənbüründ. Ə kamillik birə imtahan hələ bə axır nə rasirəbu. Bə kühnə ənənə güre, piyərmənə həyatə bə astanayü poyistə gədəyü, həyatə müdriklikayürə həmmöyürə bə təfərrüatoşunaz vəkardən guftirən lazım bu. Piyərmən:

– “kukmən”, – guft, başlamış bu b gaf səxən.

Bə həyat qədəm şundə bin an, mən bə tü müsəlmanlığa vəzifəhoyürə yərayış bə yar tü əngəstən bəxastönüm. Umun bə Xudə inamış nə birə bə yə Məmləkət yaşamış əbirənim. Umun be məhv nə birən, həmiş bə zir pay be nə mundən, qədim ənənəhomunə, həmiş köhnə həyat tərzimünə mütləq gərək dorim. Kukmən, ibadətə ə yar nə kən, içki nə xan, bə xas nə şinəxtə zənunaz hə niş, yə vəx, bə kosiba həmiş, bə zəifa mərhəmət nüşun tin. Beycub həqq həmişə qılınctürə bey kəndən hazır baş.

Bə döyüş meydanı can ti, in bə kükmən birə qocayə bisən dər se, amma şərfətsiz yə ra vöğüftə, mən qucayə mərd xəcalət bisən köşüm. Düşmənhatürə heç yə vaxt bağışlamış nə sa, kukmən, umun xristian nistim. Bey sabahinə ruz fikir nə sa, çünki be cub səbəhin fikir səxə ədəmi ürəkli nə əbirən. Axırınıcyə nə səhətməniş ini ki, “Məhəmmədə imanyrə, həmiş İmam Cəfər təriqətə bə şialik təməlləyü heç yə vaxt ə yartü nə kən”.

Əmimən, həmiş bə xunə birəgara bə piyərmən bə yə kələ maraqaz guş bədənənbüründ. Bəədə piyərmən bə poy vəxişt, ə dəsmən güf, bəədə birdən-birə bə lərpbhə, həmiş bə tasirə mungaz gufti: – bə tü lava bəsöxönüm: bə siyasətəz məşğul nə baş! Çü bəxastəni sa, amma bə siyasət qarış nə baş. Piyərmənə in xastəyürə bə cuga be rasundan əmin bürüm. Çünki siyasət əz mən ambar dur bu. Ninoyiş bə fikirmən güre, yə siyasi problem nə bu. Piyərmən yə rayiş mənə qucaq za. Üzüm mən, nəhayət tam kamil yə ədəmi bürüm.

Rəsmi gimnaziyə uniformayü hələyiş bə tən mən bu. Mən düz səhət pənşteyə bə nimöyü yavaş-yavaş ə qalayə darvazayü giraştüm bə taraf dərya raftüm. Bəədə bə saq dör xardüm qubernator sarayrə ə yany giraştənəz, Bokuyə ə qum birə xoriyü bə yə kələ zəhmətəz ras birə bağurə bə tarafü raftüm.

Bə dörünmən azad, qərribə yə hiss bu. Şəhərə bələdiyyəyürə rəisi bə faytonaz ə yanmən giraşt, mən bə dörün həş sal ilk dəfə bu ki, bə pişəyü ya fərəqət gərək poyistənbürüm, yayış bə hərbi sayağı salam gərək dərənbürüm. Bokuyə gimnaziyayürə ə uniformayü gümüşü kokapdürə ə şapkamü kəndəbürüm. İnhə ər məzun birənmən pişə amarənbu. Üzüm mən bə kük yə mülki ədəmi bəgəştənbürüm, həmiş çini vəxt bu ki, xastüm bə pişə ən həmməyə bə pişə çümü siqaret suzunüm. Lakin bə tütün nifrətmən bu guftirə, ə siqaret keşirənə ə fikürü imtina səxtüm bə qubernatora bə bağı raftüm.

Qubernatora bağı yə kələ bağ bu. Uncə nadir, qəminə peydə birə dorə, həmiş asfalt fukardə birə cilqəhoyü bu. Bə sağa taraf qədimi qalayə divaroyü duraz birəbu bə raftanbu. Bə mungəyiş şəhərə klubürə ə isbi mərmər birə sütünhoyü peydə ə birənbu. Bə arayış ambara skamyaha narə birəbu. Ə ara ən palma birə darayə ə areyşun xisirə aftayə qırmızıqtl şüahayü peydə əbirənbu. Kluba bə kündiyü yə göl bu. Göl guftirəmən kələ qayayə ə sənqunü vəkərdə yə kələ dəyirmi hovuz bu. Şəhərə bələdiyyəyü in hovuzə qu quşayürə uncə bey məskən şundənşun niyətürəz vəkərdə. Lakin in sadəcə bə kük niyyət, bə ü güre ki, o ambar baha bu, həmiş bə ölkəyiş yə dənəyiş başü qu quşu nə bu. Bt in görəyiş hovuz mürdə divə bə kük çümürə çuxurü əbədi birənəz bə səma bə denişirənbu.

Skamyahayə bə yekiyü nüştüm. Afta çarkünc boz binahayə dümdüz hamar birə ə sər bunşun işıq bəngəstənbu. B pusa kəmərmən birə darayə sayeşun raftən-raftən duraz ə birənbu. Bə sər xiştən mavi zolaqü birə çadra bəstə, bə poyhayüriş şap-şup səxə bə xunə dəkərdə birə başmaq dəkərdə yə zən ə yammən giraşt. Ə zir çadra zənə duraza dimdik viniyü pedə əbirənbu. Dimdik vini bə kük ən mənə çorundən bə taraf mən dör öard. Zu sərmənə bə yan dör dörüm. Bin vəxt bədənənmən haçundan vomund. Çü xas ki, Nino çərşo nə əbəstənbu, həmiş ürə viniyü dimdik birə vini nə bu. Mən Ninoyə heç yə vəxt nə bisən bülüm ki çadra bəndü. Xisirə birə aftayə bə dəpə işiqoyürəz Ninoyə simayü bə pişə çümamən poyist. Nino Kipiani... in çü gözələ num ən gürcü bu. Avropayə adət və ənənəhayürə xastə alicənab valideynhoyü birə Nino! Ninoyə bə ip-ispri gözəl sifətü birə duraza siyə bürgayürə bə zirşun kələ, xəndistə, qıgılcım şundə Qafqazı çümoyü bu. Hintərzinə xuş, həmiş şən birə çüma əncaq bə gürcüyə duxtərun ə birən. Nozik, hilalə bürgü birə

Ninoyə profilü həzrəti Məryəmə profilürə xatırlamış bəsəxənbu. İn voşirə birən mənə bə xoş mən amarənbu. Ancaq in cürə zənun in qəribə, həmiş çətin bə sər aftara birə dünyayə simvolu birə bə həzrəti Məryəm mudanist böyü vaşirən. Ə kələ gölə zərə vorə avardə çüməyə qamaşdırmış səxə qumayaz döğüftə qubernator bağı, bə diqqətaz dönüşürüm. Çümamənə bəstüm. Birdən bə yanmən yə xosə mung xəndə şünöyürüm: “Xudə, Xudə! Üşumun bə Romeoya denişind! Bə kük Culyetta xiştənə guzət səxəgar bə xo raftüm!” Ə cugoymən sıçramış bürüm. Nino düz bə yanmən poyistəbu. Bə tönü müqəddəs Tamarayə bə duxtərun birə litseyrə bə mavi rangə uniformoyü bu. Nino ə şərğ birəgarayə bə xuşun nə amarən qədər gurun həmiş incə bu. Amma bə mən birə incə duyğuhayə vəxsudagariş ürə in qüsuru bu. Ürə də həftə yaşü bu, mən ürə ilk dəfə ə Nikolayə küçəyü bə litsey raftə ə süftə ruz bəşinəxtənbürüm. Nino bə yanmən nişt. Ürə ə zir gözələ bürgoyü çümoyü par-par parıldamış ə birənbu: “Axır ki, imtahan deri, hə? Bə tü görə in qələ narahət bürüm”. Dəsmənə ürə bə gərdönü naharüm: “İn qələ bə dörün ən həyəcan bürüm. Amma bə dirəni də, bə qəlbü tanrıyə tərsiyü birə Xudə həmişə kömək bəsəxən”. Nino bə xəndə-xəndə: “yə sal bəədə türiş bə mən Tanrı roluyə bərdəntü gərək bisən lazim boşü. Muxastüm ki, imtahanhamun başlamış əbirəni bə zir partamən ponə başi ə riyaziyyat dərə birə sualayə cavabayürə bə mən pıçıldamış səyi. Hələ çan sal əz in pişə umun bin həq bə razılığ amarə birebirim. Un vəxt dəh düta yaşü birə Nino bə kələ tənəffüs çüməyü bə ərsaz pur, bə ara məktəbomu birə rayə bə virixtən-virixtən bə tarafmun ama, mənə bə sinif xiştənu keşi bərd. Mən tə bə axır dərş ürə bə zir partayü çömbəmiş əbirənbürüm, müəllimə ə riyaziyyat xəbər ustarə suallayə cavabayürə bə kitab bədenişirənbyrym bə Nino pıçıldamış əbirənbürüm. Əz un ruz bəədə mən Ninoyə bə nəzərü bə kük yə qəhrəman mundəbürüm.

– Əmitü, ürə xanümü çənəmi? – Nino xəbər usta.

Deyəsən qərb təbabətü əmimənə bə xanümü yardım səxe, amma bə Zeynəb xanım heç yə əlamət peyde nə əbirən. Bein nə deniş əmimən nüşun dərə yardıma bə köməgü kələ ümida bəsəxən – guftürüm. –Tü zəntürə bə zir çadra bisən panəseyi mi? –Nino bə zuhun ama, xəbər usta.

– Ürə qəti mudanüm guftirən. Bə vəziyyət bədenişirən. Çadra zənə ə afta, ə tuz, həmiş yadə ədəmihayə ə pisə denişirənşun bə daştən.

Birdən birə Ninonyə sifətü qıpqırmızı qızarmış bu.

– Tü həmişəlik Asiyalı bisən muni. Yad baxış bə tü qə mane əbirən? Zənən xeylaqi başqayürə bə xuşü amarən bəxastənsə çü umboşü ki?

– Zən gərək başqasiyə nən yalnız şüvər xıştənə bə xuşü be amarən gərək çalış başü.

Əcuqə sifət, rahayə sər düşa, tə bə nimə bəstə birə sinə, bə incə poyha dəkərdə birə şəffafə şətəla – inhayə həmmöyü çüsə vəd bəsəxənv. Çünki zənən xeylaqiye bin vəziyyət dirə mərd, digə yarayış ambarürə dirən nə bisən xoyü. Mərdə əz ini arzuha be “daştən” zən gərək çadra bəndü. Nino bə mən bə təccübaz denişirən-denişirən mund.

– Bə tücə, bə Avropa bə də həftə yaşü birə duxtərunaz dəh nüta yaşü birə gədəha hiç ə əzini çiza gaf bəsəxonundü?

– Zənn nə bəsəxönüm.

– Huntərisə biya umuniş bin həq gaf yə seyim – guftirənaz Nino sərt gufti, həmiş löhaxıştənə qoqund.

Dəsmən Ninonyə saçayürə tumarlamış səxt. Ü, sər xıştənə tik səxt. Yavaş-yavaş xisrə birə aftayə parıltıyü ürə bə cüməyü aftarabu. Bə tarafü qəd bürüm.... Ürə löhöyü bə incəlikaz, iradəsüz aralü bu. Mən yə fasun ürə yəxeylə maç səxtüm. Bəədə mənə vətə, əz mən curə bu. Hərdümmun bə gaf nə səxənnə səxən torikiyə seyr bəsəxənbirim. Yə kəm bəədə ə səxə hərəkətomun bə kük ar amarənmun vəxiştim bə sər poy.

Dəs-bə-dəs derim Qubernator bağyə tərək səxtim.

Ə bağ bə dirmarəni Nino gufti:

– Hər halda, mənış gərək çadra bəstənbürüm. Ü, bə kük pərt birən xəndist. Üzüm hər çiz bə öz ra xıştən aftarey. Mən ürə tə bə xuneyşun bə ra əngəstüm. Curə əbirəni: “Şübəsiz ki, uşumunə bə raha dərə şangumşumun bisən biyam!” gufti. Ürə dəsürə güftüm: “Nino, bin hami çü bisən seyi?” öəbər ustsürüm.

– Bə hami umun bə ailəmunaz bə Şuşa bisən burayim.

Amma in ü guftirən nist ki, umun bə Şuşa baraftəni, türiş gərək uncə burayi.

– Lap xas, huntər ə birəni bə hami bə Şuşa görüşmiş umbaşim:

– Əli xan, vallahi tü lap zəhlə fukardə ədəmini. Əncaq heç nə bastanüm ki, qə in qədər əs tü xoşmən amarən.

Nino bə xunə xiştənun daraft, bə ruzüriş dər bəstə bu.

Məniş bə xunemun raftüm.

Əmimənə sifətü bə xişk birə yə marmiləkə andırmış səxə xədiməğasıyü danduha xiştənə isbi səxən-səxən bə mən gufti: “Gürcühayə zənunşun ambar gözəlund, xan. Amma üşunə bə bağa bə ambara ədəmi giraştə cugaha maç səxən xas nist. Çünki bə ətraf inə dirəgar əbirən”.

Ürə xunsüzə guşürə köşürüm.

Xədiməğahoyə bə yə çiz xastə vəxtşun axinrici dərəcə şeytun birənşunə bastanbürüm.

Bəədə raftüm ki, piyərmənə vünüm.

– Bə məzun birənmən güərə, tü mənə sətə arzumənə bə cuga be rasundən gaf dərəbiri.

Əs tü xastə çizamənə yəkiyürə bastanüm – guftürüm.

Bin hami bə Qarabağ raftən bə xastönüm.

Piyərmən ambar-ambar bə rumən denişi, bəədə bə xəndistənaz dəs xiştənə bə sərmə keşi.

IV Fəsil

Zeynal ağa Bokuyə bə kündiyü birə ə di Binəqədi birə yə cahil. Ürə bə şoran çöl tuzinə, yə kələ cuga xoriyü hist. Bə sale yaz ambar-kəm un sahəyə bə kaştanbu bə çirənbu. Bəədə yə ruz ə zimlərzayə yekiyü ürə bə sahə ən xoriyürə para məməl avardabu. Əz in parahoyiş nəft bədirmorən başlamış birəbu. Əz un ruz bəədə Zeynal ağa yərayiş bə həyat bey pul qazanmış səxən be başqa raho gəştən lazim nə bədirənbu. Bə kük ən sayil amarə pulə, bə kük ən comərd xərc bəsəöənbu. Amma be in nə denişiyyəş hər ruz pul ambar əbirən, həmiş bey ü in pul bə bar dör baxardənbu. Bə çini yə bar dör baxardənbu ki, ürə lap ə dəs bəngəstənbu. İn qədər pişə ye taleyə ə ruz bəədə, mərd yə fəlakətə amarənürə bə inanmış birən başlamış birəbu. Zeynal ağa bə kük ən məhkum birə məhbüs edam hökmü xiştənə bə guzət səxənaz bə yaşamış birən başlamış birəbu. Ü, məscida, xəstəxanaha, təcridxanaha vəkərdə bəsəxənbu. Bin ara bə

Məkkəyiş, bə həcc rafe, hacı bire, hələ uncəyiş yetimxanalar vəkərdə bəsəxənbu. Lakin heç yə rüşvət qəbul nə bəsəxənbu. Bə həftad yaş əbirəni, də həştə yaşı birə zənü ürə bə namusu ləkə zərəbu. Zeynal ağa bə kük zalum, bə kük vəhşi namus xıştənə intiqamürə ustarə, əz ü bəədəyiş bə yə vomundə mərd dör xardəbu. Ürə ailəyü varzire, yə gədəyü ürə şunde, un yekin gədəyüriş bə xıştənə küştənəz bə ü misilsiz yə şərəfsizlik avarde.

Əz in səbəbiş Zeynal ağayə mıyhoyi isbi bire, həmiş kəməri qəd birəbu. Bə Baku çülta otaqü birə sarayü yalqız mundəbu. Ürə bə həyat sağ mundə yeganə gədəyü İlyas bəy umunə sinif yoldaşımın bə birənü güərə, raha dərəbirənə bə şərəfü birə ziyafətmün, Zeynal ağayə tavanrə ə qayayə sənqünü ras birə xunəyürə bə kələ ziyafət salonuyü ras səxə bu.

Şangum səhət bə həştə mən, salonə bə firəhə ə mərmər birə pilləkənhayürəz bə zəvər vöşürüm. Bə zəvər İlyas bəy bə sər pilakan poystə bu, bə pişə ən qonaqun dirmərəbu.

Ü, bə kük mən ə bə kəməx xıştən birə qeyiş xıştənə vərəcundə birə zərif xəncər, yaraşıqlı çərkəz libasürə dəkərdə bu. Ə quziyə pustü birə papağ xıştənə nə kəndəbu. Çünki ə umruz bəədə həmmemun hintər be dəkərdən imtiyazə səhəbü birim.

Sağə dəsmənə zörüm bə papağü: “Salamün əleykim, İlyas bəy” guftürüm, bə köhnə milli adətəz dəsamunə bə dü-yeki duraz səxtim: mənə sağ dəsmən ürə sağ dəşürə qoqund.

“İmşo cüzamxana bisən bəstə boşü” – guftirənəz İlyas bəy pıçıldamış bu. Mən bə kük razi birən sərmənə cumundüm.

Cüzamxana, sinifmunə ixtirayü, həmiş sirri bu. Həttə bə salayaz bə şəhərmün yaşamış birə urusə müəlliməyiş ə ölkəmun yə tikə xəbərşun nə bu. Bə ü görəyiş umun üşunə to bədərənbirim ki Bokuyə bə kündiyü yə cüzamxana birənürə guftirəbirim. Ə dörünmün əgər yeki ə dərs virixtən xastənbusə, un səhət ü, sinifə bə nümayəndəyü bə guftirənbu. Üriş, bə yan sinif müəllimi berixtənbu danduha xıştəniyə qıçırdmış səxən-səxən xəbər bə dərənbu ki, ə cüzamxana yə azalü bə şəhər virixte. Polis beyü bə gəştən. Bəədə polisə cüzamxanayə bə aramağ dirmarənüriş əlavə bəsəxənbu. Şübhə nə bu ki, azalu hə un tələbəyə bə yaşamış birə məhəllə ponə əbirənbu. Sinif müəllimimün in xəbərə şünörən kimi rang-ruyü berixdənbu tə un virixtə xəstəyə nə güründ, təkrar bə cüzamxana nə şüşund, həmin tələbəyə bə dərs be raha dörönü icazə bədərənbu.

İn cürəyiş əlavə tətil yə həftə, bəzəniş digeyiş ambar davam bəsəxənbu. Amma heç yə müəllimə bə əğülüriş nə amarənbu ki, bure bə sanitariya idarəyü, bə şəhərə bə kündiyü həqiqətən mi yə cüzəmxanayə nə birənürə xəbər ustunu.

Mən tə bə duhun ə ədəmi pur birə ziyafət salonu daraftüm. Bə sifətü xüsusi yə təntənə, həmi yə idə ifadəyü birə gimnaziyaya müdirümün Vasiliy Qriqoryeviç Xrapko, bə yə kələ ədayaz salona bə küncü niştəbu. Müəllima yrə bə əhatə vögüftəbüründ. Bə ü künd amarüm, bə yə ehtiramaz bə pişəyü sər qəd səxtüm. Bə həq müdir yə gaf əbirəni vəxt, müsəlmanə tələbəhayə tərcüməşunə mən bə səxənbürüm. Çünki xarici zuhunhayə, ləhcəhayə son dərəcə cəld bastanbürüm qavramış səxən. Müsəlman tələbəhayə ambarü bə rusca gaf bə səxəni hə duhun xiştənuyə vakardən kimi ə birənbu danistən ki, rus nistund, əncaq mən hələ üstəlik çənta rus ləhcəhayüriş bastanbürüm. Müdirümün ə Peterburq bu. Bə ü gürəyiş bə ürəz Peterburqə bə ləhcəyürəz gəfsəxən lazim bu. Yəni samitoyə bə pıçiltıyaz, saitləri udmaq lazim bu. Mungəsüz gəfsəxən xas bə dirmarənbu, amma nəcib yə hərəkət hesab ə bbirənbu. Müdirümün ölkəyə durə sərhədəyə bə həndəvərəyyü ruslaşdırma siyasetiyürə bə birənü şar ə birənbu.

– Şangumşumun xeyir boşü, cənab müdir – guftirənəz armən amorən-amorən bə ü müraciət səxtüm.

– Şangumşumun xeyir, Şirvanşir. İmtahanə ə tərsiyü bə xiştəşumun bastenind mi amarən?

– Həri, cənab müdir. Lakin un tərsi giraştə bəədə yə dəhşətli əhvalatə şahidü bürüm.

– Cü bire ki?

– Un cüzəmxanayə məsələyürə bədənüm.

– Bə cüzəmxana cü bire əxı?

– Xəbərşümün nist, cənab müdir!

Dedi həmə azaluha ə xəstəxana virixtənd bə taraf şəhər bə yürüş giraşdand. Bə pişeyşun ə Salyan kazarması düte hərbi para fürsəran lazim bire. Azaluha düte diyə tamam işğal səxənd. Əsgərəyiş un dihayə bə mühasirə ustarənd, azaluhayə bə gülləyaz zərənd, bə xunahayiş ataş zərənd suzundandü. İn dəhşətli yə əhvalat nistümi, cənab müdir? Cüzəmxana guftirə yə cuga digə nistü. Ə bədəşun pusirə guştəşun rixtə bə qırtlaqəşun bə xıriltıyaz tikə guşt durocə birə bıy amarə azaluha şəhərə darvazayürə bə pusa dərü vərəngəstə

birand. Üşunə bə sərşun yavaş-yavaş nəft əfukardənbüründ bə suzundənbüründ.

Müdirə çümayü bə kəllə sörü tik bu. Ürə bə zirü bə kük muncuq ərəq bə peydə birən başlamış bu. Bəlkəyiş bə dül xıştən bədənbu ki, hələ çən qədər, dir nist, bure bə nazir günü, ürə bə üzgə cuga fürsü.

Ü, bə kük yə mungu güftə birə ədemi gufti:

– “İncə yə dəhşətli məmləkətü!” – gufti. Amma, balahamən, məhz incə ədəmiha lap xasə intizamə, həmiş hakimiyyətə orqanhoyürə cəld hərəkət səxənürə çən qədə vacib birənürə bə sər baftaronund.

Sinfimunə əylunu bə həndəvər ən müdir kurə birəbüründ ürə qayda-qanununə faydalı birənürə bə həqü bə nitqü guş döründ. Cüzamxanayə korü varastobu. Ə puseymun amarə axirinci sinifə tələbəhoşun üzüm gərək xıştənşun yə tozə nömrə uydurmış sand. Birdən mən xəbər ustorüm:

– Cənab müdir, xəbərşümun hist ki ya, Məmməd Heydərə gədəyü məktəbmunə bə ikinci sinfü bəxundən.

– Çü-üü! Müdirimunə çümayü kəm mundəbu bə sörü tik başü. Məmməd Heydərbə hər sinif ən kəmə sə sal mundəbu. Ü bə də şeşta yaş zən xaste, lakin bə in nə deniş ya rayiş bə məktəb amarən. Məmməd Heydərə gədəyürə nüta yaşü tamam birən kimi, üriş bə eyni gimnaziya darafta bu. Xoşbəxt piyə, in həqiqətə ə hər çiz pişə bə kük yə sır daştən çalışmış bire. Lakin yə ruz bə kələ tənəffüs yə gunohoyü pura gədə bə virixtən-virixtən ama bə kündi Məmməd Heydər bə günahsızə çümayaz deniş bə ü, gufti: “Ata bə mən panc qəpik tin, şokolad ustunum. Nə ti, riyaziyata misalayürə ə dəftər ən üzgəsi köçürtmüş səxəntürə bisən günüm bə moymən”.

Məmməd Heydər ə xəcalət xıştən qıpqırmızı birəbu. Ü, bə sər əyəlxiştən yə müşt za, bəədəyiş piyə birən xıştənə, həmiş gədə xıştəniş bə eyni məktəb xundənürə uyğun yə an bə müdir nə guftirənürə əz umun xahiş səxt.

Müdirimun yerayiş xəbər usta:

– Yəni, altıncı sinifə şagirdü Məmməd Heydərə bə ikinci sinif xundə yə gədəyü hist?

– Bəli hintörü. Ü əz üşumun ambar-ambar üzr bəxastən. Məmməd Heydər gədə xıştəniş hə bə kük xıştən elmə ədəminü birənə bəxastən. Qərbə bə bilikü yiyələnmiş birənə həvəs bə ü raftan-raftan digəyiş vüsət bostaran.

Müdirmun qıpqırmızı bu. Ü, dinməz-söyləməz poyistəbu, piyəbə bə balayürəz bə yə vəxt, bə yə məktəb xundənşunə, məktəbə qaydahayü çənəm zidd birən nə birənürə bə həqü fikir bəsəxənbu. Lakin bə heç yə qərar nə danist amarən.

Ə yan zal yə balaca dər vobi. Dəta yaşü birə yə əyələ gədə qolınə pərdəhayə bə yan keşi, əz ü bəədə ə İran amarə siyə bədənü birə çartə kurə musiqiçihayə ə dəsşun gyft üşunə bə salon avard. Kurə musiqiçiha dəs düyekyə güftən-güftən salona bə küncü birə bə sər yə xalı nüştund. Bə dəsşun birə nadir musiqi alətühayü bə İran sad sal əz in pişə ras bire. Fəryad səxə yə musiqi bə zuhun ama. Ə musiqiçihayə yəkiyü bə kük ən salam dərən bə qəzəl xana pozayürəz dəs xiştənə naha bə guş xiştən. İn, şər qə müğənnihayürə klassik hərəkəti bu.

Bə salon yə sakiti afta. İn dəfə ə kura yekiyü bə həyəcanaz vərəstənəz pur bu baştemiş bu bə ud zərən. Bəədəyiş qəzəl xan bə yə sakitə mungaz bə xundən başlamış bu:

“İrana bə kük yə xəncərürü,
Ən parıldamış birə yaqut löhatü
Birənbürüm Türkə Sultanü, nikah ün bəstüm bə tü,
İnciha mübaftüm, qulac-qulac
Bə saçayü həmiş maç, maç misəxtüm
Tupuqayürə bə QIZIL TAS mavardüm,
Bə dəsamənəz qəlbmənə bə tü...”

Qəzəl xan susmuş birəbu. Bə yanü niştə xanəndə mung xiştənə tik səxt, bə kələ nifrətəz bağırmiş bu:

“Hər şö
Bə kük yə siçan berixtənbiri
Ə eyvan bə xunə qunşi”

Tambura qəmli mungu bə ətraf ikavar bu. Kamançayış bə yə həzinə mungaz mələmiş əbirənbu. İn dəfə un yekin xanəndəyə xundənürə mungu tik bu:

“Ü ki yə çaqqalü, bə ü iman nist,
Eyvah, ləkələnmiş bürüm, ox siyə bəxtmən...!”

“ Yə an bə ətraf yə mungiş nə dirma. Sətə, çarta gudəyə ə musiqi ahəngi bəədə çarteyinə xanəndə bə xəfifə, həmiş bə yə incə tərəz bə xundən başlamış bu...”

“Sə ruz tic səxtüm xəncərmənə.
Bə çartöyü girorundüm bə vorə, bəstüm düşmənmənə,

Para-para səxtüm ürə
Bə tərkimən bə şundönüm türə,
Xastemən,
Bə döyüşə örtüyməhaz bə döğüftənüm rumənə
Bə çartə nal çapmış bəsəxönüm bə türəz
Bə dağa”.

Mən bə yan ən yə qolinə pərdəha poyistə bürüm. Bə kündi mən müdirmun həmiş coğrafiya müəllimmun poyistəbüründ.

Müdirimun bə sakitə mungaz:

Çü çirkinə musiqiyü!

Bə guftirənəz fısıldamış bu. Haçun dan bə yə dəhşətinə mung guş bədərəni. Görəsən bin şərqı guftirə birə gafayə mənəşun çüst.

Musiqiyə bə kük ahəngü mənəsiz gərək boşü, – bə guftirənəz coğrafiya müəllimmun cavab da.

Xastüm bə bəşkə pohamən bə hiç kəs nə guftirə bə sakitiyaz əz uncə dur başüm. Yərayış dürüm ki, qalınə pərdə yavaşca bə kük ən cumustən bu. Bə ehtiyataz bə həndəvər dönüşürüm. Bə kük ən kulak yə isbiyə mıy, çümoyü qeyri adi işiq dərə yə qucəyə mərd poyistəbu bə pusa pərdə bə musiqi guş bə dərənbu, bə gireyistənbu. İn qocayə İlyas bəyə piyəri, Əlahəzrət Zeynal ağa bu. Ürə mavi damarayə birə nərmə dəsoyü bə lərzirənbu. Bin dəsa bəlkə be imza şundəniş zür nə mundəbu. Əncaq in dəsa bə həftad milyon manat pul hakim bu.

Zeynal ağa, sadə yə kəndçi bu. Əncaq bə həq ən xanəndə birə sənətə bə həqqu bə yə kələ təcrübə malik bu.

Qəzəl bə axir rasi. Musiqiçiha in dəfə Qafqazə yə vəcəstə havayürə zərund. Mən bə salon bə süzmiş birən başlamış bürüm. Tələbəha uncə bə dəstə-dəstə poyistə büründ bə ara xiştönu gaf bəsəxənbüründ. Əz üşun bəzihoşun şərab bəxardənbüründ. Əncaq mən nə bəxardənbürüm.

Ə sinifmun birə hamrounimmun həmiş tanışaşun bə yə künc giraştəbüründ bə ara xiştönun zarafat bəsəxənbüründ. Üşunə bə həndəvərşun mıyhoşun zərd, çümaşun kour, bə sifətşun pudri birə ambara rusə duxtörun bu.

Üşun bə rusə tələbəhayaz, həmiş bəzən bə erməni, həmiş bə gürcüyə tələbəhayaz söhbət bəsəxənbüründ. Əncaq bə yanşun yə müsəlman tələbə künd amarəni rusə duxtərun in qələ xiştəniyə vir bə səxənund, əncaq bəədə dərhal bə istehzayaz xiştənə bə

səxənund, bə hırıltıyaz bə xəndistənund, yə-dü kəlmə gaf bətənund, dur əbirənund.

Yəki bə piano künd ama vals başlamış bu bəzərən. Müdirmun qubernatorə duxtərürə bə vəcəstən nəər səxt.

ŞükürbəXuda! Pilləkənə əsərü mung Nino ama: Şangumşumun xeyir, İlyas bəy. İncələ gecikmiş bürüm. Amma in mənə günahmən nə bu. Mən bə bürun vürüxtüm. Nino nə çülə əlatayürə nəyiş müqəddəs Tamarayə duxtörünə litseyyrə uniformayürə dəkərdəbu. Ə qızıl düymə birə yə gudə məxməri çəpgən ə düşü şundə birəbu. Ürə kəməri çini six həmiş incə bəstə birəbu ki, mən bə yə dəsmənəz yrə bə vakardən inanmış nə əbirənbürüm. Yə durazə siyə məxmər yubkayü bə poyhayü bə rasirənbu. Mən əncəq ürə ayaqqabıhayürə buzoşunə bədirəmbürüm. Bə sər xıştən yə kuçikə başlıq narəbu. Ə qəbəqüriş düta cərgə qızıl sikkə vərəcundəbu. Gürcü şahzadə xanımə ə qədim döra mundə birə libasü, hələ üstəlik yə Bizans Madonnayürə simaoyü! Madonna yə qəhqəhə za: Nən, Əli xan tü gərək hürsin nə bşi. İn yubkayə bağoyürə bəstən bə səhətoyaz vəxt əbərdən. Nənəmənə yubkayürü. İnə əncəq üşumunə bə şərəfşumun bə zürəz bə tənəmən dəkərdam.

Bə mənəz birinci ki bisən vəcəyü? – İlyas bəy mung xıştənə kənd xəbər usta. Nino pura sual birə çümaxıştənəz bə mən deniş. Bəsərmənəz “vəcə” mən bə ü işarə səxtüm. Xas nə bastənburüm vəcəstən. Bə İlyas bəy Ninoyə mudanustüm etibar səxən. Çünki İlyas bəy ədəb ərkanə danistə yə dust bu.

İlyas bəy bə musiqiçihə mung səxt: Şamilə duayürə bizənind”. Birdən çılğın yə melodiya tik bu. İlyas bəy bə mingə ən salonun dirma. Xəncəl xıştənə sıyırmiş səxt. Ürə poyhoyü Qafqazlıhayə dağ vəcəstəşunə bə kələ atəşə ritmürəz bə hərəkət ama. Xəncər tiyəyü ürə bə dəsü işiq bədənəbu. Nino vəcəstən-vəcəstən bə ü künd ama. Ü bə, kuçikə poyha xıştənəz bə balaca oyuncaqə başirənbu. “Şamilə duayü” musiqiyü zərə bu. Umun bə dəs pərənəz musiqiyə tempürə bə xastənbirim girim. Nino be ən vüruxundən lazim birə yə ərüs bu... İlyas xəncərə bə ara dandyha xıştən vөгüft. İlyasə qoloyü yırtıcı quşə bə kük qanadoyü vobirəbu, duxtərə bə həndəvörü dör bə xardənbu. Ninonoyiş pohoyü nə poyistə nə bastənbu, fırlanmış əbirənbu, salon bə həndəvəri bəcəstənbu. Ürə cumustə birə qolayürə hərəkəti vüruxundə birə yə ərüsə nə tərsirə, bə ümidü nə birənəz fədakarlıq xıştənə ifadə bəsəxənbu. Bə çəpə dəs xıştən

yə dəsə yəqluqurə güftəbu. Ürə bütün bədənü bələrzirənbu. Yalnız başlıgürə qızilinə sikkəhayü bə cərgəyaz poyistəbüürund. Hintəriş gərək birənbu bə vəcəstəniş ən çətinə ciziş hə in bu. Bin dərəcə bə çilgınlıqaz, bə yə kələ salon vəcəstən, həmiş bə başlıgü birə qızıl sikkəhayə yekiyürüş nə cumustən nəyiştən, ancaq bə gürcüyə duxtərun məxsus bu. İlyas bəy, bə ü aman nə bədərənbu bə bütün bə ruz Nino berixtənbu. İlyasə bə qola xıştənaz səxə işarəha, raftan-raftan digeyiş amiranə əbirənbu. Nəhayət Nino, rayürə ə taraf ən yə ovçu bəstə birə bə kük yə maral poyist. İlyas bəyə ürə bə həndəvərü çizmiş səxə dairə raftan-raftan balacə əbirənbu. Ninoyə hüçümoyü itaətkar bu. Ürə dəsoyü bə lərzirənbu. Musiqiyə kəskinə mungu raftan-raftan tik əbirənbu. Nino cəpə dəs xıştənə vakard. Ürə bə dösü birə dəsmal dalğalanmış birən-birən bə xori afta. Hə bin an İlyas bəyə xəncərü Ninoyə bə ipəkə yəqluqu ilişmiş bu, ürə bə xori mıxləmiş səxt.

Simvolik vəcəstən bə axir rasi.

Yə çiziş bə yar əngəstəniş hə bə cugayü mafta, ə vəcəstən pişə mən xəncərmənə bə İlyas bəy dərəbüürüm. Ürə xəncərürə bey xıştənmən vögüftəbüürüm. Deməli, Ninoyə yəqluqurə bura xəncər mənə xəncərmənə duhunü bire. Kar xıştənə daima pirlı güftən lazı mü. Bə yə köhnə atalar sözü bətən ki, “Dəvəyə Xudayə bə əmanətü bədərəni, kuşə ən vorəyürə bə kulə xas bənd”.

V Fəsil

“**E**y xan, qüdrətliyə əcdadamun yə ruz bey xıştenu kələ Şşərəf, həmiş in ətrafa bə dəhşət avardə num dərə birə bin diyara ilkin poy narə vəxt “Bə kulak deniş!... uncə kulak hist!” – cır zərənd guftirand. Bə dağa künd amarand, nəcaq nə varafta üşöhayə bə direni “Bə kulak deniş!” guftirənaz cır zərəndü. Doğrudaniş dağayə yamacayü bə siyə bağ başirənbu. Hə əz un vəxt çini bin diyara Qarabağ bətonund. Əvvə bə uncə Aqvar, bəədəyiş Sünik guftirand. Ey xan, yriş dan ki umunə diyarmun ambar qədim həmiş yə şöhrətliyə diyarü.

Bə Şuşa yə otağurə bə kirayə vəgüftə xuneyə səhəbü Mustafa kişi yerayiş bə məğrur mungüsüzi qapanmış bu. Bəədəyiş ə yə balaca

bardağ Qarabağa ə meyvə ras birə ərəğ yə qədəh xard, ə bə qiçni voşirə qeyri adi pendir yə-dü tikə buri, bə ti-ti gafsəxən xıştən davam səxt: “Umunə bə dağamun siyə ruh məskən əngəstandü, həmiş nəhəngə xəzinəhayə keşikürə bə keşirənnund. İnə həmmə bastən. Bə dağamun müqəddəsə sənqun histü. Ə dörün üşəhomuniş müqəddəsə arkərəha axmış əbirən. Bə Xuda şükür hər çizmun hist. Bə şəhər yara gərdind bə ətrafşumun denişind... heç yə qəmli, dərdli ədəmi minindmi? Qətiyyən nə. Ayıqə ədəmi mudanindmi dirən? Nən. Ağa, umunə bə məmləkətimun bisən çəşmiş boşind munind”.

Mən in diyarə bə şirin duriguftirənü təəccüb bə səxənbyrym. Balaca diyara xıştəniyə bə şöhrətləndirmiş səxən üşunə digə uydurmuş səxə rəvayət nə mundəbu. Hələ dedi yə kükə erməni bə mən bə Şuşa birə Maraşf kilsəyürə panc həzar sal əz in əvvəl vəkərdə birənürə inandırmış səxən xast. Vagaştüm bə ü guftürüm ki: “bə mənə əzini duriyə gafayə nə gun. Xristianlığə yaşü heç dü həzar sal nist.

Əxi Xristianə kilisyü ə Xristos pişə nə mudanist vəkərdə birən?!” Mənə guftirə gafamən bun erməniyə bə xaturu səxt varəftərəbu. Ü, bə tənəyaz guftii: “Əlbəttə, tü xundə, hər çizə dirə yə ədəmini, bə tü gafmən nist. Amma icazə tin in yaşlüyə mərd bə tü yə çənta gaf gunu: “Bəlkəyiş xristianlıq bə başqa ölkəha dü həzar sal əz in pişə məməl amare. Lakin Xristos işığ xıştənə bə umun birə Qarabağlıha əz üzgesiha sə həzar sal pişə nüşun dəre. Panc dəqiqə bəədə hə un ədəmi, hiç çüm xıştəniş nə bəst, bə mənə ə fransa birə general Muratış, ə Şuşa birə ermənibirənürə bə guftirən başlamış bu. Guyə ü, Qarabağa numurə şərəfürə bə fransa be iləvar səxən hə ə əyəli ə Şuşa bə Fransa rafte.

Mən bə Şuşa bə sər ra ə sər yə sənqinə körpüyə ə sörü bə faytonaz bəgiraşteni faytonçu in kürpiyə bə mən nişun da gufti ki, “Deniş, in körpüyə ə Makedoniya birə İsgəndər bə İran barəfteni vəkərdə sexe. Ü, uncə hiç vəxt ə yar nədirmorə qəhrəmanlıq nüşun dere”.

Halbuki körpüyə bə zirü birə sənqə bə sörü, körpüyə vəkərdə birə tarixü “1897” sal nüşun dəre bire. Faytonçuyə guftirə gafoyürə düz nə birönürə bə ü işarə səxtüm, un yazıyə bə ü nüşun dörüm. Üriş, xıştənə bun cuga nə naha, cıvab da: “Eh, ağa, rusa umunə bə zəfəramun qışqanmış birən güre un tarixə bəədə uncə həkk səxand”.

Şuşa yə qəribəyə şəhər bu. Bə həndəvərü üşəha, arkəraha birə in şəhər bə kəllə dağa, ə dərya həzar pancsad metr bə zəvər vəkərdə birə. Müsəlmanha bə Ermənihayaz uncə bə dörün bariş bə kük ən gül ruz girəundənaz yaşamiş birənd. Bə ü güre ki Şuşa ə çən sala çini bə ara ən qafqaz, İnan, həmiş Türkiy yə kürpi birə. Bə kəllə dağa, həmiş bə kinar arkəraha ə çigə kərpic vəkərdə birə balaca komaha vəkərdə birəbu. İncəyə əylünü ambara vəxt bin komaha saray bədənburund. Bə həndəvər əni şəhər birə komaha müsəlmanhayə bə bəyhoşunaz ağahaşun həmiş ermənihayə məlikaşun yaşamiş əbirənbürund. İn şəhərə bə həndəvərü birə komaha müsəlmanhoyə bəyhoyü bə zənun xıştonuyaz həmiş ermənihoyə məlikhoşunaz yaşamiş əbirənbürund. İn ədəmiha bə pişə ən dər xunəha xıştənu bə səhətəyaz bə niştənbürund, bə qəlyan keşirənəz bə dü-yeki Rus imperatorluğurə məhv birənürə pişəyürə bə poyhoyaz Qarabağa ə taraf ən generalayü çənəm ustaran gaf bə səxənbürund, həmiş Qarabağlıha nə birənbu imperiyayə bə sərü çüha mudanist amarənə əgaf səxənü nə bamundənbürund.

Mən bə qoçumənəz, ə dəmir yol stansiyası bə əsə arabayürəz daqa şəftə-şurə rahoyürə giraştən-giraştən həf səhət bəədə bə Şuşa rasirim. Bə Qoçuluqdağ ambar bə quldurluğ meyl nüşundən silahü birə nökerərayə sənəştun bu. Ə sər tə bə poy silahlanmış birə in ədəmiha qaradinməz imbürund. Üşunə həmməşunə bə sifəştun dəva səxə birə ədəmihayə cuga girmaqaşun bu. Piyərmən qoçuyə bə mənə qoşmuş səxəbu ki, bə ra mənə ə yada ədəmiha qorumuş se. Qoçumən yə etibarlıyə ədəmi bu. Haçundan in qələ Şirvanşirayə bə nəsli qohumluğuriş bə rasirənbu. Bin cür qohuma əncəq bə şərqdə rast umbi amarən.

Panc ruz bu ki, bə Şuşa bürüm. Ninoyə amarənürə guzət bə səxənbürüm. Bin panc ruz yerlihayə bə mən dünyayə ə həmmə igidəşun, həmiş şöhrətinə ədəmihaşun ə şuşa birənşun gaf bə səxənbürund. Mən şəhərə bə bağçahayü, parkayü bəgəştənbürüm həmiş məscidə minarəhayürə seyr bəsəxənbürüm. Şuşa ambara möminə şəhər bu. Uncə birə meçita, kilsəhə be şast həzar ədəmi vəs bu. Üstəlik bə həndəvər şəhər qədərü nə birə pira, ən əsasü, müqəddəs Vəli Sarayü bəyə düta darü poyistəbu. Hə ə birinci ruz şuşalıha mənə bin cugaha bəkeşirənbürund əbərənbürund.

Müqəddəs Vəli Saray bəyə qəbirü ə Şuşa yə səhət ra dur bu. Hər sal həmmə cəməət ən şəhər uncə bə ziyarət muraftund, ehsanha

müddöründ. Tünd siyə ranginə əlata dəkərdə dindara bə balaca üşə qürüq birə müqəddəs Vəli Saray bəyə tə bə qəbür birə rayə bə sər çori sürünmiş birən-birən bə raftənbüründ. İn çən qədeyiş narahətçiliq seyiş, zəvvarayə diqqətürə cəlb bəsəxənbu. Müqəddəs Vəliyə bə sər qəbürü birə dara kələ birəbüründ. Bə üşun varaftaran yə kələ günah hesab əbirənbu. Ki darayə bə yə yəkgüriş dəş səxənbu, hə bə cuga xiştən iflic umbi. Müqəddəs Vəli Saray bəy deniş hintərzin qüdrətinə ədəmi bu. Amma in müqəddəsə tə bin vəxti komni möcüzəyə nüşun dərənürə bə mən heç kəs izah nə danist səxən.

Bə cugayə cəməət ürə bə yə karü bə təfərrüatürəz bey mən gəfsəxtund ki, guya yə ra ə taraf ən düşmənhə xiştəni təqib əbirəni ürə əsü imruzış şuşayə poyistə daqa bə sörü gar bəsəxən. Ürə təqib səxəgara bə ü künd nə rasirə, ürə əsü bə kələ sıçrayışaz dağayə, qayahayə, həmiş Şuşayə ə sörü par zərə qeyb bire. Möminhə umruzış nəcib heyvana bə fərmərə birə qayaha həkk birə cuga nəəloyürə mudanustun dirən. Hə çini ki, guftürüm ki, yə əsə bin dərəcə ho keşirənəz şundənü mümkün nist, üşun bə kük incimış birən andaman səxtund guftüründ ki, “Ağa, in əs Qarabağa əsü bu!” İnə guftirə bəədə, qarabağa bə həq əsü bey mən yə maraqlı əhvalat gəf səxtund: “Umunə bə diyarmun hər çiz güzəlü” – başləmiş büründ bə gəf səxən. Əncaq in diyarə ə ən güzələ çizayüriş yekiyü qarabağa əsoyü bu.

Qarabağa şöhrəti birə əsürə be ustaran İran şahü Ağa Məhəmməd bütün hərəmxanəhə xiştənə in əsə bə əvəzü be dərən həzür bu. Görəsən mənə hamrəunmən Ağa Məhəmməd şaha əxtə birənürə bastənbürənmə? İn əs bə guftirən güürə “Müqəddəs yaranmış birə yə əs bu”.

İn möcüzəyinə əsə cinsürə tə bə meydun be avardən ədəmihə bə sad salayaz uzuun-duraz əmək sərf səxənd bə axiriş tazə əsə cinsürə – Qarabağa məşhur kəhərə əsürə bə ara kəndənd.

Dünyayə ən məşhur əs cinsü Qarabağa qırmızı qızılı rangü birə əsürü. Əz in tərifi bəədə bə əsə marağmən digeyiş ambar bu, xahiş səxtüm ki, un gözələ əsoyə yekiyürə bə mən nüşun tund. Dosthamən bə qayğıkəşə denişirənəz bə mən dönüşüründ guftürəbd ki, “Sultana bə hərəmxanayü daraftən – Qarabağa əsoyürə ə bə godunü daraftən pəhəti. Bə Qarabağ cəmi dəh düta hintərinə kəhərə əs hist. İn əsoyə səhəbşun əncaq bə müharibə birə vəxt üşunə əboşironund”.

Bəxtmə'n avar dabu. Bə ü görəyiş üşunə Qarabağa bə həq ənu əfsanəvi əsayü gafsəxənşunaz gərək kifayətlənmiş başum. Üzüm bə şuşa birə mağar nişdə Mustafayə bə tiyə uydurmahayü guş dərən-dərən Ninoyə guzət bəsəxənbyrym. Bin əfsanəvi diyariş digə xutə birəbürüm.

“Ey xan – guftirənaz Mustafa kişi bə gaf başlamış bu – Üşumunə əcdadaşumun müharibəha bərdand, əncaq tü təhsillü, xundə yə ədemini. Hə bə ü görəyiş gözəl bə həqq ən sənəətə bəhs səxə söhbətə sərtü bədirmarən. Farsa bə Sədi, Hafiz, həmiş bə Firdovsiyaz, rusayiş bə Puşkinaz fəxr bəsəxənund.

Bə durə Qərbiş numu Göte birə yə şair bire, şeytan şer nöüştə”. Ürə gofürə bururüm: “Bəlkə in şairayiş ə Qarabağ dirmarand?”- guftürüm – Xeyir, hörmətli qonaq, amma guftirən lazimü ki ki, umunə şairamun əz üşun digeyiş istedadlüyund. Üşun unqədər qürurin büründ ki, şera xışteniyə bə kağaz yə nöyüştənaz əzbər bəxundənbüründ. – kom şairayə bə nəzər bə güftəni, əşuqayə?

– Bəli, əşuqayə bə nəzər bəgüftənüm – guftirənaz Mustafa kişi bə kük mütəbər cavab da.

Üşun Şuşayə bə həndəvəri birə diha yaşamış əbirönund. Səbəhin əşuqayə bə dərviş qəhvəxanasüşun yarışşun hist. Muxasti burayı bey üşunə heyran-heyran guş ti?

– Razi birənmənə guftürüm, səbəhinə ruzü bə əyri-üyrü rahayaz dahariyə tik birənaz Qafqaza aşıq sənəətürə dayaq nöqtəsi hesab birə bə Sənqinə di amarim. Umbu guftirən ki, Qarabağa bə həmmə dihöyü əşıqa hist. Üşun bə zumustun şer bə nöüştənund,, məniha həmiş dərvişayə be vəcəstənşun motiva bə nöüştənund, bə vasaliş bə kluba, sarayha tazə şərqiha həmiş məniha xıştənə bə xundənbüründ. Bə Qarabağ sətə di bu ki, uncə ancaq sırf aşıqa yaşamış əbirənbüründ. Şərqə ta qədimə döyröyü bə şeriyət hörmət səxənə əlaməti birən güre feodalla üşunə ə vergiha azad səxəbüründ.

Əz in dihöyiş yekiyü Daş kənd bu. İn diyə ədemihöyürə adi ədemi nə birənşunə be müəyyən səxən be üşun hə yə ra detnişirənaz vəs bu. Üşunə mərdunşun mıya xıştenuyə duraz misand, bə tən xıştenuyiş ipək kaftan bədəkərdənund. Əşuqayə heyran-heyran beguşdərən Daş kənd ə Şuşə amarə dövlətinə müsəlmanha, həmiş ə erməniha pur bu. Tamaşaçihə diyə bə əsas meydançayü kurə əbirənbüründ. Bə mingə ən meydanın bə düyekiyaz amansız bə kiştin

güftən dü nəfər əşuq poyistəbüründ. Ü vini xıştoniyə vekeşirən-vekeşirən bə dü yeki bə nifrətəz bədenişirənbüründ. Zərə var uşuna saçaşunə yellətmış bəsəxənbu. Ə əşuqa yekiyü ə kəllə gufti:

– Türə ə əlatatü bıy sərgin amarən, sifattü bə sifət ən xug başirən, istedadtü ə yə nazikə mıyış nazikü, həmiş bə tü in qələ tınl be xıştəntürüş təhqiramız şer müneişi”. Un yekin əşuq hürsin-hürsin mung xıştənə tik səxt ə kəllə gufti:

– Türə əlatotü təlxəkə bə libasü başirən, mungtürüş xədiməğayə bə mungu başirən. Mənə istedadmən nistüsə, türüş şairliktü nist. Tü ancaq mənə bə ə sər pura süfremən hələdə bə birə törtöküntühayaz yaşamış əbireni.

Əşuqa raftan-raftan qızıışmış əbirənbüründ bə-düyeki sancmış səxə gafa bəğuftirənəz təhqir bəsənbüründ. Nəhayət be meydun yə isbi sərə nurani yə mərd ama. Ü, beycub bə ara aşıqa birə yarışma düta mövzu elan səxt: Mövzuhayə yekiyü “Bə sər Araz ma”, un yekin “Ağa Məhəmməd şaha mürdənü” bu.

Əşuqa sər xıştonuyə bə hovva tik səxtund başləmiş büründ şera xıştəniyə bə xundən. Üşun bəxundənbüründ ki, Ağa Məhəmməd şah bə mərd birə zür xıştənə yerayış be vagardundan bə Tiflis, be kükürdinə vanna qəbul səxən bə raftən. Bə ü kükürtlü vannahayış kömək nə bəsəxeni Xədim ağa şəhərə yerlə-yeksan səxe, əz ü bəədəyiş hənnə zənuyiş, mərduniş bə kük vəhşi küşte. Əncaq pusava bagaşteni tale ürə bə Qarabağ tələmiş səxt. Ü, bə çadır xıştən xisrə vəxt, bə cuga xıştən bə xəncərəz küştə bire. Kələ şah ə həyat xıştən heç yə həzz nə ustapanaz mürde. Ü, bə vəxt ən hərbi yürüşüha bə kisnəyi dözmüş bire, bə siyə nun xardənəz, duq xarde, yaşamış bire. Ü, saysız-hesabsız ölkəhayə fəth sexe, amma bə kük ən bə səhra birə dilənçihə yoxsul bire.

Xədim ağa Məhəmməd hintərzin ədemi bu. Aşıqa inhoyə həmməyürə əruz vəzniyə bə üsuluraz bə xundənbüründ. Əzşun yekiyü ən gözələ zənunə bə yaşamış birə ölkə Xədiməğayə işgəncəhayürə dəqiq təsvir bə səxən, un yekin in zənunə edam səhnəhaşunə bə təfərrüatürəz təsvir bə səxənbu. Tamaşaçılıha məmnun birəbüründ. Aşıqayə ə qəbəqşun bə kük ən muncuq əraq berixtənbu. Birdən mülayimə mungu birə əşuq mung səxt: “Bə sər ən Araz birə ma bə ki başirən?” Hürsinə aşıq ürə gafurə bə buranəz “Türə xastəgartürə bə camalü” gufti.

Mülayimə mungü birə əşuq bə zuhun ama: “İn mayə işıǵü ən mülayimü”.

– Xeyir, – guftirənaz hürsinə aşıq cavab da.

– İn ma şəhid birə yə cəngavərə bə qalxanü başirən”.

Bin bənzətmə birinciliyə bə dəs be vöǵüftən aşıqqa vomundund, dü-yekiyə ə taqət bəngəstənbürund.

Bəədə üşunə hərdümşun curə-curə Mayə ə xosiyü, bə düzənlik, bə kük saça ən yə Bakirə dör xardən-xardən zərə varə, bə o ən arkərə Araz əks birə bə ma denişirə dü, yekiyə xastəgara şərqiha bə xundənbürund.

Bənzətməhayə bə axirü hürsinə aşıq qalib elan bu, bə xuş nə amarə yə xəndistənaz rəqib xıştənə sazürə bə kük mükafat ə dəsü usta.

Saza çanaǵü tə bə duhun ə pulal pur ə birəni qaşqabaǵ xıştənə ə fukardənbu bə həndəvər bə denişirənbu.

– Bə qələbetü gürə şar ə bireni?

– xəbər ustarüm. Ü bə nifrətaz bə xori tuf səxt, gufti:

– Aǵa, be in qələbəmi bətənd?

Bece un pişeyinə yarışmaha.

Sad sal əz in pişə əzini yarışmahoyə bə axirü qalib amaragar məǵlubə sərürə mudanist zərən. Un vaxta bə sənəət kələ hörmət bu. Üzüm nazikə dül birəyim. Üzüm bə yə hiç kəs be qoşma xun xıştənə fəda nə bəsəxən. – Üzüm tü in diyarə ən xasə aşıǵiri. Nən – gufti bəədəyiş bə çümayü yə nöqülə kədər peydə bu.

– Mən ancaq yə sənətkarüm. Əsl aşıq nistüm. Bəs əsl aşıq çü guftirəniyü? Hürsinə aşıq gufti:

– “Bə ma Ramazan” əsrarəngiz yə şö bu. Bə ü Qədir gecəsi bətənd. Bin şö təbiət yə səhətlüǵ bə xisirən. Ə arkərəha oha axmış nə əbirən, cinha, şeytanha xəzinəhayə qərəülürə nə bəkeşirənd. Bə çəmənha giyoyə ambar birənü, həmiş darayə gaf səxəşunə umbi şünörən. Arkarohoyə ohoşunə pərihoşun tik əbirən un şö bə dünya amarə ədemihə alim, yayış şair əbirənd. Bə şö Qədir həmmə şairə üşunə hamşun birə İlyas peyǵəmbərə nəər se. Peyǵəmbər düz bə vaxtı peyda ə birən əz ü bəədə ə camın xıştən bə aşıǵ o bə dərən bətən: – Ə umruz bəədə tü əsl aşıqı əz in bəədə bə ru xori hər çizə mənə bə çümmənəz bisən (miyaz) vini. Be in nail birə aşıq bə hər ünsür hakim əbirən: həmmə ədəmiha, heyvanha, vara, dəryaha bə

pişə mungu sər qəd bəsəxən, çünki ürə bə mungu artıq peyğəmbərə qüdrətü, həmiş zürü hist.

Hürsinə aşiq nişt bə xori, ru xiştə bə düttə dəsaz güft, başləmiş bu hönkür-hönkür bə gireyistən.

– Amma Qədir gecəsiyə komni şö birönürə, in şöyə bə kom səhətü xisrənə lazim birönürə hiç kəs nə bastan.

Bə in gürəyiş bin dünya əsl aşiq nə munde. Bə dünya tənha munde hürsinə aşiq bə poy vəxişt qəmgin, həmiş qaradınməz Qarabağa kourə cənnətürə bə kük ən səhrayə cənəvərü tərک səxt.

VI Fəsil

İsa bulağı bə yatağ xiştən bə şırltıyaz axmış əbirənbu. Ürə bə həndəvərü birə dara bə kük ən vomundə müqəddəsə sər xiştənuyə bə hovva tik səxəbürund. Bə taraf ən zirə çubanhayə bə elaqayü voşirə kap-kourə otlaqa bə taraf ən üfüt duraz birə baraftən. Şuşa bə pusa ən təpəha mundobu. Bə Şərq Qarabağa tarlahoyü Azərbaycanə bə dörün tuzinə göloyü ə çüm vir əbirənbu. Zərdüştə atəşayürə sürə nəfəsü, nohurə varayürə bə qanadoyü bə düzənlga bə rutənbu. Bə həndəvərmmü bə daştə birə üşə hiç yə kuçicə vəlgiş nə bə cumustənbu. Künə döroyə ilahəhoşun incəhayə əgər tərک səxənd raftandış füsunkarəşun haştən ki hələyiş munde. Umuniş ataşmun bin müqəddəs cugayaz əhd-peyman bey birən ə suzundə birə çənta ocaqa ambar bə pusa mundəbu. Rəngarəng xalıha bə bə kük gürdinə bə həndəvər ataş əngəstə birobu. Bə sər xalıha mən bə kef keşirə gürcühayaz bə yə cuga niştəbürüm. Bə həndəvər ən ataş birə xalıhayə bə sərşun ə şərab pur küpəha, cürbəcür meyvəha, sər-bə sər veçirə birə tərəvəza, pendir, səbzəha narə birə bu. Bə həndəvər ən düşməyiş numu Sasandi birə səyyah aşıqa niştəbürund. Bə dəsşun birə alətəyiş numşun musiqiyə xatır bə səxən: dairə, çinuri, tara, diplipito. Üşun bə farsa üsulü yə bayatı həmiş lirik yə məhəbbətə məniyürə bə xundən başləmiş bürund. İn məniyə be cub ekzotik təsir ustaran gürcüha arzu səxəbürund. Əgər latın dili müəllimümün incə birənbu, məmləkət ənənəhoyürə byə hissəyü dör xardə in əyləncəyə “Diyonisos aləmi” numurə midə. Nəhayət uncə birə kurortə şən qonaqayürə bə kündi Şuşa birə üşə təşkil birə bə şöyə ziyafətü dəvət birə Kipiani ailəyü ama dirma.

Bə pişöy mən Ninoyə piyörü niştəbu. Ü, ziyafət mərasimürə bə şertayü güirə tamada rolurə əbərđənbu.

Ürə parlaq çymayü, süpsürx sifatu həmiş spsiyə duraza bığayü bu. Kipiani bə dəs xıştən birə qədəhə bə şərəfmə tik səxt xard. Nə deniş ki içki nə baxardənüm qədəhmənə tik səxtüm yə qurtum xardüm. Başqa vaxt birənbu nə muxardüm, amma bə məclis tamadalıq səxə Ninoyə piyörü şərəb xardənə tələb bə sexəni, nə xardən nəzakətsizlik umbi.

Əylun ə düşmə o avardund. Əz in o xardə ədemi kefüi zastən qədər mudanist xardən çoristən həmiş ə ambar xardəniş in qədəyiş narahət nə umbi. Çünki düşmə İsayə oyuriş Qarabağa ə saysızhesabsız möcüzəhoyrə yekiyü bu. Ocağa şöləyürə bə işiğü piyə Ninoyə moyürə profilürə dürüm. Ürə yə sərtə bir profilü bu. Ü, bə yan şüvər xıştən niştəbu, ürə çümoyü bə xəndistənbu. İn çüma keysə sehrkar Medeyə Arqono bə Yasonaz tanış birə Riona bə obayü birə Minqrelliyaya ras səxə çüma bu.

Tamada qədəhini xıştənə tik səxt: “Biya xorim möhtərəm Dadianyə bə sağığü!” Denişirüyü yə əyələ bə denişiröyü voşirə yə bir qoca bə ü təşəkkür səxt. Be inaziş üçüncü dövrə başlamış bu. Hərə qədəh xıştənə bə yə nəfəsə ti səxt. Ancaq sərxoş birəgar nə bu. Gürcülərbə sər süfrə əbirəni ə dül nəşələnmiş birənə bə xastənund. Amma üşunə əqülşun düşmə İsa bə kük oyü təmiz həmiş şəffaf amundənbu.

Bə üşə kef məclisi ras səxəgar əncaq umun nə birim. Üşə saysız-hesabsız ocaqayə bə işiğü qər q birəbu. Çünki həmmə şuşalha hər həftə müxtəlif düşməhayə bə sərü kurə əbironund. Kef birə məclisə tə bə səbəh vabirən qədər davam bə səxən. Məsəlmanha bə Xristianhayaz müqəddəs üşöyürə bə bütöyü voşirə darayə bə zir sayəşun şənləmiş ə birənbürund.

Mən, bə yanmən niştə Nino dönüşürüm. Ü, bə isbimiyə Didianiyaz gaf bə səxənbu. İniş adət-ənənəyə yə əlaməti bu: bə qocaha hörmət, bə cavanha məhəbbət... Didiani bə zuhun ama:

– Üşumun gərək yə fürsət afınd, mənə bə Zuqdidə bə hamiyə malikanəmən biyeyind. Malikanəmən bə kinar Rion arkere. Bə yə vəxtə incə Medeanayə kölələhoşunə bə pəş qusbandaz qizilə tuzoyürə şuştə cugoyşun bu. Əli xan, üşumuniş biyeyind. – Üşumun Minqreliyə təvər nə varəftərə ropik üşohoyürə həmiş qədim darayürə minind.

– Məmnuniyyətlə, möhtərəm Didiani, miyam, amma darayə be dirən nə, becubşumun miyam.

– Bə çü güərə darayə bə əleyhürind? Bə mən dara Kamil həyatə təcəssümürü. Nino bə söhbətə qəriş bu:

– Əli xan bə kük ən xəyalətə tərsirə əylun ə dara bə tərsirən.

– Huntər nist canım, – guftürüm. Ancaq be şümün çənqədə dara əzizü, un qədəyiş be mən çnohura əzizü. Möhtərəm Dadiani, dara birə dünya mənə karıxdırnuş səxt. İn dünya vahimə, bə cin, şeytanhayaz puru. Üstəlik dörün üşəhoyiş torikü. Aftayə şüahayü bə saya dara nist əbirən. Üşəhoyə torikiyü mənə bə qoqundən, lüvə darayə xışıltıyürə bə şünereni bə qəlbmən hüzn çökmüş əbirən. Mənə, ə sadəyə çizə xoşmən amaran: ə vara, ə quma həmiş ə sənqun. Göl bə kük ən zərbə ye qılinc sade. Ü şəha bə kük ən əngül Qordiy¹ dolaşıqü.

Mənbə dörün üşə bə daraftə vət çaşmış əbirönüm ramənə tamam vir bəsəxönüm, möhtərəm Didiani. – Didiani fikir səxən-səxən denişi bə mən gufti:

– Bə üşumun çölə ədəminürə ruhu hist. Peydə ə birən, insanhayəbə bəxş səxən yalnız yə doğru üsul hist: insanhayə bə üşeyə ədəmihayü həmiş çülə bə ədəmihoyü bəxş umbu səxən. Şərqə içkisüz sərxoşluğu ə bürun amaran. Bə gölə bə gərmə varayaz gərmə qum ədəmihayə sərxoş bə səxən. Uncə həyat sadə həmiş problemsüzü. Üşəhayiş min bir suallayaz puru. Nohur ə hiç kəs hiçiz nə bəxastən, bə hiç kəşiş hiçiz nə mütü, hiç yə zişiş vədd hə mise. Lakin ruha atəşi ə bə üşə birə hüzüüm amaran. Nohurə ədəminürə, yəni bə çümmənəz çürə danustüm dirən tək yə ruyü histü. Ü, tək yə həqiqət bə şinəxtən, o tək həqiqiş ürə qəlbürə pur bə səxən. Üşəyə ədəminürə min bir sifətü histü. Təəssübkeşa ə nohur, yaradıcıha ə üşəha amaranund. Bəlkiyş Şərqə bə Qərbaz bə arasin birə fərqiş hə inü.

Ə adlı-sanlı erməni sülaləsi birə gömbul Məlik Naçararyan: – Umun erməniha bə gürcühayaz hə bin səbəb güərə üşəhayə bə xastenim – gufti bə söhbətə qariş bu.

Dombayə çümoyü, bə kük ən qolinə kulə bürgoyü birə in ədeme baş lemiş bu bə filosufluq səxən həmiş bə artıq dərəcə bə içgi meyl əngəst. Naçararyan qədəhə bə mənə şərəfimə tiksəxənə ə kəllə gufti:

¹ *Qəməqərişə, cəncəlli məsələ. Red.*

– Əli xan, ə dağa qartalla, ə üşəhayış pələngə bə dirmarən, bəs cülha cü bədirmarən?

– Aslanha, ləngavəra! – cuvab dörüm. Nino bə kük ən razı birən bə kük ən əyəl çək za. ə sər şişa bə kük ən nar qırmızı brə birə kababa bəxş ə birənbu. Qədəha çan pur əbirənbu, ti əbirənbu. Şənlik ən gürcühayə sədayü üşəyə vəgüftəbu. Didiani bə Naçararyanaz çürəsə müzakirə bəsəxənbüründ. Ninoyiş ə fürsət istifadə səxt bə xəbər ustara denişirən xıştənaz bə mən denişi. Məniş razı birən işarəsi birən kimi sərmənə cumundüm. Digə toriki atara bu. Ocaqa bə işiğü keflənmiş birə ədemiha bə cinha, yayış bə quldurha andırmış bə səxənbüründ. Heç kəs bə imun fikir nə bədərənbu. Vəxiştüm bə sər poy, yavaş-yavaş raftüm bə tərəfə düşmə. Qəd bürüm, bə çangulaz in qələ o vögüftüm xardüm. Ə düşmə o xardən ədəminə ambar bə xuşü amarən. Yə xeylə uncə poyistüm, bə sər o aftara sayə astarapaka seyr səxtüm. Bə pusa kəmərmən mung poy şünöyürm. Yə xışkə çülpi bə zir yə kuçikə poy xird bu mung səxt...

Dəsmənə duraz səxtüm, Nino dəsmənə un səhət güft. U mun dəs-bədəs derim raftim bə dörün üşə. Ocağa ə sərü curə nə birə bə dörün üşə raftən yə düzə hərəkət nə bu. Nino bə yə balaca çəmənlik nişt. Bəədə məniş bə taraf xıştən keşi. Həmişə bə şən, şad birə Qarabağış ciddi həmişə sərt adəta bu.

Mustafa kişi bey mən bə dörün dəhşət gaf səxtəbu ki, də həş sal əz in pişə bə Qarabağ bə yə ailə sədaqət pozmuş bire ruz bəədə meyvə dərə dara məhsul xıştşniyə kəm səxand. Umun bə dü-yeki bə denişirəbirim. Bə işiq ən ma Ninonun sifətü solğun peydə əbrənbu. Bə “Prinses” guftiranaz bə ü müraciət səxtüm. Nino çəpəndazi bə mən denişi. Artıq bisti çar səhət bu ki, ü, prinses bire. Piyər xıştənə bə rütbəyü layiq birənə isbat səxtə, Bə Peterburq birə Çar be qəbul danistə səxən bisti çar sal giraşte. Umruz səbəh-səbəh ə Peterburq Ninoyə bə piyörü teleqram amarabu. Ninonyə piyərü bə kük ən vir səxə moy xıştənə afftə yə əyəl şar ə birənbu. Ü, həmmemünə bə şö ziyafəti nızər səxt.

– “Prinses”, – bə guftiranaz mən təkrar səxtüm. Bəədə Ninoyə ruyürə bə ara dəsəmən vögüftüm. Ü hiç yə müqavimət nüşun nə da. Ola bilsin ki, Ürə Kaxetiyayə şərəbüərə ambar xardənü yaxudış ürə sərxoş səxəgar üşə yayış mayə işiqü bu. Mən ürə maç səxtüm. Ürə dörü dəsəyü nərm həmiş iliq bu. Umu bə sər ən nərmə yosunha duraz birəbirim. Nino bə rumən denişi. Ürə sifətü **nazilmiş** həmiş

ciddiləşmiş birəbu. Bə işiq ən ma ürə bədənü bə kük ən zərdə sənq əqiq parıldamış ə bbirənbu. Mən bə şürənbürüm ki çənəm ürə dülü bə kuffən. Ürə zanihoyü bə lərzirənbu, ə çümayü ərs amarənbu. Ə çümoyü amarə ərsə bə löhamənaz temiz səxtüm, gunohoyürə xişk səxtüm. Nino bə poy vəxişt. Ürə gaf nə səxənü yalnız ə bə dörünü birə müəmmalı hisa bu. Mənə Ninomənə də həfta yaşı hələ təzə tamam birəbu. Ü, müqəddəs Kraliça Tamarayə bə litseyü təzə bə daraftanbu. Nino bə zuhun ama gufti ki, “Əlixan bə mən çini amarən ki, türə bə xastönüm. Hətta üzüm prinses başümüş türə bə xastönüm”. – Bəlkə prinses birəntü artıq nə bisən köşü – cavab dörüm. Nino gafmənə bə sər nə afta karıxmış birənaz gufti:

– Tü şü guftirən bə xasteni? Yəni çar ədəminə prinseslik ünvanürə əz umun bisən pusava ustunu?

– Tü bə şüvər raftən kimi un ünvana bisən vir seyi. Amma xanlıq ünvanıyış ambr gözələ yə ünvanü. Nino dəsa xiştənə bə pusa gərdən xiştən çarpazlaşmış səxt, sər xiştənə pusa şund bə qəhqəhəyaz xəndist:

– Xan, bəlkə huntər Xana xanımı? Xana be xanımaşun yə ünvan nistü? Ümumiyyətlə, türə be cub evləmiş birən qəribə yə üsulü təklifitü hist, – əgər inə bə nəzər bə güftənəsə...

– Mən inə bə nəzər bə güftənüm.

– Nino rumənə sayi, ürə əngüştəyü bə ara mıyhamən bu:

– Əyər birdən bəli gunüm, onda tü ömrtürə tə axirü bə həndəvər Şuşa birə bə kük xoş xatirə bə yar tü bisən dari, bə darayaz sülh bisən bəndi?

– Bə mən hintər amarən ki, misam hər halda.

– Ə ərci bəədə birə səyahətunə be girovundən bə Tehran birə əmitürə bə xunəyü mureyim, mənış uncə bə zir xüsusi nəzarət birə Şahənşaha hərəmxanayürə ziyarət misam. Mənış gərək bə uncə birə şişmana zənu yaz çəy xorüm söhbət sam.

– Digə şü?

– Əz ü bəədeyiş da mən çülayə bisən danum gəştən, çünki uncə bə mən be denişirən yə ins-cins nə bbusən boşü.

– Nən, Nino, tü nə bisən gərdi denişi, çünki bə xuştü nə bisən biye. Nino dəsa xiştənə duraz səxt ə qurdmən güft, bə zir vinimən naha, gufti:

– Əli xan, bəlkə elə doğrudanış bə tü bə şüvər raftüm. Amma heç fikir səxeyimi ki, umun ə üşə, çöllə başqa çü kimi əngəla bə pişemu bisən dire?

– Komni əngəla?

– Əvvəla mənə bə yə müsəlman bə şüvər bə raftən güərə piyərmən, moymən ə kədər xıştonu bisən müründ. Bəədeyiş tüərə piyərtü bə tü bisən lənət xunü tələb bisən se ki, mən müsəlmançılığa qəbul sam. İniş qəbul sam in dəfə çar babamun, bə xristian din satqınlıq bə səxəmən güərə mənə bə Sibir bisən sürgün se: Türiş bə təhrik səxənmən güərə bə mən bisən qoşmış se.

Məniş bə xəndə-xəndə cuvab dörüm:

– Bəədəyiş umun, Şimal dəniziyə bə mingöyü, yə ə beyə birə daqa bə sörü bisən nişim. Kələ isbi xürsayış bisən biyand umunə tikə-tikə sand xorund. Nən, Nino, tü zənn səxən qədəriş nə bisən pis boşü.

Tü müsəlmançılığa bisən qəbul seyisən, valideynhatüriş ə kədər nə bisə müründ. Ə ərsi bəədə birə səyahətomuniş be xas girovundən bə Parisə, bə Berlin mureyim ki, tü uncəhayə bə gəşteni Bui de Bulona bə üşöyü, Berlinə bə məşhur heyvanxanayü tamaşə miseyi.

– Üzüm çü bəteni? Nino bə təəccübəz bə mən denişi cavab da: Mənə ambar bə xasteni, bə ü güərəyiş nən nə bötönüm. Amma be hən guftirəniş hələ vəxt hist. Nə tərs virixtəgar nistüm. Məktəbə varastan kimi bə valideynhomunaz gaf miseyim. Əncaq, əstü xahiş bə səxönüm ki, mənə bey vürixundən səy nüşun nə tin. Bastönüm inə bə üşumun çənəm bəsəxonund. Yə ruz qəfildən miyeyi mənə əsə bə tərkü müşuni bə dağ müruxini. Bə axiriş bə Kipianihayə ailəşunaz zürinə xun davası başlanış umbu. Nino birdən-birə şux həmiş bə yə dəcələ duxtər dör xardə bu. Ürə bə vücuđu haştən hər çiz bə xəndistənbu: ruyü, dəsoyü, poyhoyü, bədənü... Ü bə yə daar ləm da, mənə əzirə tə bə zəvər süzmiş səxt. Mən ürə bə pişöyü poystəbürüm. Nino bə sayə dar, ovçuhayə ə tərsişun bə üşəha panə birə bə təsirə ceyran başirənbu.

– Bureyim, – guftənəz Nino bə zuhun ama. Umun ə dörün üşə giraşdim bə yan ən yə kələ tonqal poyistim. Bə ra birdən-birə Ninoyə bə əqülü çüsə ama. Ü, bə cuga xıştən poyist sər xıştənə tik səxt başlamış bu bə ma bə denişirən.

Bəs umunə bə pişə birə əylunmun bə komni din bisən mənsüb boşund?

– guftirənaz bə təşvişaz xəbər usta.

– Məniş qeyri-müəyyən bə yə şəkil guftürüm ki, “bə ən xasə həmiş təmizə din mənsüb bisən boşund”. Nino bə inamsızlıqaz bə mən denişi, yə müddət susmiş bu raft bə fikr. Bəədə bə kük qəmli:

– Mən be tü ambar kələyaş nistümmi? Mənə bin kündiha də həftə yaşmən tamam bisən boşü. Türə gələcək həyat yoldaşitürə üzüm dəh düta yaşü gərək birənbu.

Mən ürə sakit səxtüm. Nən, ü be mən qətiyyən ambara yaşlü nə bu. Ü həddən ambar əğüllü həmiş hiyləgər bu. Yə gənc duxtərə əğüllü həmiş hiyləgər birənü həqiqətən xasə çizümi? Bə mən çini amarənbu ki, umun şərqliha ə vəxtü pişə ambar zu bə həddi-buluğ bə rəsənim, qucə əbirənim, əğüllü əbirənim. Hələ beynazış bəzən həmmemunə səfeh, sadələvvh birənmunə bə qənaətü amarənüm. Əslində çü düşünmək lazım bu, nə bastanbürüm. Dara, Nino, ocaqayə ə dur amarə işiğü mənə çəşmiş səxəbu. Amma ə həmmə ambar mən xiştən-xiştənmənə çaşdırmış səxəbürüm. Bəlkəyiş mən Kaxetiyaya ə şərəbü ambar xardə birə, səhrayə bə kük yə qulduru məhəbbətə bə sakitə bağçayü birə yə bə kük yə mərkicə bə gəştənbürüm.

Əlbəttə Ninonyə yə çölə ədəminürə qurbanü birənürə bə həqu fikir nə səxənmən əmin bürüm. Ü xiştənə ambar sakit ə bərdənbu.

Umun tazədən İsayə ə düşməyü bağaştəni Ninoyə ə ərs çümayü, ə xəndəhoyü, ə incəyə coşğunluğoyü yə əsər əlamət nə mundəbu. Umunə bə qeyb dirmarənmunə, tazədən vəğaştənmunə heç kəs nə dirəbu. Mən ocağa bə kinarü niştüm, birdən hiss səxtüm ki, ə o süzi löhamən xişk bə şundən. Mən İsayə ə düşməyürə oyü yə istəkan pur səxtüm xardüm. İstəkanə bə sər süfrə bə narəni bə Məlik Naçaryanaz baxışomun rastlaşmış bu. Ü, bə mən bə kük dust, bə qayğıyaz, yə kəmiş bə kük himayətəkər bə denişirənbu.

Çsər bun birə divanə duraz biröbürüm məhəbbətə bə xəyalü dalmış biröbürüm. Mənə məhəbbətmən ə başqasiyə məhəbbətü təmamilə fərqlü bu. Mən ıə Nino bə sər düşmə, bə yan şələləha nən, bə Nikolay küçəsi bə məktəb bə rafteni rast amarəbürüm. Hə bə ü görəyiş Mənə məhəbbətmən babahomunə, piyərmənə, əmimənə ə məhəbbət məcarəhoşun ambara fərqu histü. Şərqlihayə məhəbbət hekayəhayü bə sər düşmə, yaxud mung-əturə şələləhayə bə yanşun ə birən. Duxtərun bə düş xıştənunso bə narənbüründ hər şangum bə sər düşnə muraftund. Cavanə gərəhoyiş bə kündi düşmə bə yə cuga dövrə müzərund miniştund. Üşun bə ə yan xıştənu giraştə duxtərun heç ə zir çümiş nə midönişüründ bey xıştənun ə vuruşmaha, soyqunçuha bəhs səxə söhbətə misəxtund. Üşun soha xıştənuyə ə o düşmə pur misəxtund, yavaş-yavaş bə xunə xıştənu magaştund. Tə bə duhun pur birə soha ambar gurun ə birən. İn pura sohayə əbədəni bə büdrəmiş nə birən duxtərun örpəkla xıştəniə müşundund bə pusa, bə ədəbaz çüma xıştəniə bə xori zilləmiş bə səxəndund. Hər şangum duxtərun bə sər düşmə muraftund. Gədəhoyiş hər şangum meydunə bə yə guşəyü minüştund. Bə Şərqdə məhəbbətə məcaryü hintər başlamış ə birənbu. Təsadüfən ə duxtərun qızlardan yekiyü tik misəxt çümaxıştənə bə gədəha nəzər mişund. Gədəha yarayış bə in əhəmiyyət nə midöründ. Əgər həmin duxtər təkrarən bə sər düşmə vagaştənbu, ə gədəha yekiyü sər xıştənə tik misəxt bə hovva mienişü. Bəzən ürə baxışı duxtərə bə baxışırız rast amarənbu.

Bə sər düşmə düta gəncə baxışaşun yə çən ra rast amarənundsə, həmmə bəsər baftaranbu ki, məhəbbətə məcarəyü başlamış əbirən. Munlə çiza bə kük o bisən axmış boşü bure. Bə ataş ən eşq aftara cavanə gədə mahniha xundən-xundən bə ətraf başlamış bu bə gəştən. Gədəyə kündə qohumayü bə xunə duxtəraz başlıq məsələsihoyə götür-qoy bə səxonund. Müdrükayış təzə evlənmiş birən xastəgarayə çənta cəngavər bə avardənşunə hesab bə səxənbüründ.

Hər çiz pişə-pişə hazırluq be dirən qərar bə kəndənbüründ. Bəs mənə düşməmə bə becə mund? Becə Ninoyə bə ruyü birə örpək? Qəribə. Zənə bə zir ən örpək nə əbirən dirən, amma ə birən şinəxtən: üşunə vərdisunə, düşüncəşunə, arzuhaşunə ə birənbu danistən.

Örpək duxtərunə şümaşunə, vinişunə, duhunşunə, qəlbşunə, ruhşunə nən. Şərq zənunürə qəlbşun çadrasız birə zənunə ə qəlbşun fərqlü bu. Çünki, çadrasızəzənunə çümaşunə, vinişunə, löhaşunə umbi dirən. Amma in çümaiə ə puseşun giraştahyə heç yə vəxt nə mudanind danistən. Hətta ürə lap xas şinəxtəmşumunə zənniş seyi əgər.

Mən Ninoyə bə xastönüm, amma ü yerayış mənə çəşmiş bə səxən, bə həmiş bə şübhə bə bəngəstənbu. Bə küçə özgəyə mərdun bə ü bə denişirəni ürə bə xuşu amarənbu. Halbuki, yetişmiş yə şərqli duxtəriş ə əzini çiza diksinmiş ə birən. Ü mənə maç bə səxənbu. Məniş ürə zanihöyürə tumar bə səxənbürüm. Halbukiumun hələ heç nişanlıyış nə birim. Nino bə eşq, məhəbbət birə kitabayə bə xundəni bə adətü güre bə xülyaha dalmuş əbirən, bə həsrətəz içiniçin bə suxtənbu. Əz ü xəbər bostatani ki, əxi tü çürə həsrətürə bə keşirəni. Ü, sər xiştənə bə zirə bə səxənbu “hiç xiştənəmniş nə bastanüm ” guftirənəz cavab bə dərənbu. Zənn bə söxönüm ki, bə Nino birə in xasiyyət ürə əvvəlla ə bə Rusiya birənü pişə amarən. Piyərü Ninoyə həmişə bə xiştənəz bə Peterburq imbərd. Rusə zənunə çənəm çılğın birəşunə həmmə bastan. Üşunə çümaşun bə ehtirasaz pur ə birən, bə şübərun xiştənun vəfasızlıq misand, bə başqasihayəz bə gəştənund. Bə ü görəyiş bə nadir hala üşunə ə düta artıq əyəlşun ə birən. Tanrı üşuniş hintər cəzalandırmış səxe. Bt inaziş mən Ninoyə hələyiş bəxastənbürüm. Ürə çümayürə, mungürə, xəndistənürə, gaf səxən, düşüncə təzriyürə bə xastənbürüm. Mən bisən bə ürəz evlənmiş başüm. Nə deniş kin ü xəyalpərəstü, üriş bə kük ən həmməyə gürcüyə zənu yə xosə həyat yoldaşı bisən boşü. İnşallah.

Bə sər divanın bun tərəfmən dör xardüm. Həmmə indüşüncəha mənə bamundənbu. Çümamənə ə bəstənüm gələcəgə, yəni Ninoyə bə xəyalməni düşüncəmiş birən bə mən ambar xoşü. Çünki umunə gələcəymun, ə ərsimun birə ruz bəədə, Nino ə zənmən birə ruz bəədə bisən başlamış boşü.

Un ruz ambar həyəcana yə ruz bisən boşü. Un ruz bə mən Ninonyə be dirən nə bisən icazə tund. Bə guftirən güre bə ərsə birə ruz bəyə bə ərüsəz ə bə çüm pedə birən pistə çiz nistü. Ə sər tə bə dırnağ silahlanmış birə dostomən bisən boşund bə əs Ninoyə ə xunə xiştənun isən bəöründ. Ürə bə ruyü örpək bisən boşü. Ü, yalnız yə ruz şərqə bə adətü sər bisən qəd se.

İmam bisən suala tü, mənış dosthamən salona bə yə küncü bisən poyund imamə sualayürə bisən sand. İmam dərə suala xıştəne cavablayürə xəbər bostərəni dostamən and-aman bisən sand ki, mən iqtidarsız nistüm. Adət və ənənəha inə tələb bəsəxən. Çünki hər yə ədəminə düşmənhayü hist. İn düşmənhə bə ruz ərsi xəncərə xıştəniyə ə qınha sıyrımış bəsəxənund, ru xıştəniyə dör mütund bə aftf xisirə taraf “Anisani, banisani, mamaverli, kaniani” guftirənaz pıçıldamış əbirənund. Yəni, “ü in karə nə mise, ü in karə nə mise”.

Amma, bə Xuda şükür ki, xosə dostamən hist. İlyas bəyiş insanə əz in cür caduha be daştən duahaya həmmöürə xas bastanbu.

Ə ərsi bəədə umun gərək dərhal curə başım. Nino bə yan rəfiqəha xıştən, mənış bə yan hamrounmən bisən bureyim. Gəncliymunə vida ruzürə hər dümmun ayrı-ayrı qeyd bəsəxənim.

Bəs bəədə?

Çümamənə yə anlığa bakardönüm, bə sər bun birə divanə, bə bağ birə darayə bə dürönüm. Çümamənə yə rayış ə bəstönüm ki, xas vünüm ki əz ü bəədə digə çü bisən boşü. Çünki əgər ruz ərsi insana bə həyatü ən vacib və lazım birə yə ruzusə, həmiş un ruz ambar gurun həmiş yə çotunə ruzu.

Şö ərsi ərüsə bə otağü daraftən rəhətə çiz nist. Bə duraza koridora vöbirə hər dərə bə duhunü bə ru xıştənu maska dəkərdə ədəmiha ə poyistənund. Ancaq üşunə bə dörün dəşşun pul narə bəədə ə ra bə dirmoronund. Xoş niyyətşun birə dusthayiş bə utaq ərüs yə xoruz, bir nozu və yaxud başqa yə guzət nə birə çiza bə naronund bə raftanund. Bə utaq bə daraftə vəxt mütləq utaqə bə hər tarafü gərək nəzər şuni. Çünki, bə bəzi hala bə zir çarpayı yə ifritəyə zən ponə əbirən. O da pul nə vəkəndə ərüsə otağurə tərək nə bəsəxən.

Nəhayət bə utaq tək mundüm. Dər bəbirən, Nino bə dörün bə daraftən. Üzüm ərsiyə zürinə hissəyü başlamış ə birən. Nino bə xəndistənaz, dəvət səxə baxışayaz bə mən bə denişirən. Ü, bə bədən xıştən ə pust keçü duxtə birə yə balacə korset dəkərdəbu. Korset ə pişə dörü bə dörün duxtə birə bağayaz əngül zərə birəbu. Korsetin əngüloyü ambar mürəkkəbə əngülü. Un əngüloyə həmmöyürə mən gərək vokunüm. Ninoyə bin kar bə mən be küməg səxənü izn dörüm. Korsetə əngüloyü həqiqətən son dərəcə mürəkkəbü, lakin üşunə bə xəncərəz buranaz vakardən bey mən kələ şərəfsizlik umbi. Mərd gərək bə xıştən sahib birən xıştənə nüşun tü. Çünki səbəhinə

ruz ürə rəfiqəhəyü amarənund vakardə nə birə əngülayə dirən bə xastönund. Vay un bədbəxtə bey halü ki, əngüloyə bə öz də xıştənaz vakardənə sübut nə danü səxən. -İn səbəb bə yə xəndistəni birə mövzu dör bə xardənbu, yə şəhər əz ü gaf bə səxənbu.

Şö ərsi, ərsi birə xunə bə mucnəyə lülöyü başirənbu. Dostha, qohumha bə koridorha, bə sər bun, hətta bə küçə əpoyistənbürun əhgülayə vakardönürə guzət bə səxənbürund. Əngüloyə vakardənürə ambara vəxt bərdönü bə üşun səbirsizlik məməl avardənbu.

Üşun ərüsə bə kuftönund, bə kük nozu miyoldamiş ə bironund, nəhayət əngüloyə vakardə birönürə şünörən kimi dustha ə şori hə un dəqə bə hava atəş vakardən başlamış ə birönund.

Üşun bə bürun bə dirmoronund qərəuli bə köşüronund ki, mənə bə Ninoyaz yalnız bə üşun xastə vəxt ə xunə bə bürun raha tund. Bəli, in ərsi qeyri adi yə ərsi bisən birənbu. Ata-babahamunə bə adət, ənənəyürəz. Bə sər divan bə duraz birə cugoqmən xisrəbürüm mundəbürüm bə xo.

Çümamənə bavakardeni dürüm ki, qoçumən nişte bə xori, bə duraza xəncər xıştənaz dırnaqa xıştənə temiz bə səxən. Ürə ə amarənü hiç xəbərmən nə birobu.

Tənbəl-tənbəl dundura əvardən-əvardən xəbər ustaram.

- Çü tozə xəbə hist, birar? Qoçuyiş ədəminə zəhləyü mung xıştənaz cavab da:

- Yə huntərzin çiz nə bire, ağa. Bə qonşi zənu dəvo səxand, yə xəriş ə təsi rasana bure birixte bə kinar arkərə, hələyış unce... Qoçu inqələ susmiş bu, xəncərə bə qnü şişt, bə laqeydlikaz gaf xıştənə davam səxt:

- Çar bə yə çən krala ən Avropa müharibə elan sexe. Çü? Çü müharibə? Mən ə cugoümən tik bürüm, sərmənə tik səxtüm, çümamənə bə zilləmiş səxtüm. Təməmilə adi yə müharibə. Tü çü gaf bə səni? Çar kiha müharibə elan sexe?

- Avropayə ambara krallayürə bə ələhü, üşun un qədərü ki, numoşun bə yarmən nə munde. Amma Mustafa kişi üşunə həmməşunə numoşunə qeyd səxe.

- Zu ürə incə rasun!

Mənə bə in qədər maraqlanmış birənmənə təəccüb səxə qoçumən sər xıştənə cumund dirma ə otaq raft. İn qələ gyaştə bəədə ü bə səhəb xunəyaz pusava vegaşt.

Mustafa kişi bin vəxt xiştənə bə kük ən yə ambar danistəgarə ədəmi bərd bə istehzayaz xəndist. Həqiqətən çar müharibə elan səxəbu. İna bütün şəhər bastanbu. Yalnız mən bə xisrən bə x mundənmən güərə ə hər şey bixəbər bixəbər bürüm. Hər halda, çar müdriklik xiştənə nümayiş səxey be yə əzini hərəkət qərar dəre.

– Axı, çar bə ki müharibə elan səxe? – bağırdu bürüm. Mustafa kişi dəş xiştənə şund bə kisə xiştən, kənd ə kisə öiştən yə əzikə kaqazə tikəyürə kənd. Ü, qurd xiştənə **arıtladı, bə** qüruraz, lakin bə ambara şotuniyaz başləmiş bu bə xundən: “Çar, bə Alman Kayzeri, Avstriya imperatoru, Bavariya Kralı, Prussiya Kralı, Saksoniya Kralı, Macarıstan Kralı, həmiş bə ambara lorda, prinsha müharibə elan səxe.

– Ağa, axı, bə tü ə əvvəl guftüröbürüm ki, ədəmihəyə, ünvanhoyə bə yar nə əbirən daştən – qoçumən arü amarən-amarən gufti. Mustafa kişiyiş tikə ən kaqazə qəd səxt, bə gafsəxən davam səxt: – İnhayə həmmöyürə bə əksü birənaz “Kələ Osmanlı dövlətürə Xəlifü. Əlahəzrət SultanÜ beşinci Məhməd Rəşid, həmiş İrana şahənşahü həzrəthoyü Sultan Əhmədşah bəyan bə səxtonund ki, üşun tə bə əz in bəədə birə açıqlama bin müharibə nə bisən qarış boşund. Beləliklə in müharibə kafirhayə bə öz aralaşun birə müharibey. Məhəmməd Əli məscidürə imamüriş bə yə əzini fikiry ki, bə müharibə almanha bisən qalib biyand...”

Mustafa kişi gafa xiştənə nə danist tamamlamış səxən. Şəhərə bə hər tərəfü birdən-birə bə zərə birən başləmiş birə kilsəhoyə zəngəhoşunə muhgoyü şəhərə bürümüş səxəbu. Mən bə küçə virüxtüm.

Sürə ma avqusta səmayü bə sər şəhər hərəkətsüz mundəbu. Bə dura peydə birə mavi dağa bə etinasüzə şahida başirənbu. Kilsəyə zəngəhoyürə mungoyürüş bin dağa birə qayaha baraftaranbu bədərənbu əks-səda. Küçəha ə ədəmi pur bu. Həyəcanı, çəşmiş birə sifəta bə kilsəha məscidayə bə minarəhoyü, günbəzhoyü tamaşa bə səxənbürund. Hava ə tuzaz pur bu. İnsanha bə dörün ən həyəcan bürund. Kilsəhoyə bürcoyü lal-dinməz bə kük ən yə təhdid bə sərmun tik əbirənbu. Kilsəyə mung zəngoyü buri. Firə, əlvənə əlat dəkərdə yə kükə bə kyndimun birə məscidə bə minarəyü vəşi. Ü, dəsa xiştənə duhun xiştənə bə dü tarafü naha bə yə qəmginə mungaz: “bə namaz biyeyind, bə namaz biyeyind,” – guftirənaz möminhoyə bə ibadət nəər səxt. Mən bə godun birüxtüm.

Qoçumən əsə atımı yəhərləmiş səxt. Əsə boşürüm, bə ürkmüş baxışayaz bey mən ra vakardə cəməətə ə dörünü dördnalla çapmış səxtüm. Əs guşa xiştəniyə şəkləmiş səxəbu. Ə şəhər bə kənar dirmorə bəədə bə mar voşirə yə cilqəyə firəyə zolağü bə pişəmən vobi bu duraz. Mən Qarabağa zadəganhoşunə ə pişə xunahoşun bə kük ən var giraştüm. Diyə sadəyə zadəganhoşuyü bə mən bə təəccübaz bə dönüşürönud, dəs bəsöxonund cır bəzərənbüründ:

– Əli xan, tü digə bə döyüş qəriş əbrenimi?

Bə zirə birə dərə nəzər əngəstüm. Uncə hamarə bunü birə yə balaca xunə bağa bə mingöyü poyistəbu. Bə xunə denişirən-denişirən bə əs niştənə bütün qaydahayürə ə yar kəndəbürüm. Əsə ə yə dikə uçurum bə zirə gar səxtüm. Xunə raftən-raftən kələ peyde ə birənbu. Ürə bə pusöyü birə dağha, səma, şəhər, çar, bütün dünya bə nist bə dirmarənbu. Dalana dör xardüm daraftüm bə bağ. Ə xunə ətalətli yə xidmətçi dirma, mürdə çümaxiştənə bə mən zilləmiş səxt gufti:

– Zadəganə ailəyü sə səhət əz in pişə əz in xunə raftund. Qeyri-iradi bə dəsmən birə xəncərə ə dəstəyü güftüm. Nökər bə yan giraş gufti:

– Prinses Nino, bə cənab Əli xan Şirvanşir yə məktub fürsere.

Ü, dəs xiştənə pencəyə bə dörün birə kisəyü şund. Fimorüm ə əs nüştüm bə sər bun veşirə piləkan. Bə səbirsizaz Ninonyə fürsərə ətirliyə məktuburə vakardüm, başləmiş bürüm bə xundən. Nino məktubə bə kük ən əyələ bə kələ hərifayaz nöyüştə bu:

“Əzizmən Əli xan! Tə müharibə başlamış birən bə Baku vagaştəni birim. Bə tü be xəbər dərən vaxtmən nə bu. əz mänd incimış nə baş. Əsəbiləmiş nə baş. Bə gireyistönüm, həmiş türə bə xasrönüm. Hamiyə mövsümü hiss nə birənəz bə sər rasi. Təcili bə ruzmən biya. Türə guzət bə söxönüm, həsrətürə bə keşirönüm. Tə raftan yalnız türə bisən fikir sam. Piyərmən müharibəyə bin kündə vəzta varastönü, bə tarafmunə qalib amarənü inanmış ə birən. Məniş halmən bə dörün əni qərmə-qərişi ambar pisü. Əstü xahiş bəsəxönüm burayı Şuşayə ə bazarü be mən əz uncə yə xalı ustuni. Ürə bey ustaran vaxtmən nə bu. Bə sər ən xalı rəngarəng kiçik sər ən əsə naxışı boşü. Maç bə səxönüm türə. Bə Baku hava bisən ambar gərm boşü”. Türə Ninotü”.

Məktubə qəd səxtüm. Əslində hər çiz bə qayda xiştən bu. Yalnız mən bə qayda nə bürüm. Mən, Əli xan Şirvanşir, bə xiştənmən raş

bə yə təhər kərək şəhərə bələdiyyəyürə bə yan rəisü raftəni ürə bə müharibə güərə təbrik səxən, yaxud Şuşa ə məscidoyürə bə yekiyü raftanaz, çar ordusunun bə zəfəri dua səxtən, edib xeyir – dua ustaranə bə cugoyü, bə kük ən dəliqanlı boşürüm bə kəmər ən əs gar səxtüm bə dərə. Mən bə sər bun tik çirə sülümə bə yə poyü nüştüm başləmiş bürüm bə beq denişirən. Mən həqiqətən xiştənmənə bə kük ən səfeh ə bərdənbürüm. Əlbəttə, bə yə ölkə müharibə rafta vəxt sevgili ən əvvəl bə yan, sevgili xiştən gərək bure, digə gərək nə nüşü biy ətir amarə məktuba nə nöşü. Amma müharibəbə ölkəmun nə bəraftənbu, müharibə bə Rusiya bu. İna bə mən, bə Ninoya kəm dəxli bu. Bt in bə dörünmən yə zürinə hürs bu. Mən təcili bə xunə xiştən bə yaşlı Kipiani, müqəddəs Kraliça Tamara litseyi hirsələnmiş birəbirüm. Çünki üşum nə vomuxtəbröbirund ki duxtərun bə dövr müharibə çənəm xiştənuyə börund. Ə hərpişə ad-sanmənə ə yar kəndüm xiştənmənə bə Nino zu bə tələmiş birənmən nə denişiyiş ürə xəbərsiz raftönü qəzəblənmiş birəbürüm. Məktubə ye çən ra xundqm. Birdən xəncərmənə sıyırmış səxtüm. Dəsmənə tik səxtüm ani ürə pişə dörüm. Xəncərə tiyəyü bə viyılıya mungaz bə hava par zərənəz parıldamış bu, bə pişemun birə darə bə gövdəyü sancmış bu.

Nökər raft bə yan dar, keşi kənd xəncərə ə gövdə dar. Ü, bə kük ən sörü dirmarə ədəmi, denişə xəncərə bə hər tarafü, vəgardund bə mən, bə kük yə kəm tərsirə gufti:

– “Xalis Kübəçiyə poladürü, qolşumuni qüvvətinə qolü”

. Mən bşürüm bə əs yavaş-yavaş bə taraf xunə raftüm. Ə dur şəhərə günbəzhoüü pedə ə birənbu. Digə hürsməni niştəbu. Ü dorə bə gövdəsinə sancmış birəbu mundəbu. Nino ə xori tə bə hovvə haqlıyü. Ü, bə valideynha xiştən hörmət səxə yə duxtəri. Bə xəcalət keşirənəmən güərə sərmənə əngəstüm bə zirə əsmənə bə gar səxən davam səxtüm. Küçəha bə dörün toz-torpaq bu. Aftayış sürx əbirənbu bə Qərb bamiş ə birənbu.

Birdən yə əsə kişnəməyü mənə dələzund. Tik səxtüm sərmənə, ə heyret duhunmən raha mund. Yə anlıq Ninoyiş, bütün dünyayış ə yarmən kəndüm. Sərü balaca, məğrur denişirönü, ləqorə gövdəyü, bə kük baletə rəqqasəhoyürə pohoyü birə yə əs bə pişemən poyistəbu. Aftayə bə zir işiqü əsə al qırmızı dəriyü parpar sayrış ə birənbu. Bə kəmər əsiş durazə biqlü, yə şəftə viniyə qucəyə mərd niştəbu. İn, bə qonşuluqmun yaşamış birə Knyaz Melikov bu. Mən bə çümamən

inanmış nə birən kimi bə heyranlıqaz bə əs bə denişirənbürüm. Mən ə bə Şuşa amarə ruzmən cəməət ə müqəddəs Sarı bəyə bə qırmızı-qızılı rəng birə məşhur cins ərəb əsa be mən gaf bə səxənbüründ.

İn kəhərə əsü.

Bə həmmə Qarabağ əz in əs əncaq də düta əs histü.

Üşunə bə kük ən sultana bə hərəmi birə zənunə daştən kimi bə daştönünd. Un qırmızı-qızılı möcüzə üzüm bə pişə çümamən poyistəbu.

– Raşumun bece, knyaz? – xəbər ustarüm.

– Bə müharibəyə, kukmən.

– Çü xosə əsü, Knyaz!

– Çü, bədürönüm valeh bireyi! İn cür kəhərə əsə dirə birəgara bə əngüştaz şümərdən qədər kömü. Knyazə çümoyü pur bu:

– Əsə dülü yalnız bə guruni sə kiloyü. Ürə bə sərü o afukardeni bədənü bə ən qızıl üzük parlamiş əbirən. Ü hələ afayə işiğürə nə dire. Umruz ürə ə godunü bə kəndeni aftayə işiqü bə çümoyü afta. Ürə çümoyü ə ara qayaha tazə dirmorə bə kük yə düşmə parıldamiş ə birənbu. Ataşə kəşf səxə ədeminiş çümoyüriş ilk alova bə dirə vəxt hər halda huntər işiq dəre. İn kəhər Sarı bəyə əsürə ə cinsürü. Mən ürə tə bə umruzna ruz bə heç kəs nüşun nə dərəbirənbürüm. Yalnız çar həzrətləri müharibə elan səxə vəxt in möcüzə birə kəhərə əsə knyaz Melikov umboşi.

Ü, bə qüruraz bə mənaz sağollaşmış bu. Qılincını xəfifcə şıqqıldamış səxt əs xıştənə gar səxt. Bə ölkədə doğrudaniş müharibə başlamış birəbu.

Bə xunə bə rasirəni hava torik birəbu. Müharibəyə çılğınlığı şəhərə bə şövq avardəbu. Yerli zadəganha sərxoş birən-birən bə səs-küyaz bə küçəha, meydanha əsaxıştonuyə gar səxən-səxən bə hava güllə bəşundənund.

– Xun bisən rüxü, xun – cır bəzərənbüründ. – Xun ə cuga ən o bisən bure axacaq. Ey Qarabağ, numtü bə dünya bisən yayılmış boşü, bə numtü şan-şövkət bisən biye. Bə xunə mənə yə teleqram guzət bəsəxənbu: “Dərhal bə xunə vagard. Piyərtü”. Bə Qoçu: – Əşyahomunə kurə sa, – əmr səxtüm, səbəhin bə ra bisən direyim.

Dirmorüm bə küçə bə şəhər birə hərəc-mərcligə seyr səxtüm. Mənə çü isə narahat bə səxənbu, amma səbəbürə nə bastanbürüm. Tik səxtüm sərmənə bə astarapaka dönüşürüm, yəxeylə vəxt bə fikir raftüm.

VIII Fəsil

Əli xan, yə ra gun dönüŝüm umunə dosthomun kimhoy?" – qoçumən əz mən xəbər usta. Umun Şuşanın bə dolamanc yoxuşlu rahoyürəz zirəva ə fimorənbirim. Adi yə diyə əyölü birə qoçumən bə həq müharibə, bən siyasət çini ruzbəruz qəribə suala bədənənbu ki, nə bamundənbu. Bə ölkemun ə mingeyinə təbəqə birə ədəmihoyə be söhbət səxən sətə mövzuyü bu: din, siyasət, ticarət həmmə in sahəhayə əhatə bə səxənbu. Bə həq müharibə bə xastə vəxt, bə xastə cuga, çən qədər bə xasteni mudanisti gaf səxən. Çünki bin mövzu ə guş dərən hiç kəs vomundən nə bastanbu.

– Qoçumən – guftürüm. Umunə dosthomun Yaponiyaya imperatoru, hindistana Kralü, İngiltərəyə kralü, Serbiyaya kralü, Belçikayə Kralü, Fransa respublikayürə prezidentyrund. Qoçu əz in söhbət bə kük ən narazı löha xiştənə büzüŝmiş səxt: – Fransa respublikasiyə prezidentü əxı sivil yə ədeminü. Ü çənəm mudanü raftən bə döyüş meydanı, müharibə bərdən?

– Nə bastönüm, bəlkə bə cuga xiştən kiyəsə ə generalla xiştən yekiyürə bisən fürsü.

– Ədəmi gərək müharibəyə xiştən börü, bə başqasiyə bə ümidi nölü. Yoxsa, müharibəyə aöirü hiçiş xeyirlü nə umboŝü. Qoçu bə vomunirə denişirən xiştənəz faytonçumunə süzmüş səxt, bə kük ən səriştəliyə ədəmi başləmiş bu bə gaf səxən:

– Çar balacaboy, yə cılızə ədeminü. Kayzer Gilyomsə tərsinə, kələ gövdə, zürinü. Ü, hə bə ilk döyüş çarə ə öhdəyü bisə biyə gələcək. İn sadələvhə qoçumən haç bastanbu ki, müharibəyə bə başlamış birönü düta düşməne ölkəyə hökmdaryü bə boŝirənund bə əsa xiştənu, gar bəsəxənund bə sər düyekı, müharibəyiş hintər başlamış ə birənunnd. Əslində müharibə hintər başlamış nə birönürə gafsəxənəz ürə bə inandırmış səxən çalıŝ birən mənasız bu.

Kayzer Gilyom çara bə zərənəz ə vaçarundən bəədə şahzadə bə meydan gərək dire. Əncaq şahzadə ambar azalü gənc, həmiş azalüyü. Halbuki, gilyomə bə kük ən aslan şeştə sağlam, qolu qüvvətli gədəhoyü histund.

Mən ürə bədbinligürə bə sovuŝdurmuş səxən çalıŝ bürüm:

– Gilyom ancaq bə rasta dəs xiştənaz mudanü vuruşmış birən, çünki ürə çəpə qolu şikəstü.

– Eh, inə hiç yə əhəmiyyətü nistü. Çəpə dəs bə ü yalnız əsə yüyyürə be güftən lazım bisən boşü. Be vuruşmış birən bey ü rasta dəs lazımü, Qoçumən bə dərin düşüncəha bə qər q birən güre bə qəbəqü cizgiha məməl amarabu. Ü birdən-birə xəbə usta:

– Kayzer Frans Yozefə doğrudan mı sad yaşü hist?

– Dəqiq nə mudanum guftirən. Amma ambar qocə birönü şübə nist.

– Bun yaş birə yə qocayə bə əs xiştən boşirənaz, qılinc xiştənə bə keşirənaz vuruşmış vuruşmış biönü dəhşətü – qoçumən gufti.

– Xudə bə ü kümək boşü.

– Amma, ürə bə vuruşmış birənü lüzum nist. Çənəm yəni lüzum nist?

– Bə ü görə ki, ürə bə Serbiyayə Kralürəz bə araşun qan davayü histü. Üzüm üşun bə düyekiyaz qan düşmənundund. Kayzer Frans Yozefiş vələhd xiştənərixte xunürə intiqamürə gərək ustunu. Umunə ə dimun birə yə ədemi birənbu, yəqin ki, bə sad panşta mörgoyaz yə xunə dərənəz xunə pulyrə mudanist ödəmiş səxən. Amma Kafzer rixte xunə nə mudanist bağışlamış səxən. Əgər həmmə rixte xunə bağışlamış birənbu səxən, əz ü bəədə qan davası bə zuyiyaz ə ara umbi vöğüftən. Qan davasıyış nə boşü, ölkə tənəzzül mise.

Qoçummən haqlı bu. Avropalılar çü bətonun gunund, qan davası dövlət quruluşuyə, insan davranışürə ən önəminə təməlüre təşkil bə səxən. Əlbəttə, yaşlı, müdrikə mərdun digə bey xun nə aftaran lava bə səxönund ki, axmış birə xunə bə əvəzü kələ miqdar pul ustunund yşunə bağışlamış sand. Amma dəvoyə rixte xunürə əsasürə mühafizə səxən lazimür. Bə əks təqdır rixte xunhoyə sonu tə becə murast?

Bəşəriyyət bə millətha nən bə ailəha bəş imbu. Bə ara ən ailəha Xudayə bə buyuruğu, mərdoyə bə zürinə inamü əsaslanmış birə müvazinət histü. Kobud zorakılıq bə nəticəyürəz in müvazinət pozulmuş imbusə, Xudayə buyuruğura bə bə pişöyü rafta ailəyış yə üzv xiştənə qurban dərəniyü. Bin rayaziş müvazinət bərpa əbirən. Ancaq, qan qisasıyə bə cuga rasundən inqələ çətinə korü. Ambar vəxt qisas ustara ədəminə gülləyü bə hədəf nə baraftaran, yayış ürə gülləyü lazimi birən qədər digeyiş ambar ədemi bə küştən. Əz ü

bəədə qan davası davam bəsəxən. Qan qisasıyə əsasüriş düz həmiş aydınü. Qoçumən mənə xas bəsər baftaranbu, bə razuluqaz sər xıştənə bəcumundənbu. Öz vəliəhdinə rixtə xunə intiqamürə bə ustaran sad yaşü birə Kayzer Yozef bə əs boşirönü bə dəəva həzir birənü gözəl, ədalətli yə hərəkət bu.

– Əli xan, əgər Kayzer bə Serbiyayə kralürəz bə sər xun dəəva səxən baxastonundsə, başqa hökmdarha bin kar qə qəriş əbironund?

– qoçumən xəbər usta. İn sual ambar çətinə sual bu, hiç xıştənməniş bin suala cavab nə bastönüm aftən...- Çini deniş, – mən bə gaf başləmiş bürüm, -çarmuniş Serbiya Kraliyürə bə səcdə səxə Tanrı itaət bəsəxən, hə bə ü güreyiş bə çar kömək bə səxənbu. Mənə bə fikrimən güərə Kayzer bə Gilyomaz, bə digər düşməne krallayaz, imperatorhayaz qohumund. İngiltərə kralı bə çaraz qohumund. Bə hintəriyaz, hər çiz bə kük ən zəncir bədüyekiyaz bənd əbironund.

Mənim cavabım qoçumu qane etmədi. Çünki Yaponiyyə imperatorü çara ə Tanrıyü tamamilə fərqli birə bə yə Tanrıya itaət bəsəxən. Bə Fransa hökmdarlıq səxə un müəmmalı mülki şəxsə bə hiç yə hökmdarhayaz qohumluğu nəbirənə qoçumən əmin bu. İnhə hələ bun taraf munü, qoçumənə bə fikirü göürə, bə Fransa tanrı guftirə yə varlıqış nist. Deməli fransızayə xudeşun nist. Bə güreyiş, bun ölkə respublika bətonund.

İnhə həmmə bey məniş torik bu. Bə qoçumənə bə yə qeyri-müəyyən forma cavabha dörənəz xəbər ustarüm ki, görəsən mənəigid qoçummən bə müharibə bisən buremi? Qoçumən bə xülyayi dənışirən xıştənəz bə silahamən denişü.

– Bəli, -cavab da – yaqın ki, mən bə müharibə bisən buram. Amma bastani ki, mən bə müharibə nudanümüş nə raftan. Çünki umun müsəlmanha ə hərbi qulluq azadim. Ancaq nə denişki huntörü mən yerayış bə müharibə raftən bəxastönüm,

– guftirənəz sadələvə qoçumən birdən-birə bə həyəcan ama.

– Müharibə xosə çizü.

Müharibəyə bə sayəyü ambar səyahət səxən, bə durə diyarha raftən mümkün əbirən.

Bə Qərbdə varayə viyılıtürə şünörən, düşmənhoyə ruzunda ərs çümoyə bisən dani dirən. Ə müharibə buram bə mən yə əs, yekiş yə tufəng bisən tund. Mən bə silah dosthomənəz bə yəca güftə birə dihomunə ə dörünşun bə kələ rühəz bisən girorim. Ə müharibə bəğaştəni bə xıştənmənəz ambara pul bisən biüörüm, bə qəhrəman

birənmən güre həmmə mənə qəhrəmanlıq mənə bayram bisən se. Əgər həlak boşum, bə ən əsl mərd bə döyüş meydanı bə kük ən qəhrəman həlak bisən boşum. Un vaxtış həmmə mənə bə kük ən qəhrəman həlak birənmən bisən gaf sand, bə kukmən, bə piyərmən bisən kələ hörmət sand. Bə kiyaz ə birən boşü müharibə xosə çizü. Mərd gərək bə ömür xiştən hiç nəboşü yə ra bə müharibə bure. Qoçum bə şövqaz gaf bə bə səxənbu.

Ü, ə bə düşmənhə xiştən zərə yaraha gaf bə səxən, hətta bə xəyal xiştən hərbi qəniməthə xiştəniyə bədirənbu. Ürə çümoyü raftam-raftan ə ambar birə artan ehtiras işiq bədərənbu, qarayanız sifəti isə ilahi “Şahnamə” əsərə bə səhifəhoyü birə əfsanəvi cəngavər hōyə simaşunə xatırlamış bə səxənbu.

Mən həqiqətən bə ü ona qibtə bə səxənbürüm, çünki ü çü səxən xiştənə dəqiq danistə sadə yə ədeminü. Əncaq mən bə gələcək bə xəyalpərəstlikəz, bə qərarsızlıqəz bədenişirənbürüm.

Mən bə rus imperator gimnaziyası bə xundeni ə tələb birəyiş artıq xundam. Rushoyə xəyalpərəstlikşun bə mənış girəştəbu. Amarim rasirim bə Dəmir yol stansiyasıyü. Ə Gürcüstan birə zənunəz, əylun, qocaha, ə Zaqatala amarə köçəriha stansiyaya bə binayü pur birund.

Üşunə əcə amarənşun, bə cə raftən xastənşunə yə danistəgər nə bu. Haçundan inə hiç xiştəniyəyış nə bastan bürund. Üşun bə kük ən ləhə dinməz-söyləməz niştə bürund bə xori, yayış ki, bə kom taraf raftanşu asılı nə birənəz bə amarə qatara hücum bə səxənbürund bə vaqonhə pur ə birənbürund. Bə tönü quspanda ə pustü cır xardə kürk birə yə qoca gözləmə zalıyə bə duhun dörü niştə bu hönkür-hönkür bə gireyistənbu. Ü, ə İrana bə sərhədü birə Lənkəran şəhəri bu. Bə ü çini amarənbu ki, ürə xunöyü suxtə, əylunuriş mürdəndü. Bə ü guftürüm ki, İran beymunəz dəvə nə əbərdən. Ü, bə kük yə ümidü nə birəgər denişi bə mən gufti:

– “Nən, ağa İranın qılncü ambara sala əzin pişə, paslanmış bire. Üzümsə un qılncə yerayış kar əftöronund. Şö-şö bey imun basqın bisən sand, Şahsevərayış xunohomunə bisən yerlə-yeksan sand, çünki umun kafiroyə bə imperiyəşun yaşamış əbirenim. İranə aslanü ölkəmunə bə xarəbazar bisən dörtund. Duxtörunmun kölə, gədəhomuniş İrana şahpərəsthoşunə oyucağü bisən boşunnd”

.Qocauə mənasız fəryadhoyü davam bə səxənbu. Qoçumən bə qəməqərişi cəmətəti vətəren-vətəren bə vaqon be voşirən ra ba

kardənbu. Ə yə kələ vəziyyət bəədə nəhayət bə vaqon danistim voşirən. Bə konduktor pul dərə bəədə ü bey umun yə kupe vakard. Umunuş sakit birim niştim. Lokomotivə kütə simayü Nuha bə ə əyyamu mundə əjdaha başirənşu. Səhramunə bə fonü ürə yə siyə yırtıcı görünüyü bu. Qoçum bə sörü bə qızılə vorohoyaz duxtə birə "Z.J.D."¹ hərifloyü birə məxmər döşəkçəyə bə sörü nişt.

Qatar gurun-gurun yavaş-yavaş hərəkətəyaz ə dörün ən çöl mənzərəhoyü başləmiş bu bə giraştən. Tə bə dura duraz birə zəpərd qumha, nərən, yuvarlaq tərəha, ə vara, ə dəryayə ə ohoyü aftayə ə işiqü çatlamış birə qayaha işiq bə ngəstənbüründ.

Vaqonə pəncərəyürə bakardüm bə bürun bə denişirəbürüm. Ə sər ən sürə qumə, taraf bə dur birə dərya sərinə var bə zərənbu. Çılpaqa qayaha bə kük ən qıpqırmızı çüm közərmiş əbirənbu. Ətraf ən səhrayə vöpüçündə tuzinə uloha bə kük ən mar tərəşmiş ə birənbüründ. Bəədə bə səhra yə r karvan peyde bu. Bə karvan birə ə sad ambar yeki, düta hörgücin kələyn-balacələü dəvəhayə həmmöyü bə ürkəkə baxışayaz bə qatar zilləmiş səxəbüründ. Hər dəvəyə bə gərdönü zıncırov bu. Üşun poyha xıştonuyə bə tərsirənə addumoyaz zıncırovhoyə mungurə bə ahəngü uyğun bəşündən, sər xıştonuyiş ə ü uyğun surətaz bə cumundənbüründ. Dəvəyə yekiyü büdrəmiş boşü ya addım xıştənə səhv bülü zıncırovə yekiyürə mungu dərhal əburən. Dəvəhoyə həmməşun inə hiss bəsəxən, üşun bə narahat birən başlamış ə bironund.

Bə karvan yalnız ahəng bərpa birə bəədə dəvəha sakitl ə bironund. Çöl ə qızgın xülyahoyü ə moy birə, ə eyne xəmir ras birə dəvə çölə simvolüyürü. Dəvəhoyə karvanü gurun-gurun ə afta dirmorə taraf bə dur birənəz, yə xəyalə bə aləmi nist əbirənbu. Əncaq qatar bə xisirə taraf bəraftanbu.

Mən uncə, bə dəvəha, bə üşunə bərdə ədemiha, bə quminə səhraya mənsübüm! Mən qatara bə poundanı bə çü səbəbsə dəsmənə tik nə səxtüm ehtiyat əyləcürə nə köşürüm? Çünki mən artıq bun istiqamət raftənnə bəxastənbürüm. Qatar bə taraf Qərbə mudanü raftən, amma mən bə bütün qəlbmənaz, bə bütün ruhnənaz bə Şərqə mənsübüm. Kupeyə pəncərəyürə vakardüm, sərmənə kəndüm bə bürun. Karvan digə bə dura mundəbu. Bə ruzu dönüşürüm tam yə sükut niştəbu. Mənə bə ölkəmən heç yə düşmən nə bu idi. Zaqaqaziyayə çölhoyürə hələ hiç kəs nə bətəsundənbu.

¹ ZJD – Zaqaqazskaya jeleznyaya dorozhka.

Qoçumən bə müharibə raftən bə xastənbu. Bey ü durum başqa bu. Çünki ü, be çariş vuruşmış umboşü, bey qərbiş. Qoçumən macəra pərəstlik xiştənə əsirürü. Ü, bə kük ən bəzinə asiyalha düşmənhoyə xunürə axıtmiş birönürə, üşunə ərs çümoşunə dirən bəxastən. Məniş bə müharibə raftən bəxastənbürüm: Bütün varlıgmən xun rixtə yə müharibəyə avardə hürriyyətə həsrətürə bəkeşirənbu. Dörünməniş hər şö ə döyüş meydanı tik birə durəhoyə bə dirə arzuyaz pur bu. Müharibə – ən gözəl gəfu. Bə ü kişilik, qüdrət hiss əbirən. Hər halda mən incə gərək munüm ki, düşmən bə ölkəmun poy şiştə ruz xiştənmənə üşunə bə pişəşun həzür sam. Bil bin müharibə lovğaha burand. Amma bə ölkəmun gərək kifayət qədər ədemi munü ki, düşməne dəf səxən mümkün boşü. Yerayış bə dörünməniş boğuş yə hiss bu. Hiss bəxəxönüm ki, bin müharibə ki qalib amaran biye, beymun çara ə istila yürüşhoyüriş kələ yə təhlükə bə meydun bisən dire. Bə çüm peydə nə birə yə qüvvə karvana varöyürə sarbana ə döşü bostaran, ürə bə zürəz bə yadə otləqha, bə yad raha dördərən bə xastən. İn raha, ancaq qərbə rahoyü umbi birən. Mən bun rayaz raftən nə bəxastönüm. Bə ü görəyiş mən bə müharibə ratən nə bəxastönüm bə vətənmən mundən bə xastönüm. Ancaq un bə çüm perə nə birə qüvvə mənə bə dünyamən bə pişöyü tik umbusə, yalnız un zaman mən qılincmənə ə qını bisən könüm.

Bə niştə cugemən rəhət düşünmiş əbirənbyrym. İnsan düşünmiş birə xiştənə bə axır bərasundeni rəhət əbirən. Umbu ki cəməət gaf iləvar sand ki, mən Ninoyə ə siyə çümoyü curə nə bastönüm birən gürə bə müharibə raftən nə bəxastönem ki bə xunə nüşüm. Bil gunund. Bəlkeyiş, huntəhər guftirəgara haqlıyund. Amma üşun üriş danund ki, in siyə çüma bey mən vətənə xokurü, yadellihoyə bə yadə ra dartmiş səxənəzbərdən xastə vətənə övladürə nidayürü. Məniş əmundönüm ki, ana vətənmənə ə bə çüm pedə nə birə yadelli düşmənhə qoruymuş sam.

Çümomən bə qoçumən sataş bu. Ü bə dörün şirinə xo xor-xor xoruldamiş əbirənbu.

Baku şəhəri avqust aftöyürə bə zirü süst birəbu. Ürə qnun qədim, qırış güftə sifətü heç deyiş nə birəbu. Rusayə ambaru ə şəhər bə qeyb dirmarəbüründ. Üşun becub uğur ən çarla xiştənu, be uğur vətən xiştənu bə cəbhəyə raftandü. Polis tək-tək xunohoyə bə gəştənbüründ be almanha, be avstriyalıha bə gəştənbüründ. Nəftə qiymətü tik birəbu. Şəhərə bə dörün ən qala divarhoyü, həmiş bə bürünü yaşamış birə ədəmihayə kefoşun saz, ə həyat xiştənuyiş məmnun büründ. Bə həq müharibə məlumathayə yalnız çayxanahoyə daimi müştərihoyü mudanund şünörən. Müharibə sanki bə ambara durə cugaha, bə başqa yə planet bəraftanbu. Bə müharibə fəth birə, yaxud vir səxtə birə şəhərlərayə, qəsəbəhoyə ə dura ə birənbu şünörən, bə guşa bə kük ən yad şünörə ə birənbu. Bə həmmə qəzəthayə bə birinci səhifəhoşun müxtəlif generalayə şəkilsun çap ə birənbu. İn generalha bə kük ən yə dust xiştənuyə bə kük razi, bə zəfər arxayın təsvir ə birənbüründ. Müharibə raftan-raftan vətənmənə nə bəxastənbürüm tərək sam. Hə bə ü güreyiş nə raftüm bə Moskva bə üzə zühunhayə bə bə institututü daxil nə bürüm. Yekiş təhsil nə berixtənbu ki. Bə müharibə nə raftənmən güre yə xeylə ədəmi bə mənə nifrət bə səxənbu. Lakin mən ə sər bunmun köhnə şəhərə rəngarəng qübbəhoyürə seyr bə səxə vəxt dərk bə səxənbürüm ki, çara heç yə nəərsəxönü mənə ə doğma qalayə duvarhoyü nə mudanü ayırmış səxən. Mənə davranışmən piyərmənə karıxdırmış səxəbu.

Ü, bə təşvişaz əz mən xəbər usta:

– Sən, Əli xan Şirvanşir, doğrudan mi bə müharibə raftan nə bə xasteni?

– Bəli, ata raftən nə bəxastönüm.

– Əcdadamunə ambarü bə döyüş meydanı həlak birənd. İn umunə bə ailəmun təbii yə halü.

– Bastanüm, ata. Məniş bə döyüş meydanı bisən can tüm, amma üzüm nən, bə ambar durə cəbhəhoyiş nən.

– Ə şərəfsiz yaşamış birənsə, şərəfli mürdən digeyiş xosü.

– Mən şərəfsiz yaşamış nə əbirönüm.

İn müharibə mənə maraqqandırmış nə bəsəxən.

Piyərmən bə şübhəyaz bə mən denişi. Yoxsa bə övlad kələsəxənmən güre üriş tərsinəgünə övladmı kələ sexe?

Sad rayü ki, bə mən ailəmiunə tarixçəsiyürə təkrarən bə nəql səxən başlamış bu: hələ Nadir şahə bə hakimiyyətürə bə dövrü pncə Şirvanşir be cub Gümüş Aslan ölkəsi çənəm vuruşmişbirənşunə gaf səxt. Əz üşun çarəşun bə Hindistan yürüş birə vəxt bə döyüş meydanı həlak birand. Yalnız iekiyü ə Dehli bə bola qənimətəz vagaştəbu. Ü, bəədəha malikanaha ustarə, sarayha vəkədeyiş. Ə tərsirə birə hökmdara ə dövrüriş sağ-salamat dirmorəbu. Amma Şahrüh Hüseyin xana bə əleyhü vuruşmuş birə dörü əcdadmən qəddar Qacar şahzadəsi Ağa Məhəmmədə bə tərəfü girəşte. Əz ü çəədə ü bə həştə gədə xiştənəz bə cuga Ağa Məhəmmədə bə Zənd, Xorasan, Gürcüstan yürüşhoyü iştirak səxe. Ürə ə həştə gədəyü sətəyü saq mundabu. Üşuniş in kələ Xədim şah birə bəədəyiş bə be qulluq səxən davam səxand. Ağa Məhəmmədə küştə birə şöyü un sətə birorə adıraşun Şaha bə Şuşa birə qərargahü mundəbu. Ağa Məhəmmədə varisü Fətəli xanə be üşun bə Şirvan, bə Mazandaran, bə Gilan, bə Azərbaycan bəxş səxə təsərrüfatayaz, malikanəha Şirvanşirayə nəslyrə nüta igidürə bə bahayı xunşun bə sər amare. İn sətə birar şahənşahə bə kük ən varis canişinhoyü bə Şirvan hökmdarlıq səxəbürund. Bəədə rüşa amarund. İbrahim xan Şirvanşir un bəxt Bakıyə müdafiə bə səxənbu. Ürə bə kündi ən Gəncə bə kük qəhrəman şəhid birənü Şirvanşiroyə bə nəsilü şan, şərəf avarəbu. Yalnız ə Türkmənçay sülh müqaviləsi bəədə Şirvanşiroyə bə araşun ayrılıq aftarəbu. Nəsilşumunə üzvhoyü Məhəmməd şahə bə Nəsrəddin şahə bə dör hakimiyyətşun türkmənha bə Əfqanhayaz dəva bə səxəni vuruşmuş əbirəni həkak birand. Nəslimunə bə rusayə tərəfü birə üzvoşuniş çara bə Krım müharibəsiyü, bə türka qarşı döyüşə, bə Rus-yapon müharibəsi döyüşmüş birənəz həlak birand. Nəslimunə bə şan, şərəfəz gərdundə saysız-hesabsız ordenha, nişanha hintər qazanmış bire. Oğullarımız Gerundiyə bə Gerindivaz bə araşun birə fərqə nə bastani, üşun əzini imtahanhayə be dörənü qadir birand.

Piyərmən gaf xiştənə barasteni gufti:

– Bə ölkədə yeraiş mühariber, amma tü Əli xan, çara iltifatlı yə fərmanürə bə ruzü bireyi ponə bə tərsireni. Nəslmunə tarixçəyü türə bə xuntü qəriş hə biresə, çü guniyiş faydayü nist. Tü əcdadomunə

qəhrəmanluqoyürə bə tuz şiştə kitabosunə bə səhifəhoşun nən, bə qəlbü, damara ən xunşun gərək xundəbiri.

Piyəmən bə kük qəmgin birə gafa varast. Ü, mənə bə sər be nə aftaran fūrə bə mən nifrət bə səxənbu. Ürə gədəyü doğrudanmı qorxaq bu? Bə ölkə müharibe, amma ürə gədəyü bə döyüş can nə bəşundən. Düşməne bə xunü susamış nə əbiren, üşunə be pişeyşun bə sər zani aftaranşunə, gireyistənşumə dirən nə bə xastən. Nən, ürə gədəyü korlanmış bire, ə ra dirmore!

Mən bə sər xalçə çarçəngi zərəbüürüm niştəbüürüm. Bə nərme bolış ləm dörüm bə zarafataz guftürüm:

“Bə mənə guftirəbiri ki, sətə çiz mudami səxən. Yəkiyü ilk vasalmənə bə Qarabağ girorundən. Unyekinü, mən öz qılncmənə əncəq xıştənmən bə xastə vəxt ə qını bisən könüm. İn kariş nə mugunüm ki bisən ambar köşü. Səhv nə bəsəxönümsə sülhə ruzoyü be fnbara vəxt varaste, vətənimunə mənə bə qılncmən bəədə bisən ehtiyacü boşü.

Piyərmən, xas gufti poyist yərayış ə müharibə gaf nə əngəst. Yalnız hərdənbir bə xəbər ustara baxışayaz ə zir çüm bə mən bə denişirənbu. Bəlkə gədəyü hələ korlanmış nə bire, ki bastan?

Məscidü, uncəyə bə imomürəz söhbət səxtüm. İmam dərhal mənə bəsər afta. Ü yaraşıqlüyə libas xıştənə dəkərd ama bə xunemun. İmam bə piyərmənəz daraftund bə yə jə utag uncə ye keylə söhbət səxtund. Bin duraza keşirə söhbətə bə vəxtü imam bə piyərmən guftirobu ki, bə Qurani Kərimə gürə in müharibəyə bə müsəlmanəz heç yə əlaqöyü nist. Ü, gafaxıştənə be təsdiq səxən peyğəmbərə yə çənto kəlamüriş bə piyərmən gügtirobu. Əz ü bəədə umunə bə xunəmun xosə sakitlik hökm şund. Bə xunemun barış, əminamanlıq ama.

Amma in sakitlik yalnız umunə bə xunemun bu. Bə gənchomun döyüşə həvəsü məəməl amarobu. Əz in bə kənar mundənış hər ədəminə korü nist. Bəzən bə dostlhamən bey cər keşirən bəraftənbürüm. İmruziş mən Sisanişviliyə ə darvazayü gıştüm, bə sağ Haşimə bə küçəsöyü dör xardüm. Bəədəyiş ə müqəddəs Olqayə ə küçəyü giraştüm, Zeynal ağayə bə xunöyü raftüm.

İlyas bəy niştəbu bə pusa ən masa bə hərbi aid birə əsərayə bə xundənbu. Ürə bə yonü qaşlayü para, sifətü dəhşət niştə, bə məktəb ən axmaqə şagird hesab birə Məmməd Heydər çömbəlmiş birobu niştəbu. Müharibə ürə ağıllı başlı sarsıtmış səxəbu. Üriş

elm ocağıyə tələsik şundə bə kük ən İlyas bəy yalnız bə düşşun bə qızıl varəyaz duxtə birə zabitə paqonhoyürə birənə hiss səxənə bə arzuuyraz yaşamış ə birənbu. Bə ü görəyiş üşunə hərdümşun bə zabitlik məktəbi be daraftən bə kük ən inadkar bə imtahan həzür əbirəbüründ.Bə utağa bədarafteni Məmməd Heydərə məyus mırılıtyürə şünöyürüm: “Orduyə bə donanmayaz vəzifəyü çarə bə vətənəz ə xarici həmiş daxili düşmənhə qorumış səxənü”. Mən in zavallüyə ə dösü kitab vögüftüm, ürə bə imtahan keşirən başlamış bürüm:

– Möhtərəm Məmməd Heydər, bey mən gaf mudani səxən kiya, xarici düşmən guftirəgartü kistü.

Ü, qəbəq xıştənə qırışmış səxt bə dörünə fikir raft. Bəədə birdən para bu. “Almanha bə Avstriyalıhoyaz”. Təməmilə yanılırmış əbireni əziz dostmən, – guftürüm. Bəədə bə kük yə qələbə zərə ədemi ə kitab xundüm:

“Xarici düşmən terminü, bə müharibə səxən məqsədiyaz umunə şərhədləramunə giraştəgar, yayış giraştənə təhlükəyürə məməl avarədə hər növ hərbi hisseyü”. Bəədə rumənə bə İlyas bəy dördörüm:

– Tü bə mən mudani guftirənkiya “Atəş çü guftirəni gafu?” İlyas bəy bə kük yə avtomat cuvab da: “Atəş, bə gümək ən barita qazürəz gülləyə ə lülə dirmorönü bətönund”.

İn sual-cavabə voyziyü yə müddət davam səxt. Umun elmə bə bütün qaydahoyü riayət səxtənəz düşmən məhv səxənürə çən qədər çətin birönürə, bin sənəət umunə bə ölkəmun hələyiş ambar səthi əməl səxənü heyrət bə səxenim. Bəədə Məmməd Heydər bə İlyas bəyyaz ə şori bə vəcdə amarund ə be pişə amarə hərbi əməliyyathə başlamış birund bə gaf səxən. Düz ə yə səhət xülyapərəstlik bəədə hərdümşun bə yə nəticə amarund ki, hər yə əsgər xəritə xıştənə bə kəməz xıştən birə çanta gərək gərdunu. İne guftirə bəədə üşun mərhəmətli denişirən xıştonuyə bə mənə zilləmiş səxtund.

Məmməd Heydər bə gaf başlemiş bu:

– Mən zabit birə vəxt, tü gərək bə küçə bə rafteni bə mənə ra ti, bə mənə kələ hömət seyi. Çünki mən bə cəsürə xunmənəz türə tənəbəl gövdetürə müdafiə bisən sam.

– Tə tü zabit birən müharibə bisən, almanhoyiş Moskvayə bisən gürund.

Mənə in qənaətmən gələcəkə in dütaqəhrəmanürə kefhoşunə heç pozmuş nə səxt. Çünki bə müharibə kiyə qalib dirmorönü bə kük mən üşunış maraqlandırmış nə bəsəxənbu. Bə areymun bən döyüş meydanıyaz dünyayə çən şeştə yekiyü yə kələ məsafə histü. Almanha in qədər ucsuz-bucaqsız cugoyə nə mudanund güftən. Əgər almanha lap in qədər cugoyə gürundiş, be ümun fərqü nə bu. Çünki bə cuga yə xristianə hökmdarü un yekin xristian be ümun bisən hökmranlıq se. Bey İlyas bəy müharibə yə məcarə bu. Büy Məmməd Heydər məktəbə həyatürə bə yə şərəfaz bə sər zərən, be xiştən yə mərdə sənəətürə bə dəs be səxən yə fürsət bu.

Əlbəttə üşunə ə hərdümşun cəbhəyə xosə zabitü midirma. Mən bein əmin bürüm. Çünki bə xalqımun igidlik, cəsarət kifayət qədərü. Amma çü fayda? İn sualə nə İlyas bəy, nəyiş Məmməd Heydər yə kərəyiş boşü xəbər nə bostaranbüründ. Mənə xəbərdarlıqamənə həmmöyü tam ti dirma. Çünki üşunə bə hərdümşun Şərqlihoyə xun xardənə həvəsü bəcəstənbu. Ürə küştən artıq mümkün nə bu.

Əz in səbəbiş üşun mənə bə gafamən, bə xiştənmən etinasızlıq nüşundərən bəədə mən, Zeynal ağayə xunöyürə tərək səxtüm. Məhəlləyə giraştüm bə sahil bağı raftüm. Qurğuşunə bə rangü voşirə nümükinə oha dəra Xəzərə bə sahil birə qranit sənqunürə bələsİRƏnbu. Bə limanda yə hərbi gəmi poyistəbu. N üstüm bə sahil bə kiçik dalğaha bə kük ən igid çarpışmış birə balaca bə yelkənaz birə gəmiha tamaşa bə səxənbürüm. Mən əşşunə bə yekişun mudanüstüm boşİRƏn rahatca İran şahıyə bə koyurə diyarının darvazayü birə olan qədim Astara liman raftən. **İN diyar, klassik iran şairoyürə son dərəcə gözəl nöyüştə birə rubaihoyürə, Rüstəm Zala qəhrəmanlıqhoyürə, Tehranə sarayhoyürə ətirli qızılgül bağçahoyürəbə mən xatırlamış bə səxənbu. İran qeyri adi yə xəyalə diyarü bu.**

Mən yə şən ra sahil bağürə şini-şuni gəştüm. Bə xunə Ninoşun raftən, uncə bə ürəz görüşmüş birən bə mən hələ in qələ qəribə amarənbu. Çünki bin cürə təqdir davranışə bə qaydahoyü qaydahoyü gərək zidd birənbürüm. Amma, müharibəni bə nəzər güftənəz bəlkəyiş qoca Kipiani bin hərəkətiməniş çüm imbəst. Ə ambar fikirsəxən bəədə, ə dörün nəfəs ustarüm, çartə mərtəbə binayə bə pilləkənhoyürəz zörə tik büeüm. Binayə bə ikinci mərtəbəyü birə bə dörün darafta dərə bə sərü “Knyaz Kipiani” gafayü nöyüştə birə yə bürünc bürünc lövhə bu. Dərə zəngürə şiştüm. Yə isbi örlükü

birə yə xidmətçi duxtər dəərə vakard, reverans səxt. Papaxməna bə ü dörüm. Şərqə bə adətü gürə, qonaq gərək papağ xıştənə nə könü. Amma Avropalıhayə bə məclisşun bə çü şəkil hərəkət səxənə qaydahayü bastanbürüm.

Knyaz Kipianiyə ailəyü bə kələ qonaq otağı niştəbüründ çoy bəxardənbüründ. Bə qonaq otağı birə mebelə bə sörü ə qırmızı ipək birə parça keşirə birobu, bə künca palmayə daroyü, həmiş bə dibçəkha çiçəka poystəbu. Bə duvarayış sadəcə naxışlü divaər kağızoyükeşirə birəbu. Kipianiyə ailə üzvühoyü bə bəzəginə kələ fincanha bə şiraz qəriş ingilisə çayürə bə xardənbüründ. Bə sər masa bə sərü suxarı həmiş ingilisə bə üsuluraz həzür birə biskvit narə birəbu. Dəs ən moy Ninoyə maç səxtüm. Ürə ə döşü bıy suxarı, biskvit, ətir əmarənbu. Knyaz bə mən dəs da. Nino xəlbəti bə dörün çayə fincanü denişirən-denişirən sətə əngüş t xıştənə bə mən duraz səxt.

Mən niştə bəədə, b, mənış çay avardund.

Əli xan deməli qəti bə qərar amareyi ki, bə müharibə nə bisən bureyi, knyaz bə zarafataz xəbər usta.

– Bəli, knyaz mənəcə hələlik vaxtū nə rasire. Ninonun piyəri fincanə bə sər ən masa naha gufti.

– Bə cugoyşumun birənbürüm, hiç nə boşü müharibəyə bə qeyrətayü yardım səxə qayəyürəz ras birə komitəhayrə bə yekü üzv imbiri. Hiç nə boşü ya bi cür, yə başqa cür yə uniforma dəkərdən fürsətürə bə dəs misəxti.

– İn xasə fikirü, mənış hintər bisən sam, – knyaz bə gaf xıştən davam səxt:

– Düz bətenind, knyaz. Amma kar ince ki, tiyə vəxtmən un qədər kəmür ki, bə tərsirönüm moy vətən əz mən kəm fayda münü. Knyaz bə təəccübəz bə rumən denişü guftti:

– Bəs üşumun bə tiyə vəxtatürəz bə çürəz məşqul ə birəni?

– Malikanəmunə bə idarə səxənürəz məşğulüm, knyaz.

İn cavab bə cugoyü afta. İn cümləyə mən yə ingilis yazıçıyürə bə romanü, yayış bə yə cuga xundam. Əgər yə alicənab lorda işi-gücü nistüsə, deməli ü, öz malikanə xıştənə bə idarə səxənəz məşğulü. İn cümləyə bə guftirənmən gürə knyaz ailəyürə rəğbətürə qazanc səxtüm. Yə çöntə əzini cümləha guftirə bəədə Kipianihayə ailəşun bə mən yə kələ nəzakət nüşündərənaz un şangum Ninoyə bə opera bry bərdən icazə döründ. Mən yerayış Ninoyə dəs moyürə maç

səxtüm, sər qəd səxtüm, hətta “r” hərfiyə bə kük ən peterburqluha tələffüz xəxən-səxən gaf səxtüm. Gaf dörüm ki şangüm səhət bə həştəyə nimöyü bisən biyam Ninoyə bə operaya börüm.

Nino mənə tə bədahun dər bə ra əngəst. Papağməne xidmətçiyə duxtər ə dösü bostarani ü, qırmızı bu sər xıştənə zirə səxt, bəədə Ninobə yə heyran səxə şirinlikaz bə pozuqə Azərbaycan ləhcəsiyürəz gufti:

“Bə şəhər bə mundənmən güre ambar şar bürüm Əli xan”, Sən doğrudanmı ə bə müharibə raftən bə tərsireni? Axı mərdunə ə müharibə xuşşun amarən. Tü bə müharibə burayi yaralamışış boşiyiş yarahotüriş bisən xoyüm”.

Mən Ninoyə dəsürə güftüm dirmorüm, sakitcə guftürüm ki, “Mən ə hiç çiz nə bətəsirönüm, yə ruz bisən biye tü mənə yarahomənə bisən bəndi. Tə bun ruz mən tərsəgün hesab mudani səxən”.

Nino nə çü guftirən xastənmənə bə sər nə aftarənəz çaşqın-çaşqın bə mən denişi. Əz ü curə birə bəədə bə xunə raftüm, ə hürsmən yə künəyə kimya kitabürə cır-bə-cır dörüm zərüm bə xori.

İnqələ hüsmən niştə bəədə yə fincan İran çayı xardüm, bə operaya zəng səxtüm yə loja sifariş dörüm.

X Fəsil

Zu çümotürə bənd, bə dəsətürəz guşotürə gi, bə düşüncəhotü lıqər q baş. Bə Tehran birə un şö bəyartürü?

Ə sənq vərərdə yə kələ ziyafət salonu bu, kələ salona bə dörün daraft dörürə bə sörü Nəsrəddin Şaha şərəflüyə numu həkk birəbu. Salona bə mingöyü birə səhnəyə bə həndəvərü niştə, bə sər poy poyistə, bə duraz birə vəziyyət birə ləyaqətnə mərdun, ə dəcələ əylun, bə vəcd amarə cavanha pur bu. Üşun həzrətə Hüseyne Kərbəla müsibətürə bə nüşun dərə şəbehü tamaşə bəsəxənbürund. Bə salon işıq ambar zəif bəsuxtən bu. Bə səhnə yə saqqallüyə mələk bə həzrəti Hüseyne təsəlli bədərən bu. Zalım xəlifə Yezid, süvariho xıştənə bə səhra əfürsərən ki, həzrəti Hüseyne burund səürə biyörund be ü. Nalə, şüvənə mungoşunə qılınchoyə cingiltihoyü əburən. Əli, Fatma, insanlığ ilk zənü birə Həvva bə səhnə bə gəştənbürund

duraza rübaiyə düzümhoyürə bəxundənbüründ. Həzrəti Hüseyinə sərürə bə yə qızı sini avardənund bə Xəlifə bəddörönund. Tamaşaçılığa bə lərzirönund, bəgireystönund. Bir imam cərgəhoyə bəgəştənbu, gireyistə tamaşaçılığoyə ərs çümoşunə bə pəmbəyaz bə yə balaca şüşə bəçirənbu. Ü, çümoyə bə ərsü ovsunlu yə qüvvətə birönü inanmış əbirənbu. Öminə inamü artmış birənqədər şəbəhə təsirüriş ambar əbirənbu. Yə firəyə təxtə səhrayə dekorasiyayürə vəzifəyürə bədirənbu. Sandıq xəlifəyə bə ləl-cəvahirətaz bəzəmiş birə taxtürə, yə çəntə poyə dara cənnətə bağürə, yə saqqallüyə mərdiş həzrəti Peyğəmbərə duxtörürə təsvir bəsəxənbu.

– Üzüm çümotürə vokun, dəxotürə ə guşotü vegi bə ətrafına deniş!

Saysız-hesabsız elektrik lampahoyürə bura, parlaq işığü çümoyə əbərdənbu. Lojaha ə gips ras bire, bə sörü bə qizilə oyürəz keşirə ilahəyə fiqurürəz bəzədilmiş bire. Üşunə sərşun bə qırmızı məxməraz döğüftə bire.

Bə tamaşa salonu birə mərdunə daza sərəşun bə kük şö bə hovva birə astarapaka parıldamış əbirənbu. Bəzi zənuniş sə düşoşun, dəsoşun ə çılpaq birən bə salon həyəcan məməl avardənbu. Tamaşaçılığoyə ə səhnə yə torikə şüqüş curə bəsəxənbu. Bin torikə şüqün bə kük ən arü amarə ədəmi pedə birə musiqiçiha niştəbüründ bə dəş xıştonu birə musiqi aləthoyə kökləmiş bəsəxənbüründ. Teatrə bə axirü pıçılıthoyə mungu, proqrama vəərəqoyürə xışiltüyü, yelpikhoyə tıqılıthoyü bə-düyekü qəariş birobu. Yə çən dəqiqə bəədə bə Bakı şəhərə opera teatrü “Yevgeni Onegin”ə tamaşayü başlanmış birəniyü.

Nino bə yanmən niştəbu. Ürə zərifə simayü bə taraf mən dör xardəbu. Ürə löhoyü nəm, çümoyü pur bu. Un qədəyiş gaf səgar nə bu. İşıqlar müürdən kimi qolməne Ninoyə bə gərdönü naharüm. Nino sər xıştənə bə yan keşi, haçundan ki, bütün fikirü Çaykovskiyə bə musiqiyü bu. Yevgeni Onegin bə şahənə görünüşü birə kostyumaz bə səhnə bə gəştən, Tatyanaş ariya ziştənə bə xundənbu.

Mən operanyə həmişə ə dram teatr zəvər bə güftənbürüm. Çünki bə opera birə hadisəha, bə dramdakı nisbətən bəsit əbirən, ambarüriş pişə-pişə bəlli əbirən. Bə dram teatri bə səhnə birə hadisəha ədəmi çənəmiş boşü bastanbu. Musiqiyə gurultulu nə birə vəxtü bə opera hiç yə etirazmən nist. Lakin bə dram birə varəstə qarmaqarışiq, qəribə hadisəha be izləmiş birən ambar vəxt həddən

amar vəxt sərf bəsöxönüm. Bə salon torikiyi. Mən çümomənə əbəstəni qonşuhoyə ruhmənə yə musiqi okeaniyürə ovsunlu dərinhoyü batmış birənürə düşünüş əbirəund. İn ra çümomənə nə bəstüm. Ninoyə zərif profilyrə bə pusöyü parterə bə birinci cərgəhoyürə mingohoyürə ə nəzər girorundüm. Üçüncü cərgəyə bə mingöyü çümoyü bə çüma ən qusband voşirə, qəbəqü bə kük ən qəbəq filosof birə yə kükə ədəmi niştəbu. İn, Şuşayə ə zadəgan erməniha birə Məlik Naçararyan bu.

Deniş, Naçararyan uncey –bə guş ən Nino pıçıldamış bürüm.

Ay barbar, bə səhnəyə deniş, bə həndəvər nə, – Nino bə pıçiltıyaz cavab da, amma nə denişki hun tər bədən xıştəniş əzir çüm bə taraf ən kükə erməni deniş.

Naçararyan bə niştəcuga xıştən sə xıştənə dör da bə kük hamra salam da. Bə tənəffüs be Ninoya şokolad be ustarən bə bufet raftüm. Be pişə bufet bə Naçararyanaz qarşılaşmış bürüm. Bəədə tosqun yə kəmiş eçəl birə Naçararyan ama bə lojamun nişt.

“Naçararyan çəntə yaşşumun hist”, – əz y xəbər ustarüm. Ü, “sita” cavab da.

Naçararyanyə cavabü Ninoyə diqqətürə cəlb səxt heyətlənmiş bu:

“Deməli, əz in bəədə üşumunə bə şəhər nə bisən danim dirən”.

– Bə çü güre, prinses?

– Çünki bə yaşşumun birəgarayə bə əsgəri nəər səxandü.

Naçararyan ə kəllə xəndist, Ürə çümöyü kəm mundü ə hədəqəyü dire, şəqəmə şundən-şundən gufti: -

Təəssüflər başü ki, prinses, mən bə müharibə nə mudanüm raftən. Həkim bə mən xas nə birə yə böyrək xəstəliyi afte, bə in güreyiş mən bə əsgərlik nə bisən buram bə xunə bisən nişüm.

Xəstəliyə numu qəribə dirma.

Nino ə təəccüb çüma xıştənə bərəltmiş səxt, bə kük dülüsuxtə xəbər usta: – İn xəstəlik təhlükəliyi?

– İn insanə ə xıştönü asılıyü. Bə kar xıştənə danistə həkimə bə köməyiyürəz heç üə xəstəlik təhlükəli nə mudanü birən.

Nino heyətlənmiş həmiş qəzəblənmiş birəbu.

Məlik Naçararyan Qarabağə bə ən nüfuzlu ailəyü mənsubü. Ürə piyəri general bu, xıştənüriş bə kük ən xürs sağlam həmiş zırpi bu. Üstəlik evliyiş nə bu.

Pərdə tik ə birəni Nino sər xıştənə bə gərdənmən naha. Çaykovskinin məşhur valsü zərə ə birəni Nino çüma xıştənə bə mən dik səxt pıçıldamış bu:

– Tü bə Naçararyanaz bə müqayisə kəm mude qəhrəmani. Heç olmasa bə numu dolaşiq birə xəstəlik nistü. Qəhrəman Lenski bə tenor mungxiştənaz xundən-xundən Yevgeni Oneginə tapancayürə lülöyürə bə pişöyü bə dirmorən, tə bə pişə-pişə proqramlaşdırılmış birə fasun küştə birən Nino sər xıştənə mənə ə sər düşmə nə vögüft.

Naçararyan umunə bə bürun bə duhun dər opera guzət bəsəxənbu. Ürə avtomobilü bu. Bə avtomobil boşirim, şəhərimunə ə torikə balacə küçəhoyü, gimnaziya, litseyə ə pişöyü giraştım. Şöyə bə torikiyü in düta təhsil ocağıyə görkəmi bə ədəmin xoşə təsir bəxş bəsəxənbu. Umun bə pişə ən mərmərə pilakanha ən şəhərə klubu poyistım. Ninonu incə avardən ambar təhlükəli bu, çünki o hələ bə litsey bəxundənbu. Nino əgər Şirvanşirə bə Naçararyana bə müşayiətürüsə, deməli prinses Kipiani müqəddəs Kraliça Tamarayə litseyürə qaydahoyürə bə pozulmuş səxənü gü rə narahat mudanist birən.

Umun gur işiqü birə bə yə balkon giraştım. Klubun balkonü bə toriki ən şö qər q birə bə Qubernator bağı bədirmarənbu. Mən astarapakayə, işiq əngəstə dəryayə, və Nargin adayə mayakhoyürə seyr bəsənbürüm.

Qədəhoyə cingilti mungu ama. Nino bə Naçararyanaz şampən şərabı bəxardənbüründ. Çünki bə dünya hiç yə çiz, həttə Ninoyə çümoyürüş mənə bə doğma şəhərmən bə pişə çüm ən cəməət be spirtli içki xardən nə mudanü məcbur səxən. Hə əz in səbəbiş mən bə kük həmişəyinə o ən portağal bə xardənbürüm. Ə şeş nəfər ibarət birə orkestr nəhayət fasilə dərə vəxt, Naçararyan bə yə ciddi, düşüncəli tərzas guftı:

– İnü, Qafqaza sətə kələ xalqürə nümayəndəhayü birə umun bə yə cuga nişteyim: Yə gürcü duxtər, yə müsəlman yekiş yə erməni. Hər setemuniş eyni səmayə bə zirü zəndə bireyim, bə sər eyni xak yaşamış ə birenim. Bə aramun fər q histü, amma yrayiş eyni cür, bə kyk ən Məryəm, həzrəti İsa, Cəbrail yekiyim. Bə eyni vəxt umun həm avropalı, həmişə asiyalüyim. Ə Qərbiş bə ustaranım, ə Şərqiş. Amma bə hər dümşuniş maldövlət bə dərənım. Ninobə gaf başlamış bu:

– Mən həmişə çini zənn bə səxənbürüm ki, Qafqazlıhayə ən vacib xüsusiyyətşun dava səxənü. Lakin üzüm mən heç yə dəva nə xastə düta qafqazlıyə bə araşun niştam. Naçararyan bə xoşə sifətaş bə ü denişi gufti:

– Nən, Əslində hər dütemun bə xastenim dava seyim, prinses, amma bə düyekimunaz nən. Umunə ə rusa yə sıldırım dağ curə bə səxən. İn ağ Qafqaza dağayürü. Əgər bin dəva rusa qalib amarunü, ölkəmun tam mənə ruslaşmış bisən boşü. Umun ə ibadət xanahamun, ə dilimun, ə milli xüsusiyyətəmun məhrum bisən boşim. Umun bə ara ən Avropayə bə Asiyayaz bə ən körpü birənsə, hər düttöyürə mələzü bisən boşim. Nən, ki be çar vuruşmış əbirənsə, ü bə əks ən Qafqazlıha vuruşmış birən guftirəniyü. Nino bə müqəddəs Tamara litseyi ə dərslikha vomuxtəha xıştənə təkrar səxt:

“İranlıha bə türkhoyaz ölkəmunə çapib talamış bəsəxönund. Şah şərqi yerlə-yəksan səxe, Sultaniş qərbə. Çən qədər duxtərə qul səxənd birənd bə durə diyarhayə bə hərəmxanahoyü. Rusayış incə bə öz razılıqi xıştonuyaz nə amarənd. Umun üşunə nəər səxeyim. Gürcü kralı XII Georgiy könüllü bə çar təslim birə. Məgər çara bə guftirə gəfoyürəz tanış nistindmi: “Umun gürcüyə krallığürə be müdafiə səxənü hintəriş ucsuz-bucaqsız birə imperiyamunə bə kələ səxənü bə gərdən nə bəgüftənim”.

Əlbəttə, umun in gəfoyə şüneyireyim. Çar birinci Aleksandrə sad sal əz in pişə dirvardə manifestə düz həş sal bə xundə məktəbmun bə sərmun be yeritmiş səxən çalışmış birənd. “Umun gürcüyə krallığürə be müdafiə səxənü hintəriş ucsuz-bucaqsız birə imperiyamunə bə kələ səxənü...” gəfayü Tiflisə bə miğə şəhər birə küçəyü zərə bürünc yə lövhəyə bə sörü həkk birə.

Nino haqsız nə bu. Un vəxt Şərqə hərəmxanahoyü ə bə müharibəha bə dəs səxə birə Qafqaza zənünürəz, Qafqaza şəhərhoyürə küçəhoyü xristianhoyə bə cəsədoşunaz pur bu. Mən bə Nino mudanüstüm cuvab dərən guftirən ki, “Mən müsəlmonüm, üşumun xristian. Xudayış üşumunə be umun qənimət bəxş sexə”. Lakin bə susmiş brə zəvər dörüm, və Naçararyana cavabürə guzət səxtüm.

Ü gufti:

– Denişind, prinses, siyasi düşüncəyü birə ədəminə bəzən haqsızlıq, hətta ədalətsizlik səxən qədər cəsərət nüşun dörönüriş lazimü. Bəli razıyüm, bə ölkəmun sülh bə rushoyaz bə yecə ama.

Lakin umun Qafqazlıha in süllhə üzüm rushoyə köməgü nə birə mudanim daştən. Ruslar umunə ə düyekimun be daştən gərək birənürə guftirənaz incə rus hərbi hissəhoyə, rusoyə çinovnikoşunə, rusə qubernatorürə ə fürsərənund. Üzüm, prinses, xıştənşumun gunind, üşumun xıştənşumunə əz mən gərək qorumuş seyindü? Məniş ə Əli xan qorunmuş birənmən lazımı? Yə kəm əz in pişə umun bə kündi ən Şuşa birə bə sər düşmə İsa birə əlvən xalçahoyə bə sərşun nə niştəbirim bə kük ən dost söhbət nə bəsəxənbirimmi? İran artıq beymunaz düşmən nist ki, Qafqaza xalqəhoyü əz ü tərsundü. İndi düşmənmun nişte bə şimal, umunə çalış əbirən inandırmış se, umun ə düyekü müdafiə birə əylunim. Ancaq umunambar-ambar əz in pimə, əyəliyə nareyim bə pusa, ə yəliyə yaş dirmoreyim.

– Deməli bə ü görə bə müharibə nə bəraftenind? – Nino xəbər usta.

Naçararyan həddən artıq şampan şərabı xardəbu.

“Nən, səbəb təkə be in görə nistl” – gaf başlamış bu. Mən həmişə tənbelüm, xıştəniş rahat yaşamış birənə bəxastönüm. Ermənihoyə kilseyşunə əmlakürə rüşa müsadirə səxən güürə əz üşun xış güftam. Əz ü bəədeyiş, klubun bə balkonü niştən, ə atəş xəttiyyə bə səngərəhoyü pusirən xaste. Umunə ailemun bey məşhur birən kifayət qədər vurmuş birəndü. Mən xıştənmən kef əhliyyim.

– Mən bin mövzu tamam başqa nöqtəyi nəzərə bədənüşürönüm, – guftürüm. Mən kef əhli nistüm, ə müharibəyiş xuşmən amarən. Amma məhz əz in müharibə xuşmən nə amarən.

Naçararyan şərab xardən-xardən denişi bə mən gufti:

“üşumun hələ gəncind, dosmən, bə ü görə” – gufti, şampan badə xıştənə təkrar tik səxt bə söhbət xıştən davam səxt. Umun bə raftan həzür əbirəni Nino artıq deyəsən Naçararyana bə haqlı birənürə təxminən inanmış birobu. Naçararyana bə avtomobilü boşirim. Bə ra Naçararyan yerayış gufti:

– İn qeyri adi şəhər Avropayə dərvazayürü. Əgər Rusiya hintər pusa nə mundənbu, ölkəmun lap zu bə Avropa ölkəsi dör xardəbu.

– Mən bə coğrafiya dərşoyü birə xuşə ruzoyə bə yar əngəstüm ə dül yə qəhqəhə zərüm. Çünki coğrafiya müəllimumuniş şəhərimunə bə Avropa daxil səxən bəxastənbu.

Un ruz yə ambara xosə şangum girörindim. Cürə ə birəni mən Ninoyə ə çümayü, ə dəsoyü maç səxtüm. Naçararyan sər xıştənə dör da bə taraf dərya, başlamış bu dəryayə bə seyr səxən. Bəədeyiş

Naçararyan mənə bə moşin xıştənaz Sisianaşviliyə bə taraf ən dərvozyü bərd. Moşin əz uncə pişə digə nə mudanist raftən. Çünki qalayə divarayrə pusöyü Asiya bu.

Naçararyan əz mən curə ə birəni xəbər usta:

– Bə Ninoyaz bisə evlənmiş boşı?

– İnşallah, qismət boşü.

– Dostum, b ürəz bey evlənmiş birən bə yexeylə çətinliklərin ə öhdəyü gərək biyeyi. Əgər bə kömək ehtiyaçsumun umbusə, bə qulluğsumun hazırüm. Mən bə xastönüm ki, uşumun bə başqa-başqa dinha mənsub bşşindiş xalqhomunə qohumluq əlaqəhoyürə bəstə ilk ailəyə rast seyind. Mən bə hintərzin evlənmiş birən ə dül tərəfdarüm. Umun gərək dəs bə dəs tim mövqəhomunə müdafiə seyim. Gərəmiş boşim, yek boşim.

Bə səmimiyyətəz ürə dəsürə qoqundüm. Deməli həqiqətəniş ləyaqətinə, vicdanü birə ermənihoyiş histümiş. Kəşf səxə in yenilikmən bə son dərəcə insanı fikir səxən məcbur bə səxənbu.

Bə kük vomundə amorüm bə xunə. Xidmətçi çarçəngi zərəbu niştəbu bə xori. Bə dösü birə kitab yə nəzər şundüm: Qurani Kərimə səhifəhoyü bə incə yazıhoyaz pur bu. Xildmətçi vəxişt bə poy bə mən salam da. Bə dösü birə müqəddəsə kitabə ə dösü ustarüm başlamış bürüm bə xundən: “Ey möminha, ə yar nə kenind ki, şərəb xardən, qumar baxtən, canlüyə rəsmürə keşirən qadağan səxə bire, inha həmmə şeytanə əməloyürü. Əzini kara dur virixind ki, bəlkə bə xoşbəxt nail birind. Şeytan uşumunə Xudayə ə düşüncəyü, ibadətü dör dərən bə xastən”.

Qurana ə səhifəhoyü bə ətraf yə xoşə qoxu amarənbu. İncə zərdə rangü birə vərəqha xışıldamış əbirənbu. Xudayə bə dörün düta bə pustaz bəstə birə cildə bə arayü birə kəlamha ciddi, həmiş öyüd dərəni bu. Qurana xidmətçiyə bə xıştönü vəgərdündüm, bəədə bə zəvər birə utaqmən vəşürüm. Divan həm firəhə, həmiş nərən bu. Bə həmişəki adətmənəz be xas fikir səxən, beycub hər çizə xas dirən çümamənə bəstüm. Şampan şərəbı, bala bə səhnəyü birə Yevgeni Onegin, Naçararyana açuq rangü birə qusbandinə çümoyü, Ninoyə zərifə löhoyü, şəhərmunə beycub zəbt səxənü ə taraf dağ şəhərə ə sər duvarhoyü giraştə saysız-hesabsız düşməne dəstəhoyü bə pişə çümmən ama.

Ə küçə yə muhg məəni ama. İn, aşıq birə Haşım kişi bu. Ü, ambar yaşlü bu, hiç kəşiş ürə be kom eşq kədərləniş birönürə nə

bastanbudi.Camaat bə ü “məcun” – eşqə xəstəyü numurə dere. Hər şö şəhərə bə torikə küçəhoyü bə kük sərgərdan bə gəştən, dalanhoyə bə yekiyü bə xori duraz əbirən , tə bə səbəh vobirən bə gireyistən-gireyistən ə eşq xıştən şərqiha bə xundənbu.

Ürə xundəhoyü bə ahənli ədəmi xo bədərənbu. Rumənə bə duvar dör dörüm dörünə xo raftüm. Həyat hələyş ambar gözəl bu.

XI Fəsil

Çomağa düta sərü hist. Yə sörü zəvər, yə səriş zirəyinə sörü. Çomağa əgər ə mingöyü giri döör ti, zirəyinə sörü bə zəvər, zəvərinə sərü bə zirə Çomağa bə xıştənü hiç yə çiz değış nə əbirən.

Məniş vəziyyətən hə in cür bu. Mən yə ma, yayış yə sal əz in pişə birə ədəmi bürüm. Bə qoca dünya eyni müharibə bəraftən, eyni generalha ya qalib amarənd, yayış məğlub əbirənd. Amma yə kəm əz in pişə bə mən tərsəgün guftirəgara, iüzüm bə mənəz bə küçə rast amarəni ə xəcalət keşirən xıştəni çümöşun bə xori bə deñişirən.Dosthomən bə qohumamənəz bə yə vəxt bə müharibə be nəraftənmən qərmənə bə dərənə ambar ağıllı davranmış birənmənə bədənburund, piyərmənəş bə mən bə iftixarəz bədeñişirənbu. Lakin bə çomaq hiç yə çiz değış nə birəbu.

Yə ruz bə şəhər xəbər iləvar ə birən ki, Kələ Osmanlı İmperatorluğurə sultanü əlahəzrət Mehmət Rəşid kafirayə bə əleh ən dünyayü müharibə elan səxənə bə qərarü amare, Sultana müzəffər qoşunhoyü müsəlmanhoyə Rusiyayə, İngiltərəyə boyunduruğu be varəsundən bə şərq, bə qərbə pişə bə raftanbu. Beynaziş Cihad – müqəddəs müharibə elan bire, xəlifəyə bə sə ən sarayüriş Peyğəmbərə kourə bayrağı dalğalanmış biremiş.

İn xəbər mənə bə qəhrəman dör xardənmən səbəb bu. Dosthamən amarənbürund mənə bə uzaqgörənlikmən səcdə bəsəxənbürund. Çünki, bə müharibə be nəraftən haqlı bürüm. Müsəlman hiç yə vəxt vaxt bə əleyh ən Sultan vuruşmiş nə umbi. Türklər bə Baku bisən biyand, bə türkhoyaz birləşmiş birə vəxtmun xalqomun yə kələ müsəlman dövləti bə meydunbisən biyərund.

Mən gaf nə bəsəxəbürüm. Dosthamənə mənə bətərifəsəxənşun cavab nə bədənənbürüm, sərmənə şiştəbürüm bə xori beysun guş bədənənbürüm. Ağılı bə sörü birə ədemi bə tərifiş, bə nifrətiş soyuqqanlı gərək boşü. Dosthamən xəritəhoyə vəkardəbüründ vəziyyəte müzakirə bəsəxənbüründ. Türkhoyə şəhərə ə komni tarafü bə həq bə Baku daraftönü bə düyekiyaz dosthamən mübahisə bəsəxənbüründ. Mübahisəyə beycub daştönü, guftürüm ki, türkha bə Baku ə komni taraf amoronund biyand, ancaq üşun mütləq bə şəhər ə taraf Ermənikənd bisən darand. Əz in gaf bəədə dosthomən bə mən bə heyranlıqaz dönüşüründ, yə payiş zəkamənə, uzaqgörənlikmənə tərif səxtund.

İnsanhoyə təbiətü bə dörün yə şö ə kük xıştən degiş bu. Əz un ruz bəədə hiç yə müsəlman bə silah be dəs şundən bə poy nə vəxişt. Zeynal ağayiş ambara pul naha, birdən-birə döyüşmiş brənə ə həvəsü aftara İlyas bəyə bə Bakı qarnizonu danist daştən. İlyas bəy Osmanlı sultanı ə müharibə elan səxənü in qələ əvvəl ə zabitlikə imtahanü giraştəbu. Məmməd Heydəriş imtahan dəre zabit be birən müvəffəq birəbu. Üzüm hərdümşun bə leytenant rütbəsiyürəz niştənd bə kazarma, bə çar sədaqət andını içməyən bə mən qibtə bə səxənbüründ. Üşunə digə bə pusa rafta raşun nə bu. Üşunə be zabit birən hiç kəs məcbur nə səxəbu.

Üşun inə könüllü səxənd, bə çara sədaqət andını dərənd. Əgər üşun in anda pozmuş səxənbüründ be üşun kəmər dşr dəre ilk insan hələ mən xıştənmən unboşüm. Un ruza mən ambar qaradiməz birəbürüm. Şö-şö hərdənbir ə xunə midirmörüm, bə ticə addımhoyəz bə kündi birə balaca məscid murəftüm. Bə yan ən məscid yə künə xunə bu. Bin xunə mənə köhnə məktəb yoldaşmən Seyid Mustafa yaşamiş əbirənbu. Seyid Mustafa Peyğəmbərə sadiq qulu bu. Ürə balaca badamı çümoyü, çopurə sifəti bu. Ü, mənsub birə rütbəyə kourə qurşağürə əbəstənbu. Ürə piyörü balaca məscidə imamı bu. Babayü bə müqəddəs Məşhəd şəhəri İmam Rzayə bə türbəyü yə şinəxtə birə alim bu. Seyid Mustafa dindar bu. Ü, bə yə ruz sə ra niməz bə gizardənbu. İsanə düşmənrə bə məqsəd ən bə zir poha xıştən be şiştən kuftən xudasüzə xəlifə Yezidə numurə bə pəncə xıştən nöyüştəbu. Seyid Mustafa ma Məhərrəmə bə dəteyə ruzu avtara bə aşura tə bə xun dirmorən sinə miza. Nino be cub ən din əqül xıştənə virsəxənü gürə bə ü nifrət bəsəxənbu. Halbuki mən ürə təmiz, bə açıq dünya görüşhoyü gürə Seyid Mustafayə

bə xastənbürüm. Ü, xeyrə ə şər, haqqış ə nahaq ə həmmə xastə
bastañbu seçmiş səxtən.

Seyid Mustafa mənə yə müdrikə ədeminə bə şənə gülüş
xiştənaz qarşılamiş sət gufti:

– Əli xan, şünöreyi? Dövlətli Yaqub oğlu də düta yeşik şampan
şərab ustare ki, üşunə bə şəhə daraftə bə ilk türk zabitiyürəz
xorü. Əli xan, şampan şərabı bə sər aftari? Müsəlman Cihadə
döyüşçühoyürə bə şərafü şampan şərabı!

Düşömənə tik səxtüm guftürüm:

– Qə təəccüblənmiş əbireni, ay Seyid? İnsanha əğüla xiştənuyə
vir səxand.

Seyid bə acıqaz gufti:

– Xuda bə kom ədəmi qəzəblənmiş əbirən, ürə ə ra bəkəndən.

Seyid ə cufa xiştən tik bu. Ürə löhöyü bələrzirənbu:

– Dedi həştə ədəmi ə əsgəri virixte ki, Sultana bə orduyü
xidmət se. Həştə ədəmi! Əli xan anlamış əbirəni? Yə ra gun, in həştə
nəfər çü səxən xiştənuyə bə sər baftarənuñd?

– Hər halda quş beyinli ədeminund: – bə ehtiyataz cavab
dörüm.

Bə in nə denişiyyiş, dülmən Ənvər Paşayə orduyürə bə
şəhərmun daraftə anürə dirən bəxastənbu.

– Yərə bə kar deniş, Əli xan, güfti: – Şiəha sünni birə Xəlifəyə
bə tarafü vuruşmiş əbirən. Məgər Yezid Peyğəmbər nəvəxiştənə
xunürə nə fukardəbumi? Məgər Müaviyə həzrəti Əliyə bə qətl
nə rasundmi? Bəs Peyğəmbərə nimöyü kistü? Xəlifəmi, yoxsa bə
damarhoyü Peyğəmbərə xunü axmış birə bə çüm peydə nə birə
əbədiyyətə İmamü? Bə sad saleyazy ki, şiəyə kütləyü yas bədaştən,
umunə bə aremun, bə ara ən ə kafirhoyiş betər birə in dönükho xun
berixtən. İncə şiə, uncə sünni, üşunə bə araşun hiç yə körpü nist.

Sultan Səlimə çül həzar şiəyə ə qılinc girorundönü un qədəriş
ambara vəxt nə giraşte. Bəs üzüm? Şiələr Peyğəmbərə varisürə be
məhv səxə xəlifə vuruşmiş əbironund. Məgər hər çiz, möminhoyə
xunşun, İmamhoyə sirli mürdənşun ə yar dirmoremi? İncə şiəhoyə
bə şəhərü insanha niştənd sünnihoyə amarənşunə, dinimunə məhv
səxənürə bə həsrətəz guzət bə səxənund. Axı Türkiyə çü bəxastən?!
Ənvər tə bə Urmiya pişə rafte. İran bisə parçalanmış boşü, din məhv
boşü. Ya Əli, bə od əngəstə qılincəz biya! Biya, ya Əli, in dönükoyə
cəzaşunə tin! Ya Əli, ya Əli...!.

Seyid Mustafayə ə gunohoyü ərs çüm berixtənbu. Ü, bə müşt xıştənaz bə sinə xıştən bə zərənbu. Mən bə kük sarsılmış birə bə ü bədenişirənbürüm. Çürə haqq, çürə nahaq birənürə digə nə bastənbürüm. Düzü, türka sünniyund. Amma bə in nə deniş, dülmən, Ənvər Paşayə orduyürə bə şəhərmun daraftənürə anürə dirən bəxastənbu. Axı in çü guftirəni gofu? Şəhidhomunə xunü məgər bə tiyə cuga rixte?

– Seyid, – guftürüm, – türkhoyş umunə ə tayfemunund. Hərdümmun bə eyne zuhun gaf bəsəxenim. Hərdümmunə bə damaroyü turanə xunü axmiş əbirən. Bəlkə hə bü güreyiş Xəlifəyə aypara birə bayrağürə bə zirü mürdən digeyiş rəhətü.

Seyid Mustafa çüma xıştənə temiz səxt. Sakit, bə qüruraz gufti:

– Mənə bə damaramən Məhəmməd Peyğəmbərə xunü amiş ə birən. Turana xunürə bəteni? Mən hintər bastönüm ki, bə məktəb vomuxtəhotürə inqələ ə yar bəkəndeni. Bura Altayə bə dağoyü, hətta lap bə dura, bura tə hüduda ə n Sibir, deniş vin uncəha kiha yaşamiş ə birən? Bə zuhunmun gaf səxəgara, ə xunmun birəgara, bə kükmun türkha. Amma Xuda üşunə ə raşun azmış səxe, üşun bütprəst mundand. Xıştənşuniş bə sənq, bə xak, bə bütha sitayiş ebəsəxənund. Bə oyə ilahiyü hesab birə Su-Tengriyə, səma ilahəsi birə Teb-Tengriyə səcdə bə səxənund. Əgər ruzayə bə yekiüyü uncaha yaşamiş birə yakuta, yaxud altaylıha qüvvətlənmiş bürund bə imun qarşı müharibə elan sandund, onda imun şiaha, bə eyne xun malik birənmun güre in bütprəstayə bə qələbəun şar gərək boşim?

– Huntərisə çü gərək seyim, Seyid? – xəbər ustarüm. – İranə qılncü pars şunde. Bə türka qarşı vuruşmiş boşə bə çar kömək səxəni əbireni.

Məgər Məhəmməd Peyğəmbərə bə numuraz umun çara xaçürə xəlifəyə bə aypara birə bayrağü qarşı müdafiə mudanim səxən? Axı çü gərək seyim, Seyid? Seyid Mustafa bə yə sonsuzə kədər bürünmüş birobu.

Ü, bə mən denişə gufti:

– Əli xan, xəbər bostarani ki, çü miseyim? İnə mən xıştənəmənş nə bastönüm. Seyid Mustafa bə dörün ən dəhşətli iztirab bu. Mən bə kük pərt birə xəbər gaf nə səxtüm. Seyidə bə otağü birə balaca nəftə lampoyü bə hisaz bə suxtənbu. Lampayə zərdə zəifə işığı namazə xalçoyürə rəngarəng naxışoyürə işıqlandırmış bə səxənbu. İn

namazə xalçöyü bə kük ə be ra qəd birə bə qəribə yə boxça başirənbu. Seyid Mustafayış bin dünya bə kyk yə səyahət dolayısıyaz amarə ədeminü. Zətən başqasihoyə günahayürə pislemiş səxən be Seyid lap hasahda korü. Də sal, bist sal bisən girorü, bə Məşhəd bə çüm pedə nə birənaz, hiss nə birənaz İranə taleyürə idarə səxə ə müdrika yekiyü İmam Rzayə bə türbəyü imamlıq bisən se. Ürə çümoyü hə üzümədən ə qocaldıgü xəbərdar birə yə qocayə bə çümoyü başirənbu. Əgər ü, İranə təzədən bə yə kələhə, bə yə qüdrətli dövlət birənürə avarənbu dirvardənbuyış, yerayış bə haqq, bə din məsələhoyü çən yə zərrəyiş bə güzəşt nə muraft.

Ü, bə günah batmış birənaz dünyayə ə nemətoyü həzz ustaransə, bə məhv birənə doğru birənü inanmış əbirənbu. Seyid bə ü görəyiş susmuş əbirənbu, çü səxən xiştənə nə bastanbu. Həqiqi haqq, dinə bə astanayü tənha keşikçi birə Seyid Mustafayə mən hə bə in güre ambar bə xastənbürüm. Söhbətə mövzuyürə bə degiş səxən guftürüm: – Seyid, talehmun cənabi xudəyə bə dəsurü. Bil Xuda umunə ə düzə ra dör nə tü. Ancaq mən imruz bə türəz bun mövzu nən, bə həq ən bam-başqa gaf səxən bə xastönüm. Seyid Mustafa bə xiniyə dəso xiştən denişi. Ü, bə kəhrəbayə təsbəhə keşirənürəz məşğul bu. Sər xiştənə tik səxt, yə buza xəndə za.

Ürə çupurə sifətü haçundan in qəleyiş firə bu: “Dərdtürə bastanüm, Əli xan. Evlənmiş birən bə xasteni”

– gufti. Bə kük xiştənmənə vir səxə ə cugemən tik bürüm. Mən bə Seyid Mustafayəz bə şiə hərbi-siyasi gənclik təşkilatürə ras səxən məsələsiürə müzakirə səxənə bə niyyətü bürüm.

Amma Seyid, hə üzümü bə kük mənə nikahmənə be buran hazür birə molla gaf səxt.

– Axı, tü mənə evlənmiş birən xastənmənə əcə basteni? Yekiş ki, evlənmiş birən xastənmənə bə tü çü dəxly hist? – Türə niyyətürə ə çümotü bəxundönüm. Tü mənə dostmən bə birən güreysi evlənmiş birən xastəntü in qəleyiş boşü bə mən dəxilü histü. Tü əz mən xuşu nə amarə xristian Ninoyəz evlənmiş birən bə xasteni? Huntörü mi?

– Düzü, Mustafa. Bəstü çü bəteni bə in? Seyid Mustafa ticə, ağıllüyə baxışa xiştənə bə mən dikmiş səxt gufti: – Mən bə tü “hə” bətonüm, Əli xan. Mərd gərək evlənmiş boşü lülə vökünü. Xiştəniş ən vacib ürü ki, bəyənmiş səxə duxtəraz evlənmiş boşü. Zənə ə mərd xuşu amarən vacib nist. Əğüllüyə mərd zənə iltifatürə bey qazanmış səxən səy nə mise. Zən yə tarle, mərdiş yə əkinçi. Məgər tarlayə

hökmən əkinçiyə be xastönü lüzum histmi? Nən, çünki əkinçiyə xoriyə, tarlayə xastönü kifayətü. Evlənmiş baş. Amma hiç vəxt ə yartü nə kən ki, Zən yalnız sadəcə yə tarle.

– Deməli, tü hintər fikir bəsəxəni ki, zənə ruhuriş, zəkayüriş nistü?

– əz ü xəbər ustarüm. Seyid Mustafa bə bə kük ən canü cuxtə denişi bə mən gufti:

– İna hələ xəbəriş bostarani, Əli xan? Təbii ki, inhoyə hiç yekiyü bə üşun nist. İna bə üşun bey çü lazimü? Zənə bakirə birənü, ambara əyələ zəndönü be ü vəsü. Şəriət bədən ki, yə mərdə şahidlikü sətə zənə ə şahidlikü lap məqbulü. İna ə yar nə kən, Əli xan. Mən bə həyəcanaz niştəbürüm guzət bə səxənbürüm ki, dindar Seyid Mustafa zəhləyü raftə bə yə xristianə duxtəraz bə evlənmiş birən xastənmən güərə bə mən bisən lənət fukonü. Lakin ürə cavabü mənə sakit səxt. İn cavab ürə yə açuq, yə ağıllı insan birənürə yerayış isbat səxt. Yavaşca əz ü xəbər ustarüm:

– Deməli Ninoyə bə xristian birönü etiraztü nist? Bəlkə müsəlman birönü şərtü?

– Qə şərt boşü? – Seyid Mustafa xəbər usta. Zəkayü, ruhu nə birə yə məxlugə dinü, imanüriş nə umbu. Zənə bə qismü nə bə cənnət, nə bə cəhənnəm cuga hist. Zənən qismi ə mürdə bəədə barzirən hiç əbirən. Ə yartü nə kən ki, əz ü birə gədəha, əlbəttə gərək şia boşund. Sərmənə bə kük ən birən bə cumundənbürüm.

Seyid Mustafa bəxişt bə sə poy raft ə raf ən kitab künd. Ürə bə meymunə dəsoyü voşirə dəsayaz ə sər raf bə sərü tuz niştə yə kitab vöfüft. Kitaba bə cildü dönüşürüm. Uncə bə farsca “Çeynabi Təvarix əl səlcuq” gafayü nöüştə birobu.

Yəni Səlcuqə sülaləhourə tarixü. Seyid kitabə vakard, gufti:

– İnü, səhifə 207. Bəədə kələ mungaz başlamış bu bə xundən. – Hicri 637-ci sal Sultan Ələddin Keyqubad Qəbadiyyə bə saray xıştən vəfat səxt. Ürə bə cugoyü Səlcuqə bə taxtü Qiyasəddin Keyxosrov giraşt. Ambar nə giraşt ki Qiyasəddin Keyxosrov bə yə gürcüyə prinsesiya evlənmiş bu. Ürə bə gürcüyə duxtər birə məhəbbətü un qədər zürin bu ki, bə sər sikkəha bə yan ən şikil xıştən, şikil ən zən xıştəniş zərənə əmr səxt. Yə ruz alima bə din xadimihoyaz bə yan ən sultan amaronund bətonund: “Sultana bə əks ən şəriət dirmorönü düzgün nist.

Ürə in əməlü yə günah səxə korü" Qüdrətli hökmdar Qiyasəddin in gafoyə şüneyi bə qəzəbaz cavab da: "Cənabi Xuda mənə beşumun hökmdar təyin səxe. Üşumuniş vəzifəşumun itaət səxənü." Alimləra bə din xadimihoyaz hökmdara ə gafoyü bəədə raftund bə kədərə qərq bürund. Lakin Xuda sultan Qiyasəddin Keyxosrova çümoyürə vakard, ü, alimayə bə yan xıştən nəər səxt üşunə bə sər əngəst ki, – "Mən müqəddəs qanunhoyə pozmiş səxən nə baxastönüm, çünki bə üşun riayət səxənə vəzifəyürə Xuda mənə bə gərdənmən nare. Hə be in gürəyiş əmr bəsəxönüm: duraza yalı birəgar, bə sağə pəncə xıştən qılinc güftə aslan mənüm. Bə zəvər sərmən parıldamış birə aftayış ə tarafmən ən ambar xastə birə zənü. Guftirəhoməniş bə üşumun qanunü". Əz un vəxtiş aslan, afta İranə simvolürü.

Ağıllüyə mərdun bətonund ki, "gürcühoyə ə zənunşun gözəl zən nist".

Seyid Mustafa kitabə bəst, denişi bə rumən zə buzaxəndə.

Bədireni də, keysə Keyxosrova səxtöyürə üzüm tü bəsəxeni. Hiç yə qanun inə qadağan nə bəsəxən. Gürcüyə zənunışPeyğəmbərə bə dindar möminha xıştən vəd səxə qənimətə yə hissəyürü. Peyğəmbər bə Quran bəten: "burayinnə üşunə ustunind". Seyid Mustafayə dərdliyə sifətü birdən-birə nərm bu.

Ürə bə kük muncuq birə balaca çümoyü işiq da. Ü, iyirminci əsrə yə balaca tərəddüdürə müqəddəs Qurani Kərimə kəlamürə bə vasitəyürəz ə ara vəgüftənü gürə xıştənə xoşbəxt hesab bə səxənbu.

Ürə bütün vücudu bəyan bəsəxənbu bətenbu: bil, kafirha əsl tərəqqiyə bəkomcə birənürə danund! Ürə ə otağı dirmörüm, bə taraf xunə raftüm. Bə torikə Qaranlıq küçəha bə mətinə addımayaz bəraftənbürüm. Çünki pusa kəmərmən-müqəddəs Qurani Kərim, Sultan Qiyasəddin Keyxosrov yekiş biliklü Seyid Mustafa bu.

XII Fəsil

Çöl bə yə sırü bitə, bə sər nə aftara birə yə dünyayə darvazayü bəşirənbu. Əsmənə ə zir nələyü tuz, xırdə sənqun bə həndəvər səpələnmış ə birənbu. Bə zirmən birə Terekə kazakoyürə yəhərü nərm bu, haçundan dörünürə ə yonqaraz pur səxəbürund.

Terekə kazakoşun bə sər əni əhər bə xisirönundr, duraz ə birönund, həmiş bə sər pou ə poyistənund. Kazakın biröyüriş, nəbiröyüriş, əz in yəhər vərəcundə birə heybətə bə dörünü əbirən: – Yə kömbə nun, yə şüşə ərəğ, ə diha Qabardinha düzdirə birə qızıl sikkəha. Mənə heybemən ti bu. Çölə varürə bə dörün vıyltiyü əsmənə gar bə səxənbürüm. Zürə varə ə tik səxə tuzü çüm-çümə nə bədirənbu. Bə kəmərmən birə nərmə Qabardin yapıncısı mənə ə var bə daştənbu. Quldura, cəngavərə in əlatoyə becub soyğunçuluq, bey gəştən ixtira səxand. Ə yapıncıha nə aftayə işiqhoyü nəyiş yağmıra damcıhoyü bə giraştən. İn siyəyə yapınciyə bə yə an bə dörünü bə çadır dör dərən, ürə, ürə bə qəd səxənaz bə vəxtə ən basqın düzdirə birə çizayə bə dörünü bə qd səxənaz narənaz umbu ponə səxən. Vüruxundə birə duxtorun bə kük ən tutuquşu bə qəfəs niştən yapınciyə bə dörünü cüc bəşürönund sakit bə niştönund. Mən əsmənə bə taraf ən qurd darvazasıgar səxtüm. Bə kündi Boku birə çöllüyə bə tən mingöyü birə in darvazayə lap qədim dövrhayə bahaduroyü rast səxand. İn darvaza, bə dörün ən qumə okeanürə bə mingöyü tik birə, ə var kobudlaşmış birə düta boz qaya ibarət bu. Türkhoyə əcdadşun hesab birə Boz qurd un vəxt Osmanlıyə türkhoyə bə pişəşun aftaranaz, üşunə əz in dərvazə girorunde, Anadoluyə bə kourə yamacaşun bərdand.

Bə mateyi şöha çaqqa, və çölə qurdhoyü bə sər qayaha kurə unboşund bə kük əb meyt dirə səgun ulamış ə birönund. Üşunə bə həq ən meytə bıyü birə bə aftara nə birə, qeyri-adi yə hissiyyatşun hist. Üşunə bə nəzərşun gürə mayiş iə meitü. Əgər bə yə xunə bə ölüm yatağı birə ədəmi histə, səgun başlamış əbirənund bə ulamış birən.

Üşun bıy meytə hələ ədəminə bə mürdə ornı ə birəni hiss bəsəxənund. İn səgun çölə qurdhoşunə cinsü, ə nəsilürü. Denişind ucsuz-bucaqsız tiyə cugaha əsmənə gar bə səzən bürüm. Bə yanmənış piyərmən bə kəmə əs xiştən nişte bə yə sürətaz bə raftənbu.

– Səfər xan! – guftirənaz piyərmənə nəər səxtüm. Mungmən boğuc dirma. Piyərmənə bə nadir hala bə numuraz nəər bə söxönüm.

– Səfər xan, bə türəz gəfsəxən ba xatönüm.

– Piyərmən çapa-çapa bə mən rasi, “gaf sa kuk mən” gufti. Əsa həmahəng əbirəni gaf səxən digeyiş rəhət ə birən. Görəsən piyərmən mənə bə dəs bəngəstənbu? Ürə qaşayü çatılmış birə bu.

– Buyur, kuk mən çü bətəni?

– Ürə muhgu bə mən istehzalı peydə səxt.

– Evlənmiş birən bə xastönüm, Səfər xan. Bə araya yə duraza bir sükut nişt. Varə vıyılıtyü nə aburanbu. Əsə ə zir nəəloyü dirmarə xırda sənqun, bə tuzaz qarış əbirənbu bə həndəvər səpələnmiş ə birənbu. Nəhayət piyərmənə mungu ama:

– Mən bə kinar dərya be tü bisən imarət vəkərdə sam. Yə gözələ cuga bə şinəxtönüm. Bəlkə imarətə bə həyəti yə goduniş vəkərdeni bürüm. Bə hamiyə maha bə Mərdəkaniş mudani mundən. Birinci oğlunun adını isə əcdadımızın şərəfinə İbrahim qoymalısan. Muxoyi be tü yə möşiniş mudanüm ustarən dərən. Amma bey moşin yararlıyə rahomuniə nist. Cinsə əsaüə be daştən godun digeyiş lap xosü. Yenə sükut çökdü. Qurd darvazası artıq arxada qalmışdı. Əsəmunə bə taraf dərya, bə taraf Bayıl qəsəbəsi gar bə səxən bitim. Mung piyərmən haş dan ə dur amarən kimi şünörə ə birənbu. Ü gufti:

– Mən gərək gərdüm be tü yə layiqli gözələ afum, yoxsa tü xiştəntü aftən bə xasteni? Bin axir vəxtə cavanhoyə ambarü duxtörünə xiştonu bə gəştonund baftönund.

– Mən bə Nino Kipianiyaz bə xastönüm evlənmiş boşüm. Piyərmənə bə simayü hiçiz degiş nə bu. Ü bə sağa dəs xiştənəz əsə ə yüyəyü güftə bu.

– Bə Nino Kipianiyaz?

– guftirənəz başləmiş bu bə gaf səxən.

– Nino Kipianiyə incəyə kəmörü hist. Mən huntər bastönüm ki, gürcüyə duxtərünə həmməşun incəbelunund. Əncaq nə denişki hutərund üşun saqlama əylun bə zəndönund.

– Axı, piyərl!

– guftirənəz hürs mən vəşi. Ancaq heç xiştənəmniş nə bastönüm hürsmən gə vəşire. Piyərmən bə denişirənbu bə mən ə kinar bə xəndistənbu.

– Tü hələ ambar cavani, Əli xan. Üşunə kəmərşun ə üzgə zuhun danistənşun ambar önəmliyü. Bədə piyərmən be yə laqeydlikaz xəbər usta.

– Key bə xastenind evlənmiş birən?

– Bə poriz, Nino məktəbə barasteni.

– Lap xas. Deməli əyəl bə amarə ma may bə dünyə bisən biye. Ma may ambar xoşbəxtə mayü.

– Piyərl! Bə mən yə qəribəyə hürs daraft. Mən haş bastanbürüm ki, piyərmən məni şebi bə səxən. Mən bə Ninoyaz ürə bə kəmörü

görə yaxud üzgə zühunhayə bə danistənü görə nə bə xastönüm. Ürə bə xastemən görə bə ürəz evlənmiş ə birönüm. Piyərmən buza xəndə bə zərənbu. Bəədə əs xıştənə pound gufti:

– Nour ucsuz-bucaqsız, tim-tiyü. Bə yan ən kom təpə ə birən-boşü, fərqu nist, nişim yə para nun xorim. Kisnə biram. Hə incəyış in qələ rəhət seyim. Firmarim ə əsun. Piyərmən ə yəhər vərəcundə birə heybə nun tonur bə peniraz kənd nimöyürə bə mən duraz səxt. Mən kisnə nə bürüm. Bə sər qum duraz birəbirim, piyərmən bə dura bə denişirənbu. Birdən ürə sifətü ciddi bu, dirsəklənmiş bu xıştənə rast səxt. Bəədayış çarzani za nişt:

– Lap xas bə səxəni ki, evlənmiş ə birəni. Mən sə ra evlənmiş biram. Amma zənunmən bə kük ən pörizi micəka bə mürdən bürund bə raftanbürund. Bastani ki üzüm mən evli nistüm. Amma tü tü evlənmiş boşı, bəlkə məniş evlənmiş bürüm. Türə Ninotü xristiana duxtəri. Ürə bə xunemun özgə dinə be avardən imkan nə tin. Bazar günləri ürə bə kilsə mundani fürsərən, amma bə xunetü gərək keşışə poyü nə varaftönü. Zənən xeylaqi bə zu xird birə qab başirən. Tü inə gərək dani. Hamilə ə birəni bə ü dəc tik nə sa, ehtiyat sa. Amma heç vaxt ə yartü nə kən ki, xunəyə ağayü türi, üriş türə bə kölgetü gərək yaşamış boşü. Bastani ki, bə hər yə müsəlman tə bə çartə zən bə evlənmiş birən icazə dərə ə birən. Amma bə yə zənəz kifayətlənmiş boşı lap xas umbi. Əgər Ninoyə əyöülü nə boşü ü, o başqa məsələ. Bə zəntü sədaqətsizlik nə sa. Bə ürəz səbirli baş. Zənu bə kük əyəlund, amma ə əylun fərqli üşun digeyiş hiyləgər həmiş digeyiş yaman ə birənund. İniş gərək dani, in ambar vacib məsələ. Kei muxoyi bt ü ambara hədiyyəha biyə, ipək, daş – qaş tin. – Ata, mən ürə bə xastönüm. Ü sər xıştənə cumund:

– Ümumiyyətlə mərd gərək zənə nə xoyü. Mərd vətənə, müharibəyə gərək xoyü. Bəzi mərdunişgözələ xalçahayə, yaxud nadir silahlayə muxound. Ancaq mərdə bə xastənüriş umbi rast amarən. Leyliyə, Məcnunə ə bə zühunha əzbər birə eşqü, yaxud Hafizə ə qəzəloyü xəbərtü hist? Hafiz bütün ömrü boyu eşqə – məhəbbətə tərənnüm sexe. Amma bəzi əğüllüyə ədəmiha bə tənund ki, Hafiz bə ömür xıştən bə hiç yə zəhzaz nə xisire. Əncaq Məcnun əməlli – başlı dəli bu. İnanmış baş bə mənə kukmən. Mərd zənə gərək qorumuş se, bə ü dönüşü, amma xastən zənə vəzifəyürü. Xudəyə buyruğu hintəri.

Mən bə ü cavab nə dərənə zəvər güftüm. Piyərməniş dinməz nişt. Bəlkəyiş ü haqlı bu. Mərdə bə həyatü məhəbbət ən vacib, ən mühümə çiz nist.

– Axı, piyə! – guftirənəz hürs mən veşi. Ancaq heç xıştənməniş nə bastönüm hürsməniş gə veşire. Piyərmən bə denişirənbu bə mən ə kinar bə xəndistənbu.

– Tü hələ ambar cavani, Əli xan. Üşunə kəmərsun ə üzgə zuhun danistənşun ambar önəmliyə. Bədə piyərmən be yə laqeydlikəz xəbər usta.

– Key bə xastenind evlənməmiş birən?

– Bə poriz, Nino məktəbə barasteni.

– Lap xas. Deməli əyəl bə amarə ma may bə dünyə bisən biyə. Ma may ambar xoşbəxtə mayü.

– Piyə! Bə mən yə qəribəyə hürs darəft. Mən haş bastanbürüm ki, piyərmən məni şebi bə səxən. Mən bə Ninoyəz ürə bə kəməriş görə yaxud üzgə zuhunhayə bə danistənü gürə nə bə xəstönüm. Ürə bə xəstemən gürə bə ürəz evlənməmiş ə birönüm. Piyərmən buza xəndə bə zərənbu. Bəədə əs xıştənə pound gufti:

– Nohur ucsuz-bucaqsız, tim-tiyü. Bə yan ən kom təpə ə birən-boşü, fərqu nist, nişim yə para nun xorim. Kisnə biram. Hə incəyiş in qələ rəhət seyim. Firmarim ə əsun. Piyərmən ə yəhər vərəcundə birə heybə nun tonur bə penirəz kənd nimöyürə bə mən durəz səxt. Mən kisnə nə bürüm. Bə sər qum durəz birəbirim, piyərmən bə dura bə denişirənbu. Birdən ürə sifətü ciddi bu, dirsəklənmiş bu xıştənə rast səxt. Bəədəyiş çarzani za nişt:

– Lap xas bə səxəni ki, evlənməmiş ə birəni. Mən sə ra evlənməmiş biram. Amma zənunməniş bə kük ən pörizi micəka bə mürdən bürund bə raftanbürund. Bastani ki üzüm mən evli nistüm. Amma tü tü evlənməmiş boşü, bəlkə məniş evlənməmiş bürüm. Türə Ninotü xristiana duxtəri. Ürə bə xunemun özgə dinə be avardən imkan nə tin. Bazar günləri ürə bə kilsə mundani fürsərən, amma bə xunetü gərək keşişə poyü nə varəftönü. Zənən xeylaqi bə zu xird birə qab başirən. Tü inə gərək dani. Hamilə ə birəni bə ü dəc tik nə sa, ehtiyat sa. Amma heç vaxt ə yartü nə kən ki, xunəyə ağayü türü, üriş türə bə kölgətü gərək yaşamış boşü. Bastani ki, bə hər yə müsəlman tə bə çartə zən bə evlənməmiş birən icazə dərə ə birən. Amma bə yə zənəz kifayətlənmiş boşü lap xas umbi. Əgər Ninoyə əyölü nə boşü ü, o başqa məsələ. Bə zəntü sədaqətsizlik nə sa. Bə ürəz səbirli baş. Zənu

bə kük əylənd, amma ə əylun fərqli üşun digeyiş hiyləgər həmiş digeyiş yaman ə birənund. İniş gərək dani, in ambar vacib məsələ. Kei muxoyi bt ü ambara hədiyyəha biyə, ipək, daş – qaş tin.

– Ata, mən ürə bə xastönüm. Ü sər xiştənə cumund:

– Ümumiyyətlə mərd gərək zənə nə xoyü. Mərd vətənə, müharibəyə gərək xoyü. Bəzi mərdunişgözələ xalçahayə, yaxud nadir silahlayə muxound. Ancaq mərdə bə xastənüriş umbi rast amarən. Leyliyə, Məcnunə ə bə zühunha əzbər birə eşqü, yaxud Hafizə ə qəzəloyü xəbərtü hist? Hafiz bütün ömrü boyu eşqə – məhəbbətə tərənnüm sexe. Amma bəzi əğüllüyə ədəmiha bə tənund ki, Hafiz bə ömür xiştən bə hiç yə zəhzaz nə xisire. Əncaq Məcnun əməlli – başlı dəli bu. İnanmış baş bə mənə kukmən. Mərd zənə gərək qorumuş se, bə ü dönüşü, amma xastən zənə vəzifəyürü. Xudəyə buyruğu hintərü. Mən bə ü cavab nə dərənə zəvər güftüm. Piyərməniş dinməz nişt. Bəlkəyiş ü haqlı bu. Mərdə bə həyatü məhəbbət ən vacib, ən mühümə çiz nist. Mən hələ bə həya piyərmənə bə təcübəyü, danistənütə bə zirvəyü nə rasiram. Piyərmən birdən-birə bə xəndə-xəndə gufti: “Lap xas, mən səbəhin bə yan ən Knyaz Kipianə bisən buram, məsələyə bə ürəz gaf bisən sam. Yoxsa dünya dəyişi birə, digə üzüm cavanha xiştənu be duxtər elçi bə raftonund?”

– Bə Kipianihayaz mən xiştənməb bisən gaf sam, – tələsik cuvab dörüm. Boşirim bə əsa, gar səxtim bə tərəf Bayıl. Yə kəm giraştə bəədə Bibiheybətə be nəft birə vışkəhayü peydə səxt. Nəftə siyə buruqayü bə eybəcər peydə birə bə yə torikə üşə başirənbu. Ətrafi nəfə biyü şiştəbu. Ə dəsoşun nəft damcılamiş birə fəhləha, nəft dirmarə buruğoyə bə yanşun poyistəbürund. Əyan əb Bayıl həbsxanası bə giraştəni birdən-birə muhg güllə şünöyirim.

“Kimi güllələmiş bə səxənund?” – mən xəbər utarum.

– Nən in dəfə bə Bayıl həbsxanası hiç kəsə güllələmiş nə bəsəxənund. Munga ən güllə Bayıla qarnizonürə ə kazarmayü amarənbu. Uncəbə əsgərə müharibəyə təlimoyürə bamuxtənbürund.

– Dostatürə dirə baxastəni? Piyərmən xəbər usta. Bəsərmənəz böü “həri” işarəsi dörüm. Əsomunə kazarmayə ə yan təlim meydançasıyü gar səxtim. Bə İlyas bəyaz Məmməd Heydər bə hissəxiştəni birə əsgərə təlim bə giraştənbürund. Üşunə ə qəbəqoşun ərəq be rixtənbu. Məmməd Heydərə bə sifəotü yə ciddi ifadə bu. İlyas bəy ə taraf yə başqa nəfər idarə birə bə incə yə oyuncağ başirənbu. Hər dümşun amand əz umun künd salam döründ.

– “Hərbi xidmət şönəmi, bə xuşsuun amarən?

– xəbər ustarüm. İlyas bəy cavab nə da... Məmməd Heydəriş qaşqabağ xıştənə əngəst gufti ki, hər halda ə məktəb xosü. İlyas bəyiş bə zuhun ama.

– Bə alayımun ye tozəkomandan əmarən. Ə Şuşə, numu Knyaz Melikovü. – Melikov? Ü kəhərə əsü birə Melikov nistü?

– Bəli, ürü ki, hist.

Hə ə üzümü qarnizona həmmöyü əz un əsə əfsanəhayü gaf bə səxənund. Yə müddət bə aramun sükut nişt. Kazarmayə keçid meydanıyürə tuz şiştəbu. İlyas bəy bə kük ən qısqanc, bə sıxıntı denişirənəz əsgərhyə bə tarafşun denişü. Piyərmən dəs xıştənə bə düşü naha:

– Deyəsən, Əli xana həsəd əbərdeni ki, o azadı. Paxıllıq nə sa, çünki üriş bə razılığ xıştənəz azadlığ xıştənə bə ə dəs dərən niyyətüyürü. İlyas bəy bə kük ən be heyrət amarə uzun-uzadı xəndist:

“Bəli, amma o azadlığ xıştənə bə Nino bə dərən” – gufti: Məmməd Heydəriş bə sual dərə denişirənəz sər xıştənə tik səxt gufti:

– Evlənmış biəntürə vəxtürü. Məmməd Heydəre ailəyü bu. Zənü çadra bə döğüftənbu. Ürə numurə nə mən bastənbürüm, nəyiş İlyas bəy. Ü, mənə ə sər tə bə poy bə diqqətəz süzmış səxt, bəədə qəbəq xıştənə qırışdırmış sət gufti:

– “Üzüm həyata əslində çü guftirə birönürə anlamiş nə bisən boşi”. İn gafa Məmməd Heydəre bə zuhunü ambar sadəlövvh dirma. Əxı bə Məmməd Heydəraz ürə bə zir çadra birə zənü bə həq ən həyat şü mudanistund guftirən? Hərdümşunə dəsəşunə qoqundim kazarmayə tərək səxtim. Vəğəştüm bə xunə duraz bürüm bə sər divan. Asiyalühayə xunahaşun həmişə sərən ə birən. Şö otaqa bə kük ən o düşmə sərən ə birən. Ruziş bə xunə bə darafteni haştan ki, bə xinikə hamama bə darafteni. Birdən telefon zəng za. Ninoyə mungu ama: “Ə gərmi, yəkiş ə dəs ən riyaziyyat ə mürdənüm, Əli xan. Biya bə mən kömək sa”. Də dəqiqə bəədə Nino incəyə dəsə xıştənə bə mən duraz səxt. Ürə bə kük ən qələm birə incəyə əngüştoyü bə mürəkkəb vogozirə bu. Mən bə mürəkkəb vogozirə in əngüştoyə maç səxtümm.

– Nino, bə piyərmenfz gaf səxtüm. Ü, razıyü. Nino bə ləzirənəz bə xəndistənbu. Armən amarən-amarən bə xunəyü yə

çüm gərdündüm. Ürə gunohoyü qırmızı birəbu. Ü, bə mən künd ama, mən ürə kələ birə bəbəkə ən çümayürə bə dirənbürüm. Bəədə pıçıldamış birən-birən:

– Əli xan, bə tərsürönüm, ambar bə tərsürönüm. – gufti:

– Ə imtahan mi bətəsireni, Nino? “Nən” gufti çüma xiştənə bə taraf dərya zilləmiş səxt. Bəədə əngüştə xiştənə ba ara mıyhamən əngəst gufti:

– Əli xan, yr qatar bə səhətü də kilometr sürətəz ə “A” şəhəri bə “B” şəhəri bə raftən...”

Dülmən vobi, ürə bə şar birənəz riyaziyyatə kitabayürə başləmiş bürüm bə vərəqləmiş səxən.

XIII Fəsil

Ə taraf dərya yə torikə örə ənərənbu bəguftənbu sər şəhərə. Bə künca suxtə fənərə zəif işiq bədərənbüründ.

Ə dəs hürs bə kük vurnuxmuş birə ədəmibaşləmiş bürüm bə kinar dərya bə gəştən. Örə un qədər sıx bu ki, ru ədəmihoyiş nə əbirənbu ditən. Bə pişemun dirmarə ədrmiha ya etinasüz, yaxudış bə kük daürkmüş peydə birənkimi qeyb əbirönund. Poyməni bə dörün ra şundə birə bə yə iliş bu, vaçarüstüm bə sər ən çömbəlmiş birə hambalə bə sörü. Ürə mənasız denişirönü bə dura zillənmiş birəbu. Hambalə qolınə löhöyü bə cumustənbu. , xaş – xaş bə corənbu, bə dörün yə nöqüli, nəşəli xəyala bu. Zərüm müştə bə kəmərü ramənə davam səxtüm. Bə hədəvər birə binahoyə ə pəncərəhoşun aftara işiqə sayrışbiş ə birənbu. Ə işiq çümamən suza da. Birdən poyməne şüştüm bə sər ən bə xori aftara şüşəha. Üşunə ə cingiltişunə ə mungşun bə vahimə aftara yə ədminə ruyü pedə bu.

Bə dörün ən örə in kükə ədəminə şəqəmə mənə bə dəhşət avard ramənə bə rafteni. Mən ramənə bə rafteni ürə bə şəqəmə varaftarüm. Ürə şəqəmə nərm, həmiş piyli bu. Birdən bə mehribanə mung şünöyürüm:

“Şanqumşumun xeyir, Əli xan”.

Sərmənə tik bə səxəni bə denişireni Naçararyanə dürüm. Ü, bə xəndə-xəndə bə rumən bə denişirənbu. “ Lənət bə şeytun”, cır

zörüm xastüm ramənə buram. Lakin ü, mənə ə qolmən səst-səxt güft gufti:

– Üşumunə pərişan bə dürönüm, dostmən. Bəxastənind munind bə mənaz”.

Ürə mungu bə şəfqətaz bə dirmorənbu. Birdən birə xiştənmənə ambar bomundə hiss səxtüm. Mənə xinikə əraq şiştəbu, digə taqəmən nə bu. Naçararyan: “biyə bureyim Filiposyansə bə restoranınü” gufti: – “Umbu” bə sərmənaz işarə səxtüm.

Be mən digə heç yə fərqü nə bu. Naçararyan güft ə dəsmən mənə bə Baryatinskə küçəyü birə bə yə kələ restoran bərd. Restoranına nərmə mebeloyü bu. Bə duivarayüriş qırmızı ipək parçaha keşirə birobu.

Bə nərmə kresloha niştə bəədə Naçararyan bə kük ən yə həmdərdə ədəmi gufti:

– İn dəlilikü, çüstür Əli xan, Qafqaza dəlilikü. Bəlkəyiş in ə bürküyü. Yayış ə bambaşqa yə çiz məmə amare? Üşumunə sərşumunə bey vöğüftən virixtən vadar səxə başqə səbəbomi hist? Sürə çaymənə bə qurtum – qurtum xardənaz; Bə xunə ən Kipiani bə telefonaz zəng səxənaz un ruz əz üşun be görüş icazə xastənmən, Ninoyə bə pişə əngüştə, bə tərsirənaz ə xunə dirmorönü, prinses dəsurə güftənmənə, knyaz Kipianiyə dösürə sıxmış səxənmənə, ə kükü bə qədima raftə nəsilmun, həmiş bə prinses Ninoyaz evlənmiş birən xastənmunə bə təmiz rus dili çənəm bə sər əngəstənmənə bey Naçararyan gaf səxtüm. “Lap xas, bəs bəədəçənəm bu?” İn əhvalatha Naçararyanə həqiqətən ambar maraqlandırmış səxtəbu.

– Bəədəyü çənəm bire guş tin, gunüm.

– Mən knyaz Kipianinyə hərəkətoyürə yamsılamiş səxənaz, ürə çənəm bə ruscə balacə bə gürcü ləhcəsiyaz bə mən çənəm müraciət səxönürə gaf səxtüm: “Əziz kukmən, möhtərəm Əli xan. İnanmış baş ki, mən be duxtərmən Nino əzşumun digə xas yə ədəmi nə bastönüm təsəvvür səxən. Üşumunə bə xasiyyətşumunaz birə bə yə ədəminaz evlənmiş birən be hər yə zən xoşbəxtlikü. Amma Ninoyə yaşürə bə nəzər vöğüftən lazımü. Axı, ü hələ bə məktəb baraftən. İn əyələbə həq məhəbbət çü anlayışı mudanü birən? Hər halda umun hindlihoyə bə əyəli evlənmiş birən adətşunə təkrar nə bisən seiyim. Yekiş ki, hərdümşumun bə ayrı-ayrı dinha mənsubind, kələ birə tərzə şumuniş ə düyekü ambar fərqliyund. İne mən üşumunə bey xosişumun bətonüm. Piyərşumuniş bə kükəmən düşünmiş

birənü əminüm. Hər çizə bilim bə yə taraf, bedirənind çü zəmanə, bə dəhşətli müharibə şərəitü yaşamış əbirenim. Ki bastən səbəhin çü bisən boşü! Məniş Nino duxtərmənə xoşbəxtlikürə bəxastönüm. Bastönüm ki, ü üşumunə bəxastən. Mən ürə bə xoşbəxtlikü mane birən nə bəxastönüm. Amma yə çiz guftirən bəxastönüm: biya müharibəyə varastönürə guzət seyim. Un vəxt hərdümşumun digeyiş bisən kələ boşind. Əgər uncəyiş düyekiyə bə kük umruzne muxoyindü, bə türəz yə rayiş görüşmiş unböşim”.

– Bəs üzüm bə çü fikirind, Əli xan? – Naçararyan xəbər usta.

– Mən Ninoyə bisən vüruxunüm be İrana börüm. Bin rüsvayçılığ mən dözmüş nə mudanüm birən. Tü yərə deniş, Şirvanşirə ə nəslü birə bə Əli xan, nən cavabı dərə boşü? Bin hərəkətürəz knyaz Kipiani **görən** çü fikir bəsəxən? Mən xıştənmənə bə kük təhqir birə hesab bə səxönüm. Şirvanşirhoie nəsilşun Kipianihoyə ə nəsilşun lap ambar qədimü. Bə dövr ən Ağa Məhəmməd şah Qacar Şirvanşirha Gürcüstan həmmöyürə yerlə-yeksan səxəbüründ. Un vəaxta birənbu Kipianiha duxtörün öiştonunə bə kələ sevincəz Şirvanşirhoyə bə gədəhoşun midöründ. Bəədə ü, dinə ə fərqlü birönü gaf səxt: Beinoziş Kipianiyə çü guftirönürə bə sər nə aftarüm. Məgər İslama dinü xristiana ə dinü zire? Bəs mənə şərəfmən çü bisən boşü? Üzüm piyərmən bə mən be istehzayaz bisən xəndü günü ki, yara bə kar deniş ha, yə xristian duxtət xıştənə bə mən be dərən imtina bə səxən! Umun müsəlmanha danuhoşun aftara cənəvəroyim. Sad sal əz in pişə birənbu...

Ə qəzəbmən mungmən buri. Gaf nə səxtüm. Huntörüsə, unsuz də mən lap ambar gaf səxtüm.

Naçararyaniş xristian bu. Üriş xıştənə bə kük təhqir birəgar hisab səxənbu həqlü imbu. Amma ü xıştənə bun cuga nə naha.

– Qəzəbtürə bəsər baftaranüm. Əli xan, – Naçararyan gufti. Lakin knyaz Kipiani bəyşumun əxi nən nə guftire. Təbii ki, müharibəyə tə bə axirü guzət səxən, əlbəttə gülüncü. Kipiani sadəcə duxtər xıştənə digə kələ birönürə bəsər aftaran nə bəxastən. Duxtərə be cub ən vüruxundönü cəhd səxəntü gəfmən nist. Duxtər vüruxundən köhnə, ə sınaq dirmorə rayü, umuniş bə adəthomunaz düz amarən. Amma in son çixiş yolu nistü. Gərək yeki bure bə yav ən knyaz Kipiani in nikahə, çənəm günüm, mədəni, siyasi əhəmiyyətürə be ü izah se. Əz ü bəədə ürə bə ra amarönü əminüm.

– Bəs in karə bə ki imbu tapşırmiş səxən?

Hə inə guftirən kimi Naçararyan dəs xiştənə za bə sinəxiştən səxt bağırmiş bu:

– Çənəm bə ki, bə mən! Arxayın baş, Əli xan, in karə bə mən etibar sa. Bə təcəübaz bəü dönüştürüm. Görəsən in erməniyə məqsədü çüst ki, ü mənə bə şəxsi karmən dürayü ki, qarış əbirən. Bəlkə türkhoyə bə taraf ən Qafqaza amarənşun güre ü, bə müsəlmanhoyaz kündə əlaqə be rassəxə çalış əbirən. Yoxsa, ü doğrudaniş Qafqaza xalqhoşunə ittifaqurə bə ras səxənə niyyətürü? Ki bastan? Bey mən heç yə fərqu nist. Hər halda ü mənə müttəfiqmən bu. Dəsmənə bə Naçararyan duraz səxtüm. Ü, dəsmənə möhkəm qoqund gufti:

– Üşumunə ə hər çiz bisən xəbərdar sam. Amma Ninoyə be vüruxundən be cəhd səxən tələmiş nə boşınd. Əgər başqa çarə nə umboşü un vəxt bə in dəs mişuni. Vəxüsrüm bə sər poy. Birdən-birə bə mən çini hiss vəxişt ki, bin kələşəqəmə ədemi umbu kəmə bəstən. Mən ürə qucaq zörüm, ə restorandan dimorüm. Hə poyməne bə bürun narəbürm ki, kisə tələsik xiştənə bə mən rasund.

Bə pusa dör bəxarseni bə denişireni xiştənə bə mənrasunda ədeminə şinəxtüm. Ü, piyərmənə künə dustü Süleyman Ağa bu. Umun bə restoran əbireni üriş unca bu. Süleyman Ağa gurnə dəs xiştənə bə düşmən naha gufti:

“Əyib boşü be tü, Əli xan! Şirvanşirə ə nəslü birəgariş erməniyə qucaqmizönümü?” Ə çəkmişbirənmən duhunmən raha mund. Lakin Süleyman ağa şöyə bə torikiyü qeyb bu. Ramənə davam səxtüm. Xas ki, bə xunə ən Kipianişun umruz be çü rafteni birənmənə bə piyərmən nə guftiram.

Əçarə kəndüm dərə vakardən bəxasteni sərmənə cumundüm xiştənmən bə xişənmən fikir səxtüm: “Müsəlmanhayə bə erməniha qarşı hintərə nifrət hissi birönü görəsən əceyü?

Əz in əhvalat bəədə ruzmən bə ən apparat telefon bə giraştənbu. Bin kələ dəstəkinə yöndəmsiz siyə rangü birə aparat, hiç bə əqülməniş nə məma ki çönqədə mudanüstüm bəstə birən ki, ə xuneyiş bə bürun dirmarən nə bə xastənbürüm.

Atam xəbər bostarani ki, qə nə barafteni bə Ninoyaz evlənmiş birən xastəntürə ürə bə valideynhoyü nə bəteni. Mən bə ü ə zir lö yə bə sər aftara nə birə yə gaf bətenbyrym. Hə bin əsna bə sər masa birə telefonə dəhşətinə mungu mən dələrzund. Telefonə dəstəkürə tik səxtüm, Nino ə döyüş meydanı məlumat bə dərənbu: “Əli, türü?

Guş tin. Naçararyan bə piyərmənaz nişənd, ulu babamən şair İliko Çavçavadzeyə şerhoyürə bə xundən". Yə kəm bəədə: "Əli, bəşünöreni mənəi? Naçararyan, bə şair Şota Rustaveli, bə kraliça Tamara İrana mədəniyyətürə ə kələ təsirü birən gaf bə səxən". Yə kəm bəədəyis: "Əli xan, Naçararyan bə piyərmənaz çoy bə xardən. Lap hə bin dəqə ü, gufti ki, İn şəhərə sırrü bə ü birə irqhoyə, millətoyə ə be yə cuga birənşun, künd birənşun pişə amarən.

Nim səhət bəədə telefonə agahfnürə ə dəstöyü yarayış Ninoyə mungu amarən. "Naçararyan lap gurunə dərya imiş".

Ü, bətən ki, " Bə Qafqazda bə dörün barış yaşamiş birə yə irq hissə, üriş un irqə ə moy birə cugoyü Bakıyü". Bə qəhqəhəyaz xəndüstüm telefonə dəstəyürə naharüm bə cugoyü naharüm. Ruza bin cür bə ruz dü-yeki bə giraştən bə raftanbu.

Naçararyan ə xunə ən Kipiani dəs nə bekeşirənbu:bə xunəşun bə xardən, bə çoristən, ruz xiştənə bin xunə girorundən. Ü, həttə bə üşunaz bə gəştən bə dimarən, bə üşun mistik, həmiş əməli məsləhətə bə dərən. Mən bə telefonaz erməniyə hiyləgərləyürə bə heyretəz bə çorundənbürüm: "Naçararyan bə ru xori ilk pulə bə kük ən mayə şiklü ras birənə gaf bə səxən. Də çar şöyin, bə Ma voşirə qızıl sikkəha həmiş üşunə bə sər ən insan birə təsirü Qafqazlıhayə,İranlılıhoyə ə qədim dörə bə Ma sitayiş səxənə nəticəyürü.

Əli xan mən digə bin tiyə söhbətə nə bastönüm guş dərən. Biya bə Qubernator bağı".

Amarüm bə Qubernator bağı, bə yan ən köhnəyə qala bə yan duvarayü görüşmiş birim. Nino tələsik bə gudəyə cümləhayəz bə mən axirinci məlumatayə bə kələ həyəcanəz gaf səxt. Moyü dad-aman bə səxənəz bə Nino nə səhət bə dərən ki, ü gənc həyat xiştənə ə üzgə cuga amarə bə yə müsəlman etibar hə se. Piyəürüiş bə zarafataz xəbərdarlıq bə səxən ki, guya mən Ninoyə bə hərəmxana bisən fürsüm.

Gəncə Ninoyiş bə qəhqəhəyaz xəndiste həmiş bə eyni vəxt ciddi valideynha xiştənə xəbərdarlıq səxe guftire: "Hələ guzət seyind...Əli xan mən vürüxünü, uncə çü bisən seyind?"

Ürə miyhoyürə tumarlamış səxtüm. Mən Ninomənə xas bə şinəxtənbürüm. Nino xastəçizxiştənə nə danüyüş, həmişə bə arzusu xiştən nail ə birənbu.

Nino guftirən-guetirən gufti:

– İnan müharibə dəh sal mudanü davam səxən. Valideynhoyə əz umun yə duraza vəxtə guzətsəxənmunə xəstəşun dəhşətü.

– Nino, mənə həqiqətənmi hintər ambar bə xəstəni? Ürə löhoyü lərzi:

– Umun nə mudanim ə dü yeki nə mudanim ayrı yaşamış birən. Mənə valideynhomən korə ambar çotun bə səxənund. Amma mən ə fikrimən nə bisən dör xorüm, xəbər bostarani ki, düz bədənimi bə xəstəni? Hə, türə həqiqətən bə xəstönüm. Amma mənə vegiri virixi, vay bey haltü! Nino susmuş bu. Bəədə dirma ə ara raft bə xunə xıştənun, əz ü bəədə telefonə voyziyü tozədən başlamış bu:

– “Əli xan, Naçararyan bətə ki, ürə gədə ən əmiyü ə Tiflis bə ü ona məktub nöyüşte bətən ki, çara bə Qafqaz birə canişinü qarışığa nikahayə tarafürə bə daştən. Canişin inə, Şərqə bə Qərbə mədəniyyətürəz qovuşmuş birənürə yə üsulü hesab bəsəxən. Ürə çü guftirürə bə sər baftarani mi, Əli xan?”

– Nən, mən digə hiçiz bə sər nə baftaranbürüm. Mən sadəcə tənbel-tənbel bə xunə bə niştönüm мүmkün birən qədər kəm gaf bəsəxənbürüm. Bə Ninoyaz bə yə sinif xundə duxtər xoltmən Aişə ama bə yanmən, xəbər da ki, Nino axirinci sə ruzu hər ruz ə çəntə dərs “qeyri-kafi” qiymət ustare. Əlbəttə, Aişə inə günahürə bə sərmən bə şundənbu. Mən gələcəyə bə qayğıyü mundənsə, gərək Ninoyə bə xunə dərə tapşırıqayü diqqətmənə artmış səxənbürüm. Bə pişə ən Aişə xəcalət bə keşirənbürüm. Bəədə bə duxtər xalamənaz nərd baxtüm. Aişə oyunə bərd, bə rafteni Ninoyə bə dərsöyü be kümək səxən xıştən gaf da.

Yə rayış telefon zəng səxt: “Türü Əli xan, yə çən səhətü ki, ə siyasət, ə təsərrüfata karayü gaf bə səxənund. Naçararyan bətən ki, pulla xıştoniyə bə İran birə malikanəha sərbəst be danistən narən bə müsəlmanha qibtə bəsəxən. Ki bastan, bə sər Rusiya çüha bisən biyə? Bəlkə hər çiz bisən varzü. Bə İran əncəq müsəlmanha xori mudanund ustaran. Ü, Gilanə nimöyürə Şirvanşirayə bə aileşun mənsub birənə gufti. Rusiyayış be cub qopmuş birə hər komni yə həngaməyə bə pişöyü lap mükəmmələ qarant, bə başqa ölkəha gərək səhəb ən xori boşü. İnan gələcəyə bə zir təminat bəguftən. Naçararyana inə gafayü bə valideynhamən misilsiz təsir səxte. Anam ambara müsəlmanhayə həqiqətən ambar mədəni birənşunə gaf bə səxən.

Əz in söhbətə ə sövrü dü ruz giraştə bəədə telefon zəng za. Bə Telefon ə şori xiştən xəndistə həmiş fireyistə Nino bə mən xəbər da ki:

– Moymən bə piyərmənaz bey umun xeyir-dua döründ. Bə Xuda min şükür.

– Nino, bil əvvəlcə türə piyərtü bə mən zəng se. Çünki bə ilkin amarənmən ü mən təhqir sexe.

Huntəriş bu. Knyaz bə mən zəng səxt. Knyaza mungu mülayim, mərhəmətli bu: “Duxtərmənə bə dülü birəhoyə çalış bürüm xunüm. Duxtərmənə bə üşumun birə hissoyü ə dörünü müqəddəsü. Bin poyistən ürə rayürə buran günah umbu. Biyeind be xuneymun, Əli xan!” Raftüm bə xuneyşun, Ninoyə piyörü mənə di mənə maç səxt, gireyist. Knyaz Kipiani bayramsayağı əlat dəkərdəbu. Üriş ə nikah, ə zəni-mərdi gaf səxt. Amma ürə fikirayü əz ən piyəmən fərqlü bu. Knyazə bə fikrürəz, nikah bə dü-yeki etimad, bə dü-yeki qayğıya əsasürü. Mərd bə zənəz həmişə gərək bə dü-yekiyaz məsləhət sand, bə kariş bə dü-yeki gərək kömək sand. Üşun gərək bə yar dound ki, hər dümşunə ruhşun azad, hüquqsuniş bərabər birə insanun. Ninonyə heç yə vəxt çadra be bəstönü məcbur be nə səxənmən, bə hərəmxana bey nə daştənmən be üşun gaf dörüm. Nino bə dörün darəft, mən ürə ə qəbəqü maç səxtüm. Sər xiştənə bə ara gərdənha xiştən pənə səxən xəstə Nino bə kümək xəstə bə yə kuçikə quş başirənbu.

Knyaziş əlavə səxt gufti:

– Amma əz in kar heç kəsə gərək qətiyyən xəbərü nə boşü. Əvvəlcə Nino məktəb varəsü, bəədəyiş in karə bə həmmə mugunim. Qızım, çalış baş xas xun. Əgər ə imtahan bura bir, yə saliş gərək guzət seyim.

Nino bə kük ən qələm birə bürğa xiştənə tik səxt:

“Ərxəyin baş, ata. Mən hər düta imtahan bə müvəffəqiyyətəz bisən diram həm bə məktəb, həmiş bə ailə. Bə hər dütöyü Əli xan bə mənə bisən köümək se.

Ə xunəşun bə bürun bə dirmarəni dürüm ki, Naçararyan bə maşın xiştən poyiste mənə gusət bə səxən. Ürə dombayə çümüü bə mən bə denişirənbu.

– Naçararyan, – kəndüm mungməmə – çü bə xəstəni tüm bə tü hədiyə: Bə Dağıstan yə di, yayış yə Mara ordenürə? Bəlkə bə Ənzəli portağal bağıyürə bə xəstəni?

Ü, dəs xıştənə bə gərdənmən gufti:

– Üşunə hiç yekiyürə nə bə xastönüm. Taleyə təkəroyürə bə düzə ra bə keşirənmən güre xoşbəxtüm. İn be mən kifayətü.

Bə minnətdarlıqaz bə ruyü dönüşürüm. Dirmorim ə şəhər raftım bə taraf ən Bibi-heybət körfəzi. Çirkinə siüə moşınha bə nəft hopmiş birə xori işgəncə səxənaz məşğul büründ. Çənəm Naçararyan be mən canfəşanlıq bə səxənbuse, Nobelə kompaniyyü hə bun coşqunluqaz ölkəyə təbii mənzərəyürə degiş be səxən kar xıştənə bə sər bə rasundənbu. Ambarü bə xakaz pur səxənaz xışk səxand bə kinaraz birləşdirilmiş bire. Yə nəfərə kar xıştonuyə danistəgara bə xakaz pur birə tazə əraziyə bə sərü yə balacə çoyxana vakardəbu. Niştım uncə Çin çayı xardim. Bə kük ən alkoqol sərt birə in çay bə dünya ən nəfisə çayü. Çoyə ə gözəl ətirü məst birə Naçararyan ə bə Qarabağa hücumu guzət birə türka həmiş bə Anadolu bə ara ən türkyə bən erməniləyaz birə qırğınha gaf bə səxənbu.

– Nə tərs, – guftürüm. Əgər türka bə Baku miyandsə, türə bə xunemun ponə misam. Naçararyan cuvab da ki, ü ə hiç çiz nə bətərsirən.

Nargin adasıyə bə pusayü astarapaka parıldamış ə birənbüründ. Bə kinar dərya yə zyhusüzə sakiti niştəbu: “Dənizlə bə sahilaz daimi bə mübarizə birə əbədi birləşən bə kük zəni mərdiyund”. İnə görəsən mən guftürüm, yoxsa Naçararyan? Digə bə yarmən nə munde. Naçararyan mən bə xunemun avar. Raftüm bə yan piyərmən guftürüm: “Knyaz Kipiani Şirvanşirayə ailəşunə bə nüşun dəre hörmət güre minnətdarlıq xıştənə bə rasundən. Nino digə mənə nişanlümənü. Sabah bureyind bə xuneşun, munde məsələhoyiş həll seyind.

Mən ambar vomundəbürüm, həmiş ambar xoşbəxt bürüm.

XIV Fəsil

Ruza bə həftəha, həftəhayiş bə maha qəriş ə birənbu bə rraftanbu. Bə dörün ən in vəxt bə dünya, bə ölkəmun, bə xuneymun ambara ciza bire. Şöhoyiş duraz bire. Ə darə rixtə zərdə vəlga Qubernator bağıyürə cilqəhoyürə döğüftəbu. Porizə vorişoyü üfüqə torik səxəbu. Bə ru o dərya xirdə beyəha üzmiş birən birən

baraftaranbürun bə kinar dərya birə dahara əbirənrüründ xird. Yə ruz küçəha ə voristə kulak ipisbi birəbu, yə müddət zumustun hökm səxt.

Bəədə şöha başlemiş bu bə gudəbirən.

Ə səhra bə şöhr bə gurunə addımayaz bə baraz birə dəvəha başlemiş Bürun bə amarən. Dəvəhoyə zərdə miyhoşun bə qum, xak vogozire, bə əbədiyyət denişirə çümoşun hələyiş bə dura zillənmiş birəbu. Dəvəha bə gülləyaz, bə silahaz pur sanduqa bə keşirənbüründ. İnhoyə həmmöyü bə yə kələ döyüşdə bə dəs girəştə hərbi qənimət bu. Türkoyiş əsiroşun bə cırcındır dör xardə bə boza rəngü birə uniformaha ə küçəha bə girəştənbüründ. Üşun bə taraf ən dərya bəraftanbüründ. Uncə əsiroyə bə balacə gəmiha pur bəsəxənbüründ bə Nargin adası əbərdənbüründ. Əsira bin adada ə dizenteriya xəstəliyi, ə kisneyi, bə həsrət ən vətən məhv əbirənbüründ. Bə virixtən nail birəğara İrana bə nümük şiştə səhrahoyü, yayış Xəzərə bə rangşun boz birə dalğaha can bədənənbüründ.

Müharibə bə dura bəraftənbu. Amma üzüm müharibə amare lap bə kündi rasirə. Umun ürə lap ə künd hiss bastanbirim səxən. Ə Şimal ə əsgərhoyaz, ə Qərb ə yaralıhoyaz pur qatara amarənbu. Çar əmi xiştənə ə vəzifə komandan kənar səxe, xiştən başlemiş bire bə rəhbərlik səxən.

Çara əmiyü üzüm Qafqaza hökmdarü bu. Ürə torikə, ədəmi tərsundə sayayü vətənimunə bə sörü aftare. Kələ knyaz Nikolay Nikolayeviçə duraza tə bə mingə ən Anadolu bərasirənbu. ü, bə çar birə qəzəbxistənə orduhoyə amansız, bə kük ən vəhşi səxə hücumayaz xirik bə səxənbu. Kələ knyaza bə qəzəbüraz gurlamış birə ordu kulokinə dağayə, qumluyə səhrahoyə bə girəştənəz tə bə Bağdad, Trabzon, İstanbula duraz ə birənbu bə raftanbu. Cəamət bə ü “duraza Nikolay” ləğəbüre narobu. Ürə bə kük vəhşi birə çilğınlığı, ə bə qəzəb amarə müharibə qudurğanlığı hammmə bə vahiməyaz gaf bə səxənbu.

Bə müharibə ambara ölkəha qəriş birəbürunnd. Cəbhə ə Əfqanıstan tə bə Şimal dənizi duraz birəbu. Müxtəlif hökmdarayə, dövlətayə, sərkərdəhoyə numoşun, bə cəbhə can dərə qəhrəmanhoyə bə cəsədoşun niştə bə kük zəhərinə milçəka qəzetayə səhifəhoyürə pur bəsəxənbu.

Yerayış hamı ama. Qızmar dərya bə sər şəhər ataş bəruzundəbu. Bə küçəha birə asfalt ədəminə bə zir pəhoyü ə əbirənbu. Bə Şərqdə, həmiş bə Qərb zəfərə bayram bə səxənbu.

Mən vaxtmənə bə çayxanaha, bə kafəha, bə yan dostamən, bə xunemən bə girorundənbürüm. Bə erməni Naçararyanaz bə hamrayı səxənmən güərə yəxeylə ədəmi ru dördərəbüründ. İlyas bəyə alayü hələyiş bə şəhər bu. Üşun kazarmayə bə tozinə həyəti hərbi təlim bəgiraştənbüründ. Opera, teatr, kinoteatra çənəm ki ə müharibə pişə bu, hə untəriş bə ru ən tamaşaçılıha raha bu. Ambara kara birəbu, amma bə ölkəmun, bə xunemun hiç yə çiz dəğiş nə birobu.

İmtəhanhayə bə zir borü inildəmiş birə Nino bə yanmən əmərəni ürə bə çümoyü ambara tərsirəni bu.

Xolemənə duxtörü Aişə müəllimayə Şirvanşirə bə nişanlıyü mərhəmət nüşun dərənəz bə sinif jurnalı ruz-bəruz “kafi” qiymətlə nöüştənşunə xəbər da. Bə Ninoyaz bə yecə bə küçə bə gəştəni, ürə rəfiqəhoyü bə yə kələ maraqaz bə ruzmun bə denişirənbüründ, tə ə çüm vir birən bə ruzmun bə denişirənbüründ. Umun bə şəhərə kluboyü, teatra, rəqs gecəsihoyü bə raftənbirim. Ancaq nadir hala tək ə mundənbirim. Dustomun umunə bə xeyirxahlıqaz girəştə nə birə bə kük yə qala divarı əhatə bəsəxənbüründ. İlyas bəy, Məmməd Heydər, Naçararyan və həttə dindar Seyid Mustafayış ümunə müşayiət bə səxənbüründ. Üşunə bə ara xiştənişun gəfşun bə dü-yekişunaz nə bə güftənbu. Kük, zəngin birə Naçararyan şampan şərəbi xard, Qafqazə ə bə ara ən xalqəhoyü birə məhəbbətdən gəf bə səxəni Məmməd Heydərə əhvalü pozulmuş bu, dözmüş nə bu gufti:

“Cənab Naçararyan, bə mən əhintər amərəni ki, qayğıkəşliktü yersüzü. Çünki ə müharibə bəədə onsuziç cüziiş boşü erməniha sağ bisən munund”.

Nino ə cuga ziştən tik bu:

– Amma Naçararyan ə sağ mundə mərdun yekiyü bisən boşü.

Naçararyan bə söhbət qəriş nə əbirənbu, şampan şərəbi bə xardən davam bə səxənbu. Mənə bə şünərəmən görə ü, həmmə pula xiştənə bə İsveçə bankoyü girorundən bə xəstən. Mən ə Məmməd Heydər xahiş səxtüm ki bə Naçararyanaz in qələ məhrəban boşü. O, qaş-qabağımı əngəst gufti:

“Hiç nə bastönüm bə çü güərə bə erməniha nifrət bə söxönüm”.

İn əhvalatə ə sözü ruza, həftəha, maha giraşt. Nəhayət, ruz imtahan ama, Nino müqəddəs kraliça Tamara litseyürə bə imtahan zalı poyistəbu riyazi tənlikayə be həll səxən, ə klassik əsərə iqtibasa, tarixi rəqəmayə bə vasitəşun kamillk xıştənə sübut səxt, məzun bu. Bə varastan güre birə şənlik varastə bəədə ə şori be xıştən cuga nə aftə Ninoyə bə xuneşun bə ra əngəstə bəədə qoca Kipiani gufti:

– Üzüm üşumun nişanlıyınd. Hazür boşınd Əli xan, bə Tiflis bə raftenim. Üşumunə bə ailemunaz tanış səxən bə xastönüm.

Be hintəraz, umun Gürcüstana bə paytaxtı bə Tiflis bara afterim.

Tiflis bə yə sıxə üşə başirənbu. Bin üşə hər yə dorə numu hist. Hər yə dar un yekin dorə ya əmiyürü, ya əmioğluyürü ya dayioğluyürü, ya xalayürü, yayış duxtər xalayürü. Bin şəhər rayə avtən, virbirən be ədəmi un qədəriş asanda kar nist. Numha bə kük ən bə köhnə palıd zərə birə nəcaqa mungu bə guş ən ədəmi cingildəmiş əbirənbu: Orbeliani, Çavçavadze, Sereteli, Amilaxari, Abaşidze bə kinar ən şəhər Didubeyə bə bağı ziyafət bədərənbu. Çalğıçihaa zurna gürcühoyaz kaxetiyalıhoyə kiştinə havayü birə “Mravalyaver”ə, çılğın xevsurhoyə “Lilo” vəcəstəni havahoşunə bəzərənbüründ. Ə Qutaisi amarə Abaşidze familli əmi oğlu İveriya dağürə birə məniyü “Mqali Deliya”yə xund. Yə əmioğluyiş “Davlur” vəcəst. Ziyafət tə bə səbəh davam səxt. Aftə ə pusa dağa peydə əbireni musiqiçihə başlamış büründ bə himn zərən: “Vəx bə poü, ey kraliça Tamara, Gürcüstan betü bə gireyistən”. Mən dinməz-söyləməz bə Nino niştəbürüm. Birdən birə bə pişemun xəncər, bə kardəhoyaz parıldamış bu.

Əzunsəbəh bə toriki yə dəstə əmi oğlanlıhoyə ifa səxə gürcü xəncər rəqsi yə maraqsız səhnəyə oyunurə xatırlamış bə səxənbu.

Bə yanmən niştəgaroyə bə söhbətşun gş bədərənbürüm:

Üşun əzin sad sal pişə tə umrusnaruz amarə birə yanğıha gaf bəsənbüründ: Saakadzeyə bə komandayü birə Sereteli ə nəsilü birə yə nümayəndə Tiflisə ə Çingiz xan müdafiə səxe.

Yəqin xəbərşumun hist ki, Çavçavadzehoyə nəsilşun, Krala ə nəsilü birə Baqrətionha ambar qədimund.

Birinci Orbeliani ki bu, ə komcə amarəbu? yəni ə komcə. Ü, sə həzar sal əz in pişə ə Çin amarəbu. Çinə imperatorurə ə gədəhoyü yekiyü bu. Orbelianiyə ə nəsilü birəgarayə bəzihoyü üzümüş qıyıqəçümund.

Armən amarə-amarə bə ətrafa çüm gərdündüm.

Həmmə bə pişə əni denişirəhomən əzmən pişə bə əbədiyyət qovuşmuş birə Şirvanşirha kiha bu?

Nino bə mən təsəlli da: “Tü bə inha fikir nə tin, Əli xan. Mənə əmihamən ə ambar qədim, adlı-sanlı nəsilund. Amma yara fikir sa. Türə ulu babahotü Tiflisə fəth bə səxəni, bəs üşunə əcdadaşun bəcə birand?

Hiç yə çiz nə guftürüm, amma qürurlanmış bürüm. Nino hə üzümü, bə qohum-əqrabaxiştən xiştənə Şirvanşirə zənü hesab bə səxənbu. Mən bə minnətdarlıqaz bə ü dönüştürüm. Fərəhlənmiş nə boşı çü seyi!

Kaxetiyayə qirmizi şərabı bə kük ən duru atəş bu. Mən bə tərəddüdaz qədəhmənə tik səxtüm Orbeliyayə ailəyürə bə şərəfinə sağlıq gutürüm. Yə yaşliyə zən qəd səxt sər xiştənə bə tarafmən gufti. “Bu şərab safü, çünki tanrı bə ü nəfəs dere.

Arxayın xorind, Əli xan. İnə kəmə ədemi bastən. Un yekyn məstlikhoyə həmmöyü ə şeytan amarən”.

Umun bə şəhər bagaşteni hava tamam vobirobu. Bə oteimən raftən bəxastənbürüm. Nə bastönüm əmioğlu bu, yayış əmi bu, ki bu, ü mənə pound gufti: – Dedişö üşumun Orbelianiyə ailöyürə qonağı birəbirind, umrum mənə quonağmenind. Səbəh-səbəh nunə bisən bə “Purqvino” xorim.

Bə pişiniş bə dostomunaz bəyəcə bisən nahar seyim.

Mən gürcühoyə qonaqpərvərlişunə əsirü biröbürüm. Yə həftəmən hə bin minvalaz bə ziyafətha giraştəbu: Hər ruz Alazana, Kaxetiyaya şərabayü, kababa, xizə peniroyü, yekiş bəəzi çiza əmioğluha gürcüstana qonaqpərvərlişürə bə kük qəroulürə keşirə əsgərlər düyekiyə əvəz bəsəxənbüründ. Dəgiş birəgar üşun bu, dəgiş nə birəgar bə cuga xiştən mundəgar mən bə Ninoyaz birim. Ninonyə bə səbirü məəttəl mundəbürüm. Həftəyə bə axırü ü, həlyiş vasala bə kük şəbnömü gümrah bu. Ninoyə çümöyü bəxəndistən, löhöyüriş bə əmioğluhoyaz, xalahoyaz, bibihoyaz, üşunə bə duxtörunşunaz ə söhbət səxən bomundən nəbastahbu. Ürə şö, ruz vəcəstönürə, şərab xardənürə, bə çümü xo nə raftənə birönürə ə bə mungu birə balaca xırılı ə birənbu danistən.

Həşteyinə ruzə səbəhinü numşun Sandro, Dodiko, Vameç, Soso birə qohuma bə xisirə utaqmən amarund. Mən bə kük ən təsirəgar

ləifə bə sərmən köşürüm. Lakin üşun bə kük zalım başlamış büründ bə gaf səxən:

– Əli xan, imruz üşumun Çakelihoyə qonağurind. Üşumunə ürə bə Qacori birə malikanəyü bisən berim.

Qaş-qabağmənə əngəstüm guftürüm ki, mən imruz hiç kəsə qonağü nistüm. Bil imruz mən yazuqə şəhidə bə ruyü cənnətə dəroyü bobu, məlaikə Mikayılə alovurə bə qılincürəz mənə bə cənnət şunü, çünki mən bə xoş əmələ bə rayü həlak biram.

Gafamən beşşun hiç yər təsir nə səxt. Üşun bə ru düyek i dönüşüründ ə kəllə bə mərhəmətəz qəhqəhə zəründ xəndistund. Bədeyış yə kəlmə gaf guftüründ: “Kükürdə oyürə vannayü”.

“Kükürdə oyürə vannayü” məniş təkrar səxtüm. Çü kükürdə oyürə vannayü, ü əncəq bə cəhənnəm əbirən. Halbuki mən bə cənnət bə raftönüm.

Qohuma guftüründ ki, nən, ən xosü kükürdə oyürü. Xastüm bə poü vəxsüm. Sərmən bə kük ən güşun gurun birobu. Dəs-pohamən key birəbu, uzun haçdan hiçiz hiss nə bəsəxənbürüm. Bə ogunə bə denişşirəni uncə bə parlaqlıq xıştənə vir səxə çüma, raəng-ruyü virixtə yə sifət dürüm.

Xıştənmən-bəxiştənmən guftirən-guftirən: “Beü mən hintər xosü. Həqiqətən Kaxetiyayə şərəbü mayeyürə atəşürümüş?”

Bəs nə bastanbiri ki, müsəlman şərəb nə muxorü”. Vamec bə mən müraciət səxt gufti:

– Umun bə Nino xəbər mitim. Çar səhət bəədə bə Qacori bisən burayim. Tə bun vəxti türiş bə xıştəntü miyeyi.

Vamec bə bürun dirma. Mən ürə bə telefonaz gaf səxtənürə bə şünörənbürüm: “Əli xan birdən-birə kefsizləmiş bire. Üzüm ürə bə kükürdlüyə hamama bisən büründ, kükürdə bə oyürəz müalicə misand. Bə prinses Nino gunind ki, bə ailə xıştənəz bə yəcə lap hə üzüm bə Qacori bə ra aftonund. Umun yə kəm bəədə bisən biyeyim. Əli xana xəstəligü təhlükəli nist. Sadəcə xıştənə un qədərş xas hiss nə bəsəxən”.

Bə zürəz bə poy vəxüştüm. Sərmən gic bəxərdənbu. Bə Gürcüstan birə qonaqprəvrəlik ə əmimənə bə Tehran birə sakit, alicənab qonaq qəbul səxənü tamamilə fərqli bu. Əmimənə bə xunöyü bəniştəni tündə çoy bəxərdeni, ə şərha, ə danistə elmha gaf bəsəxrni. Halbuki incə şərəb bəxərdönund, bəçəstönund, şərqiha bətonund, bəguftirönund bə xəndistönund: bin ziyafət

birə qonaqa bə kük ruşun bə ra birən, həmiş sərtə sifatsun bu. İnişümi Avropayə dörü? Nən, yaqın ki, nən. İn ölkə Asiyayə ə digər cugohoyü fərqlənmiş ə birənbu. İncə dərvozə birənə dərvoze, amma in dərvozəyə dərü bəcə babirən? Bəlkəyiş əyələ bə şoriyü, qayğıyü nə birə əyələ bə voyzihoyü təcəssüm aftə bə yə müdrilik bərdə, yə dərvozə! Nə bastanbürüm. Danistə cizmən ü bu, ambar vomundam. Bə vaçaristən-vaçaristən ə piləkan firmorüm. Boşirim bə fayton. “Bə kükürdinə hamam!

– Sandro bə sər faytonçu cır za. Faytonçu əsoyə qamçılamiş səxt giraşt şəhərə ə Meydan məhəlləsiyü, gümbəzü birə yə kələ binayə bə pişöyü poystim. Bə pişə ən dər bina ə canlü ambar bə skelet voşirə yə mərd poyistəbu, umunə guzət bəsəxənbu. İn mərd un gədar bə fikir raftabu ki, çümoyü raha birən-birən umunə nə bədirənbu. “Qamarcoba, Mekisse”

Sandro bə ü müraciət səxt. Bə duhun dər birə mərd dələrzi, sər xiştənə qəd səxt gufti: “Qamarcoba, Tevadi, Salam knyaz”. Bəədəyiş ü, dərə vokard umunə binayə bə kələ salonü bərd. Salon həm kələ, həmiş gərm bu. Bə sər ən ə sənq birə lütə ədemiha aftarabüründ duraz bipəbiründ. Umun əltomunə kəndim ə koridor giraştım bu yekin utaq. Otağa bə döşəməhoyü bə kük ən kvadrat kələ dəlikha bu. Un dəlikha ə par dirmorə gərmə kükürdlü oyaz pur bu. Sandroyə mungu haçundan ə dur amarənbu:

“Bə qədim zamanha yə kral bə ov dirmorəbu. Ü, ova quşurə var da bə sər ən yə üşəyə xoruzü. Kral ova quşurə bə ovaz bə yəcə yexeylə guzət bə səxən. Lakin nə ova quşü, nəyiş üşəyə xoruzu pusava nə bəğaştən. Nəhayət, kral başlamış əbirən beyşun bey gəştən. Gəştən-gəştən amorən bə dirmorən bə yə üşeyinə cuga. Bin üşeyinə cuga kükürdlü o axmiş ə birənbu. Kral bədirən ki ova quşuriş, üşəyə xoruzuriş bə kükürdlü arkərə tasirand mürdand. Kral kükürdlüyə dirə bəədə hə bə yan ənu cuga Tiflis şəhəriyə təməl sənqürə bə narən. Üzüm türə bə guftirəntürəz, üşəyə xoruzurə hamamü inceyü. Un balaca üşə birə cugoyiş şəhərə məhəllə Meydanü.

Gümbəzü birə binayə dörünü bə kükürdə parürəz pur birobu. Gərmə hamamə biy ən kükürd şiştə bu. Haçundan xərəbə xoükərgə biyü bu. Qohumayə bədənşun ə əraq səxən parıldamış əbirənbu. Dəsmənə bə köksmən sourüm, kükürd bə bədənə xorundə əbirənbu. Mən in şəhərə fəth səxə bəədə bə kükürdinə hamama sino birə həmmə cəngavərəhoyə, fatehoyə xatirləmiş səxtüm. Cəlaləddin

Xarəzmə, Topal Teymurə, Çingiz xanə gədəyü Cığatayə. Ə fukardə xun sərxoş birə in şəxsa, bəədə bə kükürdinə o daraftand guruni ən xunə şuştand rəhət birand.

– Vəsü Əli xan, dirə bə bürun. Qohummənə mungu mənə ə xəyal vəxsund. Yavaş-yavaş ə kükürdinə o dimorüm, giraştüm bə yan birə otağa taqətsiz ə sənq birə döşəməyə bə sərü duraz bürüm.

– Mekisse! – deyərək Sandro mung səxt. Umunə incə avarde Mekisse ama. Əz ü bəədə ürə hamamçı birənürə vomuxtüm. Ü, çılçılpaq bu, bə ülgücaz çirə sər xıştən çalma narobu. Sən demə, kisəçiyiş hə xıştönü bu. Mən rubəzir duraz bürüm, Mekisse bə xiyamən şund. Ü, bə kük ən bə sər xalı vəcəstə rəqqas bə sər xiyamən bə məharətaz tapdalamiş bə səxənbu. Əz in bəədə ürə əngüştoyü bə kük ən biz bə guşt tənəmən bə daraftəbu. Qolmənə çini burmiş bədərənbu ki, ustunqunhomənə xırçılıtyürə bəşünörənbürüm. Bə yan qohuma poyistəbürüm bə ü məsləhət bədərənburüm.

– Mekisse, yə rayiş şun xıştəntürə bə xiyayü. Hə, deniş hintər xosü. Üzüm ürə çəpə tarafürə əməlli başlı ovxalamiş sa. Əz in masaj bəədə xas suhuk biröbürüm. Bə dörün ən ipisbi köpük ən səəbun duraz biröbürüm. Kisəçiyə əməkü hədər nə raftabu. Hiss bə səxənbürüm ki, bədənimənə bə həmmə əzələhoyü zür bəğaştən. “Bösü”

– Mekisse gufti. Mən xıştənmənə bə zürəz tik səxtüm. Daraftüm bə yan birə otağ unyekin hovuzə bə xinikə kükürdlüyə oyü daraftüm.

– bə dörün xinikə o bədarafte ni yə an nəfəsmən güft. Yə kəm bəədə əzələhomən bə nərən birən başlamış bu. Bə yə isbi qətfə vəpüçündüm xıştənmənə vəğaştüm kunpusava.

Mekisse bə qohumomənəz bə ümidəz pur birə çümoyaz bə mənə baxırdılar. Mən bə lap yə ciddi tərəzəz guftürüm ki, “kishöyüm”, çarçəngi zərüm niştüm. Qohumamən “ü xas bire” bəyəcə mung kəndund, “zu qarqız, pendir, xiyar, göyərti, nun, şərab biyerind!” guftüründ. Müalicəmən varəstobu. Umun hamama bə daraftə birə utoqu niştüm, bə yemək-icməkaz məşğul birim. Həmmə yorğunluğmən, zəiflikmən giraştəbu raftobu. Bə kük ən beyə birə qarpuza qıpqırmızı şirinə dilimü şirinə dilimi bə bədənmən birə kükürdə biyürə bərdobu. Qohumaməniş isbi “Napareyli” şərabürə qurtum-qurtum bəxardənbüründ.

“bədireni də!” Dodiko bə gaf səxən başlamış bu, amma gaf xıştənə nə gufti nə varast. Çünki in yə kəlmə “bədireni də” hər çizə ifadə bəsəxənbu. Ə bə ölkə xıştonu birə kükürdlü oyə ə vannayü hiss səxə qürur, gürcühoyə qonaqpərvərlikşun “ziyan dirə” qonaqun qayğıyə hissüü, Dodikoyə müsəlman qohumürə bə zəiflikü güre bə gədən xıştən vöğüftə məsuliyətə hissü bin yə kəlməyaz ifadə əbirənbu.

Bə ziyafətinə süfrəmun ambara ədəmi künd amarənbu. Lütə qonşularımız şəraba şüşəhoyürə bə kük ən silah güftəbürund bə dəs xıştonu ə süfrəmun künd amarənbürund. Knyazha, üşunə borc dərəgaraşun, varlanmış birənə be rəhətə rayü gəştə ədrmiha, danəndəyə mərdun, şaira, ə taraf dağ amarə səhəbə ən mülka... gürcühoyə bərabərliqoşunə bə şənə simvoluhayü amarund nüştund be umunaz bə sə yə süfrə. İn digə hamam nə bu, ən ambar klub, qəhvəxana, yayış lüt, xəndistəni ədəmihoyə, qayğısız, gülər gözləri birə ədəmihoyə yıqıncaqu bu.

Balaca çümoyü birə yə kükə mərd başləmiş bu bə gafsəxən:

– Osmanlıha amaronund. Bə şünərəmən güre yə alman generalı çini yə top avarde ki, ürə bəşundeni mərmi düz mudanü amarən bə Tiflis birə Siona məbədü varaftaran.

– Üşumun səhv bə səxənind, knyaz, – başqasıyü cavab da. – İn topə hələ ras nə səxənd. Ürə ras səxənürə planlaşdırılmış səxənd. Əgər top hazüriş boşü, bə ürəz Tiflisə nə umbu zərən. Almanhoyə bə dəsşun birə həmmə xəritəha yanlışü. Çünki üşunə hələ ə müharibə pişə rusa hazür səxənd bə almanha ötürmüş səxənd.

Küncdən biri dərindən ah çəkdi. Başımı çevirib baxanda, ağ saqqallı, qartal burunlu qoca bir kişini gördüm. Quca ə dərən yə ah keşi başləmiş bu bə gaf səxən:

– Zavallı Gürcüstan! Umun bə ara ən o ataş mundeyim. Bə müharibə almanha qələbə büzənund, Tamarayə məmləkəterə axırı murasü. Ruslar bə müharibə qalib dirənd, bəs çü bisən boşü? Un vəxt soluqa sifətü birə çar bə xastən xıştən bisən nail boşü, amma kələ knyaza əngüştoyü xirtdəkmunə digeyiş səxt bisən qoqunü. Hələ üzüm ən igidə cavanhomun müharibəyə meydanhoyü həlak əbirönund. Sağ mundagaroyüriş ya kələ knyaz, yayış başqa yə düşmən bisən boqmış se. Umun bə yə çıxılmaz vəziyyətə aftareyim. Umunə döyüş ruhumuz birdən-birə bisən mürü bure. Tamarayə

məmləkətürə axırı rasire. Umunə bə ruzmun deniş: döyüşçühomun balaca boy, zəif, məhsulamun pis, şərabamuniş turş.

Qoca yə gurunə nəfəs usta gaf nə səxt. Umuniş gaf nə bəsəxənbirim. Birdənyə boğuşə mung pıçılı ama:

– Üşun Baqrationə küştund. Çarın birorü duxtər xıştənə bö vögüftən virixtən güərə rusa əz ü intiqam ustarand. Çarın xıştənü ürə İrəvanə alayürə komandanü təyin sexe bə cəbhə bə ra əngəste. Baqrationiş bə kük ən aslan döyüşmiş bu, amma bə dəhəştə gülləyaz zərəbu küştə bu.

Qohumomən şərab bəzardənbüründ. Məniş çarçəngi zərəbüürüm, çümomənə bə xori zilləmiş səxöbüürüm Baqrationə düşünmüş ə birənbürüm. Baqrationə ailəyü xristian aləmiyürə ə ən qədimə knyazə ə nəsilü bu. Saqqallüyə mərd haqlı bu. Gürcüstan həqiqətən bə ara ən o bən atası mundəbu. Yə nəfər ə bə həndəvər ən süfrə niştəgara gufti:

– Baqrationə yə gədüyü munde – Teymuraz Baqration, əsl kralüki, hist. Bə ü xələl nə varaftönü güftirə yə nəfər ürə pənə sexe bədaştən. Bə ara yerayış sakii məəməl ama. Mekisse kəməx xıştənə sərəbu bə duvar xıştənə bə din xıştən həsr səxe yə peyğəmbərə bə ədayürəz poyistəbu. Dodiko sükutə pozmuş səxt, dundurma avard gufti:

– Umunə ölkəmun qeyri-adi yə gözələ ölke. Tiflis şəhəri, ürə kükürdlüyə hamamoyü, Kaxetiyəyə şəraboyü! Hələ yər ə mihgə ən düzənligürə ə mingöyü bə şırıltıyaz axmış birə bə arkərə Alazan denişind. Gürcüstan məhviş boşü, gürcü birən yə xarüquladə çizü. Üşumunə incə səxə söhbətə ümidsizlik məəməl avardən. Bureyind denişind, Tamarayə bə məmləkətü əz in xastə ruza dirəgar biremi? Hiç vaxt, həmişə hintər bire. Hə deniş ki hintörü yerayış arkərəhomun bə şırıltıyaz axmış əbirən, bağoyü kələ əbirən, xalqımunı bəzərən-bəcəstən. Bin ümidsizlika nə denişim əgər, Umunə Gürcüstanmun gözəlü, hə huntər gözəliş bisən munü.

İn qəddi-qamətü birə Dodiko vatast gaf xıştənə vəxişt bə poy. Bə kük məxmər nərmə pustü birə in cavanə gədə ə nəsil müğənniha, qəhrəmanha bu. Bə künc niştə ağsaqqallə quca bə kük ən xoşbəxtə ədəmi buzaxəndə za gufti:

– Şükürə boşü ki, hintərzinə dəliqanlıhomu hist, bə birənaziş bisən davam se.

Vamec bə tarafmən qəd bu gufti: “Əli xan, ə yartü nə kən ki, imruz tü bə Qacori Şakelihoyə qunağuri”.

Həmmemun vəxiştim bə poy dəkərdim olatmunə dirmorin bə bürun. Faytonçu qamçüə şappıldatmış səxt. Vameciş: “Şakeliha ə qədim zadəgan nəslöyündund...” bətəni mən ə dül qəhqəhə zörüm xəndistüm.

XV Fəsil

Bə Ninoyaz bə Qolovinski prospekti birə “Mefistofel” kafe niştəbirim. Davudə Müqəddəs dağü, ürə bə sörü birə qədim monastır bə pişemun tik əbirənbu. Qohumhomun be umun yə ruzluqa rəhət səxən dərəbürund. Nino bə monastır bədenişirənbu. Mən ürə bə həq ən çü fikir səxönürə bastanbürüm. Umunə ziyarət səxə əz in bəədə birə bə Davud dağı yə məzar hist. Bin məzar şinəxtə birə, əlahəzrət çara nazirü Aleksandr Qriboyedov bəxisirənbu. Ürə bə sər səçöyü zənü Nino in faföyə nöyüştəbu: “Türə əqültü, əməllotü ə üar nə bisən dire, amma be çü Ninonyə məhəbbətü türə ə ümürtü duraz giraşt?”

Nino? Bəli, Nino. Ü Nino Çavçavadze bu. Şinəxtə birə, çara nazirü birə Qriboyedov bə Ninoyaz ilə evlənmiş əbirəni, Ninoyə dəh şeştə yaşü bu. Nino Çavçavadzebə yahnən niştə Ninoyə kələ xolöyü bu. Bə Tehran cəməət rusə nazirürə xunöyürə bə mühasirəyə bəgüftəni Ninoyə dəh həftə yaşü bu.

Cəməət uncə birə qərməqərişiyə ə dörünü cir bəzərənburund “Ya Əli! Ya Əli!”- bətənbürund. Nazir Qriboyedovə yə balaca xəncərü, üekiş yə tapançayü bu. Camaat bə zürəz bə xunə dəraftə bəədə ə Zilli Sultan küçəsi birə yə dəmirçi bə dəs xiştən birə kələ kürzaz nazirə zərə yrə sinəyürə parçalamış səxe. Nazirin meyityrə bə çül şundəbürund. Ürə sərürə səgun para-para səxəbürund. Ə şair, çarə nazirü hə in mundəbu. İrana şahü Fətəli şah Qacar əz in qırğın ambar razı mundəbu. Ürə vəliəhdü Abbas Mirzəyiş ambar xoşbəxt bu. İn qarışılığa bə həyat girorundagareyə yekiyü birə fanatik qoca Məşədi Ağa ə şah ambara mükafat ustarabu. Bə kələ əmimən birə Şirvanşirış şah bə Gilan yə malikanə bəxşə dərəbu. İnhə həmmə sad sal əz in pişə bire.

Üzüm mən Şirvanşirayə nəslürə övladü, Qriboyedovə zənürə kündə qohumu birə Ninoyaz bə yecuga bə Tiflis “Mefistofel” kafesi niştəyim. Bə sərmənaz Davudə dağürə bə Nino nuşundörüm guftürüm:

“Türiş bə sər qəbürmənə bə sərçöyü in qədər xosa gafa bisən nöşimi?”

– Bəlkəyiş, – Nino cavab da. Ancaq in türə ə davranıştı asılıyü. Xiştəntürə xas beri nöyüştə misam. Nino qəhvə xiştənə tə bə axir xard.

– Vəx bureyim şəhər gərdim, – guftürüm.

– Vəxiştüm bə poy.

Bə kük ən moy xiştənə xastə yə əyəl, Ninoyiş in şəhərə huntər bə xastənbu. Umun bə Qolovinski prospektiyürəz küne şəhərə bə taraf ən balaca raftim. Bə Siona kilsəyü bə rasirəni Nino poyist. Umun bə kilsə daraftim.

Kilsəyə dörünü torik həmiş nəmişin bu. Bə dörün ə angurə ə tənəkü ras birə yə xaç vöröcündə birobu. Bə Gürcüstana nur avardə müqəddəs Nino yə tənək angurə ilk dəfə ə ziyarət səxtə qərbdən avardəbu.

Nino bə pişə ən kürsün xaç keşi, sər xiştənə tik səxt, bə lö zəbər sər vərəcündə müqəddəs himayəçiyə bə rəsmü denişi. Bəədə ü, yavaşca “müqəddəs

Nino, mənə bağışlamış sə” – gufti. Bə ə pəncərə ən kilsə bə dörün aftara işiq mən yrə çymoyürü tar birönürə dürüm.

– Biya burayim əz incə, – guftürüm. Nino bə ən itaət səxən ə kilsə dırma. Dinməz-söyləməz küçəhayə gəştim. Nəhayət mən zuhun amorüm:

– Yarə gun, müqəddəs Nino türə komni günahhatürə gərək bağışlamış se?

– Türə, Əli xan.

Ürə mungu qəmgin həmiş bə kük ən vomundə bu. Tiflisə bə küçəhoyü bə Ninoyaz bə yə cuga gəştən ambar xətlü bu.

– Be çü?

Umun bə bə meydun rasirəbirim. Gürcüha bə kafəha, lap bə mimgə ən küçəha niştəbüründ. Əcəsə mung ən zurno amarənbu. Lap bə zirəhayiş Kür köpüklənmiş birən-birən axmış ə birənbu. Nino bə amdara dura bədenişirənbu. Haçundan ki, ü, bə dura be giraştə ruza xiştən bəgəştənbu.

– Çü fikir bə sə səxəni, – xəbər ustorum.

– Türə, həmiş girəştə birohoyə, – Nino cavab da. Mən ürə çü guftirənürə bə sər avtarüm. Əncaq yə rayış əz ü xəbər ustorum:

– Çü guftiri?

Nino poyist bə gaf başlemiş bu:

– Bura Tiflisə gərd, bə şəhər bə diqqətaz deniş. Bin şəhərdə hiç bə çadra zən bisən vinimi? Nən. İncə hiç Asiyayə şəhəroyerə havayürə hiss əbirən səxən? Nən, in şəhər başqa yə dünyayü. Küçəhoyü firəhə, ədemihoyürüş dülsun temizü. Əli xan mən bə Tiflis birə vəxt xiştənmənə bə kük ən yə əqüllüyə ədemi hiss bəsəxönüm. Çünki incə bə kük ən Seyid Mustafa bə sarsaqlara, bə kük ən Məmməd Heydər bə tiyəsərə rast nə mudani amarən.

İncə rəhət, həmiş şənü. Lakin in ölkə bə ara çöküç bən zindanı, Nino.

Nino bə balaca poha xiştənaz bə sər sənqinə döşəməninin hoppilincə şundən-şundən raftənaz gaf xiştənə bə səxənbu:

“Deniş səbəbiş hə inü. Topal Teymur Tiflisə həf pa dəfə yerlə-yeksan sexe, bədeyiş türkha, iranliha, ərəba, monqolayış bə ölkəmun yürüşə girorundand. Onlar Gürcüstana bə xarabaxana dördərənd, ədemihoyə küştənd, lakin hiç yə vəxt bə ü nə danistand səhəb dirmorən. Müqəddəs Nino buraya tənəka ən angurə ə Qərb avarde. Tə bətəni umuniş bə Qərb mənsubim. Umunə ölkəmun bə Asiya aid nist, umuniş Asiyalı nistimü. Umun Avropayə bə şərqu birə yə ölkəyim. Məgər tü incə ürə hiss nə bəsəxeni?”

Ninyə byrgoyü çatılmış, addıma xiştənə su bə zu başlamış birəbu bə şundən. Onun bə kük ən əyəl birə qəbəqu büzüşmüş birəbu:

– “Bastani, türə Ninotü bə çü gürə imruz ince? Biya türə bəsər əngönüm: bə ü görə ki, imun bə Topal Teymur, Çingiz xan, Şah Təhmasib, Şah İsmayıl bə mətanətaz müqavimət nüşundereyim. Deniş hə bə in görəyiş mən histüm. Üzüm tü qılncsüz, hər çizə şiştən-şiştən filhasüz, bə həndəvərtü cəngavərəsüz bə Tiflis amareyi. Halbuki tü əvvəla təsaşun bə xun vogozirə şahayə ə nəsilşuni. Bə gələcək mənə duxtorunmən bisən çadra bəndund, İranə yərayi. qılncü tic əbirəni mənə gədəhomən, nəvəhomən Tiflisə bəlkəyiş sada rayaz (yüzüncü dəfə) bə yerlə-yeksan sand. Ah, Əli xan, umun gərək hərdümmun bə Qərbə mənsub birənbirim”.

Ürə dösürə bə dəsmən vögüftüm:

“Nino, çü bə xasteni sam be tü?”

– Eh, Əli xan, – mən ambar əxməxə duxtörüm, – Nino cavab da. Mən bəxastönüm ki, tü firəyə küçəhoyə, firəyə bulvarayü birə, kourə üşəhoyəambar xoyi. Mən bəxastönüm ki, tü Asiyayə bə pusirə divarayü bitiş nə boşi nə muni, həyatə xas bə sər afteni. Mən bətərsirönüm ki, dəh salgə bəədə tü bisən mömin boşi, bə yə hiyləgərə ədemi dörxori. Bəədeyiş bə Gilan birə malikanətü bisən nişi yə ruz bə mən guni ki: “Nino, tü yalnız yə tarlayi”. Üzüm gun yara vünüm, mənə bey çü bəxasteni?

Tiflis Ninoyə çəşmiş səxobu. Nino haçundan Kürə ə bə kinorü birə nəmişliyə hava sərxoş birəbu.

– Bəteni qə türə bə xastönüm, Nino? Mən türə çümotürə, türə mungtürə, sənin ətirtürə, türə ra raftantürə bə xastönüm. Digə əz in artıq çü bə xasteni? Xastəgarmən ancaq türi. Bəsər aftan ki, məhəbbət guftirə çiz bə Gürcüstan çənömüsə, hə huntəriş bə İranü. Üşumunə kələ şairşumun Rustaveli həzar sal əz in pişə umunə bin poyistə cugoymun bə kraliça Tamara bə məhəbbət aid şerho xunde. Ürə şerhoyü İrana bə rübaihoyü başirən.

Nino fikir səxt gufti:

– Bəteni umunə bə poyistə cugoymun? Bəlkəyiş hələ kələ məhəbbət şairi Sayat Novayiş bin cuga poyistəbu? Amma gürcühoyə məhəbbətürə bə şerha xiştən bə tərənnüm səxən gürə şah ürə sərürə zərə səxəbu.

Umrüz mənə Ninomənə kefü nə bu. Çünki ü, bə vətən xiştənəz vidalaşmış ə birənbu. Ninoyə bə vətənü birə dərin eşq xiştənə ə əvvəlki vəxtha digeyiş ambar hiss bə səxənbu. Ü, ah keşi başləmiş bu bə söhbət:

– Əli xan, tü mən çümamənə, vinimənə, saçamənə bə xasteni, lakin tü çizə ə yar bə kəndeni. Üriş mənə ruhmənü. Üzüm yə ra gun, tü mənə ruhməniş bə xasteni?

Mən bə kük ən zomundeyi cavab dörüm ki, bəli, mən türə ruhturiş bə xastönüm. Qəribə: Seyid Mustafa bəteni ki, “bə zənun ruh nistü ” mən bə ü bəxəndistənbürüm. Amma üzüm Nino ürə ruhurə xastönürə danistənə əz mən tələb bəsəxən. Axı in zənə ruhu çü guftirə çizü? Zən gərək şar boşü ki, mərd ürə bə nöqülü ən ruhu birəhoyə danistən bəxastən.

– Bəs tü mənə be çü bə xasteni, Nino? Nino birdən-birə, hə bə dörün küçə başlemiş bu bə gireyistən. Ə gunohoyü rixtə ərs çumayü ü rə bə yə balaca əyəl dördərəbu.

– Əli xan, mənə bağışlamış sa. Mən türə bə zastönüm, sadəcə türə, çənəmgin histi. Amma türə yaşamış birə ələmtü mənə bə tərsundən. Əli xan, mən gicüm. Tü yara deniş ki, bə mingə ən küçə bə nişanlımənəz poyistam, Çingiz xana hərbi yürüşhoyürə günahoyürə həmmöyürə bə sərtü bəşundönüm. Ninotürə bağışlamış sa, Əli xan. Çingiz xana bə hərbi yürüşhoyü gürcühoyə ə taraf ən müsəlmanha küştəbrənürə məsuliyətürə bə sərtü şundəniş axməhiyü. Ancaq bəsər aftan ki, mən türə Ninotü, türə nifrət səxə Avropayə yə kiçicik parçayürüm, inə incə, bə Tiflis ə əvvəlinə vəxtə lap ambar hiss bəsəxönüm. Mən səni sevirəm, sən də məni sevirən. Lakin mən üşəhoyə, çəmənlikhayə bə xastönüm, əncəq tü dağhayə, sənqunə, nohuroyə bə xasteni. Çünki tü çülə övladüri. Bə ü görəyiş türə ə məhəbbəttü, türə ə ələmtü bə tərsürönüm. Çəşmiş birəbürüm mundəbürüm, ürə gafayürə bə sər nə baftarənbürün:

“Çü, bəədə?” – xəbər ustorüm.

“Bəədə” – Nino ərs çüma xiştənə temiz səxt, yerayiş başləmiş bu bə xəndistən, sər xiştənə bə yan qəd səxt gufti: “Bəədə çü bisən boşü? Sə magə bəədə bisən evlənmış boşim, digə əz in artıq çü bə xastrni ki?”

Nino gireyistəniş, xəndistəniş, xasteniş, nifrət səxəniş bastanbu. Çingiz xanə həmmə yürüşhoyürə bə mən bağışləmiş səxt, yareyiş mənə bə xastən xiştən davam səxt. Nino ə dəsmən güft mənə keşirən-keşirən ə “Bura” körpüsü girorund, bazara bə təngə küçəhoyü bərd. İn Ninosayağı üzr xastən bu. İn bazar Tiflisə Avropayə bə formayü birə yeganə Şərqə bazarü bu. Xalıyə ə tacirləroşun erməniha, farsa uncə İranə xəzinəyürə rəngarəng ziynəthoyürə cəmətə bə pişöyü fukardəbürund. Bə sərşun müdrəkə gafa həkk birə mis, ə bürünc birə çiza dükanhoyə rafoyürə pur səxəbu. Yə kourə çümə kürdə duxtər bə fal bədenişirənbu. Hər balacə çayxanayə bə pişöyü Tiflisə saysız-hesabsız avara, tənbəloyü kurə ümbürund dünyayə bə həq məsələhoyü tim-tiyə söhbətha bəsəönund. Bə şəhər bə üzgə zuhunha gaf səxəgarayə mungşun bə guşmun mung bəxənbu. Ninoyə kədərü bazara bə dörün qarmaqarışılığü vir birəbu raftobu. Ə İranl birə aşpazha, rafta-amarə erməni çəm-çiz fūruxtəgara, falçıyə kürdə, osetinhoyə keşişəşun, azərbaycanlıha,

rusha, ərəbha, inquşha, hindliha – Asiyayə həmmə xəlqəhoyü Tiflisə bazarürə bə tongələ rahoyü düyekiyə bədirənbüründ. Tacirha yə çəmbər təşkil səxəbüründ poyyistəbürün. Yə ə Assuriya birəgar, bə yə yəhudiya mübahisə bəsəxənbüründ. Umun yalnız in gəfoyə danistim şünörən: “Mənə əcdadhomən türə əcdadotürə bə Babilə bə əsarətü əbərdeni...”

Ə bə həndəvər poyistəgara qəhqəhə dirma. Ninoyiş bə yəhudiha, assuriyalıha, bə qarmaqarışiqə bazar, Tiflisə bə sənqinə küçəhoyü fukardə ərs çüma bəxəndistənbu. Ramunə bə raftənbirim. Yə çən addım şundə bəədə yarayış bə Qolovinski prospekti birə “Mefistofel” kafesiyə bə pişöyü ditmorim.

– Bə dörün dareyim mi?

– Mən bə tərəddüdaz xəbər ustarüm. Əslində, çü xastənmənə hiç xiştənməniş nə bastənbürüm.

– Nən, bə şərəf ən bərişbirənmun biya bə müqəddəs Davudə bə dağü birə monast bureyim. Dör sardim bə yan birə küçə, raftim bə taraf ən funikulyor. Yə kəm bəədə umun niştə qırmızı rangü birə balaca vaqon yavaş-yavaş başləmiş bu bə Davud dağı vəşirən.

Nino bə kəllə daq birə dağ dillər əzbəri birə məşhur monasta məməl amarə tarixçəyürə be mən başləmiş bu bə gəfsəxən: “Yə çən sala əz in pişə bə kəllə əni dağ müqəddəs Davud yaşamış biremiş. Bə şəhəriş yə kraal duxtörü biremiş. Un duxtər bə yə knyaz əşqbazlıq səxə, bəürəz günaha kar güftəmiş. Yə ruz knyaz duxtərə bəşundən (hələ bədərən). Duxtəriş hamilə biremiş. Əz in kar xəbər güftə kral ambar qəzəblənmiş bire, duxtörürə ə sər kəndə ədəminə ki birönürə xəbər ustare. Duxtər xastə ədəmi xiştənə numurə be guftirən görə bəcugoyü num ən müqəddəs Davuda bekeşirən. Ə hürs xiştən bə qəzəb amarə kral əmr bəsəxən ki, Davudə ürə bə sarayü biüöründ. Davuda bə saray avardə bəədə kral duxtər xiştəniş uncə nəər səxə bəsəxən. Krala duxtörü bə pişə piyəx xiştəniş guftirə gəfa xiştənə təkrar bəsəxən. Müqəddəs Davudiş bə bə dəxə xiştən birə həsəyaz bə şəqəm ən duxtər bəzərən, hə in vəxtiş birdən möcüzə məməl amarən. Bə şəqəm duxtər birə əyələ mungu amarən, əyələ mungu əsl günahkarə numurə bəkeşirən. Un vəxt müqəddəs Davud dəsha xiştənə bə hovva tik bəsəxən də bəxundən, duxtəriş bə cuga ən gədə sənq bəzəndən. Üzüm in sənqə ə dibü müqəddəs Davudə düşməyürə oyü bədirmorən. Əyəlşun nə birə zənun in düşməyə bə oyü sino əbirönund ki, əyəlşun boşü”.

Nino bə kük fikir səxəgar gufti:

“Əli xan, üzüm müqəddəs Davud mürdə, ürə sehrli həsəyüriş qeyb bire”. Nino monastırə məməl amarə tarixçəyürə gaf bəsəxəni barasteni, umun bə sər dağ rasirəbirim.

– Nino, bə sər düşmə raftan bə xasteni? – xəbər ustarüm.

– Xeyr, Əli xan, yə saliş guzət səxənbiri, hər halda xas umoşü. Umun, monastırə bə həndövörü birə duvarayə bə yanşun əpoyistənbirim, bə şəhər bə denişirənbirim. Kür kinorü bə dörün əb maviyə örə bu. Ə sər bunha peydə birə kilsəhoyə qübbəhoşun bə tənhayə ədemi başirənbüründ. Şəhərə bə şərqü, bə qərbü tiflislihoyə dincəlmış birə bağaşun duraz birobu bə raftanbu. Lap bə dura sip-siyə püydə birə Metexə qalayü tik birobu. Bə yə vəxtə bə gürcühoyə kralloşun məskən birə in qala, üzüm çara imperatorluğurə bə siyasətü qəriş birənürə cəsərətürə nüşun dərə Qafqazlıhoyə bin qala bədaştönünd. Nino sər xiştənə bə yan keşi. Deyəsən in məşhur işgəncə qalasıyə bə dirə Nino bə çar birə sədaqət sarsılmış birəbu.

– Türə ə qohumotü bə Metex qalası xisrəgar hist, Nino? – xəbər ustrüm. – Nən, amma türə ə qohumhatü uncə gərək ki, xisrəgar boşü. Əli xan, burayim.

– Becə burayim, Nino?

– Qriboyədovun məzarürə ziyarət seyim. Monastırə divaryə dör xardim, ə nə denirə birən köhnə birə bə pisə vəziyyət aftara yə məzar künd amarim. Ürə bə sözü “Türə ağıltü, əməltü ə yar nə bisən dire, amma be çü Ninoyə məhəbbətü türə ə ümürtü duraz keşi?” gafa həkk birəbu. Nino qəd bu ə xori yə xidə sənq vögüft. O, sənqə qəbürə bə sənqü za dəs xiştənə pusa keşi. Sənq afta bə xori qiqilo xard bə zir poyhomun. Nino yə nöqülə ah keşi. İn köhnə Tiflisə xürafatü bu: əgər yə duxtər kuçikə sənqə bə nəmə sənq sərşə sərə bəədə sənq yə an uncə yapışmış boşü munusə, deməli un sal duxtər bə şüvər bisən bure. Ninoyə sənqü bə xori aftarabu. Ninoyə bə pərt birə ruyü dönüşürüm xəndüstüm:

– “Bədirenə də, ə evlənmiş birənmun sə ma pişə yə hintərzin çiz bu! Deməli, umunə Peyğəmbərmun düz guftire ki, “Bə mürdə sənqun inam nə sa”. Nino “tü haqlüyi” gufti poyist. Umun yərayiş bə taraf ən funikulyor raftim.

– Müharibə varasta məhəl çü bisən seyim?

– Nino xəbər usta. Müharibə bə axir bə rasirəni Bakuyə bə küçəhayü, bəmeydanhayü bə gəştən bisən direyim, dosthomunə

bə xuneşun qonaq bisən bureyin, Bə Qarabağa səyahət bisən seyim, birə əylunmunə kələ bisən seyim. Əz in xastə çü umbu.

– Mən bə xastönüm buram Avropayə gərdüm.

– Bə Paris, bə Berlin, bəcə muxoyi, uncəyiş mureyim. Yə duraza zumustunə migərdim xarici ölkəhayə. Nino, yoxsa, digə umunə vətənmunə nə bəxasteni? Bəxasteni bə Tiflisiş mudanim yaşamiş birən.

– Təşəkkür bə səxönüm, Əli xan, tü mənə bə qeyğumən ambar ə mundeni. Umun hə bə Baku bisən munim. -Nino mənəcə bə dünyə bə Baku xastə cuga nist.

– Yəni, un qədər başqa şəhərə direyi ki?

– Xeyr, nə diram. Əncaq xoyi, bə türəz bə yəcə dünyəyə bə gəştönü midirəyim həmmə şəhərəyə münüm.

– Un bəxt bə hər rafta cugoymun yerəyiş Bakiyə köhnə divarəyürə, bə Seyid Mustafayaz səxə söhbətəyə bə yar əngəstənaz məmləkətə həsrətyrə bisən keşi. Nə isə, biyə in söhbəthəyə ə sərşun girorim. Çünki mən türə bəxastönüm. Tü haqlüyi, Nino, mən vətənnə, ürə hər sənqürə, bə səhrayü birə hər qumurə dənəyüriş bəxastönüm. – Bastönüm, Əli xan, incə qəribə hiç yə çiz nist. Bey əcnəbiha umunə şəhərmun yə gərmə, tuozinə, bə nəfr vogozirə ədəminə qoqundə yə şəhəri.

– İn əcnəbiha umunə şəhərmunə nə bəşinəxtənund guftirə hintər fikir bəsxönund.

– Nino dəs xiştənə bə gərdənmən naha. Ürə löhöyü bə gunemən varafta:

“Umun yada əcnəbiha nistim hiç yə vəxtiş yad nə bisənboşim. Mən həmişə bisən xoyimi, Əli xan?”

– Tə bə qiyamət, Nino.

Maşınmun bə şəhər birə duracağa rasirəbu. Yerəyiş bə Qolovinski prospektiyaz bəraftənbirim. Fəqət in səfər bə düyekimun vopçirəbirim. Bə sola tarafmun nazik vəpüçündə ə ohun ras birə barmaqlıqlarhoyaz bə gürdə həsar vögüftə yə kələ park duraz birobu. Parka bə pişə bəstə dəroyü düta əsgər növbə bə keşirənbürund. Üşun bə kük ən sənqinə heykəl xişk birəbürund poyistəbürund. Bə sər dər rusa çarlığürə təmsil səxə bə o qisil şiştə qartal vərəcündə birəbu. İn park Qafqaza canişinü, kələ knyaz Nikolay Nikolayeviçə sarayy bu.

Nino birdən poyist. “İncə deniş” – parka nüşun da. Parkın bə hər düta tarafü bülündə şama dara bu. Uncə yə duraza boy, ləqar, isbi muy mərd bəğəştənbu. Ü ru xıştənə dördərən kimi ə bə kük ən dəli denişirönü kələ knyazə şinəxtüm. Ürə ruyü duraz, löhöyüriş qısılmış birobu. Şama daroyə bə sayüşun kələ knyaz bə yə vəhşiyə heyvan başirənbu.

– Əli xan, görəsən ü çü fikir bəsəxən?

– hər halda çara tacürə, Nino. Tac ürə bə çala saçlayü xas raş bədən. Bəs o çü gərək səxənbu?

– Bətönund ki, ü çarı ə taxtū bisən devirmiş se.

– Biya, Əli xan, əz incə burayim mən bətərsirönüm. Umun ə nazikə ohun ras birə bə gürdinə dairə vöğüftə birə gözələ park dur birim.

– Əli xan, – Nino gufti, tü çara, kələ knyaza bə əleyhü un qədəriş pisə çiza gərək gaf hə seyi, üşun umunə ə türka qorumuş bəsəxənund.

– Türə vətəntü bə ara ən çəkic bən zindanü.

– Mənə vətənmən? Bəs türə vətəntürə vəziyyətü lap xosü?

– Umunə vəziyyətmun digeyiş başqə. Umun bə məngənə nistim.– Umun bə sər ən zindan duraz bireyim, kələ knyaziş çəkicə bə dəş xıştən güfte. Bə ü güreyiş bə ü nifrət bəsəxənim.

– Üşumun Ənvər paşayə bəxastenind. İn yə əğülsüzə yə çizü. Ürə bə şəhərmun amaranürə hiç yə vəxt nə bəsən vinind. Kələ knyaz qələbə bisən bizönü.

– Xuda kələyü, uncöyürə əncaq Xuda bastan, – bə ehtiyataz cuavab dörüm

XVI Fəsil

Kələ knyazə qoşunhoyü bə Trabzon darafte, Ərzurumə vəğüfte, Kürdüstanə dağayürə giraşte bə taraf ən Bağdad raftand. Kələ knyazə qoşunhoyü bə Tehran, Təbriz, hətta bə müqəddəs Məşhədiş daraftabürund. Digə bə sər ən Türkiyəyə, İrana nimöyü Nikolay Nikolayeviçə zəhmlüyə kabusü vopuçundə birobu. Kələ knyaz gürcühoyə zadəganhoşunə xorihəşunə bə yekiyü hintər guftirobu: “ Çara bə əmrü bə tabe birənaz mən, bə

İstanbul birə Aya Sofyayə bə sər qübbəyü Bizansə qizilə xaçınyrə bə şan, şöhrətəz ta parlamış nə boşü mən rahatlıq nə bisən afum”.

Hilalə bayraqü birə ölkəhoyə vəziyyətü xas nə bu. Bə şəhər Osmanlı imperatorluğürə ə qüdrətü, Ənvər paşayə ə müzəffər qılıncü gaf səxə qoçuhoyaz, hambayış mundəbüründ.Bə kük ən İran ölkə digə mövcud nist, yə gəmgə bəədə Türkiyəyiş nə bisən munü.

Piyərmən yaman qaradinməz birəbu, ü, ambar vəxt bə xunə nə əbirənbu. Ü, bəzən müharibəyə bülletenhoyürə bəxundənbu, bə xəritəha bədenişirənbu. Ə dəs dirmorə şəhərayə numoşunə bə pıçılıtyaz bətənbu. Bəədeyiş bə dösü təsbəh bə səhətəyaz gaf nə bəsəxənbu bəniştənbu bə yə cuga.

Mən zərgərxanahoyə, çiçək fūruxtə tükunhoyə, kitab fūruxtə mağazahouə bə gəştənbürüm be ən Ninoya qiymətli hədiyyəha boctarabürüm. Zin karayə bə səxtə vəxt müharibə, kələ knyaz, bə zir təhlükə birə hilalə bayraqü yə çən səhət ə zəhnimən bə dirmarənbu bəraftənbu.

Yə ruz piyərmən gufti: “Şangum bə xunə baş, Əli xan. Bə xunemun bəzi ədemiha bisən biyə, bə həq bəzi məsələha bisən söhbət sand”.

Ü yə kəm pərt bu. Sər xıştənə bə yan dör bədərəni, vəziyyətə bə sər aftarüm, bə istəhzayaz guftürüm:

Ata, məgər mən beytü sögənd nə xardəbürüm ki, mən heç vaxt bə siyasətəz nə bisən məşğul boşüm.

– Xalq xıştənə bə taleyürəz maraqlanmış birən, ürə bə qeydü mundən, bə siyasətəz məşğul birən guftirən nist. Əli xan, çini bəxt əbirən ki, xalqın taleyürə fikir səxən, ürə bə qeydü mundən bə yə vəzifə dör bəxardən.

Un şangum Ninoyə bə operaya bey bərdən pişə-pişə hazırlıq dirəbürüm. Bə Baku mahir sənət ustayü Şalyapın amarobu. Nino çən ruz bu ki, bin tamaşa be denişirən həzür əbirənbu. Karmən bu güre telefonə dəstəyrə vögüftüm bə İlyas bəy zəng səxtüm: “İlyas bəy, imrux mənə vacibə karmən hist. Ninoyə mənə əcugoyməni bə operaya mudani bərdən? Biletəyə pişə-pişə ustaram”.

Xəttə əz un sörü yə dilxorə mung ama: “Tü çü bətəni Əli xan? Şangum-şangum mənə sərbəst nə birənmənə nə bastanimi? İmşo mən bə Məmməd Heydəraz bə kazarma növbətçiyüm”.

Bəədə bə Seyid Mustafaya zəng səxtüm.

– Nə mudanum raftən, – gufti, çünki, imruz şangum bə hörmətinə imam Hacı Maqsudaz görüşmənin hist. Ü, ə İran bə dü-səruzluqa amare.

Bə axır bə Naçararyan zəng səxəni bürüm. Ürə bə mungu güre əbirənbu danistən ki çəşmiş bire: “Lap xas, tü qə raftən nə bəxasteni bə operaya, Əli xan?” – xəbər usta.

– Bə xunemun qunoqunmun hist – guftürüm.

– Türə bə xahiştü güre, həmiş imşo bə opera Şalyapin bisən iştirak se güre muram. Şükür boşü! Bə dörüsqallıq mundə ədəmi kümək səxəgar bə həyat həqiqi dostü.

Bə Nino zəng səxtüm, mən nə bisən danüm amarən, guftürüm ki, ürə bə opera bisən Naçararyanın müşayiət se, nə raftüm bə operaya mundüm bə xunə.

Düz səhət bə həftə guzət səxə qunoqumun başləmiş büründ bə amarən. Var dövlətoşun ə yə milyardı ambar birə, bə sər qırmızı xalçaha, ə quşə paroyü baftə birə osmanlıyə ləifoyü vərəngəstə birə bə kələ zalun kurə biröbüründ. Qonaqa un qədəyiş ambar nə bu. Mən üşunə həmməşunə çən sala bu ki, bəşinəxtənbürüm.

İlyas bəyə piyörü Zeynal ağa birinci amarəbu. Ürə kəmərü qəd biröbu, oyinə çümoyü örə keşirobu. Zeynal ağa bə divan nişt, həsə xiştənə bə yan xiştən naha, yə dü tikə türkə halvayürə vögüft yavaş-yavaş başləmiş bu bəxardən. Əz y bəədə düta birar, Əli Əsədulla bə Mirzə Əsədullayaz bə xunemun amarund. Üşunə piyərsun mərhum Şəmsi bəy də dü milyon pul nare pafte. Bə birorun piyərsunə zəkayüriş beşum miras mundobu. Üşun üstəlik xundən-nöyüştəniş vomuxtandü. Bə ü görəyiş ə piyərs mundə milyonhoyə qdərürə qat-qat ambar səxənd. Mirzə Əsədulla pulə, ağıllüyə ədəmihoyə həmiş sakitligə bəxastənbu. Əncaq birorü Əli Əsədulla bə kük ən Zərdüştə atəşü bu. Ü bə kəm nə birə alov başirənbu. Hiç vəxt nə apoyisənbu, Həmişə bə hərəkətdə bu. Ürə ə vuruşmiş birən, ə sərgüzəşt xuşü amarənbu. Bə hərca ürə bə qəriş birə vuruşmaha fukardə ə xun rixtə hadisəha gaf bəsəxənbu. Bə yonü niştə qaraqabaq Bunyatadə sərgüzəşt nəmuxast, amma ə eşq ambar xuşü mama. Bə aremun çartə zənü birə ədəmi yə ü bu. Ürə zənunü bə düyekiyaz amansız dəva bəsəxənbüründ. Bə üşun görə Bunyatadə xəcalət bəkeşirənbu, amma bə təbiət xiştən güre hiç nə bastənbu səxən. Əz ü çəntə əyölü birənə xəbər bostareni, daima qəmli-qəmli cuvab bədərənbu: “Nə

bastönüm də pancte, dəhəšta. Əxı mən yazıq inə əcə danüm?" Əz ü milyonhoyiş qədərürə xəbə boustareniyiş ü, eyni cavabə bədərənbu.

Zala bə bun yekin küncü niştə Yusif oğlu Bunyadzadə bə paxılıyaz həmiş inqələ qısqanciyaz bədenişirənbu. Yusif oğluyə yədənə zənü bu, bə guftirən gürə üriş ye eybəcərə yekiyü bu. Ürə zönü hələ bə ərsi birə ruz bə ü guftirobu: "Əgər tü xəyanət seyi bə üzgə zönun deniş, mən un zənunə əvvəlcə guşoşunə, bəədə vinişunə, məməhoşunə bisən burüm. Bə tü çü səxənmənə guftirən nə bəxastönüm" in zən yə davakarə ailəyə duxtörü bu. Zavallı Yusif oğlu ə hədə-qorxu ən zənxiştən ə tərsi bə sağ-sol xiştən nə midenişi, bə rəsm kurə səxənaz məşğul əbirənbu.

Səhət bə həştəyə nimöyü bə zalımın yə balacaboyə loqorə mərd daraft. Ürə nozikə əngüştöyürə dırnaqoyü bə xınayaz rang birobu. Ü ə dər bədarafteni həmmemun bə poy vəxiştim bə ü başsağlığı derim. Çünki bə ü bədbəxtlik ru zərəbu. Yə çən ruz əz in pişə ürə yədənə birə gədüyü İsmayıl vəfat səxəbu. Mərd bə xatirə ən gədə xiştən bə Nikolay küçəsi cah-cəlallı yə imarət vəkərdəbu. Bə ru bina par-par parıldamış birə qizilə hərifoyaz "İsmayıl" gofi nöyüştə birobu. Mərd in binayə bə İslam xeyriyyə cəmiyyətü dərənə vəsiyyət səxəbu. Un mərdə numu Ağa Musa Nağı bu, dü sad milyon manata bə səhəbü birən gürə bə umunə bə dəstəmun danistəbu dəraftən. Çünki Ağa Musa digə müsəlman nə bu. Ü, Nəsrəddin şaha edam səxtə Mürtəd Baba bə kafirə təriqətü mənsub bu. Baba çü xastönürə bə aramun yə çən nəfər bastanbu. Amma həmmemun xas bastanbirim ki, Nəsrəddin şah Bahaihoyə bə zir dırnağaşun sürə közərmiş birə yə biz bəxiştönund, üşunə yeki-yeki bə tonqalha musuzunund, bə qamçıyaz tə bə mürdən kuftə misəxt. İn cürə çotunə cəzaha məruz mundə yə təriqət bə insanha hökmən ambara şeytanı çiza bey vomuxtən gərək çalış birənbu.

Səhət bə həştə qonaqayə həmmöyüü bə kələ zal ən xunemun kurə büründ. Nftə şahzadəh0yü bə zal niştəbüründ çoy bəxardənbüründ, şirniyyət bəxardənbüründ, ə inkişaf səxə kara xiştönun, evlərindən, ə əsa xiştönun, ə bağla xiştönun, ə bə qumarxanaha kourə mahud vərəngəstə masahoyə bə sərşun uduzmuş birə pula gaf bə səxənbüründ. Üşun bə adət gürə düz səhət tə bə nütə həmmə gafa xiştönuyə varastund. Səhət düz bə nütə nökerə amorund süfrəyə vöçüründ, zalə dərürə bəstə bəədə piyərmən

– “Şəmsi Əsədullayə gədəyü Mirzə Əsdullayə xalqmunə bə taleyü güərə bəzi fikiroyü hist. Biyeynd bə ü guş tim” gufti, toplantını vakard.

Mirzə Əsədulla un gözələ, xülyalüyə sər xıştənə tik səxt başlamış bu bə gaf səxən:

“İn müharibəyə Kələ Knyaz udmiş misesə, bə xəritədə yə dənəyiş boşü İslam ölkəsi nə bisən munü, çara bə sərmun aftara qulu digeyiş bisən zürin boşü. Çar imşo bə incə kurə birə umunha əlbəttə ki, dəs nə bisən se, çünki ummuha pulluyim. Amma məscidomunə, məktəbamunə tək-tək bisən bəndund, bə öz zuhunmunış be gafsəxən be umun bisən qədəqən sand. Vətənmunə əcnəbiha bisən başləmiş boşunnd bə idarə səxən. Çünki, Məhəmməd Hümmətiyə be qorumuş səxən hiç kəs nə bisən munü. Əgər müharibəyə Ənvər Paşa udmiş se, vəziyyətə xas bisən boşü. Amma bin kar umun bə ü mudanimmi kümək səxən? Mənə bə fikrimən güərə nən, kömək nə mudanim səxən. Bəli, umun pulluyim, amma çar əz umuniş pullüte. Bəs umun bin vəziyyət çü gərək seyim? Əgər umun pulomunə ye qismürə, xalqmun yə alay ras səxənəz ürə silahlandırmış seyim tim bə çar, bəlkə ə müharibə bəədə beimmunaz mülayim raftar mise. Üşumun bə çü fikirind? Bəlkə inə yə başqa rayü histü?

Ürə birorü Əli gaf usta gufti:

– Bəteni çara qolü digeyiş ambar bisən zürin boşü. Ki bastan, bəlkə ə müharibə bəədə çara hiç qolüriş nə bisən munü. Amma, çar burayış, bə ölkemun ambara rus bisən munü. Birarmən, üşunə üşunə qədərşun kemiş umbi birən.

– Üşunə həmməşunə nə umbi qimiş səxən fukardən, Əli. Bəədə qucə ə hal aftarə Zeynal ağa gaf usta bə yə donuqa mungaz başləmiş bu bəgaf səxən:

– Bə kitab nöyüştə birəyə hiç kəs nə bastan. Kələ knyaz İstanbulişt ustunu əgər, ürə qələbəyü qələbə nə umbi hesab səxən. Çünki umunə xoşbəxtlikmunə əçorü bə İstanbul nist, əçar bə Qərbü. Bə Qərb cəbhəsiyiş türkha bisən qalın biyand. Rüşa Trabzonə, türkoyiş Varşavayə ustarand. Ə rusa gaf bəsəxənind? Be üşun hiç rusi munde ki? Şünöyireyi ki, Rasputinə bə numü yə ə di birəgar bə çar hökmranlıq bəsəxən, ürə duxtorunürə sıgallamış bəsəxən, bə zən ən çariş “Mama” bəten. Çarə ə taxtı şundən xastəgaroyiş histü. Həttə üşyan be səxən həzür birəgaroyiş histü. Ə müharibə bəədə hər çiz ə kük bisən degiş boşü. Hiç yə çiz çənəm bire, huntəriş nə bisən

boşü. Çümöyü parıldemiş birə yə kükə durazə biqə mərd gaf usta gufti:

“Bəli, Əz in müharibə bəədə həqiqətən hər çiz ə kük bisən degiş boşü”.

İnhöyə gaf səxəgar, peşəyü vəkil birə, Xoylu Fətəli xan bu. Umun ürə bə kük ən yə bə kar ən qayğ mundəgar, xalqa qeyrətürə keşirəgar birə yə ədəmi bastanbirim.

Fətəli xan ciddiləşmiş bu bə gaf xiştən davam səxt:

– Hər çizə be degiş birönü umun ə hiç kəs gərək lütfkarlıq diləməli nə boşim. Bin müharibə ki qalib amarən-biye, ürə bə döyüşha ustara yaraha ambar bisən boşü, bə ü gürəyiş bisən boşü zəif. Umun nə bisən zəif boşim, yaralıhomun nə bisən boşü, bə böçünümü ruz nə bisən aftenim, bə yə gurə mungaz tələb səxən zürmun bisən boşü. Umunə ölkəmun müsəlmanə ölköyürü. Umun ə Osmanlıha çü guzət bəsəxənimsə, ə Romanovhoyiş hə ürə tələb bəsəxənim. Umunə bə hər sahə maraqlandırmış səxə çiz müstəqillikü. Ə müharibə bəədə in zürinə dövlətə çən qədə zəif aftanund, umuniş un qədər bə azadlıq bisən künd boşim. İn azadlıq beymun ə vir birə qüdrətmun, pulmun, nəftmun bisən biye. Hə be in gürəyiş ə yar nə kenind ki, umunə bə dünya nə, dünyayə be umun ehtiyacü bisən boşü. Bə zal yə milyard manat kurə səxə qonaqamunə in gafa lap məmnun səxəbu. Üzüm guzət səxən, kiyə qalib amarənürə dirən lazimü: rushoyəmi, yoxsa türkhoyə? Umunə neftmu hist, ə müharibə qalib dirmorəgarış beymun bisən lava sand lütfkarlıq diləmiş bisən boşund. Bəs tə bun vəxt umun çü gərək seyim? Xəstəxanaha, uşaq bağçasıha, bə kurha məxsus klinikaha gərək vökünim. Bey Haqq Din vuruşmuş birəgara sığınacaq gərək tim. Çini gərək seyim ki. Umunə bə əqidəsizlik günahlandırmış nə sand. Mən dinməz-söyləmz bə yə künc niştəbürüm. Əli Əsədulla zalə əz un sörüama nişt bə yanmən: “Bin barə yşumun çü fikir bəsəxenind, Əli xan?”

– əz mən xəbər usta. Əli Əsədulla mənə cavabmənə guzət nə səxə, sər xiştənə bə tarafmən qəd səsəxt, bə pıçiltıyaz başlamış bu bə gaf səxən: “Bə ölkəmun birə rushoyə həmmöyürə təmiz səxən xas nə umbimi? Təkcə rusayə nə, bə zuhunmun gaf nə səxəgaroyə həmmöyürə, umunə ə dinmun hə birəgaroyə, əz umun fərqli düşünmüş birə həmmə əcnəbihoyə təmiz səxən digeyiş xub nə umbumi? Əslində umun həmmemun inə bəxastenim, amma in

düşüncəni açuq be guftirən cəsarət aftəgar tək mənüm. Bəs əz in bəədə çü bisən boşu? Bə mən sual bədərənind, şəxsən mən bə Ənvər Paşa üstünlük bədərənüm. Amma ölkəmunə Fətəli xaniş mudanü idarə səxən.

Əsas məsələ ürü ki, ə ölkəmun əcnəbihoyə təmiz gərək seyim. Ü, “təmiz gərək seyim” gəfoyürə bə çini nəzakətəz nərmə tonaz gufti ki, haçundan eşq elan bəsəxənbu. Ü, bə kük ən hiyləgər buzaxəndə bəzərənbu. Mən bə ü cavab nə dörüm. Üzüm növbə ən Bəhai Ağə Musa Nağı bu. Ü bə gaf səxən başlamış əbirəni ürə balaca, bə dörün darəftə çümoyü işiq bədərənbu:

– Mən yə yaşlüyə ədəminüm, – başlemiş bu bə gaf səxən.

– Dirəhomən, şünörəhomən mənə ambar kədərləndirmiş bəsəxən. Rusa türkhoyə bəküştənund, türkha bə ermənihayəz vuruşmuş əbirönund. Ermənihoyiş kükmunə be burən can bəşundönund. Üzüm umuniş ölkəmunə ə rusa təmiz səxən bəxastenim. İne xas birən-nəbirönürə mənə bastanüm. Umun Zeynal ağayə, Mirzə Əsədullana, Əli Əsədullana, Fətəli xanə xalqmunə bə həq ən taleyü fikirşunə guş dərim. Mən üşunə məktəbomunə, ana dilimunə, xəstəxanahomunə, azadlığımunə son dərəcə bə qayğıyü mundönürə bastanüm. İn pisə çiz nist! Amma uncə yalnız tiyə çiza tədrik əbirənsə, un məktəb bə ki, bey çü lazımü? Bədəni müalicə səxə, ruha ə yar kəndə xəstəxanayə çü faydayü hist?

Umunə ruhmun bə taraf tanrı raftan bəxastən.

Düzü, hər yə millət bə xiştən məxsus yə tanrıyü birənürə inanmış əbirən. Lakin mənə bə fikirmən güərə girəştəə çəntə uluhoyə bə zuhunürəz gunim, xiştənə be umun şinəxtə səxə birə Xuda yekiyü. Be in güərəyiş mən bə eyni vəxt həm bə Həzrəti İsay, Musa, Konfusi, Budda, həmiş bə Məhəmməd Peyğəmbər inanmış əbirönüm. Umun həmmeymun ə yə xuda məəməl amareyim, bə Bab*a rayürəz ürə bə yanü bisən dör xorim vğardim. İne bə xalqa rasundən lazimü ki, nə siyə hist, nəyiş isbi. Çünki bə siyə isbi, bə isbiyiş siyə hist. Bə güərəyiş məsləhət bə dürönüm: biyə çini kar nəseyim ki, bə dünya bə kisə ziyan varəftönü. Çünki umunə hər yekimun hər ruha yə tiköyürim, hər ruhiş umunə yə parçamunü. Umun pərt birebirim niştəbirim. Deməli Baba kafirə ideyyü in imiş. Bə yanmən kiyəsə ə kəllə hıçqırüyürə şünöyürüm. Sərmənə dör dörüm dönüşürüm, ə təəccüblənmiş birənmən xişk bürüm mundüm: Əli Əsədullayə ə gunohoyü ərs çümoyü bə kük ən sel axmiş əbirənbu. *İncə XIX

əsrə 40-cı saloyü şialikə bə əsasü ras birə dini təriqətə banisü Bad bə nəzər vöğüftə ə birən. Əli Əsədulla hıçqırmiş birən-birən gufti:

– Ah, çən qədər üşumun həqlüyind! Be uşumun guş dərən kələ xoşbəxtlikü. Ey ulu Tanrımən Ağa Musa, həmmə ədemiha bə in qədər bilik malik birənbüründ, dərdimun nə umbi?

Bəədə ü ərs çüm xiştənə təmiz səxt, yə nöqülə köks girorund, haçundan ki sakit bu bə söhbət xiştən davam səxt:

– Ey umunə ambara hürmət səxə dostməni! Hiç yə şübhə nist ki, Tanrıyə qolü həmmemunə ə qolü qüvvətli, həmiş qüdrətliyü. Lakin ey, müdriklikə dəryayü birə dostməni, iniş həqiqətü ki, insan Küllixtiyarə bə iltifat ruhu həmişə nə mudanü kəmə bəstən, kəmə bəstəniş lazim nist. Umun həmmemun ədəminim, umun gərə k xiştənmun həmmə çətinlikhomunə ə ara bey vöğüftən raha gərə k gərdü afü.

Əli Əsədullayə bə ustalıqaz gaf səxə kəlməhoyü, lap xosə kəlməha bu. Ürə ərs çüm fukardənüriş yə ağıllüyə voyzi bu. Mən Əliyə bə birorü Mirzəyə dönüşürüm. Mirzə mat-məəttəl, bə iftixar hissiyaz bə birar xiştən bədenişirən bu.

Nəhayət qonaqun bə poy vəxiştund. Mehribancasına bə dü-yeki “Salamat munind, ə duhuşumun təbəssüm kəm nə boşü” guftüründ curə büründ.

Kurə birən varast. Hər kəsən raft bə xunə xiştən. Səhhə dəyəkteyə nimöyü bu. Xunemunə qonaq zalü, ti bu, bə ədəmi gurun təsir bəsəxən bu. Mənə tənhalıq hissi vöğüft. Bə xidmətçi: “Mən bə kazarma bəraftönüm. İlyas bəy imşo növbətçiyü” guftürüm dirmorüm ə xunə.

Ə yan xunə ən Ninoşun giraştüm bə dəryayaz bə taraf ən kələ kazarma raftüm. Kazarmayə növbətçiyə otağürə ə pəncərəyü işiq amarən bu. İlyas bəy bə Məmməd Heydəraz nərd abaxtənbüründ. Növbətçiyə bə utoqü daraftüm. Üşun mung xiştəniyə nə kəndənaz bə sər xiştənu yaz bə mən salam döründ. Nəhayət, nərd baxtən bə axir rasi. İlyas bəy nərdə zəroyürə bə künc şund, yəxoho xiştənə düfmə za.

Bəədə “kurə birən çənəm giraşt?” xəbər usta. – Əli Əsədulla ə ölkəmun həmmə rusayə bə kəndönü yərayiş sögənd xard?

– Bəli, təxminən huntər bu, bə üşumun ə müharibə çü xəbər hist? İlyas bəy, bə kük ən ə müharibə bə təng amarə yə ədəmi cuvab da:

– Müharibəyə bəteni? Almanha Polşayə güftand. Kələ knyaz bə guftirən gürə bə kulokinə raha batmış bire, yayış Bağdadə zəbt səxte. Türkoyiş bəlkə Misirə güftand. Ki bastanr? İn dünya yaman can sıxıcı bire.

Məmməd Heydər saçoüyü kəmlə bura birə sər xıştənə tik səxt güfti:

– Hiçiş can sıxıcı nist. Umunə əsomun, əsgəromun hist, silah karfitərəniş bastenim. Bə mərd əz in başqə çü lazımu. Bəzən bəxastönüm ki, dağayə aşmış sam, bə səngərə nüşüm bə pişemən düşmən vünüm. Düşmən guftiretürə zürinə əzələhoyü gərək boşü, ə bədənüriş biy əraq biye.

– Pəs huntörüsə qə bə cəbhə könüllü nə barafteni?

– xəbər ustarüm. Məmməd Heydər bə kədərəz bə mən denişi gufti:

– Mən əz un mərdun nistüm ki, bə din birorunmən türka atəş vakunüm.

Mən bə nəvazişəz bə ü dönüşürüm. İn firəyə düşoyü birə, zürin, sadələvhə sifətü birə gənc incə niştə, bə döyüşə həsrətü kəm munde para boşü. Məmməd Heydər ə niştə cugaxıştən məhzun-məhzun gufti:

– Mən bə cəbhə raftən bəxastönüm, amma nə barəftönüm.

– Bəs bə məmləkətmun çüha gərək seyim, – xəbər ustarüm. Ü yə gaf nə gufti, qəbəq xıştənə qırışdırmış səxt, yə keylə vəxt girəştə bəədə, gufti:

Umun gərək məscida vəkərdənbirim, bə xori o dərənbirim. Xorimun bey o möhtacü. Bəədə be üşunəz əcnəbihoyə bə ölkəmun amarən ikidə bir be imun axmaq guftirənşun xasə kar nist. Bə mən hintər amarən ki, yə kələ tonqal suzundən neft buruqoyürə həmmöyürə suzundən xas umbu. Un vəxt yə gözələ mənərə məməl mama, umun yərayış bə kosibə vəziyyətimun magaştım. Umun un vəxt hiç kəs lazım nə imbirim, əcnəbihoyiş ə yəxeymun dəs miköşüründ. Mən nəeft buruqhayə bə cugoyşun mavi rəngü birə gözələ meçita vəkərdə misəxtüm. Yekiş muxastüm ki, umruz nəft dirmorə sahəhoyə bə cugoyşun təxül kaştənbüründ.

Məmməd Heydər düşüncəha xıştənə bə xəyaloyü pur bu gaf nə səxt.

İlyas bəy qəhqəhə za xəndist.

Bəs bəədə? – Bəədeyiş xundənə, nöyüştənə qədəqən səxən, bə elektrik ə şama işıǵı istifadə səxən, bə ölkemun birə ən səfehə ədəminiş padşah seçmiş seyim, hə?!

Məmməd Heydər bin istehza məhəl nə da:

– Bə giraştə vəxtə ə üzümnə ambar səfehə ədəmiha bire. Amma un səfehə ədəmiha bə cuga ən neft buruquha oyə kanaloyürə vəkərdand, ə umruznə fərqlü umun əcnəbihoyə soymuş bəsəxənbirim, üşun umunə nən. Un vəxt xoşbəxtə ədəmihoişiş ə üzümnə digeyiş ambar bu.

Ürə guftirə gafayü çini bə xuşməən ama ki, xastüm in bəsitə ədəminə qucaq bizönüm maç sam.

Lakin birdən-birə kisə dərə bə həyəcanaz bə kuftən başlamış bu. Mən zu ə cugoyməən vəxiştüm, vakardüm dərə dönüşürüm bə bürun. Seyid Mustafa bə kük həyəcan birən bə dörün daraft. Ürə əmmamöyürə sarıǵü cıxardə, kuşöyü bə sər ən əraq səxə parlamış birə bürgoyü aftarabu. Kourə qurşaǵü vabirobu, boz rəngü birə fəsü bə dörün tuz bu. Ü, bə kük ə rəngü virixtə bə kürsü ləmda, ləhləmiş birən-birən gufti:

– Naçararyan nim səhət əz in pişə Ninoyə vürüxund. Üzüm üşun Mərdəkanə bə rayürund.

XVII Fəsil

Məmməd Heydər ə cuga xiştən tik bu. Ürə çümoyü lap balaca birobu. “Mən əsunə yəhərləmiş bə səxönüm!” gufti, virixt bə bürünü. Sifatməən bə suxtənbu. Xun bə beyinməən bəzərənbu, bə sərmən yə bir gurultu bu. Haçundan gözəgörməz yə qüvvə bə dəyəəkəz bə sərmən zərbə bəzərənbu. İlyas bəyə mungu haçundan ə durha amarənbu: “Xiştəntürə vir nə sa, Əli xan, səbirli baş. Üşunə yaxalamış bisən seyim. Tə bun vəxt xiştəntürə bə dəs vegi”. İlyas bəy bə pişemən poyistəbu.

Ürə rəng ən incəyə ruyü raftobu. Bə sərü Qafqaza xəncərü birə kəməərə bə kəməər xiştən bəst. Bəədə “vegi” gufti, bə dəsmenişiş yə tapança da:

– Yerayişiş bötönüm, səbirli baş, Əli xan – gufti – qəzəbtürə be ra Mərdəkan dar. Nə bastanbürüm çü bəsəxönüm, tapançayə bə

kiseymən naharüm. Seyid Mustafaya çupurə sifotü bə tarafmən dör xard. Mən ürə qaoinə löhöyürə qımıldandığmış birənürə dürüm, bə qırıq-qırıq cümləhoyaz guftirə gafoyürə şünöyürüm: “Ə xunə dirmörüm ki, buram bə molla Hacı Maqsudaz görüşmiş boşüm. Ürə mundə xunöyü operayə bə yanürü. “Səhət bə dəhyəktə Molla Maqsuda ə xunöyü dirmörüm ə yan opera bəgiraştənbürüm. Tamaşa bə axir rasirobu. Yeryiş dürüm ki, Nino bə Naçararyanaz bə avtomaşın əboşirənund. Amma maşın ə cuga xiştən curə nə əbirənbu. Üşun bə dörün maşın bə dü-yekiyaz gaf bəsəxəbürund. Naçararyana sifətürə ifadəyü hiç bə xoşmən nə ama. Bə toriki künd amarüm əzşun başləmiş bürüm bə gafaşun bə guşdərən. Nino “nə umbu” bədənbu, “mən ürə bəxastönüm”. Naçararyaniş cavab da ki, “mən türə əz üriş ambar bəxastönüm” bədənbu. İn ölkəyə sənqü bə sər sənqü nə bisən munü! Mən türə ə dəs ən Asiya bisən ustunüm viruxunüm. Nino cavab da ki, “nən, mənə bə xunemun bər”. Naçararyan motoru bə kar əngəst. Mən şundüm xiştənmənə bə pusa moşin. Avtomaşın bə kündi ən xunə Kipianişunəşun ama. Bə ra birə gafaşunə nə danüstüm şünörən. Nino bəgireyistənbu. Naçararyan birdən Ninoyə qucaq za ə ruyü maç səxt. “Tü bə dəs əni vəhşiyyə ədemiha gərək nə aftani” – Naçararyan mung xiştənə kənd. Bəədə bə pıçiltıyaz çüsə gufti. Mən yalnız ürə bə axir guftirə göfə danüstüm şünörən: “Mənə bə Mərdəkan birə xunemən bəraftenim. Umun murayim bə Moskvağa kəbin umburim, əz unceyiş bə İsveç mureyim”. Mən dürüm ki, Nino ürə vəta. Naçararyan maşını bə xüd əngəst, üşun raftund. Un vəxt avtomaşınə ə pusoyü ə duroca birə cuga şundüm xiştənmənə çini vürüxtüm ki...

Ü, gaf xiştənə tə bə axir nə danist guftirən, nə bastönüm, bəlkəyiş mən bə ü tə bə axir mən guş nə dəram. Məmməd Heydər dərə taybatay vəkard daraft bə dörün: “Əsa həsürü!”

– bə cır zərənaz gufti. Umun tələsik bə meydança virixtim. Bə işiq ən ma kişnəmiş səxə, bə nəəla xiştənuşunə yavaş-yavaş xoriyə fixəristə yəhər birə əsoyə dürüm. Məmməd Heydər ə əsayə yekiyürə yüyəyürə bə mən duraz səxt:

“Gi inə, in ən tü” gufti. Mən bə əs bədenişireni ə heyrətmən xişk bürüm mundüm bə cugoymən. İn əs, alaya komandanü Məlikovə bə Qarabağ num kəndə kəhərə əs bu. Məmməd Heydər sir-sifat xiştənə turşmiş səxt:

– Komandan xəbər danü, ə xıştən bisən dire. Çünki in əsə tə bə invəxti özgə ədəmi nə boşirey. İn əs bə kük ən ildırım beyrixtən. Beyü həyiftü neye. Tü beşşun ancaq bin əsaz mudani rasirən. Mən cəldə əsə bə yəhəri boşürüm. Qamçıyə in möcüzəyi əsə bə dünbəyü zörüm. Əs bə yə sıçrayışaz mənə kazarmayə ə həyəti bə bürun dirvard. Virixtəgarayə bey çorundən mən əsə ə kinar dərya gar səxtüm. Dörünmən ə nifrət, ə hürs pur bu. Hər çizə ə yar kəndəbürüm. Əsə zu-bəzu qamçılamiş bəsəxənbürüm. Əsə ə nəəloyü qıgılıcım bədimorənbu. Şəhərə xunohoyü tək-tək bə pusa əmundənbu. Qəzəbmən raftən-raftən ambar əbirənbu.

Ə hürsmən əsə yüyənürə göşürüm. Əs dik poyist. Bəədə yeraiş çarnallı bə par zərən başlamış bu. Nəhayət, mayə işiqü aftara tarlahoyə, bə Mərdəkan raftə təngə rayə dürüm. Hava sərin bu. Şöyə sərinə havayü əsəbihomənə in qələ sakit səxt. Rayə bə çəpü bə rastü qarız, yemiş bostanhoyü duraz birobu bə raftanbu. Bə mayə işiqü gürdə qarpuzə bə kük ən qizilə gürdinə həlqəha parıldamiş əbirənbu, yemişə bə qızıl külçəha başirənbu. Əs çarpoyi bəraftənbu. Ədəminə hiç ruhuriş incimiş nə əbirənbu.

Mümkün birən qədər xıştənmənə əsə bə gərdönü künd qəd səxəbürüm. Rumən ürə bə zərdə yalı baraftaranbu. Birdən birə hər çiz bə pişə çümamən bə can ama... Mən üşunə səxə hər gafaşunə sanki bəşünörənbürüm. Mən üzüm hər çizə lap xas bəsər baftarabürüm. Üzüm dərk bəsəxənbürüm ki, Naçararyana planü sadə, real yə planü: Ənvər paşa bə Anadolu vuruşmuş əbirən. Çarə taxtü bə laxlamış birən başlamış bire. Kələ knyazə bə orduyü ermənihoyə batalyonu histü. Cəbhə çökmüş birə bəədə, Osmanlıyə orduyü bə Ermənistan, bə Qarabağ, bə Bakı bisən axmış boşund biyand. Naçararyan inə çü nəticə dərönürə xas bə sər aftara yə ədəminü. Bə güreyiş Naçararyan saysız-hesabsız qızılə külçəhoyürə bə İsveç əfürsərənbu. Qafqazə xalqhoyürə ə birar birənşun hiçiz nə mundəbu. Un şö bə opera loja bə pişə çümmən ama. Naçararyan bə Ninoyaz bə loja niştand söhbət bəsəxönund:

– Prinses, Şərqə bə Qərbəz bə araşun heç yə körpü nə umbi, həttə məhəbbətiş körpüyü nist. Nino Naçararyana bə guftirəhoyü guş bə dərənbu. – Osmanlıhoyə bə zir ən qılıncürə təhlükəyü birə umunha gərək dəs bədəs tim yek boşim. Um un Avropayə bə Asiya birə elçihoyürim. Prinses, mən türə bəxastönüm. Umun bə dü-yeki layiqim. Bə Stokholm birə həyat beymun ambar rəhət bisən boşü.

Stokholm Avrope. İn gafa bə guşmən çini cingildəmiş əbirənbu ki, haçundan məniş bə loja bə ynşun niştəbürüm:

– Osmanlıhoyə orduyü biyə, İn ölkəyə sənqü bə sər sənq nə bisən munü. Naçararyan gaf xıştənə barasteni gufti:

– Talehişumunə çənəm birənürə xıştənşumun gərək müəyyən seyindü, Nino. Ə müharibə bəədə bə Londona kuçmıseyim. Umunə bə saray bisən qəbul sand. Axı Avropalı xıştən öz taley xıştənə müəyyən səxənə gərək danü.

Məniş bə Əli xan hörmət bəsəxönüm, ancaq ü, səhrayə əbədi qulu birə yə barbarü. İn gafa bə xəyalınə amarəni əsə qamçılamiş bəsəxənbürüm. Əzmən yə vəhşiyə bağırtı dirma. Çöl qurdhoyü mayə bedirəni hintər ulamiş əbirönund. Məniş bə kük qurdha bə tərz ən sürək, kədər ulamiş əbirənbürüm. Ə cır zərən qurdmən dər bəsəxənbu. Axı mayə işiqü aftarə bə ra ən Mərdəkan qə cır bəzərənbürüm? Qəzəbmənə bey bəədə gərək daştənbürüm. Var bə kük ən qamçı bə rumən bəzərənbu.

Ə çümomən ərs amarənbu. Nən, nən mən nə bəgireyistönüm. Bə ərs çümmən səbəb başqa ciz nist, ancaq borü. Mən hətta bə ara ən Şərq bən Qərbaz bə araşun birə körpüyə, həmiş məhəbbət körpüsüyış birənürə birdən-birə anlamişiş boşüm nə migiröyüm. Ah, un hiyləgər, xəndistə gürcüyə çümoyü! Bəli, mən çölə övladürüm, türkeyə ə boza qurdü törənmiş biram. Deniş Naçararyan hər çizə çənəm bə ustageriyaz planlaşdırmış səxe:

“Bə Moskva kəbin buran, bəədəyış bə Stokholm raftən”. Tü yara bə in deniş, bə Stokholm yə otel. Təmiz, gərm, ipispi nalin-ləif. Bə Londoniş yə villa? Ə hürsmən sərmənə bə gərdən ən əs künd qəd səxtüm. Birdən qeyri-iradi birənaz gərdən əsə dandu güftüm. Duhunmən ə nümükinə xunə dadürəz pur bu. Villa? Naçararyana bə Mərdəkan birə meyvə bağayürə bə dörünü yə villayü bu. Bakıyə varlıhoyürə həmmeşunə incə villahoşun bu. Naçararyaniş villayü ə isbi mərmər vəkərdə bire, Romayə bə üsluburaz sütunhoyü birə, bə kinar dərya birə yə villayü bu. Görəsən, avtomaşın bə Qarabağə əsürəz bə kom sürətəz bastanund raftən?

Naçararyana villayürə dirəbürüm. Ə qırmızı dar ras birə yə firəyə çarpayıyü bur. Un çarpayıyə bə sörü bə kük ən Stokholmə bə otelü birə ləifə ipispi ağı əngəstə birobu. Bastanüm, ü həmmə şöyə nə bisən nüşü be Nino filosofluq nə bisən se.

Ü ancaq kar xıştənə bisən se...Naçararyana çarpayıyü bə pişə çümamən bu.Un çarpayı, bə şəhvətaz pur, bə zir ən tərsirənə pərdəyü ponə birə un gözələ gürcüyə çümoyü bə pişə cümomən amarənbu. İn dəfə əsə gərdənürə səxtə-səxt dandu güftüm.

Un gözələ əs bə çarnalli bəraftanbu. Tələsmiş baş, zu tələsmiş baş! Xıştəntürə vir nəsa, Əli xan, tə üşunə yaxalamış səxən qəzəbtürə bə dörüntü dar! Bə Mərdəkan rafta ra çü təngə rayümiş. Birdən-birə qəhqəhə zörüm xəndistüm. Çü kələ xoşbəxtlikü ki, umuun bə Asiyada yaşamış əbirenim, bə pus mundə, ə sivilizasiya bə dur birə Asiya.Bə Qarabağa əsoyü yararlı birə cığırhoyü birə Asiya! Görəsən bin təngə raho avtomobil bə kələ sürətaz mudanü raftan, ya Qarabağa kəhərə əsunü?

Bə bə Qərb istehsal birə avtomobila umunə firəyə, rəhətə rahomun nist. Ə bə kinar ra birə bostanha qarpıza, yemişə haçundan bə mən bədenişirənbürund. Haşundan üşunə sifətşun bu, üşun zühun vakardəbürund bətənbürund: “İn raha be xarici avtomobila nistü. İn raha bey Qarabağa əsoyürə gar səxəgare”.

Görəsən in əs bə sürət tab bisən danumi amarən? Hiç sanmış nə əbirönüm. Bin vəxt knyaz Melikovə sifəti gəldü ama poyist bə pişə çümomən. Ü, bə Şuşa birə bə aftayinə ruz qılinc xıştənə şaqıldamış səxəbu guftirəbu: “Yalnız çar həzrətləri müharibə elan bə səxə bəxt mən in möcüzəyinə əsə bisən boşüm”.

Eh, çü əbirən boşü, bəxastənsə bil boşü, un qucə Qarabağlıyə bey əsü ə gireyistən lap dülü para boşü mürü bə mən çü. Bə əs düttəyiş qamçı zörüm bə füt zərənaz havayə bururum. Kinar paha ə yabanı kulaha pur bu. Nəhayət, ə dur avtomobilə motorurə mungurə şünörüm. Üzüm düta kələ farayə bə kələ-kötürə raha işiq əngəstönürə dürüm. İn avtomobilə əngəstə işiqü bu. Asiyayə bə yararsıza rahoyü Avropayə avtomobilü səndələyə-səndələyə amarənbu.

Bə əs yə qamçı zərə bəədə, digə avtomobilə sükanürə bə pusoyü niştə Naçararyanə dürüm. Nino büzüşmiş birəbu bə yə künc niştəbu. Axı, bey çü üşun əsayy mung nəəloşunə nə bə şünöranund? Məgər Naçararyan şöyə bə sakitiyü amarə mungə nə bəşünörən. Hər halda Naçararyan Mərdəkana bə rayü gar səxə Avropayə bə avtomobilü xıştənə ərxeysin hiss bə səxənbu. Mən dəsmənə bə tapanç şundüm. Biya mərifəttürə nüşun tin Belçikayə malü, üzüm nubə ən türü xıştənəmən-bə xıştənəmən guftürüm tapançayə tətəyirə

köşürüm. Şundə gülləyə işğü ani torikiyə ə mingə buri. Avtomobilə pusayinə çəpə çərxü ti bu bu şəft. Gar səxtüm əsə ə maşın künd amarüm. Xun bə beyinmən za. Tapançayə şundüm bə kinar. Digə çü səxənmənə nə bastanbürüm. Ə tərsi çümoşun bə kəlleşun tik birə düta bə mən bedenişirənbu. Naçararyan lərzirə dəs xiştənə bə tapança duraz bəsəxən. Aha, deməli ü, bə Avropa avtomobili xiştən un qədəriş arxayın nə bu. Ürə bə kələ kükə əngüştoyürə bə yekiyü kələ brilyantinə üzügürə dürüm. Zu, cəld baş, Əli xan! Üzüm bütün qəzəbtürə bə bürüzə mudani dərən! Xəncəri köşürüm. Nən, im lərzirə dəs, nə mudanü atəş vakardən. Xəncər bə yə xoşə ahəngaz bə hava vıyıldamış bu. Mən hintər xəncər şundənə bəcə vomuxtam? Bə İranmı? Yoxsa bə Şuşa? Hər hansı yə cuga! İn qabiliyyət umunə ə əcdadamun bə mən miras munde. Bə Hindistan səxe, Dehliyə bə sər zani nüşundə ə ilk Şirvanşir bə mən miras munde. Guzətnəsəxə yə təəccüblüyə mung cırzərən ama. Naçararyana ə biləgü xun fısqırmış bu. Bə ra ən Mərdəkan düşməne xunürə dirən çü kələ xoşbəxtlikü. Tapança ürə ə dösü bə xori afta. Bəədə yə kələ cəmdək ə avtomobil dirma, başləmiş bu bə xori sürünmüş birən. Rayə bə giraştəni, bə kinar ra birə yabanı kulohoyə bə dörünşun vir bu. Vögüftüm xəncərə naharüm bə qını. Nino avtomobilə bə nərmə niştə cugoyü xişk birəbu mundəbu. Ürə bə ruyü hiç yə balcə ifadəyiş nə bu. Ü, bə bə kük ən ə sənq tarəşirə heykəl hərəkətsüz bu. Ə dur mung ən nəəl amarənbu. Zu şundüm xiştənmənə bə dörün kulaha. Bə dörün tikanlı kulaha ə cirmaq birə dəsəmən xun amarənbu. Xişkə lüvəhoyiş dəsomənə əburanbu. Xişkə vəlgoyiş bə zir pohomən xışıldamış əbirənbu. Əz uncə in qələ bə kinar piş birə yə vəhşiyə heyvanə

– Naçararyanə mungu ama. Bə in deniş, bə Stokholm otel! Ay diri ya, un otelə! Qolınə, kobudə löhotü ay varəftönü ha Ninoyə bə gunohoyü. Üzüm ürə bədürönüm. Naçararyan büdrəmiş əbirən, bə kələ kükə dəsə xiştənəz sixə kolluqhoyə bey yarmış səxən çalış əbirənbu. O kolluqhoyə giraştə bəədə ə dörün ən bustunha bə kinar dərya berixtənbu. Un alçağa dirən kimi tapançəmən bə yarmən afta. Bece mənə tapançəmən? Aha, bə yarmən afta. Tapançayə bə yan ən avtomobil şundəbürüm. Məniş ə dörün ən yabanıyə kuləha giraştüm, ürə bə ruzü vürüxtüm. Kolluqayə ə tölühoşun cır xardə dəsomən xuni birobu. İni, bə bustun rasürüm. Bə bustun dirə ilk

qarpız bə mən üə gürdinə, yə kükə, yə sarsacaq ədəminə xatırlamış bə səxənbu.

Ürə ə sörü giraştım. Qarpız mund bə zir poymən tikə-tikə para bu. Vürüxtüm bostana giraştım. Mayə kəmə şüayü bə qarpız, yemiş bostani zəifə işıq bəngəstəbu. Ey Naçararyan, dan ki, qızıl külçəhayə bə İsveç nə bisən dani bərdən! Üzüm, birdən Naçararyanə ə düşü güftüm. Ü, ru xıştənə dör da, bə kük ən kütük bə pişəmən poyist. Ə çümoyü peydə ə birənbu ki, ü ifşa bire. Artıq mən ürə ki, çü birənürə bastanüm. Yrə və müştü varafta bə zir çoneymən. Un yekin müştü bə düşmən varafta: Naçararyan, tü boks vuruşmasıyürə bə Avropa vomuxtəyi. Başım dör zard. Yə saniyə nəfəsmən güft. Mən ancaq Asiyalıyüm, Naçararyan. Bə mən ə qurşaq bə zir müşt zərəne ənətürə hiç vəxt nə vomuxtandü.

Mən bə kük ən yə nohutə qurdü ə qəzəb yalnız qızışmış ə birənüm – guftürüm var dörüm xıştənmənə bə sər ən Naçararyan. Ürə ə kiştinü güftüm. Haştan ki darə kütükürə qucaq zərəbüürüm. Bə poyhamənaz ürə kələ şəqəmürə qoqundüm, bə dəsomənaziş ə qolinə gərdönü güftüm. Naçararyan bə Avropa vomuxtə daava səxənə həmmə təhəroyürə əyar kənd, bə mən bə kük ən vəhşi başlamış bu bə müşt zərəne. Qəd bürüm bə zirə, hərdümmun bə yə cə vaçaristim bə xori. Bə xori qiçilo xardim. Birdən mən ürə bə zirü abtörüm. Ürə bə xirtdəymən birə əngüştoyü başləmiş bu mənə bə tasundən. Naçararyana zədələnmış birə sifötürə yə tarafü qəd birəbu. Bə poyhamənaz yrə bə piylüyə şəqəmə bəzərənbürüm. Bə yə dəqə ə dəsmən bə dirmoreni ürə dürüm ki yexöyü cır xarde. Birdən bə danduhomənaz ürə ə isbi qolinə qurdü güftüm. Bəli, Naçararyan, umun Asiyalıha hintər dəva bə səxənim! Ə qurşaq zirə nə bə zərənim! Bə kük ən cənəvər bapuçirənim ə qurd ən düşmənin.

Ürə damaroyürə kuftönürə hiss bə səxənbürüm.

Naçararyan dəs xıştənə mən bə kəmərmən birə xəncər bə rasundənbu. Dəvoyə bə qızgın çağü bə kəmərmən birə xəncərə tamamilə ə yarmən kədbürüm. Xəncər buzü bə pişə çümmən işıq da. Bə qəabürğəmən yə ağrı hiss səxtüm. Deniş ki xunmən çənəm gərmü. Xəncərə kuşöyü ə sər ən qəbürgəhamən fiçəmist. Ürə qurdürə raha dörüm, ə yaralıyə dösü xəncərə köşürüm. Üzüm ü mənə bə zirmənü, ruyüriş bə taraf ən ma bə denişirənbu. Xəncərə bə hava tik səxtüm. Ü sər xıştənə pusa səxt bə nozikə mungaz başlamış bu bə cır zərəne. Ürə bütün sifətü ə dəhşət, ə tərsi vobirə duhunü

ibarət bu. Əxıqə nə bə zörönüm? Qə guzət bə səxönüm? Ə pusa kəmərmən yə mung ama: “Gəbərd sa ürə, Əli xan, gəbərd sa!” İn Məmməd Heydərə mungu bu:

– Xəncəri bə sər dülü bizən, ə darafta cugayış bə zirə bər. Mən küştə nöqtəyə bəcə birənürə bastanbürüm. Amma in qələ guzət səxtüm, düşmənmənə fəryadürə yərayış şünörən bə xastənbürüm. Bəədə xəncərə tik səxtüm. Əzələlhəmən artıq gərilmış birəbu.

Xəncərə düşməne düz bə sər dülü zörüm. Ü, bə sər kəmə bə çapalamış birənaz can bə dərənbu. Yavaş-yavaş vaxıştüm bə poy. Əlatamən bə dörün xun bu. Kiyə xunü bu in?Əl mən, yoxsa ən ü?Üzüm inə heç yə fərqu nistü.

Məmməd Heydər danduha xıştənə qıcamış səxt gufti: “Əli xan, mən bə tü şən qədər ümürmən hist bisən hörmət sam”. Qəbüirgəmən dər bə səxənbu.

Məmməd Heydər daraft bə qulmən. Ə dörün kulaha dirmorim bə Mərdəkan raftə bə təngə ra poyistə yə kələ qutuyə bə yanü amarm. Uncə çartə əs düta əslü poyistə bu. İlyas bəy bə dəsaz salam da bə mən. Seyid Mustafa kourə əmmamə xıştənə in qələ zəvər tik səxt. Ü, bə kəmə əs xıştən Ninoyə nüşundəbu səxt-səxt güftəbu. Nino gaf nə bəsəxənbu.

Seyid Mustafa bə yə nozikə mungaz:

– Bə zənaz çü bisən sey? Ürə bə xəncərəz tü bisən küşi, yoxsa mən küşüm? – gufti.

Məmməd Heydər bə tarafmən xəncərə duraz səxt: – Küş ürə, Əli xan – gufti.

Mən bə İlyas bəy bə denişirənbürüm. Ürə ruyü bə kük ən təbaşir ip-ispı birobu:

– “Umu cəsədə bə dərya mişunim” – gufti.

Bə Nino künd amarönüm. Ürə çümoyü ə tərzi dumbul-dumbul birobu... Bə kələ tənəffüs ü, bə düsü məktəbə çantoyü ə çümoyü bə kük ən sayıl ərs amarən-amarən be giraştənbu, küçəyə amarənbu bə məktəbmun. Yar ra bə vəxtə imtahan bə zir ən partayü ponə bipöbürüm, bə pıçiltıyaz bə ü bətənbürüm: “Kələ Karla bə sörü 800-cü sal Axendə tacü narə birəbu”.

Be çü gü rə Nino gaf nə bəsəxən. Be çü Nino üzüm bə kük ən un vəxtinə nə begireyistən. Un vəxt bə kələ tənəffüs be kümək xastən bə yanmən amarəni ərs çüma xıştənə rusundənbu. Üzüm qə huntər nə begireyistən? Bə sər ən Kələ Karl ke tac nə bə birönürə bə nə danistönü

gürə ürə təqsiri nə bu. Mən ürə boşirə əsə gərdönürə qucaq zörüm bə ru Nino dönüşürşm. Baxışomun bə düyekı rast amarund. Bə işiq ən ma çumaxıştənə bə dəs xıştən birə xəncər zilləmiş sexe, Seyid Mustafayə bə kəmə r əsü niştə Nino çən qədə gözəl bu. Dünyanın ən gözəl xunu xun ən gürcüyü. Gürcü löhöyüriş gözəlü. Amma üşunə bə İsveç qızıl külçələhöyürə vüruxundən xastə Naçararyan maç sexe!

– İlyas bəy, mən yaralüyüm. Prinses Ninonyə bə xunəşun bər. Hava xinikü, Ninoyə bə kəmə rü yə çiz mişuni. İlyas bəy, bə şünöreni, əgər prinses Nino sağ-salamat bə xunə nə rasü türə bisən küşüm. Şünöyürü? İlyas bəy, in mənə qəti gəfmönü. Məmməd Heydər, Seyid Mustafa xıştənmənə halsız hiss bə söxönüm. Mənə bə xunə bərind. Tə bə xunə bə mən yardım seyind. Ə xun vırsəxənmən ə taqət aftaram, zəif biram.

Qarabağə əsürə ə yalı güftüm. Bə küməgi ən Məmməd Heydərəz bə əsü boşürüm. İlyas bəy ama ə Nino künd, bə qayğıyaz ürə bə nərmə yəhər xıştən nüşund. Nino müqavimət nüşun nə da... İlyas bəy pəncəg xıştənə kənd bə nəvazişaz şund bə kəmə r ən Nino. Ü rə rangü hələyiş solğun bu.

İlyas bəy sər xıştənə bə tarafmən dör da sağollaşmış bu. Bastanüm, İlyas bəy Ninoyə sağ-salamat bisən börü rasunu bə xunöyü. İlyas bəy bə Ninoyaz əz umun dur birund.

Məmməd Heydər şund xıştənə bə yəhər əs xıştən: “Əli xan, tü sən qəhrəmani. Bə kük ən Aslan dəva səxti, vəzifətüriş bə cuga rasundi”. Seyid Mustafa sər xıştənə bə xori şışt güfti: “Əli xan, ürə həyatü türə bədətürü.

Tü ürə mudani küştəniş, xoyi bağışləmişmiş miseyi, şəriət bə hər dümü icazə bə dərən”.

Seyid Mustafa fikirli-fikirli buza xəndə bə zərənbu. Məmməd Heydər əsə yüyəyürə bə mən da.

Umun Bakiyə bə taraf nazlı-nazlı sayrıışmış birə işiqhöyü dinməz-söyləməz əsəmunə bə şöyə torikiyə rayürəz başlamış birim bə garsəxən.

Bə kənar ən yə şüqün sənq bə yə eyvan qəribə yə mənərə bakardənbu: varoyə varaftara birə xişkə zərdə qayaha. Kələhə, kələ-kötür sənqun bə kük ən qaba bə sər dq-yeli narənaz bə kük ən duvar ras birəbu. Bə dyeyeki yapışmış birə bə fasun çarkünc birə sadəyə komaha bə sıldırımı qayaha ləm dərəbu. Yə komayə sər bunü, be ən un yekin koma ə cuga həyəət bu. Uçurumun düz ə dibü bə kük şırılıt o bərixdənbu. Açıq aydın bə hava qayaha parıldamlı əbirənbu. İn qayalıqoyə bə araşunaz bə zirə qinqilo xardə sənq bə dib cıgır künd birən-birən ə çüm vir əbirənbu. İncə aulü, Dağıstana yə diyürü. Komayə dörünü torikü, bə xori kilima vərəngəstə bire. Komayə bunürə (sərbun) ə taraf ən bürun düta dəstək bədaştənbu. Bə dörün hava qanada xiştənə tə bə axir vakardə yə şilölü haçundan ə sənq rasbirəbu.

Mən bə yə balaca bə kük həyəət birə sər bun duraz biröbürüm. Bə duhunmən olüyə qəlyanə ə kəhrəba birə müştüyü bə ara ən löhamən bu. Mən in qəlyanə duröyürə bə ciyəromən bəkeşirənbürüm. Gicgahmən bə kük beyə xinik bu. Zəifə var qəlyanə duröyürə bə həndəvər ilavar bəsəxənbu. Kiyəsə “qayğikeşə” dəsu bə dörün tütünmən nəşə şundəbu. Bə yan poyhamən vobirə uçurumə bə nöqülihoüyü bədənüşürönüm, bə dörün öra gəştə sifəthoyə bədirönüm. Tanışə ədemiha bə pişəmən peyda əbironund. Üşun bə Boku birə otağməne divaroyürə bəzətmiş səxə xalçəyə Rüstəm Zaloğluyə surətürə xatırlamış bəsəxən.

Yə çən ruz əz in pişə mən bə qolınə ipəkə löif püçundəbürüm xiştənmənə bun utaq duraz biröbürüm. Qabırğəhomən dər bə səxənbu. Əz un yekin otaqdan mung ən poy amarənbu. Kisə yavaş-yavaş gaf bə səxənbu. Guş dörüm! Munga yavaş-yavaş tik əbirənbu. İn mung ən piyərmən bu: “Üzr bəxastönüm, cənab polisə rəisü, gədemənə becə birönürə hiç xiştənmeniş nə bastönüm. Hintər güman bəsəxönüm ki, ü bə İrana, bə yan əmi xiştən rafte.

Ambar təəssüf bəsəxənüm, cənab polisə rəisü”. Polisə rəisürə mungu gur, qəzəbli bu:

– Bə həq gədəyşumun bə ədemi küştən güərə cinayət kori vəkardə bire. Ürə beycub həbs səxənü əmriş dəərə bire. Umun ürə həttə bə İraniş boşü bisən afim həbs seyim.

Mən inə əncəq alqışlamış misam. Şübhəmən nə bu ki, ürə korü komni məhkəməyə bə hüzurü kəndə boşüyiş mənə gədəmən bun məhkəmə bəraət bisə ustunü. Çünki, hadisəhoyə bə inkişaf birönü güərə başqasiyə bə hərəkəti cavab birənaz caniyə zərən küştən cinayət nist. Əz in bəədə...

Mən təzə puloyə xışiltiyürə şünöyürüm, bəlkə bə mən huntər amaranbu. Bəədə yə kəm sakiti məəməl ama, yərayiş polisə rəisürə mungu ama:

– Ah, çü günüm bə dəliqanlı cavanha. Yə çiz birənkimi bə kəmə xıştənu birə xəncər dəş bəşundönünd. Mən dövlətə ədəminürüm. Təbii ki, uşumunə bəsər bəftaranüm. Dəliqanlıyə gədəşumun bə səhər pedə nəboşü, bə həqü birə hökmə bə İrana gərək fürsüm.

Addımha dur əbirən. Yerayiş yə sakiti afta. Bə sər xalçə birə zərifə həriflə bə labirint başirənbu. Hərifhoyə cizgihoyürə başlamış bürüm bədenişirən. Xəttə yaraşiqinə bə yə tərzdə bə “nun” hərfi bəpuçirənbu...

Sərmən dör bəxardənbu. Nə şinəxtə simaha qəd biröbüründ bə rumən bədenişirənbüründ, bə löha xıştonuyaz bəsə aftara nəbirə gafa bətənbütünd. Bəədə ə cugoymən vəxiştüm nüştüm bə dörün cuga, dürüm ki, bə İlyas bəyaz, Məmməd Heydər bə pişəmən poyistand. Hərdümşum buzaxəndə bəzərəbüründ, uşun döyüşə əlatoyürə dəkərdəbüründ.

– Amareyim bə türəz vidalaşmış boşim. Umunə bə cəbhə əbərdönünd.

– Bey çü?

İlyas bəy patrondaş xıştənə keşi:

– Mən Ninonyə bərdüm bə xunöyü. Bə unqədə yə kəlməyiş gaf nə səxt. Çədəyiyə əsmənə bə kazarma gar səxtüm. Yə çən səhət bəədə həmmə hər çizə bastanbu. Alaya komandanü Melikov kabinet xıştənə bəst, tə bə sərxoş birən içki xard. Ü, kəhərə əs xıştənə yarayiş dirən nə bəxasatənbu. Şangum əs xıştənə bey zərənü əmr səxt. Bədəyiyə bə cəbhə könüllü be raftən həzür birən xıştənə gufti. Piyərmən yexeylə pul xərc səxt səxt ki, umunə bə hərbi tribunal dəərənə pişöyürə buri. Amma əz in ambar hiçiz nə danist səxən.

Umuniş bə cəbhə bey fürsəren qərar döründ. Xiştəniş cəbhəyə bə ön xəttü.

– Məni bağışlamış seyind. İnhoyə həmmöyü mənə günahmənü.

Hər dümşun qəti etiraz səxtund:

– Nən, nən, tü əsl qəhrəmani. Tü bə kük mərd hərəkət səxti.

Umun bə türəz fəxr bəsəxenim.

– Ninoyə direyindmi? Hərdümşun bə kük pərt:

– Nən, Ninoyə nə direyim. Cavab ambar xirik dirma. Umun düyekiyə qucaq zerim.

– Əz ümun narahət nə baş. Cəbhədə özümüzə bir yer tapacaqıq. Xəndistin, düyekiyə maş səxtim. Bədeyiş də ə pusa bəstə bu. Sər mənə naharüm bə sər bolış xalçeyə bə qırmızı ranginə nəxişoyü dönüşürüm. Yazıqə hamrounmən! İn mənə günahmənü.

Çümömən raha birən-birən bə qaribəyə xəyala dalmış biröbürüm. Hər çiz ə pişə çümmən bədirmorənbu bəraftanbu vir əbirənbu. Ninoyə gah xəndistə, gahiş ciddi birə sifəti bə dörün ən örəha peydə əbirənbu. Yadə dəsa mənə bə vücudmən baraftaranbu. Kisə bə farsca gufti: “Bə ü xaş-xaş dərən lazimü. Bə vicdan əzabi xas kümək bəsəxən”

Yəki kəhrəbayi müştüyə bə duhun xiştən naha, əz in rahayə çümə xəyala ayılmış əbireni bə guşmən yə mung ama:

– Möhtərəm xan, mən sarsılmış birəm. İn çü facie bə sərmun ama. Mən bəxastönüm ki, duxtərmən üşumunə bə yan ən gədeyşumun bure. Üşun dərhal gərək evlənmiş boşund”.

– Möhtərəm knyaz, Əli xan evlənmiş nə mudanü birən. Ə sona hadisə bəədə Əli xan digə xuniyü. Üzüm Naçararyana ailəyürə bə aramun xunə davayü hist. Mən gədəmənə bə İrana fürsəram. Ürə həyatürə hər anü bə zir təhlükə. Gədəmən Əli xan, bə duxtərşumun şüvər nə mudanü birən. – Səfər xan, ambar rica bəsəxönüm, əylunmunə daştən qorumaq lazimü. Üşun əz incə bə Hindistana yaxud bə İspaniya gərək dirand burand. Mənə duxtərmənə namusü ləkələnmiş bire. Ürə namusürə ancaq nikah xilas mudanü səxən”.

– Möhtərəm knyaz, in Əli xana təqsirü nist. Bədeyiş duxtərşumun əgər muxoyü bə ü yə rus yayış yə erməni domar mudanü aftən. Mən bə in əminüm.

– Amma ambar xahiş bəsəxönüm. Duxtərmən bə yə zərərsizə, məsumə şö bə gəştən dirmorobu gunüm hiç kəs beyin nə bisən inanmış boşü. Bin boğanaqa hava ki bə əzini belə gəştən mudanü

dirmorən. Duxtərşumun in körə be dirən tələsmiş bu. Bey ən ü birə ittiham təmamən səhvü. Gədəşumun in səhvə gərək ras se”.

– Uncəyürə düşünmiş əbirənim, knyaz. Lakin çü əbirən boşü, Əli xan artıq xuniyü. Bin ucub ü, nə mudanü evlənmiş birən.

– Səfər xan, mənış yə piyər birənməne əyar nə kən. Munga buri. Hər cugoyə tazədən yə sakiti vöğüft. Nəhayət, yarahoməne sarğıhoyürə vakardund. Bə bədənəmən birə ilk şərəfinə nişanə birə yarayə bə cugoyü varaftarüm. Bəədə bə poü vəxiştüm, addım şundüm bə dörün utaq bə gəştən başlamış büürüm. Nökəra bə kük ürkmiş birə baxışayaz bə mən bədenişirənbüründ. Otağın dərü vobi. Piyərmən bə dörün daraft. Qəlbmən bə şiddətaz başlamış bu bə kuftən. Nökəra ə otaq dirmorund. Piyərmən yə kəm gaf nə səxt. Ü, bə otaq bə gəştən zişməyə başlamış bu. Bəədə poyist bə cuga xiştən gufti:

– Hər ruz bə xunemun polis amaran. Ə polis başqa Naçararyanhoyə ailəşun bə hər ca bey tü bəgəştənod. Üşunə panc nəfərşun bə İrana raftand. Mən xuneymunə be qorumış səxən xuneyə bə həndəvərü silahlanmış birə bis nəfər ədemi naram. Hə, ə yar mən dirmorobu günüm ki, Melikovoyiş bə istifadə səxə kəhərə əs güre türə xun düşməni elan səxand. Dostotüriş bə cəbhəyə bey fürsərən nail büründ. Mən sərmənə şiştöbürüm bə zir cuvab nə bəderənbürüm. Piyərmən ama bə yanmən dəş xiştənə naha bə sər düşməni, bə mehribanlıqaz gufti:

– Mən bə türəz fəxr bəsəxənüm, Əli xan. Mən türə bə cugeytü birənbürüm, mənış hə huntərzin rar misəxtüm.

– Ata, tü razıyimi?

– Xiştəniş ambar-ambar razıyüm, – piyərmən cuvab da, mənə qucaq za, düz bə dörün çümamən denişirən-denişirən xəbər usta:

– Duxtərə bə çü görə nə küşti?

– Nə bastönüm, ata. Mən yorğun büürüm.

– Üriş küştənbiri, lap xas umbi. Üzüm digə dirü. Mən türə bə in güre təqsirləndirmiş nə bə səxönüm. Bütün ailəmun bə türəz son dəracə fəxr bə səxən.

– Bəs inə axirü çü bisən boşü, ata?

– Piyərmən, fikirli-fikirli bə nəfəs ustaranaz tozəddən bə otaqda bə gəştən başlamış bu.

Bəədə bə həyəcanaz ah keşi gufti:

– Tü digə incə nə mudani mundən.

Bə İraniş nə mudani raftan. Polis həmiş düta nüfuzlüyə ailə be tü bəğəştənund. Ən xosü inü ki, bə Dağıstan bureyi. Bə uncə birə aullayə bə yekiyü mureyi, türə heç kəs nə mudanü aftən. Çünki, nə bir erməni və nə də polis nəfəri cürətedib oraya gedə bilməz.

– Bəs tə bə key uncə gərək munüm, ata?

– Uncə ambara vəxt gərək muni, Əli xan.

Tə bun vəxt ki, polis birə hadisəyə ə yar könü, yaiş düşməni birə ailəha bə imunaz borış boşü. Mən bə tü ara bir sər bisən bizönüm. Un şö bə ra aftarüm. Əvvəlcə bə Mahacqala, əz uncəyiş bə dağa bə ra aftarüm. Bə duraza yallayü birə balacaboşun birə əsoyə bə kəmərsun dağa bə tangalə rahoyürəz zörə tik əbirənbirim. Hədəfmun yə dəhşətliyə uçurumə bə kəllöyü birə yə ucqarə aul bu. Üzüm mən incə, Dağıstana qonaqpərvərlikürə bə etibarlı himayəyi bürüm. Cməət bə mən bə kük xuni bədenişirənbu. Zərifə dəsə bə tütünmən nəşə qəariş bə səxənbürund. Mən ambar bəkeşirənbürüm. Bə dörün xəyala üzmiş birənəz gaf nə bəsəxənbürüm. Bə qanadü himayə aftə ədəmimən-piyərmənə dosü Qazı Molla bu. Ü, bə mən qayğı nuşun bədənənbu. Qazı Molla ə gaf səxən nə apoyistənbu, ürə guftirə gafoyü bə pişə çümamən amarə həyəcanlıyə xəyalayə ə bərdənbu. – Xiştəntürə bə xəyala sürükləmiş nə sa, Əli xan! Bə mən guş tin. Tü Andalala əhvalatürə hiç şünöreyimi?

Bastani Andalal çüctü? Şeş sal əz in pişə Andalal yə gözələ di bu. Yə kələ qəlbü birə, əğillü, yə cəsürə xan uncəyə hökmdarü bu. Lakin xalq ürə bə in qədə səxavətü dözmüş nə bastanbu birən. Bə ü gürəyiş yə ruz cəməət hökmdarə bə hüzurü amarund guftürund: “Umun türə ə dəstü artıq bezmiş bireyim, dirə bura ə ölkemun”. Hökmdar in gaföyə şüneyi hönkür-hönkür gireyist, bə kündə ədemiha xiştənəz vidalaşmış bu boşü bə əs xiştən, raft bə dura, bə İrana raft. Uncə ü, yə kələ ədəmi bu. Şah ürə bə xiştən müşəvir səxt.

Ü, ambara ölkəhoyə, şəhəroyə fəth səxt. Lakin Andalala bə xalqü bə dül xiştən kin nədaşt. Bə ü gürəyiş ü bətənbu ki, “Andalalə bə vadisü ambara qızıl, bə daş-qaşaz pur ambara zənginə xəzinəha hist, imun uncəyə gərək fəth seyim”. Şah bə yə kələ orduyaz bə Dağıstan bə ra afta. Un vəxt Andalala xalqü,

“Üşumunə qədərsun ambarü, amma dağayə bə ətəkoyürind. Umunə qədərmun əz ənsunun ambar kömü, ancaq umun dağə bə kəllöyürim. Lakin əzmun bə zəvər cənabi Xudə hist. Un bənzərü nə birə Tanrı ə həmmemun zürinü” guftürund. Bə

hintəriyaz, Andalalə xalqı bə döyüş daraft. B dyüş mərdun, zənun, əylun iştirak bəsəxənbüründ. Bə ön cəbhə Andalala hökmdarürə bə İran barafteni bə di mundə gədəhoyü vuruşmiş əbirənbüründ. Bə döyüş İranlıha məğlub büründ.

Ə ilk virixtəgarayə yekiyü biri şah bu. Bə bə axir virixtəgarayə bə areyşun şaha bə Andalal avardə uncəyə hökmdarü bu. İn hadisəyə ə sörü də sal giraşt. Hökmdar yaşlanmış bu, be ən vətən be həsrət girorundən başlanmış bu. Ü, bə Tehran saray xiştənə tərək bəsəxən bə əs xiştən əbösirən, bə vətən xiştən bə ra baftarən. Lakin bə di xiştən əmöreni, cəməət düşməne orduyürə bə Andalalay avardə xain bəşinəxtən. Üşun bə ruyü tuf bəsəönund, dər xiştənuyə bə ruyü əbəstönund. Hökmdar bütün ruzə bə əs xiştənəz bə dörün di bəğəştən, amma be xiştən yə dust nə bastan aftən. Nəhayət, ü, bə yan duxtər xiştən bəraftən bə ü “Mən bə vəxtü səxə ünahaməne cəzayürə be keşirən bə vətənmən amaram. Mənə mühakimə sa.

Bə şəriətmun güre hökm sa” gufti. Qaziyiş bə həndəvər xiştən birəgara əmr səxt ki, ürə dəs-poyürə bəndund, bəədə bəyan səxt qərar xiştənə guti: “Əcdadamunə bə qanunü güre in ədemini diri-diri gərək dəxəristə boşü”. Bəədə qazı bə ədemiha müraciət bəsəxən xəbər bostaran: “Ay cəməət, bə bəyan birə qərar yşumun çənəm bədenişirenind? Cəmətiş “Bil huntər boşü!” ə kəllə guftüründ. Lakin qazı ədalətinə ədemmi bə birən güre əz ü xəbər bostaran: “Xiştəntürə be müdafiə səxən çü mudani kuffirən?” Hökmdar bə ü ona uvab bə dərən bətən:

“Hiç yə çiz nə mudanüm guftirən, mən günahkarüm”. Əcdadamunə bə qanunhoyü bə hörmətəz hintər əməl səxən xas umbu.

Lakin əcdadamunə bə eyni vəxt başqa yə qanunuriş hist. Bin qanun bətən ki, bə piyəx xiştən qarşı vuruşmiş birə gədə gərək küştə boşü. Məniş bun qanun əsaslanmış birənəz öz atalıq haqqməne tələb bəsəxönüm. Gədəhomən bə mən qarşı vuruşmiş büründ, hə bə ü görəyiş üşunə sərşun mənə bə sər məzərmən gərək zərə boşü. Qazı “Bil huntər boşü” bətən hökm bəderən.

Əz ü bəədə qazı bə cəməətəz bə yecə bəgireyistən. Çünki hökmdara gədəhoyü bə kələhormətə malik biund, cəməət üşunə ambar bəxəstənbu. Lakin qanun qanunü, ü gərək bəcuga rasundə boşü. Bə hintəriyaz, xainə hökmdar zində-zində dəxəristə bu, ölkəyə hökmdarürə ən cəngəvər döyüşçühayü birə gədəhoyürə sərşun bə

sər məzar piyərsun zərə bu. – İn cansıxıcı yə əhvalatü – guftürüm donquldanmış birənaz xəbər ustarüm: – Əz in xastə əhvalat nə afti ki, gaf seyi? Türə gaf səxə əhvalata qəhrəmonü şeş sad sal əz in pişə mürde, xiştəniş xain bire. Qazı Molla vini xiştənə keşi, yə gurunə nəfəs usta, xəbər usta:

– Ə Şeyx Şamil xəbərtü histmı? Mən bə həq Şeyx Şamil hər çizə bastanüm. Pənca sal əz in pişə Şeyx Şamil incəyə hökmdarü bire. Şeyx Şamilə hökmranlığürə bə dövrü xalq ambar xoşbəxt bu, nə şərab xardəgar bu, nəiş siqara keşirəgar. Yə düzd guftə əbirəni ürə rasta dəsü ə bilək bura əbirənbu. Amma umbu guftirən ki, hiç düzdiş nə bu. İn xoşbəxtə ruza tə bə pusa amarən davam səxt. Rusa bə amarə vəxt peyğəmbər əfəndimun Şeyx Şamilə vəhy ama, Qazavatə müharibə bərdənə əmr səxt.

Daqayə həmmə xalqhoüyü bə əhd-peymanaz ilə Şeyx Şamilə müttəfiqü büründ. Çeçənə xalqü üşunə bə dörünsun bu. Lakin ruxa güclü büründ. Üşunə çeçenhoyə bətərsundən başlamış büründ. Üşunə dihoşunə bə suzundənbüründ, tarlalahoşunə məhv bəsəxənbüründ. Un vəxt çeçənə köçərihoüyürə müdrikoşun Darqoya Şeyx Şamilə bə imarətü amarənund. Lakin üşun Şeyx Şamilə bə hüzurü amarəni uncə bey çü uncə amarən xiştənuyə bey guftirən cəsərət nə səxand. Bə ü gürəyiş üşun Şeyx Şamilə bə yan ən Xanım moyü muraftund bə ürəz görüsmüş imbüründ. Xanım dülü yumşaqə zən bu. Ü, çeçenhoyə bə sərşun avardə birə əzab-əziyyətəyə guş bədərənə kədər xiştən bə gireyistən başlamış bire bə gireyistən:

“Mən bə Şeyx mugunüm, ü, üşumunə ə əhd azad səxəniyü”. Xanım bə kələ nüfuz malik bu. Şeyxiş be moy xiştən daima yə xeyirliyə övlad bire. Yə ra Şeyx Şamil guftirəbu ki, “bə moy xiştən dərd avardə övlad lənət boşü”. Xanım bə Şeyx Şamil çeçenhoyə ə dərdşun gaf bəsəxəni, “Quran xəyanətə qadağan bəsəxən”

– Şeyx cuvab dəre. Ancaq Quran övladə bə moy qarşı dirmorönürə, ürə gofürə bə xori əngəsteniş qadağan səxe. Mənə müdrikmən, idrakə əz in müşkülətü be dirmorən kifayət nist. Mən ibadət bisən sam, ruza gürüm ki, Xuda bə mən düzə ra nüşun tü. Şeyx sə ruz, sə şö ruza bə guftən. Bəədə bə pişə xalq bə dirmorən bəten: Allah bə mən ilham da gufti ki, “bə həq xəyanət bə mənəz gaf səxə ilk ədəmi bə sad şallağ məhkum birəniyü”. Bə mənəz ə xəyanət ilk dəfə bəhs səxəgar, mən moymən Xanım bire. Mən ürə

bə sad şallaqə cəzayü məhkum bəsəxənüm. Xanımə bə meydun avardənund. Döyüşçüha ürə çadrayürə ə sörü bəkəndənund, bəəfə ürə məscidə bə pilləkənhoyü baçarundönund şallaqa xıştonuyə bə hovva tik bəsəxənund. Şeyxə bə moyü birinci şallaq zərən kimi, Şamil bə sər zani bəniştən hönkür-hönkür bəgireyistən, imdad bəsəxən bətən:

“Cənab xudaüə bə qanunhoyü zidd nə umbi dirmorən. Hiç kəs un qanunhoyə degiş nə mudanü səxən bilməz, hətta məniş nə mudanüm degiş səxən. Lakin Quran bə yə çiz icazə bədənən. Övlada valideynhoyə cəzaşunə bə sər xıştonu mudanund vöğüftən. Bə ü gürəyiş moymənə cəzayürə mundöyürə mən bə sərmən bəğüftönüm. Bəədə Şeyx Şamil cübbə xıştənə kənd, bə pişə çüm ən xəlq məscidə bə sər pilləkənhoyü afta çığırmiş sa: “Nə denişind ki mən şeyxüm, əgər mən hiss sam ki, şallağə bə var gücşumunaz nə bəzərənind, sər şumunə bisən zərə sam”.

Bə Şeyxə nəvəd nüta şallaq zərə bu. Şallağa zərənürə bə axir bə rəsirəni Şeyxin bədənü bə dörün xun bu. Onun pustü parça-parça birobu. Xıştəniş bə sər pilləkənha duraz birəbu mundəbu. Xəlq in mənzərəyə bədirəni bə dəhşətə amarən. Əz un ruz bəədə digə kimsə xəyanət gofiyə bə duhun be avardən cəsərət nə bəsəxən. Pəncasal əz in pişə bə dağamun idarə səxənə təhəri hintər bu. Xəlqiş ambar xoşbəxt bu. Mən gaf nə bəsəxənbürüm. Bə səma birə şiloli dur birəbu ə pişə çüm vir birəbu. Toriki bəniştənbu. Balaca məscidə bə minarəyü molla peda bu.

Qazı Molla namazə xəlçahoyürə vakad vərəngəst. Umun rumunə bə qiblə dör derim şanguma nimazürə gızardim. Namaza duahoyü bə künə döyüşə şərqihoüyü başirənbu. – Digə mudani raftən Qazı Molla – guftürüm – tü həqiqətən mənə dustməni.

Mən xisirən bəxastönüm. Qazı Molla bə şübəhəyaz bə mən denişi. Bəədə köks xıştənə ə dörün ötürmiş səxənəz bə tənəkimən nəşəyə tikəhoyürə qəriş səxt.

Ə dər bədirəni ürə bə qonşu gaf səxəhoyürə şünöyürüm: “Qanlı ambar azalüyü!”

Qonşiyiş bə ü cavab da: “Bə Dağıstan hiç kəs duraza müddət xəstə nə əbirən”, gufti cavab.

XIX Fəsil

Ə sifatsun gərginlik, vomundəgeri rixtə birə zənun, əylun ə dörün di bə giraştənbürund. Bə dəsoşun ə xakaz, ə peyinaz pura turbaha bu. Üşun ambar qiymətinə bara xiştönuya bə kük ən yə dəfinə sandığı bə dəş xiştənusəxt-səxt güftəbürund bə kük əsəbi bekeşirənbürund. Çünki, in xokə üşun ə ambar durə vadiha avardənbürund, bə əvəzü isə gümüş sikkəha, bə dəşaz kar səxə dəzgaha duxtə birə qumaş dərandü. Üşun bəxastənbürund ki, bə bahalüyə qiymət ustara birə in xokə bə çılpaq qayaha birə şoranə xoriha fukonund əhaliyə be dör xardönü kosibə sahəha taxıl tü.

İn sahəhoyə bt vəçirən mərdun bə kəməş xiştönun rasan imbəstund kar misəxtund. Üşun bin qayalıqa bə səliqəyaz toxum əfikardənbürund. Ə var, ə şüqün əz in bəədə birə xorihoyə ə zəvər be daştən, tarlahoyə ələ zəvəri ə xokinə kərpic hasar bəkərdənbürund. Dağıstana kobud, çılpaq birə qayahoyürə bə areşun birə tarlaha in bu cür məməl amore. İn tarlahoyə fireyiyü sə addım, duroziyü çar addım bu. Mərdun hə ala-qaranlıq bə tarlaha bəraftənbürund. Üşun bə bərekətü birə xoriha ə karsəxən pişə yəxeylə dəə bəşəxönd, ancaq əz ü bəədə qəd umboşund başləmiş umboşund bə kar səxən. Var bəzərəni zənu tarlaha xiştönunə bt daştən ə xunə xiştənu ədyala mavardund bə sər xori mərangəstund. Üşun sünbülöyə bə qabarmışə dəso xiştönuyaz tumar misand, seyrək dirmorə sünbülöyə bə balaca oraqayaz bə şirönund. Bəədeyiş təxil mabardun durazə, nozika nunha ümbürəcundund. İn daş-kəsəkli qayahoyə xokurə bə nüşun dərə möcüzəho minnətdarlıqə əlamətü birən güürə lap əvəl bürcundə nunə bə dörünü sikkə minaharund.

Mən yə balaca tarlayə ə yan hasarü bəraftənbürüm. Bə zəvər, qayalıqhoyə bə söürü qusbandun büdrəmiş birən-birən bəraftənbürund. Bə söürü isbi şö-şö bə narə birə papağı birə yə kəndli bə dütə şərxü birə ərbəyaz bə pişeyməş dirma.

Ürə əərböyürə çərxoyürə mungü bə mung ən kürpə əylunə gireyistənü başirənbu. İn mungə lap ə dureyiş umbi şüngrən.

– Birar, guftürüm – bə Boku birə dustamənə bə yekiyü bisən məktub nöşüm ki, türə be arabetürə çərxoyü bə mung nə səxönü be tü in qələ ruqan fürsü.

Kəndli buzaxəndə za:

– Eh, birar, mən adi yə ədəminüm, bə çü güre xiştənmənə gərək ponə sam?

Dütə çərxü bbirə arabayə amarənürə həmmeyə be şüneyirən birə güre, ürə bə çərxoyü ruqan nə bəsorönüm. İn karə yalnız abrekha bəsəxən.

– Abrekha?

– Bəli, abrekha, ə icma piş birəgara.

– Bin tərəfa abrekha ambarümi?

– Kifayət qədərü.

Üşun quldur Həmiş qatilundü.

Abrekhoyə bəzihoüyü inə xalqə be xeyrü, bəzihoüyü bə mənəfəə xiştənu bəsəxənund, amma hər çiz pişə abrekhoyə yə kələ müdhış sөгənd xardəşun şərtü.

– Ü çənəngin sөгəndü? Kəndli araba xiştənə pound firma bə xori. Ü, tarla xiştənə bə hasarü ləm da, ə xurcun xiştən yə tikə qusbanda nümükinə penirürə kənd bə duaza əngüştə xiştənəz para səxt, nimöyürə bə mən da. Xizə penirürə bə dörünü siyə mıy qusband bu. Kəndliyə dərə penirə mənış xardüm.

– Deməli, abrekhoyə ə sөгəndşun xəbərtü nist?

Abrekha şöyə bə nimöyü ə poneki bə məscid amaronund hintər sөгənd bəxardönund: “mənə hörmət səxə bin müqəddəsə cuga sөгənd bəxardönüm ki, ə in ruz bəədə mən bə kük sürgün birə ədemi bisən yaşayamış boşüm.

İnsan xunürə bisən fkonüm, bə hiç kəs nə bisən rəhm sam. Mən bə həmmə bisən qənim boşüm. Sөгənd bə xardönüm ki, insanhoyə bə xastəhoşun, bə vicdanşun, bə namusaşun məqbul birə nər çizə bisən düzdüm. Şir xardə körpəhoyə bə xəncərəz bisən əncünüm. Ən fəğürə dilənçiyiş bə daxməyü bisən ataş bizönüm suzunüm. İnsanhoyə bə ruşun xəndistə cugoyə bə cugoyü kədər bisən biyörüm. Əgər in sөгəndməne bə cugayü nə rasanüm, bil bə mən əcdadhomənə məzarşunə dirən nəsisə nə boşü, o təşneyimənə, nun kisneyiməmənə nə nüşünü, meytməne bö dörün tuzinə raha duraz boşü munü, səhəsüzə səgun biyənd cəsədmənə murdarlamış sand”.

Kəndliyə mungurə tonü ambar ciddi bu, ürə ruyü bə taraf afta bu, çümoyü kour, baxışoyü nöqül bu.

– Həri, gufti kəndli,

– abrekhoyə sөгəndşun hintörü.

– Bəs in sögənd xardəgara kist?

– Ambar bə haqsızlığ məruz mundə ədəmiha. – gufti bəst duhunə.

Məniş bə xunə bə ra aftörüm. Aula çarküncə daxmahoyü bə kub başirənbu. Aftayə suzunda şüahoyü sərmunə sula bəsəxənbu. Bəlkə, mən xıştənməniş bin vəhşiyə dağa sürgün birə yə abreküm. Yoxsa məniş bə kük ən Dağıstana quldurhoyü bə niməşö bə məscidə bisən buram sögənd xorüm? Kəndlyə abrekhoyə bə həq ən sögəndşun gaf səxə kəlməhoyü üzümüş bə guşamən mung bəsəxənbu. Bəədə bə pişə ən koma yəhərli sətə yadə əslüha dürüm. Ə əsa yekiyürə yüyəni ə gümüş bu. Komayə bə sər bunü bə kəmərü qızıl xəncər birə dəhşəştə yaşlü birə yə kükə gədə niştəbu. Ü bə xəndistənəz bə mən dəş bəsəxənbu. İn gənc kesə bə imunəz bə yə məktəb xundə Arslan ağa bu.

Ürə piyörürə zəngin neft quyuhoyü bu. Arslan ağayə səhhətü bə xub nə birən gürə ü, bə müalicə zu-bə-zu bə Kislovodsk bəraftənbu. Ü əz mən bə ambar balaça birən gürə ürə xas nə bəşinəxtənbürüm. Lakin incə, bə sər ən dağ birə di ürə bə hərəratəz bə kük yə birar qucaq zörüm. Ü, ə qürur qimizi bu gufti: “Bə nökerəmənəz ə yan di bəgiraştənbürüm, bə qərə amarüm ki, bə tü yə sər köşüm”. Dəs mənə bə kük ən yə dost ürə bədüşü naharüm.

– Qonağmən baş, Arslan ağa. İmşo şəhərmunə bə şərəfü ziyafət bisən dərə boşü.

Bəədə rumənə bə daxma dördörüm guftürüm:

– Qazı Molla, ziyafətə süfrəyürə həzür sa: Ə Boku qonağmən amare. Nim səhət bəədə Arslan ağa bə sər həsir bəniştənqusbəndə ə guştü kabab bəxardənbu şənlənmiş əbirənbu.

– Türə bədirənmən ambar şarüm, Əli xan. Tü bə kük ən yə qəhrəman bin durə di bisən yaşamış əbirəni, xıştəntürə ə qan düşmənitü bədaştəni. Amma arxayın mudani birən. Mən türə birə cugoytürə bə hiç kəs nə bəbisən günüm. Mən bin həq hiç narahat nə bürüm. Çünki bə Baku mənə bəcə birənmənə həmmə bastənbu.

– Mənə çənəm afti?

– Türə cugoytürə bə mən Seyid Mustafa gufti. Bəədə aydın bu ki, türə mundə ditü mənə bə sər ramönü. Seyid Mustafa bey tü salam fürsə.

– Yaxşı, üzüm türə ratü bə gom tarafü, Arslan ağa?

– Bə Kislovodsk bəraftönüm. Yə düta nökaromeniş bə mənaz bisən burand.

– Hintər gun! – buzaxəndə zörüm. Üriş, bə mən məsumcasına bədenişirənbu.

– Arslan ağa, yəra gun bə Kislovodsk qə bə qataraz nə barafteni?

– Vallah, inqələ dağə havayürə ustaran xastüm. Bə Mahaçqala ə qatar bisən fireyim, boşim bə əsa bə kəsmə rayaz bə Kislovodsk burayim. Ü, duhun xiştənə ə şirinə kökə pur bəsəxənbu bə ləzzətaz bəxardənbu.

– Amma, bə Kislovodsk rafta kəsmə ra deyəsən əz incə sə raruzluqa ra durü. Arslan ağa bə kük ən təəssüflənmiş birən cavab da:

– Doğrudanmı? Demək bə mən yanlış məlumat dərənd. Amma yərayiş şorüm ki, hiç nə boşü be üşumu danustüm sər keşirən. İn gənc, hər halda ra xiştənə qəsdən in qədər dur əngəste ki, bə Boku vəğaştə bəədə mənə mənə dirənə danu guftirən. Deməli bə Boku şöhrəttü yəxeylə iləvar bire. Arslan ağayə bə stəkanü şərab fukardüm. Ü bə kələ qurtumyaz şərabə xard. Yə kəm giraştə bəədə bə sadələvhaz əz mən xəbər usta: – Əli xan, yəra gun əz un ruz tə bə umruznaruz özgə yə ədəmi nə küştəyi ki, ləva bə səxönüm bə mən düzüyürə gun. Sögənd bəxardənüm, bə hiç kəs nə migunum.

– Bəli, küştam, xiştəniş yə çəntə ədəminə.

– Tü Xudətü düzüyürə bəteni? Ü keyfli bu hələyiş pusayürə bəxardənbu. Məniş ürə stəkanürə pusayürə pur bəsəxənbürüm. “Bəs bə Ninoyaz bisən evlənmış boşi?”

– xəbər usta, bə şəhər cəməət bin həq bətonund ki, tü yə hələyiş bəxasteni. Ü, keyfli kimi qəhqəhə keşi xəndist, şərabə bəxardən davam səxt. Basteni, imun həmmemun xiştənmunə çini vir sexeim ki, bütün ruza söhbətmun bin həq bəraftanbu.

– Düzüyürə bətemi? Bəs bə Boku cü xəbər hist, Arslan ağa?

– bə Boku? Hiç yə xəbər nist. Yə təzə qəzet bə raha dərən başlamış birənd. Fəhləha tətıl bəsəxənund. Müəllimomun hərdən bir üşumunə zatən bə kələ sürətaz parlamiş birə yə tələbə birənşumunə gaf bəsəxönund. Xudayə bə hörmətü yəra gun vünüm Ninoyə vürüxundə birönürə çənəm vomuxti?

– Əziz birarmən Arslan, gözələ dostmən, digə vösü sual deri. İndi növbə əl mənü. Yə gun vünüm Ninoyə hiç direyimi? Bəs ə taraf ən Naçararyanha çənəm, bə yə kimsə rast amoreyimi? Kipianiha

çü bəsəxənund? Bin həq çü bətönundr? Zavallı Arslan ağayə bə duhunü birə loxma kəm mundəbu ki, bə qurdü munü.

– Vallah, hiç yə xəbər mən nistü. Hiç kəsə nə diram. Çünki bə küçə bə nadir hala bə dirmorönüm. – Bə çü görə dostmən? Xəstə nə birəbiri ki?

– Hə, möhkəm xəstə birəbürüm. Difteriya güftəbürüm. Təsəvvür seyind ki, bə roz sə ra dərman qəbul bəsəxənbürüm.

– Bə difteriyaya gürə?

– Bəli.

– Xan, şun bure, Arslan ağa. Şərab be ən sağlamlıq ambar xubu. Xard.

Bəədə bə tarafü qəd bürüm xəbər ustarüm:

– Əziz dostmən, yə ra gun vünüm, axırncı dəfə key düzə gaf səxeyi? Ü, bə məsumə çüməxiştənəz bə mən denişi bə səmimi tərzaş gufti: “Bə məktəb, üç dəfə üçün çəntə birönürə ə danistən bəədə”. Dadü birə şərab in sadələvhə gəncə tamam sərxoş səxəbu. Yrə bə sualoyü kəm-ambar doğru cavab dərənə vaxtū rasirəbu. Hə bə ü görəyiş ürə bə dindirmiş səxən başlamış bürüm. Bun di be maraq məqsədiyaz amarən xiştənə, bə difteriya xəstəligü nə güftənürə bə Boku raftə birə həmmə dedi-qoduhoyətə bə dörünü danistənə etiraf səxt. Bəədə ü, bə xiştən məxsus yə forma çərənçilik səxənəz: “Naçararyanha türə küştən bəxəstönund” gufti. “Lakin üşun yə əlverişli fürsət guzət bəsəxönund. Yə-dü ra Kipianihoyə bə ziyarət səxən raftüm. Ambara vəxt bu ki, Nino azalü birobu. Bəədə ürə bə Tiflisə bərdund. Üzüm ü o, pusava vəgaşte. Ninoyə bə şəhərə klubu girorundə birə bal dürüm. Basteni...”

– Ü şərabə bə kük ən o bəxardənbu zu-bə-zu bə qəhqəhoyaz bəxəndistənbu.

– Ü, ancaq zabita ən rusoyaz bəcəstənbu. Valideynhoyü ürə bə Moskva fürsərən bəxəstönund, amma ü raftən nə bəxəstən. Nino hər ruz bə şəhər bədirmorən, həmmə rüşa bəü vurulmuş birənd. Bə İlyas bəy orden dərənd, Məmməd Heydəriş bə cəbhə yaralü bire. Naçararyanhoyə villedən suxte kül bire. Bətönund ki, villayə türə dosthotü suzundand.

– Digə üzgə çü xəbər hist?

– Hə, yekiş, Nino yə balacə səg ustare.

Hər ruz ürə bə amansızca bəkuftən. Bə səg çü num narönürən hiç kəs nəbastən. Bəzi ədəmiha Ninoyə ürə Əli xan, üzgəsihoiş

Naçararyan nəər səxönürə bətonund. Ancaq bə mən hhuntər amarən ki, Nino səg xıştənə Seyid Mustafa nəər bəsəxən. Türə piyərtüriş diram. Ü bə mən gufti ki, əgər yerayış bə dedi-qoduyaz məşğul boşı türə bisən kufum. Kipianiha bə Tiflis xunə ustarand. Bəlkə birdəfəlik kuç sand uncə munund. Arslan ağa, durguçiyə yə məlumatü.

– Bəs tü çü bisən boşı, Arslan ağa?

– Ü bə sərxoşə baxışha xıştənəz bə mən denişi gufti: “Kral bisən boşüm”.

– Çü bisən boşı?

– Mən gözəl yə ölkəyə kralü bə xastönüm boşüm. Bəxastönüm ki, ambara süvarimən boşü.

– Bəədə çü bə xasteni?

– Mürdən bə xastönüm.

– Be çü?

– Kralı birə ölkəyə fəth səxənəz mürdən bəxastönüm! Mən qəhqəhə zərüm xəndistüm. Deyəsən ü, əz in incimiş bu.

– Yaramaza mənə sə ruzluqa bə karantin naharund.

– Becə, bə məktəb?

– Hə, xışteniş basteni beçü? Çünki yerayış be qəzet məqalə nöyüştəbüürüm. Bə məqaləməən orta məktəbə bə şagirdoyürəz qəddar rəftar səxənə bə həqü güre nöüştəbüürüm. Vallah, çini qiyamət dirmorəbu ki!

– Ay Arslan ağa, ədemi bə hər qəzet məqalə nə minöşü.

– Minöşü, mini, bə şəhər bagaşteni türiş bə həqtü bisən nöşüm.

Ancaq türə numtürə nə bisən nöşüm. Çünki ə num keşirən xuşməən nə amarən. Axı, həmiş ki, türə dusttürüm. Ye hintərzin çiz bisən nöüşüm: “Ə qan davası virixtən... ölkəmunə yə pisə adətü”. Ü, bə şüşə mundə şərabə tə bə axir xard, bəədə bə sər kilim afta raft bə xo.

Ürə nökerü bə dörün daraft, bə narazılıqaz bə rumən denişi.

Haçundan bə denişirən xıştənəz bədənə: “Ayıb boşü beyşumun, Əli xan, in zavallüyə əyələ in qədər muxorunundmi?” Vəxiştüm bə toriki şö bə bürun dirmorüm. Tü bin yaramaz cavan, bə Arslan ağa deniş! Hər halda, şübhəsiz ki, guftirəhoyürə nimöyü uydurme.

Bə çü güre Nino səg xıştənə hər ruz kufteniyü? Xuda bastan ki, ü bə səg xıştən çü num nare! Bə ra diyaz raftüm bə zirə tarlahoyə bə kinorü niştüm. Qayaha mayə bə torikiyü ə zəvər bə mən acıqlı-acıqlı bədenişirənəbu. Görəsən üşun giraştə ruzayə mi, yoxsa ədemihoyə ə

xəyaləşun giraştəhoyə mi xatırlamış bə səxənbüründ. Bə torikə səmə birə astarapaka bə Bokuyə işıqoyü başirənbu. Ə sonsuzluq amara bə həzarayaz şüa mənə çümomənə ə bəbəğoyü əksürə bəaftənbu. Hintər yə səhət, bəlkəiş digeyiş ambar niştə cugöüməm səmayə seyr səxtüm.

“Deməli Nino rus zabitləri ilə rəqs edir” deyə düşündüm. Birdən birə bun xəyaləthoyaz pur birə şöyə bə axır be rasundən bə Boku vəğəştən xastüm. Bir marmilək bə xışilyaz ə yanmən bəğiraştəni ürə güftüm. Ürə bə qəflətə tərsirönü bürünmüş birə dülü bə dörün çangulmən çırpınmış əbirənbu. Mənürə xinikə bədənyrə tumar zərüm. Ürə balaca çümoyü ə tərsi bə mən bedenişirənbu. Ürə zörə tik səxtüm bə diqqətəz dönüşürüm. Pustü solmuş birə in məxluc ə qədimi mundə, sərü xışk birə yə pustaz döğüftə birə bə yə canlı sənq başirənbu. Bə marmilək “Nino” guftürüm müraciət səxtüm, Ninoyə səğürə bə yarmən əngəstüm.

“Nino kufum türə?” Amma... ədemi marmiləkə çənəm mudanü kuftən? Birdən marmilək duhun xıştənə vəkard. Ə duhunü duraza zühünü bə bürün dirma, un səhət keşi pusava. Mən qəhqəhə zörüm xəndüstüm. Ürə zühünü balacə həmiş çevik bu. Çangulmənə vakardüm, marmilək bə toriki, bə ara ən sənqun nist bu.

Vəxüştüm bə sər poy vəğəştüm bə koma. Arslan ağa hələyiş bə xori duraz birobu xisrəbu. Ürə sörü sədaqətli nökerə bə sər zanihoyü bu. Tik bürüm bə sər bun, tə bə vəxtə namaz yə papiros köşürüm.

—◆◆◆◆◆— XX Fəsil —◆◆◆◆◆—

Hiç nə bastanüm ki, İn çənəm bu. Yə ruz vəxiştüm bə pişəmən Ninonu dürüm.

Yaman tənbel bireyi, Əli xan, – deyərək Nino bə zuhun ama. Bədeyiş bə yan ornihamən nişt.

– Üstəlik bə xisrəni xoruldamiş ə bireni, in bə tü hiç raş nə bədərən. Vəxüştüm bə sər poy tərs-tərs dönüşürüm bə ü: “Xoruldamiş birən ə bə tütün qəriş səxə birə nəşe” guftürüm. Nino bə sər xıştənəz gafamənə təsdiq səxt:

– Huntərüsə nəşə keşirənə gərək raha ti.

– Ay səfeh, yara gun un ustara yəzuqa səğə tü qə bə kuftəni?

Səgmənə, bə sola dəsmənəz ə dümü bə güftönüm, bə sağa dəsmənəziş bə kömörü zərən-zərən ürə bə kuftönüm.

– Bəs num səgtürə çü nareyi? Nino bə yə mülayimə mungaz:

– Ürə Kilimancaro nəər bə səxönüm. Çümamənə sourüm, birdən hər çiz bə pişə çümmən zində bu: Naçararyan, Qarabağa əsü, bə işiq ən mayaz rışneyi birə ra, Seyidə bə tərku birə Nino. “Nino!” Vəxüstüm bə sər poy bə hürsaz xəbər ustarum: “Çənəm tü incə amareyi”? Arslan ağa, mənə küştən xastəntürə bə şəhər bei həmmə gaf sexe. Hə bəü görəyiş incə amarüm.

Ürə çümoyü bə ərsaz pur bu.

– Bey tü çini darıxmış biram ki, Əli xan, heç inanmış nə unbaşı.

Dəsmən Ninoyə bə saçoyü varafta. Yrə qucaq zörüm maç səxtüm, löhöyü vobi. Löhöyürə hərərətü mənə məst səxt.

Ninoyə duraz səxtüm bə sər orni, bə tönü birə ipəkinə əlotürə ə tönü kəndüm. Ürə bədənü nərm həmiş ətirli bu. Nino un qədər laqar bu ki, ürə qəbürgəhoyü peydə ə birənbu. Ürə vöğüftüm bə qucağmən çini səxt qoqundüm ki, ə dər səxənü zarımış bu.

– “Nino” guftürüm. İn kəlməyə haştan ki sehrinə qüdrətü bu. İn kəlməyə bə sehrürəz real çü busə, bə dirma.Əz in reallıq bəədə yalnız düta nəm birə düta çüma ən gürcü, hər çizə – tərsirənə, ləzzətə, marağa, xoşbəxtligə birdən-birə xas suzundə əğrıyə əks səxə çüma mundobu.

Nino hiç nə gireyist, fəryadiş nə səxt. Nino birdən-birə ləifə tik səxt, bə zitü daraft, sifət xıştənə za bə sinəmən səxt pənə. Ürə zərifə bədənə hər yə hərəkətü be vorış həsrət mundə xoriyə bə imdadını başırənbu. Ləifə xəfifcə bə tarav kuşə poymən köşürüm. Yə müddət səssiz, bə kük ən vomundeyi, ən xoşbəxt bə duraz birə cugoymun mundim. Birdən Nino gufti:

– Üzüm mən bə xunemun bisən vogardüm. Digə türə mənə nə küştəntürə bəsər aftorüm.

– İncə tək amorey, Nino?

– Nən, mənə incə Seyid Mustafa avard. Ü mənə incə avardeni gufti ki, türə bə yan Əli xan əbərdönüm. Amma erə incitmiş seyi, türə müküşüm. Une, Seyid Mustafa bə bürun nişte, bə dəsüriş tapança, əgər türə məyus səxamsə, ürə mudani nəər səxən bə dörün. Mən ürə nəər nə səxtüm. Bə cugoyü Ninoyə maç səxtüm.

– Hə be əni incə amareyi?

– Nən, – Nino düziyürə gufti.

- Huntörü sə gafsə vünümbey şü incə amoreyi?
- Çürə gaf sam? – Nino gufti.
- Un şö Seyid Mustafayə əsürə bə tərki bə Boku bəğaştəni qə gaf nə bəsəxənbiri?
- Ə qürurumən.
- Bəs üzüm qə inceyi? Üriş ə qürurmən... Ürə dəsürə bə dəsmən vöğüftüm, çəhrayıyə gülə rəngü birə əngüştöyürə vəcoundüm.
- Bəs Naçararyana məsələyürə çənəm bisən izah seyi? – guftürüm. Nino yavaşca gufti:
- Heç fikir nə sa ki, ü mənə bə zürəz beyruxundənbu. Mən bə huntərzinə hərəkətə səxənaziş bə düz səxənmən inanmış əbirənbürüm. Lakin yanılmış birənbürüm. Günah bə mən bu, və mən gərək mürdənbürüm. Hə bə ü gürəyiş gaf nə bəsəxənbürüm... Hə bin səbəbiş incə amaram. Üzüm hər çizə digə vomuxtimi? Ürə gərmə dörün dəsürə maç səxtüm. Həqiqət be ən xıştönü ambar lap təhlükəli yə çiziş boşüyiş ü əçuq gaf bəsəxənbu. Bəədə Nino bə poy vəxişt, bə otağ nəzər səxt, bə kük qəmgin gufti:
- Üzüm mən bə xuneymun bəğaştönüm. Tü bə mənəz evlənmiş nə birenii. Mən bə Moskva bəraftönüm. Mən bə kündi dər raftüm, dərə yə toyyrə tə bə axir vəkardüm. Çopurə dostmən Seyid Mustafa silahü bə dəsü dərə bun tarafü çarçəngi zərəbu niştəbu. Ürə kourə qurşağüriş bə küştü bu.
- Seyid – guftürüm – bura yə molla, yekiş yə şahid nəər sa. Bə yə səhət evlənmiş əbirönüm. Seyid cavab da:
- Molla nə bisən nəər sam. Yalnız düta şahid bisən biyörüm. Kəbiniş mən xıştənmən bisən burum. Mənim be in səlahiyyətmən bə rasirən. Dərə bəstüm. Nino bə sər çarpayı niştəbu. Ürə siyə miyhoyü bə sər düşöyü rixtəbu. Ü xəndist:
- Yərə fikir sa tü çü bəsəxəni, Əli xan. Tü bə yə pozğuna duxtəraz evlənmiş əbireni. Mən ürə bə yonü duraz birüm.
- Tü doğrudan bə mənəz evlənmiş birən bəxəstəni?
- Ninoxəbər usta.
- Əgər mən bə kük ə şüvər qəbul bəsexənise...Bastani ki, xun səxə düşmənhotü be mən bəgəştönund.
- Bastanüm, amma üşun incə nə mudanund amarən dirmorən. Biyə hə umuniş munim nicə.
- Nino, tü həqiqətən incə mənə bə yanımən mundən bəxəstəni? Bin dağa diyü, bin kosibə koma, xunəsüz, nökersüz?

– Bəli, – Nino cavab da. Mən incə mundən bəxastönüm, çünki türə incə mundəntü vacibü. Mən xuneyə korürə misam, nun imbürçünüm, bey tü xosə zən imboşüm.

– Bəs incə nə bisə dorixmiş boşi?

– Nən, axı çənəm mudanüm dorixmiş birən ki,... bə türəz bə zir yə ləif bisən xüsüm. Kisə dərə kuft. Əlatməne dəkərdüm. Ninoyiş pijaməne bə tən xiştən dəkərd. Bə sərü tozə əmmamə birə Seyid Mustafa bə dörün daraft. Bə ruzüriş düte şahid. Bəədə Seyid bə xori nişt, ə qurşağ xiştən yə qələmdan kənd. Bə sər qələmdan “Yalnız bə ra xuda” gafoyü nöüştə birəbu. Ü, yə kağaz vöğüft bə çəpə dəs xiştən güft. Bəədə qamışinə qələmə bə mürəkkəb tat səxt. Bə yə zərifə xətaş başləmiş bu bənöyüştən:

“Bismillahül – rəhmanür-rəhim”. Bəədə ru xiştənə bə mən dörda xəbər usta:

– Ağə, num şumun çüst?

– Əli xan Şirvanşir. Şirvanşirayə ə nəslşun birə Səfər xana gədəyü Əli xan.

– Dinşumun?

– Müsəlmanüm əlhəmdülillah.

– Xastəçizşumun çüst?

– Xastəmən bin zənəz evlənmış birönü.

– Xanım, üşumunə num şumun çüst?

– Prinses Nino Kipiani.

– Dinşumun?

– Bə Ruma Ortodoks kilsəyü mənsubum.

– Üşumunə xastəçizşumun çüst?

– İn ədəminə zənü birən bəxastönüm.

– Dinşumunə daştə fikrşumun hist, yoxsa şüvərşumunə bə dinü giraçtən bə xasteni? Nino iə an tərəddüd səxt, bəədə sər iştənə tik səxt, bə qürur həmiş qətiyyətəz gufti:

– Mən öz dinməne daştə niyyətəz histü.

Seyid bə cəsərətəz bə nöştənbu. Kağaz ürə bə dörün çangülü əfiçəmistən, kağazə sörü yavaş-yavaş bə lap gözələ ərəbə kəlməhouraz pur əbirənbu. Kəbinə kağazü hazür bu.

– Üzüm üşumun imza seyind – Seyid gufti. İmza məne bə zir kaqaz şundüm. Üzüm mən komni famili nöüşteniyüm?

– Nino xəbər usta.

– Təzə familə. Nino bə yə dəsaz qələmə möhkəm sıxmış səxt nöüş: “Nino xanım Şirvanşir”. Bəədə şahidhoyiş imzaha xiştəniyə naharund. Seyid Mustafa bə sörü xiştənürə numu həkk birə möhürə kənd bə kaqaz şişt. Bə zərifə kufi xətaş uncə in gafa həkk birəbu: “Küll-İxtiyarə qulü Hafiz Seyid Mustafa Məşhədi”. Seyid kəbinə sənədürə bə mən duraz səxt. Bəədə mənə qucaq za bə farsca gufti: “Əli xan, mən xosə ədəmi nistüm”. Lakin Arslan ağa gufti ki, tū Ninosüz bin dağa ədəs mureyi, əyyaş imboşi. İniş günahü. Nino lavə səxt ki, üriş incə biyörüm. Əgər Ninoyə gafoyü həqiqətüsə, tū ürə xasteni. Həqiqət nistüsə, elə səbəhiniş ürə küşim.

– Ürə guftirohoyü həqiqət nist, amma ürə nə bisən küşim, bil yaşamış boşü. Seyid Mustafa bə yə çaşqınə baxışaz bə mən deniş. Bəədə bə otağa çüm gərdund qəh-qəhə za xəndist. Yə səhətgə bəədə oyinə qəlyan bə təntənəyaz ə uçurum bə zirə hələ dərə bu.

Üşumunə ərsişumun əz in ibarət bu. Hiç nə mudanistim çənəm həyat birdən-birə tozədən başləmiş bu bə xas birən. Mən ə küçə bə giraştəni diyə cəməətü bə mən bədenişirənbürund bəxəndistənbürund. Məniş bəxəndistənəz bə üşun cavab bədənənbürüm. Çünki mən xoşbəxt bürüm. Xiştənmənə misilsiz qədər xas hiss bəxənbürüm. Muxastüm ki, bütün ömürməne bə balaca pohoyü birə, parlaq qırmızı rəngü birə Dağıstana şalvarürə dəkərdə Ninoyaz bə yəcə incə girorunüm.

Nino xiştənə bə aul birə həyat xutə səxəbu. Nino ə bə aul birə zənun fərqli başqa cürə yaşamış əbirənbu, üzgə cür fikir səxənürə, üzgə cür xiştənə bərdənə danistənə yə zən birönürə hiç kəs hiss nə bəxənbu. Bə di hiç kəsə bə xunöyü xidmətçi nə birən gürə, Ninoyiş ə xidmətçi güftən bə qətiyyətaz imtina bəxənbu. Nino xurək əbürcundənbu, qnşihoyə bə zönnuşunaz laqqırtı bəzərən, diyə həmmə dediçoduhoyürə yek-yek be mən gaf misəxt.

Məniş bə əs imboşürüm bə ov midirmörüm, zərə birə heyvanhoyə bə xunə mavardüm, Ninoyə bürcundə qəribəyə yeməkoyürə həmmöyürə muxardüm. Umunə ruzomunə həmmöyü hintər bə giraştənbu: səbəh-səbəh əzunseri mən Ninoyə poybinərə, bə dösü yə kələ tiyə so bə düşmə bey o avardən raftönürə seyr bəxənbürüm. Soyə pur səxə bəədə ü poy-binərə poha xiçrənə bə sər kələ-kötürə sənqun bə ehtiyataz narən-narən pusava bəgaştənbu. Soyə bə sər rastə düş xiştən tik misəxt minaha, bə zərifə dəsa xiştənəz ürə ə dəstəyü səxtə-səxt bəguftənbu.

Nino yalnız yədənə ra büdrəmiş birəbu vaçaristəbu, Soyış ə dösü dirmore qinqilo xardən-xardən bə zirə aftare. Un vəxt bin rüsvayçılığ tab nəşəxə Nino ərs çümoxıştənə afukardənbu. Qonşuhoyə zənuşun bə ü təsəlli midöründ. Əz in hadisə bəədə Nino be o avardən hər ruz diyə bə zənuşuraz bə yəca bə düşmə bəraftənbu. Üşun bə kük ən qazayə raftönü ə dahari zörə tik əbirənbüründ. Mən ə dura Ninoyə binəroyə pohoyürə bədirənbürüm.

Ninobə ciddi baxışayaz bə pişə bədenişirənbu. Bə əzini vəxtə ü bə mən nə midenişi, məniş baxışomənə ürə ə yonü bə başqa taraf dör bəderənbürüm. Ü dağlıhoyə qanunürə xas vomuxtəbu. Qanuniş in bu ki, zən bə hiç yə vəchaz üzgəyə ədeminə bə yanü məhəbbət xiştənə gərək biruzə nə tü. Nino bə torikə komaya bədarəftən, dəre əbəstən, soyə bə xori bənarən, bə mən yə parç o bəderənbu. Bədə ə künc nun, pendir, əsək bəkəndənbu avardənbu, umuniş bə kük ən diyə cəməətü xurəkə bə dəaz muxardim. Nino bə xori çarçəngi zərən niştəniş vomuxtəbu. ə xardən varəstən bəədə Nino əngüştə xiştənə məlösi ip-isbi danduha xiştənə bə mən nüşun mida.

Bəədə migufti: Bə incə birə ənənəyə güre, üzüm mən türə poyhotürə gərək şürüm. Lakin umunə bə tək birənmun güre həmiş həmiş mən bə düşmə raftən o avardənmən güre, tü mənə poyhomənə şuşteniyi. Mən ürə poy guftirə balaşa, xəndisteni oyuncaqayə bə o bənarənbürüm. Nino bə kük ən əyəl poyhoxıştənə bəcoundən, bə rumən oyə damcihoürə müşund. Bəədriş bədirmorənbirim unce bəniştənbirim. Nino bəzən ə pəsdə məəni mixund, bəzəniş bə Madonnavoşirə sifət xiştənə bə mən dör mida hiç nə migufti. Mən Madonnayə ə bə ruyü denişirən hiç nə bamundənbürüm. Hər şö bə kük ən yə balacə heyvan cüc əbirənbu bəxisirənbu. İn dəfə Nino əz mən xəbər usta:

– Əli xan, tü xoşbəxti? – Ambar xoşbəxtüm. Bəs bə Baku vəgaştən bə xasteni?

– Nən! – deyə ciddi cavab dörüm – mən nüşun dərən bəxastönüm ki, Asiyayə zənuşunə danistəhoyürə məniş bastanum səxən, bə şüvərmeniş bastanüm qulluq səxən. Nəftə lampayürə bə küştəni Nino bə dörün orni duraz əbirən, bə toryki denişirən-denişirənəz bə həq önəmli məsələha düşünmiş əbirənbu: görəsən bə qızartmış səxə qusbənda guştü inqələ sarımsaq fukardən lazım bu, ya nən? Görəsən şair Rustaveliyə bə kraliça Tamarayə bə araşun yə məhəbbət əlaqəyü bire, yoxsa, nən? Bə di yaşamış əbirəni birdən

danduyə dərd gürü, bə di çü bisə sam, bə cü güre dedi qunşiyə zən şüvər xıştənə bə couruyaz amansız bəkuftənbu? Nino bə dərdəz “Həyat bə möcüzəhoyaz puru” mugufti mixist. Şö-şö ə xo məxişt, bə dirsəymən marafta, bədəyiş lap bə qürürəz, bə və lovğalıqaz: “mən Ninoyüm” mugufti yərayiş mixist. Mən ürə sər nozikə düşoyüəə müdögüftüm. “Nino – fikir bəsəxənbürüm – tü həqiqətən Dağıstana ə bə diyü birə həyat digeyiş bə xosə cuga be yaşamiş birən layiq ədemini”. Yə ruz bə kündimun birə Qunzax qəsəbəsi raftöbürüm. Pusova bəğaştəni nəftə lampayü, qrammofon, yekiş yə ipək şarf avardüm... Nino qrammofona bədirəni çümoyü bə kəlləsinə tik bu.

Amma lap təəssüf boşü ki, bə yə Qunzax ancaq düta qrammofon valı bu. Əz üşun yekiyü dağlı rəqsi, un yekiniş “Aida” operası yə ariya bu. Umun in vallayə bə ara ahəngoşun birə fərquyə ta nə danistə üşunə ruzbəruz bənarənbirim guş bədərənbirim. Ə Boku arabir xəbər amorənbu. Ninonyə valideynhoyü be umun lova bəsəxənbüründ ki, bə yə mədəni ölkəyə burayim uncə yaşamiş boşim, yoxsa beymun lənət bisən xunund. Ninonyə piyörü yədənə ra bə yanmun amarobu. Duxtər xıştənə bə koma yaşamiş birənürə bə direni knyaz ə xıştən dirma. – Bey xatur Xuda, incəyə tərək seyind. Bin yabaniyə cuga Nino həqiqətən azalü umdu. Nino cavab da ki:

– Ata, mən hiç vəxt bə kük ə üzümne sağılam nə biram. Umun əz incə bə hiccə nə mudanim raftən. Mən bin yaş dul mundən nə bəxastönüm.

– Axı, bə dünyə bitərəf ölkəha hist, məsələn İspaniya. Ə Naçararyanha hiç yekişun bə üşumun nə mudanü iliş birən.

– Bəs bə İspaniya çənəm mudanim raftən, Ata?

– İsvəçə bə rayürəz. Nino bə qəzəbaz cavab da ki, mən İsvəçə bə rayürəz bə hiccə raftən nə bəxastönüm. Knyaz bə Boku vəğaşt. Ü, hər ma be umun zirə əlata, şirniyyata, kitaba əfürsərənbu. Ninoyiş kitabayə bə daştənbu, mundə çizoyiş bə cəməət ən di hədiyyə bədərənbu. Yə ruz piyərmən bə yanmun ama. Nino ürə bə yə arü amarə təbəssüməz qarşılamiş səxt.

– Xardənihoyə tü əbürcundrni? – piyərmən xəbər usta.

– Bəli, mən həzür bəsəxönüm.

– Oyiş tü avardeni?

– Bəli, mən avardönüm.

– Ara vomundə amaram, mənə pohamənə mudanimi şuştən? Nino dərhal raft o bə ləğanaz avard piyərmənə pohoyürə şuşt. Piyərmən:

“Təşəkkür bəsəxönüm” gufti ə kisə xıştən ə çəhrayı mirvari düzülmüş birə qilindəyə kənd Ninoyə bə gərdönü əngəst. Bəədə Ninonun hazır səxə süfrəyə bə sərü nişt ürə bürcundə xurəkoyə xard, qərar xıştənə da:

“Əli xan, bə tü layiq yə zəntü hist, yalnız ürə aşpazlığı pisü. Be tü ə Boku yə aşpaz bisən fürsüm”. Nino cır za gufti:

– Əz üşumun xahiş bə səxönüm nə fürsind – gufti – mən bə şüvəmən bəxəstönüm xıştənmən qulluq sam. Piyərmən xəndist, bə şəhərə vəğaştən kimi be Nino ə brilyant qaşlü birə yər cüt sırğə fürsa. Bə dimun həyat ambar sakit bu.

Yədənə ra Qazı Mollaböyük bə yə xəbərəz bə yanmun ama gufti ki, bə kinar ən di yə silahlü namələmə ədemi güftə bire. Bətonund ki, in namələmə ədemi erməni bire. Bə di hay-küy tik bire... Çünki güftə birə ədəminə hədəfü birə mən, diyə qonağü bürüm.

Mənə incə mürdənmən incə birə be hər kəndliyə bə şərəfü, bə heysiyyətü zərə birə yə təmiz nə birə ləkə mudanist birən. Dirmorüm bə bürun ki, buam un ədəminə vünüm. Həqiqətən in ədəmin erməni bu. Lakin ürə Naçararyanə ə nəslü birən-nəbirənə guftirən çətin bu. Diyə ağsaqqallayü kürə birənd məsləhət bəsəxönund, bə hintərzin qərar amorönud ki, bun ədəmin yə cəntə möhkəmə şallaq bizönund ə di qovmuş sand. Əgər o Naçararyanhoyə ə nəsləşunüsə, bisən bure bun yekinha xəbər tü. Nən, əgər əz un nəsil nistsə, unca xuda kəndlihoyə xoş niyyətürə bisən vünü, üşunə günəşunə bisə bağışlamış se. Bəcəsə, bə yə üzgə planet müharibə bəraftən. Umunə əz in xəbərmun nist. Dağamun Şamilə dövrürə ə əfsanəhouraz pur bu. Müharibəyə xəbərhoyə be umun nə amarənbu nə barəsirənbu. Dostomun vaxtaşırı be umun qəzet əfürsərənburund, lakin mən amarə qəzethoyə nə bəxundənbürüm bəşundənbürüm bə yə kinar. Nino yə ra xəbər usta:

– Ə yartü nə dirmore ki, müharibə hələyiş davam bəsəxən. Mən bə xəndə-xəndə cavab dörüm:

– Nino, düziyürə gunüm ki, müharibəyə tamam ə yarmən kəndəbürüm. Düzü, giraştə ruzə bə amarə ruzə bə arayü yə bəsitə ara boşüyiş, be mən un anhoyə yaşamış birən digeyiş gözəl yə həyat nə umbi. İn, bə Əli xan Şirvanşir Tanrıyə birə hədiyyəyü bu.

Hə bin vaxt bə dörün əraq birə əcə bə kəməri birə yə nəfər be umun məktub avarđ. Məktub nə əpiyərmən, nəyiş ə Seyid Mustafa bu. Bə sər nəktub “Ə Arslan ağa bə Əli xan” gafoyü nöştə birobu. Nino bə təcəübaz xəbər usta:

– Ü əzmun çü mudanü xastən? Bə əsas biragar gufti ki, bə üşumun ambara məktub fürsərand, üşun bə raiünd. Arslan ağa bə mən ambara pul da ki, in xəbərə üşumun birinci əz ü şünöyind. “Bə aul birə həyatmun bə axir bə rasirən” bə fikirmən ama, vakardüm məktubə: Bəədə başləmiş bürüm məktübə bə xundən:

“Üşumunə ə num ən tanrı salamlamış bə səxönüm, Əli xan, çənəmind? Əsoşumun, şərabaşumun, qusbandoşumun, bəyəcə yaşamış birə insanha çənömund? Mənə xəbər bostaranindsə, mən xosüm, əsamən, şərabamən, bə həndəvərmən birəgarayış xosund. Xəbərtü boşü guftirə bətənüm ki, bə şəhərmun kələ hadisə bə sər amore. Məhbusa ə həbsxanaha raha dərəbirand, üzüm üşun şəhərimunə bə küçəhoyü bə gəştənund. Bastanüm üzüm bisən xəbər ustini ki, bəs polisha bəcound? Amma dan ki, tə bə dedi hökumətə nümayəndəhoyü birə polisha üzüm bə kinar ən dərya birə zindanhound. Bəs əsgərha? Artıq əsgər-filaniş nistü. Bastanüm, dosmən, üzüm bisən sər türə cumuni guni ki, bəs umunə qubernatormun bin kar çənəm ra bədərən? Agah baş ki, umunə əqüllüyə qubernatormun yararsüzə ədemihoyə ə idarə səxən vomunde, dedi ə şəhərmun virixte. Əz ü ancaq yə dəst şalvar, yəkiş yə köhnə kokard munde.

Yəqin ki, bə mən bəxəndisteni, fikir bə səxeni ki, duri gaf bəsəxönüm. İnanmış baş dostmən, mən duri gaf nə bəsəxönüm. Bastönüm, üzüm xıştəntü bə xıştəntü sual bisən ti guni ki, bəs çü güre çar bə şəhərmun ordu, tozə qubernator nə əfürsərən? Xəbərin boşü ki, artıq çar mövcud nist. Ümumiyyətlə üzüm hiç yə çiz mövcud nist. Hələ nə bastönüm bin çiza çü num bənarəonund, lakin dedi məktəbə baş müəllimürə kuftim, hiç kəs bə imun mane nə bu. Mən türə dusttürüm, Əli xan. Bə ü görəyiş inhoyə həmməyə bə tü ilk dəfə xəbər dərəgar mən birən bəxəstönüm. Naçararyanha bə ölkə xıştənu virixtənd. Bə şəhər digə polis mövcud nist. Sağ-salamat boşind, Əli xan. Türə dosttü, qultü Arslan ağa”.

Sərmənə tik səxtüm. Ninoyə rangü virixtəbu.

Ü, bə lərzirə mungaz gufti:

– Əli xan, ra rəhe. Umun bə xunə bəgaştenim, hə!

Ə kələ sevinc bə vəcd amarə Nino in gafayə təkrar bə səxənbu. Ü, ə gərdənmən aftarobu “bəraftenim” guftirən-guftirən hıçqıa-hıçqır baslemiş bu bə gireyistən. Ü, poybinərə başlemiş bu poyha xıştənə bə aul birə tozinə həyəət döyəcləmək səxə.

– Hə, huntörü Nino, təbii ki, umun bə xunemun bəgaştenim.

Mən həm şar əbirənbürüm, həmiş kədərlənmiş. Zərdfasuna siyə Sarımtıl qaralı dağa bə gözəllik həmiş cazibədarlıq xıştənəz bə dur parıldamış ə birənbu. Şüqünə bə sörü birə bə əngə bə lülöhoyü voşırə bə balaca komaha dönüşürüm, bəədə rumənə möminhayə bə ibadət nəər səxə kuçikə minarə dör dörüm.

Un ruz bə aul birə həyatmənə axirinci ruzu bu.

XXI Fəsil

İnsanhoyə bə oşun tərsirən, həmi sevinc hissyü bə dü-yeki qəriş birönü aydın hiss əbirənbu. Bə küçəha əz in sər tə bun sər duraz səxə ranginə kaqaza yə mənayü nə birə şüaha nöyüştə birobu. Bə bazar alver səxə zənnun bə tinhaa kurə əbirənund, Amerikayə bə Hinduhoyü, Afrikayə zəncihoyü azadlıq dərənə tələb bəsəxonund. Müharibəyə gedişü bə tərs dör xardəbu. Kələ knyaz bə qeyb dirmorobu, cırım-cındır, sərx-mixşun rixtə, bə dörünü ə hal aftara əsgərayə mundəhoyü şəhərə bə küçəhoyü sərgərdan dör bəxardənbürund. Şö-şö mung ən atışma amarən, ruziş qərməqərişi əngəstəgərə dükanhoyə qarət bəsəxonund.

Nino qəd birobu bə atlas bədenişirənbu. “Mən müharibə nə birə be yə ölkə bəgəştönüm” guftirə Nino əngüşt xıştənə ranglü cizgihoyü birə bəzi sərhədoyə bə sərşuş bə gərdundənbu.

Məniş bə istehzayaz guftürüm: “Bəlkə bə Moskva yayış bə Peterburqa bureyim?” guftürüm.

Nino düşa xıştənə keşi. Nino birdən əngüşt xıştənə bə sər Norveç daşt.

– Əlbəttə, un ölkəyə bə dörün borış irönü əminüm. Amma uncə çənəm mudanim raftən?

Nino yə dörünə nəfəs usta.

– Nən uncə nə mudanim raftən. Bəs Amerika çü bətəni?

– Atlantik okean düşməyə əbəzir o birə qayıqhoşuraz purü, – guftürüm. Bəs Hindistan, İspaniya, Çin, Yaponiya?

– Uncəhoşuş ya müharibə bəraftən, yayış uncoha nə mudanim raftən dirmorən.

– Əli xan, deməli umun bə tələ aftareyim?

– Düz bəsər aftareyi, Nino. Üzüüm virixtənə heç yə mənayü nist.”

Üzüüm hiç nə boşü tə bə türka amarən şəhər əhliyə sağlam əğüllü, təmkinli birönürə rayürə gərək axtarmış boşim.

Nino bə kük narazı birən gufti:

– Axı be çü mən bə qəhrəman bə şüvər raftam!

Mən şüarayə, nitqoyə xuş nə bəsəxönüm. Əgər in kara hintər davam se, türə bə İran birə əmitürə bə yanü bisən virixim.

– Hintər nə mudanü davam səxən, – guftürüm dirmorüm ə xunə. İslama xeyriyyə cəmiyyətiyürə bə binayü yə toplantı bu. Yə çən ma əz in pişə bə xunə piyərmən xalqmunə bə aqibətü kələ qayğı nüşun dəre alicənabə ədemiha uncə nə büründ. Binayə bə salonü qoloşun zürinə cavanha pur birəbüründ. Bə duhun dəre bə İlyas bəy rast amorüm. İlyas bəy bə Məmməd Heydəraz bə yəcə ə cəbhə vazaştəbüründ. Çara taxtını xiştənə tərək səxönürə şünörəbüründ bə şəhər amorəbüründ. Bə müharibə diroha xiştönuyə tə bə qiyamət bə dül xiştönu gərdündə ədemiha başirənbiründ.

– Əli xan – İlyas bəy bə mən müraciət səxt gufti – umun gərək hərəkət seyim. Düşmən şəhərə bə piöyü poyiste.

– Bəli, umun xiştənmunə müdafiə səxəniyim.

– Nən, be umun bə hücuma giraştən lazımı.

İlyas bəy in gafoyə gufti tik bu bə xitabət kürsüsü, bə yə amirənə mungaz başləmiş bu bə gaf səxən: “Hörmətli müsəlmanha! Mən yə rayış şəhərmunə vəziyyətiyürə be üşumun izah səxən bəxastönüm. İncilabə başlamış birönü çini cəbhə barzirən. Rusoyə ə orduyü virixtə bə dəşşun silah birə fərariha bə soyğunçuluğ hazır vəziyyət Bokunyə bə həndəvörü poyistand. Bə şəhər yalnız yə müsəlman hərbi hissəyü hist.

İn hissəyış “Vəhşi diviziya”yə ə könüllühoyü ibarətü. Umunə həm qədərmun, həmiş bə hərbi sursat gürə rusoyə ə orduyü zəifim. Bə şəhərimun birə hərbi hissə ermənihoyə “Daşnaksütyun” millətçi partiyayürə hərbi dəstəhoyürü. İn partiyə lideroyü birə Stepan Lalayev, Andronik Ozanyan beymunaz təmas ras səxənd. Üşun

Qarabağ, Ermənistanə be müdafiə səxən ə bə şəhər birə erməniha ordu ras səxənd. Umun in orduyə becub ras səxönü, həmiş ürə bə taraf Ermənistan yürüş səxönürə bə həqü birə plana təsvib səxeyim.

Bin səbəbiş erməniha beymunaz bə yəca bə rusa be ultimatum dərən razıyund. Umun tələb bəsəxənim ki, rusoyə əsgəroşun, qaçqınhoşşun yərayiş umunə ə şəhərmun nə girorund. Rusa umunə tələbmunə əgər rədd sand, umun bə ermənihoyaz bə ittifaq tələbomunə bə hərbiyə rayaz bə cuga be rasundən iqtidarmun hist. Müsəlmanha, bə “Vəhşi diviziya” nöyüştə boşind, silaha tind. Düşmən bə duhun dörü”.

Mən guş bədərənbürüm. Əz in nitq biy müharibə, biy xunamarənbu. Artıq çən ruz bu ki, kazarmayə bə nın həyəti ə pulemyot çənəm istifadə səxənə bəmuxtənbürüm. Üzüm in toza bilgi bə lazimi cuga tətbiq umbi səxən. Məmməd Heydər bə yanmən poyistəbu bə patrondaşa xiştəniyaz voyzi bəsəxənbu, qəd bürüm bə guşü guftürüm:

“Ə toplantı bəədə bə İlyas bəyaz bə xunemun biyeyind. Seyid Mustafayiş be umun bisən boşü. Umun vəziyyətə müzakirə səxəniyim”. Məmməd Heydər bə sər xiştəniyaz “miyeyim” işarətürə da raft. Ambar nə girəşt ki hamrounü amorund. Yşun silahlü bürund. Həttə Seyid Mustafayiş kourə qurşağ xiştənə bə zirü xəncər girorundəbu. Nino bə kük ən yə evdarə zən tələsik çay hazür səxt.

Bə aremun yə anlaşılmaz sakitlik bu. Bə müharibə ərəfəsiddörüsçak həmiş yad pedə əbirənbu. Hələyi bə küçəha ədemiha bəgəştənbürund, bə kar bəraftənbürund, bə bazara alver bəsəxənbürund. Amma üşunə bəhərəkətoşun qeyri-real cəhətə imbu dirən. Haçundan üşun həyata gündəlik vərdişoyürə bə zuyiyaz bə mənasızlıq dör xərdönürə hə üzümü bəsər baftəranbürund.

–Bə xuneyşumun kifayət qədər silah histmi? – İlyas bəy xəbər usta.

– Panşta tüfəng, həştə tapança, ye pulemyot, həmiş döyüş sursatmun hist.

– Əz in başqa bə xuneyşumun zənunə bə əylunaz be pono birənşun zirzəmişumun histmi? Nino birdən sər xiştənə tik səxt bə diqqətaz gufti:

– Mən bə zirzəmi nə bisən buram. Mən xunemənə müdafiə bisən sam. Ürə mungu ambar çox sərt həmiş qəti bu. Məmməd Heydər bə ambara sakitə tərzas gufti:

– Nino, umun bisən silah tətbiq seyim, əgər yaralamış boşim, üşuminiş yarahomunə bisən bəndind. Nino sər xıştənə zirə əngəst.

Peydə əbirənbu ki mungu güfte:

“Aman Allah, şəhərmunə küçəhoyü bə döyüş meydanı, teatrımunə binayüriş bə baş qərargah bisən dör xorü. Yə kəm bəədə, bə Nikolay küçəsi raftən ə bə Çin raftəniş çətin bisən boşü. Müqəddəs Tamaraə bə litseyü be raftən ya dünyagörüşünü degiş səxən yayış yə orduyə məğlub səxən lazım bisən boşü. Bə qubernatora bağü bə sər şəqəm sürünə-sürünə raftənmunə, kesə bə Əli xanaz görüşmiş birə hovuzə bə yonü pulemyot narə birənə bə xəyalmən avardənbürüm. Umun bə yə ambara qəribəyə şəhər yaşamış əbirenim”.

Bəədə İlyas bəy bə gaf səxən başlamış bu:

– Bə dörün ən şəhərin döyüş bə nə birönü əminüm. Rus umunə ultimatummunə qəbul bisən sand. Məmməd Heydər bə acıqaz xəndist gufti:

– Be üşumun be guftirən ə yarmən dirma, incə anoreni bə ra bə Əsədullah rast amorüm. Ü, gufti ki, rusa ultimatumə rədd səxand. Üşun tələb bə səxənund ki, umun silahhomunə təslim seyim. Mən silahməne bə üşun nə bisən tüm. İlyas bəy gufti:

– İn umuunə be ən erməni müttəfiqomun müharibə guftirəniyü.

Nino gaf nə bəsəxənbu, ürə sifotü bə taraf pəncərə dör xardəbu. Seyid Mustafa əmmamə xıştənə ras səxt gufti:

– Xedemən, Xudemən! Mən bə cəbhə nə biram. Çən Əli xaniş ağüllü nistüm. Lakin şərəitə xas bastönüm. Müharibəyə bə vəxtü müsəlmanha kafiroyə bə sədaqətü əgər kəmər bəndü, əz un müharibə xeyir nə miyə. Əslində, bə başqasi kəmər bəstənə xıştönüriş pisə çizü. Şəriət hintər bədən, həyatış hintörü. Ermənihoyə bə hərbi dəstəhoşun kiha rəhbəri bəsəxən? Stepan Lalay! Ürə bəşinəxtenind. Mən heç cür inanmış nə əbirönüm ki, erməniha bə imunaz bə yəcə bə rusa qarşı vuruşmuş boşund. Axı bə pişemun birə in rusa kistund? Bə dörün cır-cındır birə yə sürü anarxistha, quldroyə dəstəşun.

Üşunə kələşunə numü Stepan Şaumyanü. Üriş erməniyü. Ermənihoyə bə anarxistoşunaz ermənihoyə millətçihoyü, müsəlmanhoyə bə millətçihoyürəz ermənihoyə ə millətçihoyü tez birləşmiş umboşund.

Hər çiz Qurana bə kük həqiqətü aydınü.

Seyid – Nino başlemiş bu gaf səxən. İncə yə məntiqiş hist. Əgər Rusa qalib amarundsə, hər halda bə Stepan Lalay, həmiş bə Andranik xosə münasibət nə bisən bəsləmiş sand. Məmməd Heydər birdən-birə bə qaqqılıtyaz xəndist gufti:

– Dosta, mənə bağışlamış seyind, üzr bəxastönüm düşünmüş əbirönüm ki, əgər umun bə müharibə qalib amarim ermənihəyə vəziyyətşun çənəm bisən boşü?

Əgər türkha bə Ermənistan daraftund, umun üşunə ölkəşunə müdafiə nə bisən seyim. – İlyas bəysəxt hürsin bu gufti:

– Əzini gafa nə seyind, hətta bə əqülşumuniş nəyəyind. Erməniyə məsələyü ambar rəhət, həmiş bə sadəyə rayaz həll bisən boşü. Lalayə rəhbərlik səxə batalyonhoyə döyüşçühoyü bə Ermənistan bisən bure. Bə döyüşçühoyaz bəyəcə üşunə ailəhoşuniş bisən dirad burand. Behntəriyaz, bə dörün yə sal Boku erməni nə bisən munü. Üşun ölkəha xışteniyə sahibü bisən boşund, umuniş ölkemunə sahibü bisən boşim. Əz ü bəədeyiş umun sadəcə bə kük ən düta qonşu ömür bisə sürmiş seyim. Mən gaf ustarüm guftürüm:

– İlyas bəy, Seyid Mustafa hiçiş haqsız nist. Yə siyasətçi gərək boşü, Əli xan. yəni çini yə ədəmi gərək boşü ki, xalq xıştənə ə qırğın be xilas səxən bə qəlb xıştən birə şəxsi intiqam hissiyə tasunü. Əgər ürə əqülü bə sərürüsə, xıştənə, həmiş xalq xıştənə be mənafeyü gərək bə tarafmun boşü. Umun tə bə toriki aftaran bə aramun mübahisə səxtim. Bəədə Nino bə gaf başləmiş bu:

– İstər siyasətçi, istərsəyiş sadə yə insan boşind, lakin yə çiz bəxastönüm ki, yə həftə bəədə inşallah sağ-salamat incə vagardind.

Əgər bə şəhərd müharibə başlamış boşüsə... Nino gaf xıştənə tə bə axir nə danist guftirən, poyist. Şö ü bəyanmən duraz bu afta, amma bə xo nə danist raftən. Duhunü inqələ raha, löhoyü nəm bu. Nino çümo xıştənə bə pəncərə dör dərəbu gaf nə bəsəxənbu. Mən onu qucaq zərüm. Ü, ru xıştənə bə mən dör da xəbər usta: “Əli xan, türiş bə döyüş bisən qəriş boşü?”

Əlbəttə, Nino. Üriş: “Əlbəttə vuruşmuş bisən boşü” – təkrar səxt.

Birdən ü sər xıştənə bə ara dəsə xıştən vguft, bə köks xıştən şişt, çümo xıştənə firə vakard, hiçiz nə gufti mənə maç səxt. Urə yə çilğına ehtiras vöpüçündü. Məni bə şəhvətəz, həmiş bə dörün tərsi bə taraf xıştən keşi. Ürə bə simayü haçundan bambaşqa yə dünyaya ifadəyü bu.

Birdən sərmənə bə çüma xiştən künd avard bə xəlifə mungaz gufti.

– Bə gədəmunə “numurə Əli bisən bülüm” guti poyist. Bəədə ərəq səxə çüma xiştənə bə taraf pəncərə dör da. Qədimiyə minarəyə narın, zərif quruluşu mayə bə solğun işıǵü qər q birobu. Qədim qalayə divaroyü bə pusayü torikə tərsəgünə yə sayə əngəstəbu.

Ə dura bə kük ohunə bə ohun baraftereni dirmorə mung yə mung amarənbu. Kisə xəncər xiştənə tic bəsəxənbu, haçundan ü ə gələcək xəbər bədənənbu. Bin vaxt telefon zəng za. Vəxüştüm ə cugoymən, bə toriki yavaş-yavaş raftüm telefonə dəstəyyrə vögüftüm. Ə dəstək İlyas bəyə mungu ama:

– Erməniha bə rusayaz yeki bürund. Üşun müsəlmanhayə həmmöyürə səbəhin səhət tə bə sətə tərksilah səxənşunə tələb bə səxənund. Təbii ki, imun inə radd bə sexenim.

Tü pulemyot məgiri bəqalayə divar birə Sisianaşvili darvazasıyə bə çəpə tarafü mövqə migiri. Türə bə öhdetü si nəfər bisən fürsüm. Darvazayə be müdafiə səxənü həmmə hazırlıqayə miseyi. Telefonə dəstəyyürə bə cugoyü naharüm. Nino bə çarpayı niştəbu, çüma xiştənə bə mən zilləmiş səxəbu. Mən xəncəri vögüftüm tiyəyürə yoxlamış səxtüm.

– Çü bire, Əli xan?

– Düşmən qalayə bə duhunü poyiste, Nino. Əlatamənə dəkərdüm xidmətçihoyə nəər səxtüm. Üşun amorund. Üşunə həmməşun firəyə düş, zürin həmiş bülündəboy bürund. Bə hərkişun yə tufəng dörüm, bəədə bə zirə firmorüm piyərmənə bə utoqu daraftüm. Ü, bə pişə ən ogunə poyistəbu, ə xidmətçiha yekiyü ürə çərkəzinə pencəyyürə bə şotkayaz təmiz bəsəxənbu.

– Bəcə bisən mövqə giri, Əli xan?

– Sisianaşviliyə bə darvazayü.

– Lap xas. Mən İslam xeyriyyə cəmiyyətiyürə bə salonu, bə qərargah bisən boşüm.

Yrə qılincü şaqquldl za, biǵa xiştənə tumar za gaf xiştənə pusoyürə gufti: – Mətin baş, Əli xan. Düşmənha qalayə divaroyürə gərək ə sörü nə girovund. Üşun əgər bə pişə ən darvaza birə meydanə güründü, bə pulemyotaz bə üşun atəş vokun pişəşunə ustun. Əsədullah ə ətraf birə diha ədemihoyə be veçirən rafte. Ə diha amarəgarayış bə düşmən bə Nikolay küçəsi çirə pusa bə

hücum bisən girorund. Ü, tapança xıştənə bə kisə xıştən naha, bə kük vomundə bə mən denişi gufti:

– Bə İran axırınıc gəmi səhət bə həştə bə raftən. Nino mütləq bun gəmiyaz gərək büre. Çünki ruslar qalib biyan, bütün zənunə namazşunə ləkələmiş bisə sand. Mən bə otağmən daraftüm. Nino bə telefonaz gaf bə səxənbu.

– Nən, ana, mən incə bisən munüm. Nən, nən, incə hiç yə təhlükə nist. Sağ ol, ata, narahat nə baş, umunə kifayət qədər ərzağ nist. Təşəkkür bə səxönüm. Amma ambar xahiş bəsəxönüm ki, xıştənşumunə üzmiş nə seyind. Nən, nə bisən biyam, yerayış təkrar bəsəxönüm, amarən nə bəxastönüm – gufti telefonə dəstəyürə bə cugoyü naha.

Mən bin söhbət guş bədərəbüürüm. Nino axırınıc gafa xıştənə hıçqırmiş birən-birən gufti:

– Nino, tü haqlüyi, – guftürüm – çünki bə xunə ən piyartüriş əmin-amanlıq nə bisən boşü. Axırınıc gəmi bə İrana səhət bə həştə bəraftən. Çəm-çizatürə veçin.

Ürə ruyü qıpqırmızı bu.

– Tü mənə əz incə piş bəsəxəni, Əli xan? Mən Ninoyə tə binvəxti hintər qəzəbin nədirəbüürüm.

– Nino, tü bə Tehran bə əmin-amanlıq yaşamış bisən boşü. Düşmən qalib biyesə, üşun həmmə zənunə namusşunə bisən ləkələmiş sand. Nino sər xıştənə tik səxt bə qətiyyətaz gufti:

– Mənə bə namusmən hiç kəs nə mudanu varaftarən! Arxayın baş, Əli.

– Hələ çən qədər vaxt hist, bə İran bura, Nino. Nino ciddi gufti:

– Vösü, Əli xan. Mən ə düşmən, ə müharibəha, ə umunə guzət səxə həmmə dəhşətinə çiza nə bətəsirönüm. Nə deniş ki huntörü mən incə əmundönüm. Düzü, bə tü köməkəmən nə bisən varaftönü, amma mən əntürüm. Mən incə bisən munün, vəssalam.

Huntəriş bu. Ninoyə ə çümoyü maç səxtüm. Fəxr bəsəxönüm ki, hintərzin zənmən hist. Hərdən bə mən gaf vagardunüyiş, Nino yə xosə həyat yoldaşı bu. Mən ə xunə dirmorüm.

Səbəh babirənbu. Bə havada tuza biyü bu. Qalayə bə sər duvarü tik büürüm. Xidmətçihoyə bə dəşşun tufəngəha bə həzür vəziyyət poyistəbüürund. İlyas bəyə fürsərə sita nəfər ədəmiyiş tim-ti mundə Dumayə meydanınürə gözətçiliyyürə bə səxənbürund. Sip-siyə biqoşun birə, qarabəniz birə in ədəmiha mungsüz, əsəbi büürund.

Kuçikə lüləyü birə pulemyot yə rusa bə kük fındıq birə viniyü başirənbu. Ətraf bə dörün sükut bu. Bə qarargahaz əlaqə daştə ədemiha mungsüz qalayə bə sər divaroyü çini-şuni baraftəbürund gudeyə xəbəra avardənbürund. Ruhaniha bə ağsaqqallayaz bə axir an bə borışə möcüzə nail birən çalışmış əbirənbürund.

Afta dirma. Dör xardüm bə taf pişə birə xunemən dönüşürüm. Nino bə sər bun niştobu. Bə pişin Nino bə yanmun ama, ü be umun xardeni çiza avardəbu. Bə kük ən ürkmüş birə çümo xiştənə bə pulemyota zilləmiş səxt... Mən yrə bə zürəz tə bə xunə fürsərən səssiz-səmirsiz bə sayə poyistəbu bə ətraf bədenişirənbu.

Saat yeki bu. Seyid Mustafa bə minarə tik bu bə yə kədərliyə munfəz əzan da. Bəədə bə yanmun ama. Ü, tufəngə bə ruz xiştən bə keşirənbu.

Ürə bə qurşağü Quran bu. Mən qalayə divarürə ə bürünü Dumayə ə meydanını bə pişə bədenişirənbürüm. Yalnız qorxudan tələsən bir neçə kişini qaçan gördüm. Yə şadraliyə zən bə guftirən-guftirən bə meydan voyzi səxə əylun xiştənə bə ruzşun beyrixtenbu.

Yeki, düta, sətə. Bələdiyyəyə bə binayü brə səhətə mungu sükutə pozmiş səxt. İn nung sanki bambaşqa yə dünyayə bə kük dəroyürə vakardən şəhərə ə ətraf məhəlləhoyü silahə ilk mungoyü bu.

XXII Fəsil

Un şö ma peydə nə əbirənbu. Yelkənliyə qayıq Xəzərə donuqa ohorə bə sər dalğahoyürəz yellənə-yellənə üzmiş ə brənbu. Təhələ həmiş nümükinə oyə küpükoyü bə rumun iləvar ə birənbu. Qayığə bə zəvər sərmun biə sip-siyə yelkənü şö-şö yə kələ quşə bə qanadoyü bə şirənbu.

Mən ə qusbandə ə pustü birə kürk bürünmiş bürüm qayığə göyərtöyü duraz biröbürüm. Sükançımun gürdə, saqqalsız sifət xiştənə bə laqeydlikaz bə taraf astarapaka dör dəərbu bə denişirənbu. Sərmənə tik səxtüm, dəsmən dəsmən ə pust ən qusband birə pustə bə burmoyə mıyhoyü varafta.

“Seyid Mustafa?” mungməne kəndüm. Çopur Mustafa sər xiştənə bə tarafməne qəd səxt. Ü, bə dəş xiştən dənəhoyü qırmızı birə

təsbehə dör bədərəbu... haçundan əngüştöyü xunə bə damcıhoyürəz voyzi bəsəxənbu. Seyid Mustafa:

– Narahat nə baş, Əli xan, mən incəyüm. “Tü Sən rahat xist” – gufti.

Ürə çümöyürə nəm dürüm, vəxiştüm niştüm.

– Məmməd Heydər həlak bire – guftürüm.

– Ürə cəsədürə bə Nikolay küçəsi dürüm. Viniyürə bə guşoyürəz burəbüründ. Seyid ru xiştənə bə tarafmən dör da:

– Rusa ə tərəf Bayıl amarand bulvara bə mühasirə vöğüftand. Tü üşunə Dumayə ə meydanü piş bəsəxəni, bə kəndeni üşunbə taraf bulvar berixtənbüründ. Bə yarmən afta:

– Bədeyiş Əsədullah ama, hücum əmriyə da. Umun bə süngüyəz, xəncərəz bə hücum giraştım. Umun bə hücum bə giraştəni tü yasinə surəyürə bəxundənbiri.

– Bəs tü? Türüş düşmənhotürə xunürə bə xardənbiri. Bastani Haşimə xunöyürə bə dalanınü kiha umunə guzət səxe? Naçararyanhoyə həmmə nəslü. Üşunə həmməşun qırılmış büründ. Həmməşun qırılmış büründ – təkrar səxtüm.

Mən Haşimə bə sər xunöyü həştə pulemyot bə dəs səxtüm. Umun bə həmmə əhəlləyə hakim birim... Seyid Mustafa qəbəq xiştənə ovuşdurmuş səxt. Haçundan ürə bə ruyü kül xaskər fukardəbüründ: “Bə sər bun bütün ruzə pulemyotə atəşü davam səxt. Kisə türə mürdə birəntürə gufti. Ninoyiş inə şünəyi, ancaq hiç yə çiz nə gufti. Ü, bə otağ xiştən niştəbu hiç yə gaf nə bəsəxənbu. Pulemyotoyiş bə atəş vakardən davam bəsəxənbu.

Nino birdənbirə bə dəsaxiştənəz ru xiştənə güft “Digə varasindü, varasind”

– çığmış bu. Amma pulemyotçuha bə öz kar xiştənu büründ. Bəədə hərbi sursatomun varast. Ancaq düşmən inə nə bastanbu. Atəş apoyistəni, düşmən haçundan bastanbu ki, in yə tələ. Musa Hacıyış mürd. Lalay ürə bə bə dəsə xiştənəz tasund küşt... Digə be guftirən yə gaf nist”. Mən gaf nə bəsəxənbürüm. Sukançımın hələyiş bə astaraha bədenişirənbu. Dəryayə suhuka varü ürə rəngarəng ə ipək birə libasyrə bəcumundənbu. Seyid bə gaf xiştən davam səxt gufti:

– Türə Sisianaşviliyə bə yan darvazasöyü birə bə əlbəyaxa vuruşu birəntürə şünöyürm. Mən şəxsən in hadisəyə nə dürüm, çünki qalayə divarhoyürə bun sərü birüm.

– Düzü, mən bə əlbəyaxa – vuruşu biram. Uncə ə siyə meşin pencək dəkərdə yə cəmdək bu. Mən ürə bə xəncərmənəz dəlmiş səxtüm. Ü, bə xun boyanmış bu. Mənə duxtər xolemən Aişəniş küştund. Dərya sakit bu. Qayığə ə gövdəyü biy qətran amarənbu. Qayıq, bə kük Qızılquma səhrahoşyü numu nə bu. Seyid yavaşca gaf gaf səxt:

– Məscidomunə bə möminhoşyürəz amarə meyita sər-bəsər naharim. Bədeyiş xəncərmunə kəndim bə sər düşməni raftim. Bin döyüş ambara ədəmi həlak bu. Lakin mənə Xuda neyişt mürdən. İlyas bəyiş sağü. Ü bə di pənə əbirən. Hiç basteni üşumunə xunəşumunə çənəm talan bəsəxonund. Bə xunəşumunə hiç yə çiz nə mund: nə yə xalı, nə yə mebel, nəyiş qab-qacaq. Hər çizə kəndand bərdana. Yalnız lütə duvara mund.

Çümomənə bəstüm. Bütün bədənənə haçundan haçundan ə səxt suzundə yə ağırdan ibarət bu. Bibiheybətə bə xama neftaz tar birə bə kinorü ə meyita pur arabaha, bə dəs xiştən yə bağlama güftə Nino bə pişə çümomənə ama. Ə Nargin adası ə qüllə fənərə işiğü amarənbu. Şəhər şöyə bə zülmətə torikiyü qər q birobu. Sipsiyəy neftə buruqoyü həbsxanayə bə qəmginə sifətü birə qarovulçuhoyü başirənbüründ...

Üzümiş incə, bə kürk vöprüçundam xiştənənə qayığə bə göyertəyü duraz biram, dözmüş nə birə yə ağıri sinemənə bəsuzundənbu. Sərmənə tik səxtüm.

Qayığə bə yə balacayə küncü Nino duraz birobu. Ürə sifət ambar solğun bu. Xirikə dəsürə bə dəsmən vəgüftüm, əngüştoyürə yavaşca lərzironürə hiss səxtüm. Bə puseymun birə qayığ sükançıyürə bə yanü piyərmən niştəbu. Üşunə söhbətşun qırıq-qırıq bə guşmən bə rasirənbu. Mənasızüzə çizə gaf bə səxənbüründ. Piyərmən bə tənbu: Deməli üşumun həqiqətən inanmış ə birenind ki, bə Cərcə vahəsi ədəmiha əgər muxoyundu rang çüma xiştönuyə mudanund deyiş səxən? Sükançıyiş bə in cavab da gufti ki, bəli. Əli xan, dünyyə yalnız bə yə cugoyü insanha rang çüma xiştönuyə deyiş mudanund səxən.

Un cugayış – Cərcə vahəsiyürü. Kesə yə müqəddəsə mərəd bin həq pişə-pişə bə xəbər dərən qabiliyyətü birəbu.

Mən bə Nino guftürüm:

– Nino, piyərtü Cərco vahəsiyə ə möcüzəyü söhbət bə səxən. Hər halda dünəyə bə dərdhoyü tab be avardən insan gərək hintər boşü.

Nino cavab da:

– Nən Əli xan, mən huntər nə mudanum səxən. Mən hintər səxənə nə bsatönüm. Əli xan, basteni, küçəyə tozhoyüriş ə xun qıpqırmızı birəbu.

Ü ru xiştənə bə dörün dəsa xiştən füft, başlümüş bu bə için-için gireyistən. Ürə Onun çiyinhoyü bə lərzirənbu..

Mən yrə bə yanü nüştüm, kələ qala divaroyürə bə bürünü birə Dumayə meydanürə, Məmməd Heydərə bə Nikolay küçəsi duraz birə meytürə, birdən-birə bə qırmızı rəng boyamış birə siyə mişinə pencəyrə xatırlamış səxtüm. Bə həyat sağ mundən bə insan iztirab bədənənbu.

Lap ə durəcugaha oiyərmənə mungu ama: Bətəni bə Çələkən adası ambara mara hist?

– Bəli, xan, həmiş lap duraz, həmiş zəhərinə mara... Ancaq tə bə in vəxti un maroyə hiç kəs bə çüm xiştənəz nə dire. Yalnız Mərvə bə vahəyü yaşamış birə yə müqəddəsə mərd nəql səxt bey mən...

Mən bin söhbət dözmüş nə bürüm, amarüm bə kündi ən sükan guftürüm:

– Ata, Asiya məhv birə, dosthomun bə döyüş meydanı həlak birənd, umuniş didərgin aftareyim. Umun Xudayə bə qəzəbü amareyim, türiş incə niştüyi ə bə Çələkən birə mara gaf bəsəxeni.

Piyərmənə bə sifətü birə ifadə degiş nə bu. Ü bə qayıq birə balacə yelkənə bə dirəkü ləm dərəbu, ambar-ambar bə rumən denişi: – Oğlum, Asiya məhv nə birə. Ürə yalnız sərhədoyu degiş birə. Bakı artıq Avropa birə, in təsadüfi nist.

Çünki bə Baku digə asiyalıha nə munde.

– Ata, mən sə ruz, üç şö Asiyayə bə pulemyotaz, süngüyaz, xəncərmənəz müdafiə səxam.

–Tü cəsuri, Əli xan,

Lakin, cəsarət guftirə ziztü cüst? Avropalıhoyiş cəsurund. Tü, bə türəz bə yəca döyüşmüş birəgarayə həmmöyü digə asiyalı nistündü.

Mən bə Avropa nifrət nə bəsəxönüm. Sadəcə bə ü qarşı etinasızüm. Avropayə yə tiköyürə tü bə xiştəntürəz bəgərdündeni. Tü bə rus məktəbi xundeyi, latıncayə vəmuxteyi, zəntüriş

avropalıyü. Tü bə xıştəntü hələyiş asiyalı bəteni? Tü bə müharibə qalib amarənbiri, Avropayə həyat tərziyürə tü xıştəntü bə Bokuyə miya avardənbiri. Beymun çü fərqu hist, bə ölkəmun zavodayə, fabrikoyə ki bisən vökünü – umun yaxud rusa. Kara bin durum davam nə mudanist birən raftən. Səysız-hesabsız düşməne məhv səxən bə xun sərən xosə asiyalü birən guftirən nist.

– Bəs key xosə asiyalı umbi hesab birən?

– Sən nimə avropalıyü, Əli xan. Bə ü güreyiş in sualə bədərən. Ürə bə izah nə mudanüm səxən, çünki tü bə həyat yalnız bə adi çümaz dirə çizoyə bədərən... Tü ancaq bə xori bədenişirən. Deniş, be in görə şiştə birənmu türə dər bəsəxən, tə dər səxəntürə bə bürüzə bədərən. Piyərmən gaf nə səxt. Baxışoyü yə donuq ifadə ustarabu. Ü umunə bə həqiqi dünyamun birə çiza digeyiş ambar bastanbu.

Ü bə kük ən qucaha ən Bokuyə, İrana başqa yə ə dünya bə dörünü danistən girəştən, uncə kimsəyə bə xıştən nə danistən daraftənə, hücum nə səxönürə ə bambəşqa yə dünya xəbərdar bu. Halbuki mən in insanə dostoyürə ə dəxəristən bəədə yə yelkənli qayığa bə sükançıyürəz Cərcə vahəsiyürə bə həq möcüzəyü bəhs səxə birə aləmiş xəbərsiz bürüm. Məniş in aləmə dörürə kuftüm, amma mənə uncə qəbul nə səxtund. Deməli mən digə asiyalı nistüm. İnə hiç kəs bə mən irad nə bəguftənbu, amma deyəsən inə həmmə bastanbu.

Mən bin ara bə yə əcnəbi dör xərdəbürüm. Lakin yerayiş bə xunemən birən, Asiyayə bə xəyal aləmə can başundənbürüm. Ə qayıq dəryayə sipsiyə bə kük ən ogunə parıldamış birə oyü bədenişirənbürüm.

Məmməd Heydər mürd, Aışə həlak bu, xuneymun talan birə bu. Mən bə yə balaca yelkənli qayıqaz Şahə bə diyarü, kələ sakitiyə hökm raftə İran bəraftönüm. Birdən Nino ama bə yanmən poyist, xəbər usta ki umun bə İran çü bisən seyim?

– Dincəlmış bisə boşim, Nino – guftürüm.

– Huntörü, istirahət bisən seyim huntörümi? Məniş xisirən bə xastönüm Əli xan. Yə ma, yə sal xisirən bə xastönüm. Koura daroyü birə bə yə bağça xisrən bə xastönüm. Amma uncə müharibə, atəş mungayü gərək nə boşü.

– Tü hə hintər bə yə ölkə bəraftəni. İran həzar salü ki bə xisirən, bə nadir hala uncə mung ən atəş amarən.

Umun bə balaca göyertə tik birim. Nino un səhət bə xo raft. Mən Seyidə bə siluyetü, ürə əngüştoyürəbə areyşun bə xunə damlaoyü voşirə dənəha ən təsbih bdenişirənbürün ambara vəxt bə duraz birə cugoymən oyaq mundüm. Seyid dua bəsəxəbu. Bun ponekiyə dünya, həqiqi həyatə bə axir rasirə cugoyüb bə başlamış birə dünya xas bələd bu.

Aftayə zəndə üfütə bə pusöyü İran poyiste. Qayığ bə xoriyü niştəbirim moyi bəxardənbitim, o bəxardeni İranə artıq nəfəsürə duymuş birən başlamış birəbirim. Təkinenə ə qəbiləyü birə yeganə əcnəbi sükançı bə piyərmənaz söhbət bəsəxənbu, bə kük ən adi yə çiz denişirən bə mən bə etinasızlıqaz bədenişirənbu.

Çar ruz raftə bədədə şangumtəhər bə üfütə zərdynə yə zolaq oəüdə bu. İn zolaq bə örə başirənbu, bə həqiqətəz peydə birə İranə kinaroyü bu. Mən komahoyə, lap kosib birə yə limanə dürüm. İn bə Ənzəli birə liman bu. Umun köhnə, bə təxtəhoyü çürümüş birə liman künd amarim lövbərimunə şundim. Duraza cübbəyü birə yə mərd be umun künd ama.

Ürə bə sər papağü pişeyinə poyha xıştənə yeküyürə bə hovva tik səxə şir, zəndə birə aftayə rəmzi birə İrana gerbü parıldamış əbirənbu. Bə ruz ən məmur sər-tönü rixtə düta nəfər limanə polisoyü amaranbu.

Əz üşun yekiyü, bə gürdə çüma xıştənaz denişi bə umun gufti:

– Əyələ ə moy əbirəni çənəm aftayə ilk şüahoyürə çənəm salamlamış bəsəxənsə, mənəş üşumunə hun təhər bisən salamlamış sam. Ki birənşumunə bey isbat səxən bə yanşumun sənədoşumun histmı? Piyərmən cavab da ki, “umun Şirvanşirim”.

– Şah həzrəthoyə ə almaz birə dəryrə bey xıştonu vakardə Əsəd-əs Səltənə Şirvanşirə bə damarhoyü bənşumunaz eyni xun kar bəsəxən?

– Bəli, ü mənə birarmönü.

Umun ə qayıq firmorim. Un ədəmi umunə müşayiət bəsəxənbu. Bə yan ən anbar bərasireni gufti: “Əsəd-əs-Səltənə” bastanbu ki, üşumun bisən biyeyind. Ürə fürsərə maşın ə şir zürin, ə ceyran tic, ə qartal gözəl, bə sər qayaha ras birə qala möhkəmi. Umun tinə dör xardim ürə tərif səxə maşınə dirim. Bəcəsə bə varzirən-varzirən birəni yə “ford” maşın bə sar ən ra poyistəbu.

Ürə köhnə rızinə şinhoyü ə yə çən cuga pəlü zərə birobu. Bə moşın boşirim, motor bə lərzirənəz bə kar səxən başlamış bu.

Sürücü, bə kük ən bə okeanbirə nəhəng sənişinə gəmiyürə kapitanü çüma xiştənə bə dura dikmiş səxəbu. Nim səhət bəədə umun bə ra ən Rəştaz bə Tehran bəraftənbirim.

—◆◆◆— XXIII Fəsil —◆◆◆—

Ənzəli, bə Rəştə rahoyü səhrayə bə nəfəsürəz sürə küçəha ... Bə Üfüq “Abi-Yezid” şeytana oyü zaman-zaman bə kük ən yə xəyalət parlamış ə birənbu. Bə Rəşt rafta kələ ra ə kinar ən arkərə bə giraştənbu. Arkərəyə bə xiştönü o nə bu. Onun xisrə cugoyü bə zir afta cadar-cadar bire. Bə camurə xisrə cugoyü dör xarda birəbu. Adətən İranə bə arkərəhoyü o nə əbirən, ancaq uncə ə o kurə birə cugaha məəməl amarə ləhəyinə qulləha rast əbirən amarən. İn qullohoyə bə xim-xişkə həndəvəroyü bə quma sayə əngəstə əzəmətli qayaha poyistəbu. İn qayaha bə ə ibtidai dövr mundə azman qayahoyü başirənbüründ. Ə dur iə karvana mung zıncırovu amarənbu. Sürücümün maşının sürətürə kəm səxt. Umun sıldırım dağa silsiləhoyürə bə ətəkyü dəvəhoyə bə gurunə yerişaz raftənşunə dirim. Bə dəs öiştən əsa güftə sarban karvanə lap bə pişöyü bəraftənbu. Ürə bə ruzüriş ə sər tə bə poy siyə dəkərdə ədemiha bəraftənbüründ. Əsəbiyə dəvəha ra öiştönuyə etinasız davam bəsəxənbüründ. Üşun addıma xiştönuyə bəşündeni bə gərdənşun vərəcündə birə zıncırovoyə mungoyü tik əbirənbu. Dəvəhoyə ə kəmərşun duraza kisəha vərəcündə birəbu. İn bə kisəha birəha görəsən İsfahana parçahoyürümü yayış gilənə pəşü bu? Sürücümün maşınə pound. Bə kəmər dəvəha birə bar bə siyə kəfənha püçündə birə meyita bu. Üşunə sayü tə bə dü sad bu. Dəvəha bə gurunə raftənəz ə yanmun bəgiraştənbüründ. İn karvan ə dağa, nümükinə səhrəhoyə çümə qamaşdırmış səxə hamarə səthü, saysız-hesabsız vahəhoyə giraştən-giraştən bar bəkeşirənbüründ. İn dəvəha ambar bə dur birə bə türk sərhədi bərasireni bisən zani bizönund nüşund. Bəsərşun qırmızıyə fəs birə kömrükçüha barəyə yoxlamış səxə bəədə, karvan tazədən bə ra mafta, müqəddəsə Kərbəla şəhəriyə tə bə günbəzü birə məsafəyə qət misəxt.

Karvan İmam Hüseyinə bə məqbərəyü bərasireni yerayış poyisteniyü bu. Üncə bə dəvəha bar birə meyitha bə qayğikeşə dəsoyaz həzür birə məzarha dəfn bisən boşund, bə ruz qiyamət

şeypurə mungu üşunə tə əbədiyyətə ə xoyü vəxsundən üşun Kərbəlayə bə zir ən qumoyü rəhəti miya afund.

Çümomunə bə dəsomunaz güftənaz üşunə bepişəşun bə ehtiramaz səcdə səxtim. Səxt cır zerim guftirim ki, “İmamə bə məzarü bey umuniş dua seyind”. Sarbaniş cavab da gufti ki, “umun xiştənmuniş bə yə dua möhtacim”.

Karvan yerayiş bə ra xiştən dovam səxt. Ü, bə kük kələ səhrayə xəyalətü birə Abi Yezid sakitcə dur əbirənbu.

Umun Rəştin ə küçəhoyü bəgiraştənbirim. Ə t, ə ləhə vəkərdə birə komaha üfūqə pişöürə burobu. İncə umun giraştə sadsaloyə nəfəsürə açıq-saçıq duymuş bəsəxənbirim. Hə bə yə baxışaz ə ləhə vəkərdə birə xunohoyə, tangalə küçəhoyə ə nəzər əbirənbu girorundən. İncə hər çiz bə eyri rəng bu. Bə şəhər hər çiz balaca bu. Ancaq hərdənbir komahoyə ə araşun sər tiksəxə yə məscid bədirəni ədəmi sarsılmış əbirənbu.

Mərdun bə ülgücaz çirə sər xiştənnun bə qabağ voşirə yuvarlaq şəpkəha narəbüründ. Üşunə sifətsuniş bə maskaha başirənbu. Hər cuga bə dörün tuz, bə dörün xak, bə dörün natəmizlik bu. İn nə bətən ki, iranliha bə dörün toz, xak birənə xoş bəsəxənund. Üşun sadəcə hər çizə çənəm histü, huntəriş daştən bəxastənbüründ. Çünki hər yə iranli, bə nəhayət hər çizə bə toza dör xardönürə zənn bəsəxənbüründ. Umun bə yə balaca çayxana niştim yə kəm istirahət səxtim. Ə otaq bıy nəşə amarənbu.

Mərdun çümo xiştəniyə bə Ninoya zilləmiş səxəbüründ. Bə künc saçoyü iləvar, duhunü raha, ə löhoyü tuf axmış birə, bə dəsü naxışliyə mis piyalə güftə yə bir dərviş poyistəbu. Ü, bə həmmə dönüşüyiş, hiç kəsə nə bədirənbu. Haçundan ü var güc xiştənə, vücut, şüür xiştənə bə çüm pedə nə birə varlığa bə mungü dör dərəbu, əz un bə çüm pedə nə birə varlıq işarə guzət bəsəxənbu. Birdən birə ü ə cuga xiştən sıçramış bu cır za:

– Denişind, afta ə qərbdən tik əbirən; mən ürə bədirönüm. Şəhərə valiyürə ə tarafü fürsərə birə nümayəndə çayxanyə bə duhun dörü pedə bu:

– Əlahəzrət əmr səxt ki, bu çıpaqa zənə bey mühafizəyü incə keşikçi narə boşü.

Ü, çadrasız birə Ninoyə bə nəzər bəgüftənbu. Ninoyə halü degiş nə bu, çünki ü, bə farsca bəsər nə baftaranbu.

Şöyə şəhərə valiyürə bə xunöyü girorundim. Əzunseri keşikçihomun əsoyə yəhərləmiş səxtund. Çarşab nə döğüftə Nino çılpaq hesab birən gürə, huntəriş ə ölkəyə bürümüş səxə quldurha bə qorunmuş səxən keşikçiha umunə tə bə Tehran müşaiət səxtəni büründ.

Maşın yavaş-yavaş baraftənbu. Bə ə köhnə mundə rahoyaz Qəzvinə bəgiraştənim. Şah Şahpur orduha xiştəniyə incə kurə səxəbu. Səfəviha, sənətçiha, sənətçihoyə xeyirxahoşun, müqəddəsoşun incə məclis qurmuş misəxtund. Sad-sad pənca kilometr ra raftim. Ra bə kük mar qıvrılmış əbirənbu. Nəhayət durə Dəməvəndə ə kulak birə təpəyü Tehranə dərürə çartə qülləyü bə ehtişamaz tik əbirənbu. Dər rəngarəng bə nərmə **çinihoyaz** bəzədilmiş birobu. Bə sər dər bə zərifə ərəbə yazıhoyürəz həkk birə kələmha haçundan bə kük ən çüma şeytan bə mən bədenişirənbu. Kələ dərə bə zirü bə dörün toz-xak birə bədənhoşunə yara şiştə dilənçiha, pərişan dərvişə niştəbüründ. Üşun nozikə əngüştoşun birə loqorə dəsa xiştəniyə bə umun duraz səxəbüründ bə hökmdarlara layiq Tehran şəhəriyə bə həq gözəlliyü, bə həq əzəmətü şera bəxundənbüründ, amma üşunə mungəşun qəmgin həmiş kədərlü bu. Üşun bin həzar yeki qübbəyü birə şəhər çən sal əz in pişə bə yə kələ ümidəz amarə büründ. Lakin üşunə ümidəşun bə puç dirmorəbu.

Balaca maşın ə əyri-üyrü, tangalə küçəha, ə Top meydanı, ə şah sarayıə Almas darvazayürə ə yanü giraşt şəhərə bun yekin tərəfü, Tehranə bə kündiyü birə

Şəmiran qəsəbəsi rafta firəyə ra bə dirmorən. Şəmiran saray bağçasıyürə dəroyü taybatay vobirəbu. Ə dər bə dörün bədarəftəni qızıl gülə ətirü umunə za.

Umun ə yan ən bə baqçə birə fəvvarəhoyə giraştım daraftim bə saray. Pəncərəoyü bə pərdəhoyaz bəstə birə torikə otaq, bə kük ən düşməyə oyü sərin bu. Nino bə mənəz sərmunə bə sər ən nərmə bolışa naharim bə şirinə xo raftim. Umun xisirim, ə xo vəxiştim, mürgüləmiş birim, xoha dirim, yərayiş xisirim. Pəncərəhoyü bə pərdəhoyaz bəstə birə bin sərinə otaq xisirən həddindən artıq xoş bu. Saysız-hesabsız nalınha, bolışa, xalıha zirə birə divanə, döşəməyə ruyürə bəstəbu. Xolü-xolü bülbüloyə cəhcəhoşunə bəşünörənbirim. Ədəminə qeyri-adi yə hiss bürümüş bəsəxənbu. Umun ə həmmə təhlükəha, Bakıyə ə dəs aftara qalayə divarhoşun lap bə dura, bə yə kələ sakitə xunə bəxisirənbirim. Vəxt səssiz-səmirsiz

bəgiraştənbu. Nino hərdənbir yə höqülə ah bəkeşirən, xolü bəxiştən, bəədə sər xiştənə bə sər sinəmən bənarən tazədən bə xo bəraftənbu. Məniş İranə hərəmxanayürə cazibədar ətri amarə bə nərmə bolışə bə sörü sərmənə narəbüürüm xisrəbüürüm. Məni yə dəhşətli tənbəli vögüftəbu. Vinimən düş bədərəni ürə bey fixəristeniş dəsmənə be tik səxəniş tənbəli bəsəxənbürüm.

Nəhayət vinimənə düş dörönü hə xiştən poyist, mən yerayış bə xo raftüm. Nino birdən ə xo bəxişt, sər xiştənə tik səxt gufti:

– Əli xan, ə kisneyi əmürdönüm. Umun bə bağçaya dirmorim.

Fəvvarəhoyə həndəvərürə qızıl güllər büürümüş səxəbu. Sərvə dara bə hovva tik birobu. Rəngarəng qanado xiştəniyə bə kük yelpinc kimi vakardə tovuz quşu bə xisrə birə aftayə, seyr ebəsəxənbu. Bə dura Demavənd dağı tik birobu. Mən də s zörüm. Şişə sifəti birə yə hərəm xidmətç su bə yanmun ama. Bə ruzüriş bə də s xiştən xalça, bolış güftə yə yaşlüyə zən amarənbu. Umun bə zir ən yə sərvə darə bə sayöyü niştim süfrə vakardim. Hərəmə xidmətçiyü həm o, həmiş ləyən avarə. Bəədə yərayış bə xori əngəstə birə xalıyə sörü İranə mətbəxürə ən ləziz xardenihoyürəz pur səxtə bu.

Pulemyotə şıqqılıtyürə ə şünörənsə xörəkə bə də saz xardən xosü, güftirə Nino çəpə də s xiştənə bə buq dimorə aş duraz səxt. Xədiməğası bə tərsirənəz bə y denişi. Ağa xiştənə bey arü amarən şahid nə boşü güre xidmətçi ru xiştənə bə yan dör da. Mən bə Nino, bə İran aşə sağə də sə bə sətə əngüştürəz çənəm xardönürə vomuxtüm. Ə Boku dirmorə amorə ruz bəədə ilk dəfəyü ki Nino xəndist. Üzüm məniş artıq xiştənmənə sakit hiss bəsəxənbürüm. Şaha bə ölkəyü, Şəmirənə bə sarayü, dindarə şairoyə, müdrikoyə bə diyarü həyat ambar gözəl bu.

Nino birdən xəbər usta:

– Bəs türə əmitü Əsəd-əs Səltənə, ürə hərəmxanayü bece?

– Hər halda, bə şəhər birə sarayü. Sətə zənünüriş bə yonü gərək boşund. Hərəmxanayə xəbər bo ustarani? İn bağça, bə ətraf birə otaqha elə hərəmxanayü də!

Nino xəndist:

– Deməli, mənə bə hərəmxana avardeyi, hintörümü? Mən danistə səxtüm ki, əvvəl-axır hintər bisən boşü. Bin vəxt yə hərəm xidmətçiyiş.

İn xidmətçi yə loqarə qoca bu.

Ü, beymun künd ama xəbər usta ki, be umun məəni xunü ya nən. Umun nə xastənmunə guftirim. Səta duxtər amorund xalçahoyə vöçüründ. Ənvəlki qoca xidmətçiyiş ama ə sər süfrə artıq mundə yeməkoyə vəçi bərd. Yə balaca gədəyiş bə tovuz quşu yem da.

– Əli xan, in ədəmiha kistü?

– Xidmətçiha.

– Görəsən çən qədər incə xidmətçi hist?!

Mən bə nə danistənmən güərə xidmətçiyə nəər səxtüm əz ü xəbər ustarüm.

Ü yə kəm fikir səxə bəədə gufti ki, bə Hərəmxə bistihəştə qulluqçu xidmət bəsəxən.

– Bəs incə çənta zən yaşamış əbirən?

– Hal-hazırda ancaq yeki, üriş türə bə yantü niştə zənü. Amma incə kifayət qədər cuga histü. Əsəd-əs-Səltənə bə zənun xitəniyaz bə yecə bə şəhərdə yaşamış əbirən. İn üzüm türə hərəmxuneytürü.

Bəəd ü niştə gaf xiştənə davam səxt:

– Mənə nummən Yəhya Quluyü. Mən türə namustürə keşikçyürüm, xan. Mən nöyüştənə, xundənə, hesab səxənə bastanüm. Xuneyə idarə səxənürə, bə zənunaz əlaqədar ə həmmə məsələha sərmən bədirəmorən. Bə mən mudani kamər bəstən. Bə yanşumun niştə zənə əcnəbi birönü bəlliyü. Amma mən bə ü yavaş-yavaş əxlaqə, rəftarə qaydahoyürə mudanüm vomuxtən. Mən bədürönüm ki, ürə kun qultuqoyü miyinü. Bə bəzi ölkəha zənunə bə tərbiyəyü ambar etinasızı bəsəxönünd. Səbəhin ürə bə dırnaqoyü həna bisən bülüm, ə xisirən pişə ürə dühuüriş müayinə misam.

– Ay Allah, digə inha bə çü lazımü?

– Pusirə dandühoyü birə zənunə ə duhunşun pisə biy amarən. Mən ürə denişireniyüm, nəfəsürə biy səxəniyüm. – İn ədəmi unca çü boşboğazlıq bəsəxən?

– Nino xəbər usta. – Ü bə kük ən danduyə həkimü xidmət xiştənə təklif bəsəxən. Bə yə əcaibə tipə başirən. Bə yə qəribəyə vəziyyət aftarabürüm. Bəədə hərəm bə xidmətçiyü guftürüm:

– Yəhya qulu, bədürönüm tü bə mədəniyyət aid birə ə həmmə məsələha xəbərü birə səriştəliyə yə ədəmini. Lakin, mənə zənmən hamile, əz ü muğayat birən lazimü. Hə bin səbəbiş, tə körpə bə dünya amarən tərbiyəyə məsələhoyürə bə təxir bənnəgəstenim. İnə bəteni əar amarənmən gunəhomənə qirmizi birönürə hiss bəsəxənbürüm.

Nino həqiqətən hamilə bui, amma be in nə deniş ki huntörü mən yeraiş duri gaf bə səxənbürüm. Hərəma xidmətçiyü cavab da:

– Üşumun ambar ağıllü hərəkət sexeyind, xan. Hamiləyə zənun anlaşılmaz əbironund. Yeri gəlmişkən gunüm ki, ə moy birə əyələ gədə birönürə be təmin səxən yə əlac hist.

– Ü, inə guftirə bəədə Ninoyə zərif vücudurə ə nəzər girorund yeraiş gufti:

– Bə mən hintər amarən ki, bey ü hələ yə-dü ma vaxtü hist.

Ə eyvan ambara mung poy ama. Xidmətçiha, zənun bə dü-yeki qəribə işarəha səxtund. Yəhya Qulu bə eşik dirma, dərhal bə ambara qayğıyaz pusa vazaşt.

– Xan, möhtərəm Seyid Mustafa həzrətləri türə salamlamış səxən bə xastən. Bə hərəmxa üşumunə sizi narahat be səxən cürət nə misəxtüm, amma Seyidiş Peyğəmbərə bə nəsilü mənsüb elmlü yə ədəminür. Ü, üşumunə bə Kələ Salon guzət bə səxən. “Seyid” gofiyə şünörən kimi Nino sər xiştənə tik sət:

– Seyid Mustafayə bətenind. Gunind biyə, həmmemun be yecə çay muxorim. Mən çaşqın, in qəleyiş bə kük ən ar amareyi guftürüm:

– Seyid incə nə mudanü amarən, Nino. İncə hərəmxaaney.

– Ah, incəyə çü qəribəyə adətöyü histü.

Huntər bə üzaz bə kənar görümiş umboşim.

– Nino, bətärsürönüm ki... Türə çənəm bə sər əngönüm... Basteni də bə İran ambara çiza umunə bə ölkəmu birəha fərqliyü. Seyid axı mərdü. Ə təəccüb Ninoyə çümöyü bərelmiş bu.

– Yəni guftirən bəxasteni ki, mənə ə Boku bə Dağıst bərdə Seyid Mustafa incə nə mudanü amarən?

– Çü, Nino, bətärsürönüm... Heç nə boşü tə bə yə kəm vaxt giraştən... Nino birdən birə xinik-xinik “yaxşı” – gufti.

“Üzüm dirə bura”. Əzab keşirən-keşirən dirmorüm bə bürun raftüm, bədeyiş bə Seyidaz bə kələ kitabxana niştim bə çoy xardən. Seyid Mustafa bətenbu ki, Bokuyə ə dəs kafirhöyü azad birən kimi bə Məşhəd gedib bisən bure uncə məşhur birə əmi xiştənə bə yanü mundən bəxastən. Guftürüm ki, in ambar xosə fikirü, Seyid ambar nəzakətinə yə ədəmi bu. Ü, Ninoyə hiç xəbər nə bostaranbu, yə rayiş boşü ürə numurə nə bəkeşirənbu.

Qəflətən dər vobi.

– Şangumşumun xeyr boşü, Seyid.

Ninoyə mungu boğuc bu. Seyid Mustafa ə cuga xıştən hoppanmış bu. Ürə bə çopurə sifətü dəhşət ifadə bu.

Nino bə sər xalçə birə döşək nişt:

– Yə stəkaniş çay muxastindmi, Seyid?

Bə eşikdə bə tələşaz amarə raftə ədemihoyə mung pohoşun amarənbu. Şirvanşirə xunöyürə nüfuzü birdəfəlik bə xori zərə birobu. Seyid yalnız yə çən dəqiqə bəədə bə xıştən ama.

Nino qaşqabağ xıştənə əngəst xəndist:

– Mən ə pulemyot nə tərsiram, türə sətə, pancta, ə hərəmə xidmətçihotü mi bətəsirönüm – gufti.

Bə hintəriyaz umun həmmemun, tə bə şangum bə yəcə mundim. Çünki Seyid sadəcə incə yə mərd nə bu, həmiş ambara anlayışü birə insan bu. Un şö ə xisirən pişə hərəm xidmətçisi bə kük ən yə alçalmış ədemi bə mən künd ama gufti:

– Ağa, mənə cəzamənə tind. Mən zənmunə ə pişə cümmən narəgar nistüm. Lakin ürə bin dərəcədə çılğın, in qədər yabanı birönü kiyə bə əqülq mudanist amarən. İn mənə günahmönü, diqqətsizliymönü ağa.

Xıştənə bin dərəcə günahkar hesab səxə yə insanə ifadəyü bu ürə bə girdəyə sifətü.

XXIV Fəsil

Qərribə! Bibiheybətə bə neft hopmuş birə sahilü son gülləyə mungurə bə şünöreni haç bastanbürüm ki, mən digə xıştənənə xoşbəxt nə bisən hiss sam. Lakin Şəmiran sarayıyürə bə gül qoxulu bağçayü bə dörün çar həftə xıştənənə bə vətənmən brən kimi tamamən rahat hiss bə səxənbürüm.

Bə şəhərə ambar bə nadir halabəraftənbürüm. Bə şəhər bə dostə sər köşürüm, yaxud xidmətçihomənə bə müşayiətsunaz Tehranə bazarürə bə qarmaqarışiq rahoyü alış-veriş səxtə ədemihoyə seyr misəxtüm.

Bə nəhəngə çətir voşirə qübbəyü birə yə sər bunə bə zirü dara küçəha, bə torikə döngəha ruzayış suxtə lampaha, bə çadır voşirə dükanha duraz əbirənbu. Bə bazar vəxtmənə bə qızıl güla, xalçəha, sərə örtüگویü, ipəkə çiza, zinətə çiza gəştən aftənaz

bəgirorundənbürüm. Üşunə bə dörünşun bə qızilaz kar birə güyümha, ambara qədimi qilindəha, bilərzika, tumacə balışa, seçmə ətriyyatoyürə baftənbürüm bostaranbürüm. Bə ustara çizomən uyğun İranə tacirhoyürə bə kiseyşun kələ gümüş tımənhomən axmış əbirənbu.

Xidmətçihomən Şərqə qeyri adi cahcəlaloüyürə bəkeşirənbüründ əbərđənbüründ. İnhoyə həmmöyü bey ən Nino bu. Xidmətçihoyə kəməşun bə zir bar dü qəd əbirənbu. Mən bəzi çizoyə be ustaran həleyiş bə bazar bəgəştənbürüm. Bazara bə yə tinü ə tumac cildü birə Qurani Kərim, həmiş miniatür rəsmha əfruxtənbüründ: bə birinci rəsm bə sərvə dorə bə zirü badama çümoyü birə yə Şahzadə, ürə bə yonü niştə yə duxtər, bə ikinci rəsm bə ov dirmorə padşah, bə hava par zərə yə nizə, bə virixə-virix birə yə ceyran təsvir birəbu. Yerayış gümüşə tımənha bə cingildəmiş birən başlamış bu. Yə kəm əz in pişə düttə tacir bə balacə kürsü niştənbüründ. Əzşun yekiyü ə kisə xıştən yə tımən bəkəndən bun yekin bədərən. Üriş tımənə bə diqqətəz ə çüm bəgirorundən, bə ara danduha xıştən bəqoqundən dandu bəgüftən, bə yə balaca tərəziyə bənarən bəkeşirən, bə kələ torba bənarənbu. Tacir həmmə qərda xıştənə tə bə axir tə be vagardundən dəs xıştənə sad, həzar, bəlkəyiş də həzar ra bə torba bə dənərənbu bəkəndənbu. Ə hərəkətoyü, puyürə ə ifadəyü bə ləyaqətinə ədemi başirənbu. İn ticarətü! Axı Peyğəmbərmun xıştönüriş tacir bire.

Bazar bə labirint başirənbu. Un düta tacirə bə yan dükunü yə müdrikə qocayə mərd niştənbüründ bə pişə xıştonu birə kitabə səhifəhoyürə bəkardənbüründ. Qocayə sifətü yosun şıştə küne qayayə yazıhoyürə bə yar bəngəstənbu. Duraza nozikə əngüştoyü ürə iltifatin, rəhmdül birönürə dələlət bəsəxənbu. Kitabə ə zərd birə vərəqoyü Şirazə güloyürə biyü, İrana bülbüloyürə cəh-cəhü, şənə nəğməhoyə mungu, badaminə çümoyə, duraza bürgoyə bə xəyalə təsviraz duyulmuş əbirənbu. Qocayə incəyə əngüştoyü in qədim kitabə səhifəhoyürə bə ehtiyataz bakardənbu.

Bazar bə mung-ətur səxə ədəmihoyaz pur bu. Ambar qədim həmiş zərifə rənghoyü birə yə Kirmanə xalçayürə dürüm bə səhəbürəz bey qiymətü bə gaf səxən başləmiş bürüm. Bə sərşun bağçayə naxışoyü birə xalçaha Ninoyə xuşü amaranbu. Bə bazar yə nəfər qızılgülə oyürə, qızılgülə ruqonürə əfüruxtəmbu.

Xidmətçihə ə dəs aftarabüründ poyistənbüründ bə yanmən.

– İnhoyə həmmöyürə bə zu Şimran bərinde. Mən bəədə bisən biyam. Xidmətçiha bə dörüh izdiham daraftund əçüm vir büründ. Yə çən addım şundüm bə pişə çayxanayə ə anbbar zirə birə dörü qəd bürüm bədarəftönüm. Çayxana tə bə duhun ə ədəminaz our bu. Çayxanayə b mingöyü qırmızı saqqallü birə yə mərd niştəbu. Çümoyü niməbəst birə in mərd Hafizə yə qəzəlürə bəxundənbu. Guşdərəgara bə kük ovsunlaşmış birə nöqülə köks bədərənbüründ, ə qəzəl ləzzət ustaran xıştonuyə ponə nə bəsəxənbüründ.

Bəədə hə in mərd ə qəzet xəbəroyə bəxundən başlamış bu: “Bə Amerika çini yə cihaz icad bire ki, guftirə gafa bütün dünya bə şühörən. Parılıyü aftayə ə şəfəqü zürin, dösü bə mars rasirə, taxtü ə dünya zəvər birə hökmdarmun şahənşah Sultan Əhməd, Şah Bəkeşah bə saray İngiltərə hakimiyyətü birə krala elçihoyürə qəbul səxtəbu.

Həmmə bə heyrətaz bə ü guş bədərənbüründ. Bəədə saqqallü qırmızı birə mərd qəzetə püçund, yerayış bə məni xundən başləmiş bu. Mahnı in dəfə ə cəngavər zal oğlu Rüstəm, ə ürə gədüyü Zöhrab bəhs bəsəxənbu. Mən çümomənə bə sürə məxməri çay zilləmiş səxöbürüm, fikir bə səxənbürüm ki, kara bə lazım birə tərz nə bəraftən.

Mən bə İranüm, bə saray yaşamış əbirönüm, ə həyatməniş razıyüm. Ninoyış bə mənaz bə eyni saray yaşamış əbirən, ancaq ə həyat xıştən tamam narazıyü. Ü, bə Dağıstan bə dağ birə həyat xıştənə bə həmmə əzab-əziyyəthoyü qatlaşmış əbirənbu. İncə İranə bə dəbdəbəli həyat təziyü, əxlaqə bə qaydahoyü nə bəxastənbu xuta birən. Polis zənunə bə mərdunaz bə küçəha yan bə yan raftönürə seyiş, Nino bə mənaz bə küçə dirmorən gəştən bəxastənbu. Həqiqətən bin ölkə zən bə mərdaz byecə nə qunaq mudanüstun qəbul səxən nəyiş bə yəca bə gəştən mudanistund dirmorən. Nino mənə ləva bəsəxənbu ki, şəhərə bə ü nüşun tüm. Ürə ə fikirü dördərən bəxasteni Nino qəzəblənmiş əbirənbu. Bə Nino bətənbürüm ki, bə kələ məmnuniyyətaz şəhərə bə tü nüşun müdürüm, amma türə bə şəhər nə mudanüm bərdən, mənə düz bəsər aftan.

Ürə bə kələ siyə çümoyü narazılıq birənə imb xundən. Axı ürə çəçəm bə cər əngönüm ki, xana zənü çadrasüz bə küçəha nə mudanü gəştən. Beyü ən bahalıyü çadra ustaram. Nino, deniş vin çadra çü qəşəngü. Çadra zənə puyürə ə afta, ətuz bədaştən. Vallah,

məniş bə kələ məmnuniyyətaş muxastüm çadra bəndüm. Nino bə kədərəz buza xəndə miza çadrayə bə knar bənarənbu bədənbu.

– Ruxiştənə bəstən bey zən ləyaqətsizlikü, Əlixan. Əgər çadra bəndüm, mən xiştən bəxiştənmən tə bə axir ömürməni bə xiştənmən nnişrət misam. Bə polisə bin həq birə əmrürə nüşun dörüm. Nino ürə cır da da hələ. Ürə bə şəhər bey gərdundan hər cugoyü bəstə, bə şüşəhoyürüş pərdə əngəstə kareta sifariş dörüm. Bədeyiş bə Ninoyaz bə areta boşirim şəhərə gəştim. Ə Top meydanı bəgiraştəni Nino piyərmənə di, xast bə ü salam tü. İn yə dəhşət bu. Ürə düllürə bey uşaran bazara nimöyürə uşaran lazimü... Üzümiş incə niştam bə dörün fincanımın bədönüşürönüm.

Nino ə darıxmış birən xiştən məhv əbirənbu, mən bə ü hiç yə yardım nə bastönüm səxən. Ü bə Tehran birə Avropalhoyə bə zənuşunaz, duxtoruşunaz tanış birən bəxastən. Amma be in nə umbu ra dərən. Çünki yə Xanə zənürə kafirayə bə zənurunaz tanış birönü hamrayi səxönü xas nə umbu qəbul səxən. Üşun bə Ninoyaz əgər dosti sandüsə Ninoyə hərəmxanayə bə həyatü çənəm tab avardönürə un qədər bisən hürşşun biye ki, nəhayət ü doğrudaniş bin məşəqqət nə bisə dözmüş boşü!..

Yə çən ruz əz in pişə Nino, xalaha, bibiha mənaz bey dirən raftobu, əz uncə bə dörün dəhşət vəgaştəbu. Nino bə xunə amarən kimicir zə gufti:

Əli xan, üşun danistən bəxastənbüründ ki, tü hərüz çən ra bə öz məhəbbəttürəz mənəi xoşbəxt bəşəxəni. Üşun ə şüvər xiştönü şühörənd ki, tü həmmə vaxttürə bə mənaz bəgiorundeni. Üşun bə mən ə cinha bei daştə birən bə mən yə dərman döründ, məsləhət döründ ki, gözmuncuğu bizönüm. İnha mənə mütləq ə düşməni bisən dörü. Bəədə, türə bibitü Sultan xanım xəbər usta ki, əzini cavanə şüvərə yə təkə zənü birən yəqin ki, ürə darıxdırmış bəşəxən. Bədeyiş əmməşun türə ə gədəha çənəm dur güftən danistənə vomuxtən xastund. Duxtər xolenən Suat bə hər hansı yə zöhrəvi xəstəlik güftə birən, nə birənə danistən bəxastənbu. Üşun iddia bəşəxənbüründ ki, bə mən qibtə səxən lazimü. Bəşünörəni?

Danistən qədərmən bə ü təsəlli dörüm. Ü, bə kük yə ürkmüş birə əyəl bə künc poyistəbu bə dörün ən dəhşət bə mən bədenişirənbu.

Nino yə xeyləi vaxt bu ki, bə xiştən nə bastənbu amarən. Çoyməni lap xinik birəbu. Bə çayxana niştəbirim ki, cəməət mənə bütün ruzməni bə hərəmxana nə giorundənmənə şahidü

boşund. Çünki incə mərdə həmişə bə yan zönü birənü xas nə bədönüşürönünd. Qohumomən artıq mənə bə dəs əngəstən başlamış birənd. İncə yalnız müəyyən vaxtotürə bə zən mudani sərf səxən. Mundə vaxtə səhəbü mərdü. Halbuki Ninoyə yeganə təsəlliyü mənüm, ürə qəzetüriş, teatrriüyə, qəhvəxanayüriş, dost-tanışırış, əz inha başqa ürə şüvörüriş mənüm. Hə bə ü güreyiş ürə tək nə bastanüm harən. Bütün bazara beyü hədiyyə bostaranüm. Çünki umruz şangum əmimən bə şərəf ən piyərmən yə kələ ziyafət dərəniyü. Ə şahzadəhayiş yükiyü bin əclis bisən biye. Nino bə xunə, ürə sarayə həmərləhoyürə ənənəhoyürə tərbiyə be dərən çalış həbə xidmətçi xıştənə bə yonü mundeniyü.

Ə bazar dirmörüm, bə avtomaşınaz bə Şimran bə ra aftörüm. Nino bə dərən düşüncəhə qər q birobu ə zrə tə bə sər bə xalıha vərəngəstə salon niştəbu sırğa, qolbağ, ipək şalar , ətriyyatə kurohoyü bədenişirənbu. Ü zu vaxışt tələsik bə nəzakəz mənə maç səxt.

Hərəmə xidmətçyü xinikə şərbət avar, bə kük ən narazı birən bə hədiyyəhə deniş dēdi:– Mərd zənə xıştənə nazürə lap bin dərəcə nə miköşü!..

İranlıyə həyatü şö başlamış əbirən. Puza həyatü gərm, bə dörün toz bəgiraştən. Bə in güreyiş ambar can sıxıcıyü. Lakin şö-şö insanha tozədən canlanmış əbirən, düşüncəhə sərbəst əbirən, söhbət has and əbirən. Şö-şö İranə qəribə alicənablığı tik əbirən ki, in alicənablıq bə Bokıu, bə Dağıstan, bə Gürcüstan birə aləm ambar fərqliyü, mən bin həyat tərz heyran biram.

Əmimənə karetahoyü səhət bə həştə bə pişə xunemun poyist. Əzşun yekiyü be piyərmən yekiyüriş bəmən bu. Üsulə qaydahoyü hintər tələb bəsəxən. Hər karetayə bə pişöyü bə dəs xıştönu fənər güftə sə nəfər piş-xidmət poyistəbu. Fənəroyə işığı üşunə bə puşu baftaranbu. İn xəbərdaçihə hələ əyəl əbireni üşunə bə kəməşşun cərrahiyyə əməliyyatı bərdand dalağuşunə burand kəndand.

Əzinihoyə bütün ümürşunə vəzifəşun, karetahoyə bə pişəüşun virixtən, bə yə ciddiyyə mungaz “Xəbərdar!” çığırmaq əbirə. küçəhə ədəmi pedə nə əbirənbu. Ancaq nə deniş ki ədəmi nist xidmətçihə bə eyni ahəngaz “Xəbərdar!” bətənbüründ.

Umun ə tangalə küçəhə, axirü peydə nə birə boza rəngü birə divarayə ə pişeyşun bəgiraştənbirim. Bə əni duvara kazarmaha, sarayha, yaxud idarəha bu. Bə taraf küçə denişirə ə kərpic vəkərdə

boza rəngü birə duvara İrana məhrəmiyyəthoyürə pənə bəsəxənbu. Bazara yuvarlaq günbəzhoyü bə işiq ə ma haçundan ki bə çüm peydə nə birə yə dəsə ə tarafü kurə birə bə saysız-hesabsız balonha başirənbu.

Umun, bə qalınə hasar ə bürünc bə səliqəyaz pas birə darvazayə bə pişöyü poyistim. Dərvaza vobi, umun bə dörün daraftim. Mən bin xunə bə tək amarə vəxtə, bə pişə dərvaza köhnə əlat dəkərdə yə qoca umpoyist. İmruz bə pişə saray ə çiçəkə ras birə qiçniha, bə kələ fənərhoyaz bəzəg dərə birəbu. Karetahomun bə saray rasirə poyistə bəədə bə yə sıra poyistə həştə ədəmi bə pişemun sər qəd səxtund.

İn kələ həyət bə balaca hasaraz bə düta cuga bəxş birobu. Bə dörühə taraf hərəmxana bu. Uncə fəvvarəhə bəzərən, bülbüla bə xundənbu. Bə mərdun aid birə həyət qızılə moyiha birə çarkünc yə hovuz bu. Umun ə kareta firmorim. Umunə bey qarşılammış səxən əmimən bə dər künd ama. Ürə balaca dəsü puyürə bəstəbu. Ü, təzim səxt umunə bərd bə xunə. Sütunhoyü bə o qızıl keşirə birə, bə divarə taxtahoyürəz bə oymalı naxışhoyaz bəzətmiş birə kələ salon pur ə ədəmi bu.

Ədemihoyə bə sərşun müxtəlif bə sər narə geyimha bu: buxarayə papaqhoyü, əmmaməha. Libashoyiş ə incə siyə qumaş parçaha bu. Bə tən mingə kələ şəftə vini, saçları isbi birə, qaşları quşə bə qanadoyü voşirə yə yaşlüyə mərd niştəbu. İn, əlahəzrət şahzadə bu. Umun bə dörünün bədarəfteni həmmə bə poy vəxişt.

Əvvəlcə bə şahzadə, bədəyiş bun yekinho salam dərə bəədə bə sər ən nərmə döşəkçəhə niştim. Yə-dü dəqiq gaf nə səxttim. Bəədə həmmemun birdən ə cugemun tik birim, yərayiş bə düyekimun bə səraz salam derim. Nəhayət, bə həmişeyinə cugoymun niştim bə sükuta qərq birim. Xidmətçiha bə mavi finjanha ətirliyə çay avardund. Bə meyvəyaz pur birə zənbilə ə dəs bə dəs bə giraştənbu. Nəhayət sakitligə əlahəzrət şahzadə pozmiş səxt.

Ü, gufti:

– Mən bə ambara diyarha səyahət səxam, yə çəntə güzələ ölkəhə diram. Amma çən bə İran birə ləzzətinə xiyar, saftalın bə hic yə cuga nə xardam. Ü, yə xiyar vögüft təmiz səxt, bə sörü nümük fukard və yavaş-yavaş başlamış bu bəxardən. Ürə çümoyü kədərlü bu. İn dəfə əmimən bə gaf cəxən başlamış bu:

– Əlahəzrətmun haqlıyü. Məniş bə Avropa biram, kafirhoyə meyvəhoşunə bə ambar balaca birünü təəccüb mundəbüürüm. Bə

Avropa ölkəhoyürə bə yekiyü İranə padşahlığırə təmsil səxə yə kübarə zat bə zuhun ama gufti:

– Mən həmişə bə İran bəğaştəni danind ki, çən qədər məmnun əbirönüm. Bə dünya yə əzuni çiz nist ki, imun İranliha bə ü qibtə səyim. Bə dünya birə insanhoyə İranliha, Barbarha guftirənəz bə düta cuga bəxş seyim zərrə qədər xəta nə miseyim. Şahzadə əlavə səxt:

– Bastenind, bə İranlihoyəz bərabər bəlkəyiş yə çənta hindliyiş bə inha əlavə imbu səxən. Yə çən sal əz in pişə mən bə Hindistan birə vəxtmən, uncəyiş umunə bə səviyyəmun pasirə yə çəntə ədemi dürüm. Şinəxtəmən birə yə alicənab hindli ambar nə girəşt ki yərayış Barbar birən xiştənə danistə səxt. Ü, mənə bə xunə xiştən bə nun xardən nəər səxt. Bə ürəz bə sər yə süfrə niştəbürüm. Təsəvvür seyind ki, ü kahinə vəlgürə bəxardənbu. Qonaqhoyə dəhşət vöğüft. Gunohoyü solmuş birə, bə sörü yə kələ əmmamöyü birə yə molla bə vomundə mungəz gufti:

– İranlihoyə bə qeyri-iranlihoyə bə araşun fərq inü. Bə dünya gözəlliyə həqiqətən təqdir səxə yeganə insanha imuhəyim.

Əmimən bə ürəz razı bu:

– Düz bəteni. Məsələn, mən bə komcə əbirönüm boşüm ə səs-küyü birə fabrik digə ambarx gözəl bə yə qəzəl üstünlük bəddörönüm.

Ən gözəl şerə tərzü birə rübailiha ilk dəfə umunə bə şer ədəbiyyatımın avarədə Əbu Seyidə kafirliyə bə bağışlamış bə səxönüm. Əmimən qurd xişrənə təmiz səxt başlemiş bu bəxundən.

“Ta medresse ve minare viran neşhud İn kar kalendarı bisaman neşhud Ta iman kafr ve kaft iman neşhud Yek bende hakikatan musulman neşhud”.*

* Fərscadan hərfi tərcümə: Tə bə key ki, mədrəsə, minarə viran nə bire İn qələndərlikə korü bə qanun-qayda düşmiş nə umbu. Çənəm ki, küfr iman, imaniş küfr nə bire Hiç yə bəndə həqiqətən müsəlman nist.

– Dəhşətü, dəhşət. Tü yara bin həngə deniş!

– molla şerə son misrayürə təkrar səxt:

“Yek bende hakikatan musulman neşhud”.

Molla vəxişt bə poy, zərifə lüləyü birə gümüşü aftafayə vöğüft, səndələmiş birən-birən ə otaq dirma. Yə kəm bəədə ü, pusava vəgaşt aftafayə bə xori naha. Bin ara piyərmən bə gaf başlamış bu: – Əlahəzrət, in düzümü ki, umunə baş nazirimun Vosuq-əd-

Devlen bə İngiltərəyə təzə yə müqavilə bəxastən bəndü? Şahzadə buzaxəndə za:

– İna işumun ə Əsəd-əs-Səltənə xəbər mustunind. İn məsələ artıq dövlət sirrü nist. Əmimən ürə gofürə təsdiq səxt:

– Bəli, in ambara yə xosə müqavile. Çünki əz inumruz bəədə Barbarha artıq umunə küləmiun bisən boşund.

– Bey çü?

– Bastanind, ingilisha çalışmış birənə, imun bə dörün gözəllik yaşamış birən bə xuşmun əmarən. Üşunə bə xuşşun döyüş, umunə bə xuşmun əminamanlıq amarən. Hə bə ü görəyiş umun bə üşunaz bə saziş amarim. Əz in bəədə sərhədomunə təhlükəsizliyə bə qeydü bey mundən lüzum nə bisən munü. İngiltərə İrana bey müdafiə səxən bəgərdən xıştən bəgüftən. Üşun pahomunə bisən ras sand, binaha bisən vökünund, üstəlik beymun hələ puliş bisən tund. Çünki İngiltərə, bə dünya ə hər millətə ambar mədəniyyət əvardənə umunə birənmunə ambar xas bastən.

Əmimənə bə yanü poyistə kündə qohummən Bəhrəm xan Şirvanşir sər xıştənə tik səxt gufti:

– Üşumun inanmış əbirənind ki, İngiltərə umunə bə mədəniyyətmun görə müdafiə bəsəxən? Bəlkə in kara bə nəftmun güre? Əmim bə laqeydaz cavab da:

– Mədəniyyətiş, neftiş bə dünyaya be nur əngəstənü, hərdümürə be daştən ehtiyacşun hist. Lakin əz umun xosə əsgər nə midire. Üsüm sual dərənə növbəyü bə mən rasi:

– Qə nə midire? Məsələn, mən bə xalqmənə beücubu vuruşmuş biram, bə gələcəgiş beycubu bry vuruşmuş birən hazürüm. Əsəd-əs-Səltənə bə kük narazı birən bə mən denişi. Ü fincan çoyə bə xori naha lovğalanmış birən-birən gufti:

– Mən hiç nə bastanbirüm ki, Şirvanşirhoyə bə araşuniş bə vuruş hazır birə əsgərə histü.

– Nən, əlahəzrət, Əli xan həqiqətən əsgər nist, ü zabitü. Şahzadə:

– Üşunə bə araşun fərq nist – gufti bə istehzayaz təkrar səxt: “Tü yərə bə zabitə deniş!”

Mən gaf nə səxtüm poyistüm. Tamamilə ə yarmən kəndəbürüm ki, hər hansı yə iranliyə bə nəzərü əsgər birən ləyaqətinə kar nist.

Uncə üşunə bə araşun təkə kündə qohummən Bəhrəm xan Şirvanşir, deyəsən bə başqa fikir bu. Ü hələ gənc bu.

Şahzadəyə bə yanü niştə yüksək rütbəyə səhəbü birə Muşir-əd-Devle bu. Ü bə Bəhram xan nəsihət dərənaz bədənbu ki, Xudaya qoruduğu İrana bin dünyə bey parlamaq səxən artıq bə qılnc ehtiyac nistü. Ürə kukoyü pişəha cəsarəta xiştonuyə sübut səxand. Ü bə nəsihət xiştən yekun za gufti:

– Şahinşahə bə xəzinəyü ə saf qızıl yer kürəsiyə modelü hist. Uncə həmmə ölkəha bə müxtəlif cəvahirathoyaz döğüftə birobu. Yalnız İranə əraziyü bə ən təmiz, ən parlaqa brilyanthoyaz döğüftə bire. Əz in simvol başqa digə anbara çiza ifadə bəsəxən. İn həqiqəti. Mən bə ölkə kük əngəstə əcnəbiyə əsgəroyə, bə Ənzəli cır-cındır dəkərdə, poybinərəyə polisoyə, bə yarmən əngəstüm. İn bu Asiya. Ə tərsi ən Avropalü birən ə tərsi silaha xiştonuyə bə zir poy Avropa şundə Asiya! Şahzadə əsgərlikə bə peşəyü nifrət bəsəxənbu. Halbuki ü xiştönü bə yə vəxt əcdada xiştənə bə iştirakürəz Tiflisəi fəth səxəgarayə bə araşun bire. Un vəxtə İran sər xiştənə tik bəğüftənbu ə silaha bastanbu istifadə səxən. Lakin üzüm zəmanə degiş bire. Şahzadə şerə ə pulemyota zəvər bəğüftən. Bəlkəyiş bə ü görə ki, ürə ə şer sərü digə xas bədimorənbu. Artıq Şahzadəyiş, əmimənış yaşlaşmış birand. İran can bədənənbu, amma ambar bə yə zərif fasun can bədənənbu. Birdən birə

Ömər Xəyyamə yə rübaiyü bə yarmən afta:

Şahmata təxtəyürü şö bə ruzaz

Uncə oyun umbaxt fələk bə insanaz

Ürə bə tik səxənəz muğunü “şah” həm “mat”

Bəədə bə cugoyü minaha salamat¹.

Bə nöqülə düşüncəha dalmış birənmən güərə, rübaiyə bə bülündə mungaz xundənmənə nə danistam. Şahzadəyə qaşqəbəğü vobi.

– Deməli, tü təsadüfən əsgər bireyi. Bəs inə bə mən qə nə guftireyi? Bədürönüm xundə birə ədemini. Taley xiştəntürə xiştəntü səxəbiri, düzümi, əsgər birən mixasti?

Mən bə taraf Şahzadəyə qəd bürüm.

– Bədənind bun təqdir çürə seçmiş misəxtüm? Mən sadəcə çartə çizə seçmiş misəxtüm: yaqutə löhöyə, musiqiyə, müdrikə kəlamayə, yekiş qırmızı şərəbə.

Daqiqiyə məşhur rübaiyü bə mən həmmə qonaqhoyə ehtiramürə qazandırmış səxt. Hətta gunohoyü bə dörün daraftə

¹ Şer hərfi tərcümə bire.

mollayış bə yə zərifə tərz xəndist. Yemək salonuyə dəroyü babirəni, umun bə dörün bədarafəni niməşö bu. Xalıhoyə bə sərü yə kələ süfrə şundə birəbu. Süfrəyə bə tən mingöyü bə yə kələ məcməyi aş narəbirəbu. Bə sər süfrə kələ isbi lavaşa bə cərgəyaz narə birəbu. Səysız-hesabsız balaca həmiş kələ boşqaba sər süfrəyəpur səxəbu. Salona bə küncöyü bə kük heykəl hərəkətsiz poyistə xidmətçihoyə ə bə dəşşun birə fənərha bə ətraf işıq bəngəstənbu. Umun süfrəyə bə ətrafı niştim, bə sər süfrə birə müxtəlif yeməkha bə növbəyaz bə boşqabomun naharim başləmiş birim bəxardən. Bə uncə birə ənənəha görə yeməgomunə zu-bə-zu bəxardənbirim, çünki iranliyə bə həyat yeganə tələsik səxtə çiz, ürə yeyin-yegin xardönürü. Molla yə balacə dua xund.

Qohummən Bəhram xan bə yanmən niştəbu. Ü, ambar kəm bəxardənbu, bə təəccübaz bə tarafmən bə denişirənbu:

– İran türə bə xuştü amarənmi?

– Bəli, həmiş ambar.

– İncə çən qədər bisən muni?

– Tə Türkha Bokuyə güftə qədər.

– Mən bə tü qibtə bəsəxönüm, Əli xan. Ürə mungu heyranlıqə bə ifadəyürəz pur bu.

Ü, lavaşə tiköyürə vəgüftə qoquş səxt, dörünürə ə gərmə aş pur səxt.

– Tü pulemyota bə pusoyü niştə, düşmənhotürə guzət səxə yaşə diri. İnanına qılıncü pas şunde. Um un həzar sal əz in pişə Firdovsiyə ə nöyüştə şərha bə vəcdə amarenim. Daqıqiyə bə yə rübəiyürəz Rudakiyə yə rübəiyürə dərhal ə düyekə bastanım seçmiş səxən. Lakin bey avtomob rayə çənəm keşirönürə, yaxud bə alay komandanlıq səxənə nə bastanım.

“Avtomobilə rahoyürə” bə şünerəni Mərdəkanə bə rayü Naçararyana narə şöyə, bə zir mayə işiqü birə bostanhoyə bə yarmən əngəstüm. Çü zas ki, bə Asiya bey avtomobil ra keşirənə hiç kəs nə bastan. Yoxsa, Qarabağa əsü Avropanyə avtomobiliürə hiç vəxt nə mudanist giraştən.

– Bey ən avtomobil raha bə çü şumun lazımü, Bəhram xan?

– Əsgəroyə bey keşirən ə bar keşirə avtomaşınha istifadə bisən seyim. Umunə dövlətmunə ədemihoyü bə əsgərə ehtiyac nə birənə iddia bəsəxənundr. Həqiqətdə əncəq umunə bə əsgərə ehtiyacmun hist. Umunə bə pulemyotaa, məktəba, xəstəxanaha, bə nizam

əngəstə birə vergi sistemin, təzə qanunha, bə küktü birə ədemiha ehtiyacmun hist. Beymun ən kəmə lazım birə çiz İrana naləhoyürə əks səxə köhnə çizoyü. Lakin başqa mahnı, şerhoyiş mövcudü. Gilanlı şair Əşrəf ə şerü xəbərtü histmi?

Bəhram xan qəd bu bə yə xəfif mungaz şerə yə beytürə beymən xund:

“Kədər həm ələm vətənə lö zəvər sörürə ustare.

Vəxsind bə poü, İrana burayind.bə ruz tabutü.

Bin ra İrana həlak birand cavanhoyü.

Ma, tarlaha, tərəhaa, dərəha üşunə bə xunşun vogozire”.

Şahzadə in şerə şünörənbu, beyşun “iyrənc misraha” numurə mida, mugufti ki, ürə bə şer birə zövqü təhqir bire. Bəhram xan bə inadkarlıqaz: “Başqa yə gözələ şeriş hist” gufti. Un şerə numü Mirzə Ağa xan birə yə şair nöyüşte. Üzüm guş tin: “Bil Xuda İrana ə kafirə düşmənha dorü: İrana ərüsoyürə təbii gözəlligoyü hiç yə vəxt ingilisə lordhoyürə bə məclisəşun qismət nə boşü”.

– Pis nist – guftürüm xəndistüm. Çünki İrana cavanhoyü, ə köhnə nəsil pisə şerə nöyüştənəz fərqlənmiş əbirən.

– Amma, Bəhram xan, yərə gun dönüşüm, tü bə çü nail birən bəxasteni? Bəhram xan, solmuş birə qırmızı xalçayə bə sörü bə gərginə vəziyyət nişt başləmiş bu bə guftirən:

–Bə Sipəh meydanı hiç bireyi? Uncə üləhoyü pars şundə sad tup narə bire, üşunə lüləhoşun bə çartə taraf dördərə bire: bə qərb, bə şərq, bə şimal, bə cənub. Hiç bəbastanimi ki, bə qocayə İran yeganə silaha ə pars şundə topa ibarətü. Bin ölkə yə dənəyiş boşü hərəbə gəmiyü, rusayə kazakoyü, qırmızı uniformayü birə ingilisə əsgəroyü, sarayə keşiyürə keşirə bə alayıü mənsüb ə çahar sad nəfər bahadura başqə yə nəfəriş boşü İrana əsgərü nist. Tü bə əmitü, bə Şahzadə, bə şahənə rütbəha malik birə digərəhoyü yərə deniş?

Üşunə çümoşun tar bire, zür nə mundə dəsoşun bələrzirəbu. Üşuniş bə kük bə Sipəh meydanı birə hak köhnə bire, pas şundand. Digə yə un qədəriş ömürşuniş nə munde. Bə ü görəyiş vəaxtü, üşun gərək pusava köşund. Vətənmun çənqədər saloy ki, in şahzadəhoyə, şairoyə vomundə,ə taqət aftarə dəsoyü munde. Vösü! İran yə qocayə vöçünümə vakardə çangülü bşirən. Mən bəxastönüm ki, in qocayə çangul bə möhkəmə yə gəncə müştü dör xorü.

– Mun inçə, Əli xan. Türə bə həqtü ambara çiza şünöram: türə bə pusa ən pulemyot niştəntü Bokuyə köhnəyə qalayə divaroyürə

qorumış səxətürə, şö-şö Mayə bə işiqü düşməntürə hülqumürə bə danduhotürəz üzmiş səxəntürə şünöram. İncə ə köhnə qala başqa digeyiş ambara çizə müdafiə səxən lazimü. Beycub əni türə bə sərəncamtü ə pulemyot digeyiş zürin silah bisən boşü. İn, ə səbəh tə bə şangum bə hərəmxana niştən, yaxud Tehrana bazarürə bə gözəllikü tamaşa səxənsə digeyiş xub nist mi? Cavab nə dörüm, bə dörün nöqülə düşüncəha bürüm. Tehran!

Dünyayə ən qədimə şəhəri. Babilə sakinhoüyü bə ü ona Roqa-Rey numurə dərəbüründ. Roqa-Rey krallhoüyə şəhəri bu. Bə tuz gəştə əfsanəha, qədimi sarayoyə rəngü solmuş birə qızılhoüyü, Almas sarayürə burma sütunhoüyü, qədimi xalçahoyə solğun birə naxışhoüyü, müdrük rubaihoüyə ehməlliyə ritmhoyü

İranə keçmiş, üzümü, gələcəyü mənə bə pişə çümomən poyistəbu.

– Bəhram xan – guftürüm – Əgər bə öz məqsədtü rasi, asfaltinə raho keşi, ən pis oxuyan şagirdoyə bə müasir məktəba fürsü, bəs onda Asiyayə ruhu bəcə bisən boşü? Bəhram xəndist:

– Asiyayə ruhurə bəteni. Top meydanürə bə varasta cugoyü umun yə kələ binabina inşa bisə seyim. Asiyayə ruhu birə məscidə bayraqoyürə, şairhoüyə əl yazmalarıhoüyürə, miniatür rəsmhoüyə, bə ra şəhvət əxlaqü pozulmuş birə balaca gədəhoüyə bun bina bisən kurə seyim. Çünkiinhoyə həmmöyü Asiyayə bə ruhu aidü. Binanın bə pişöjürüş bə gözələ Kufi xəttürəz “Muzey” gofi nöyüştə bisən boşü. Əsəd-əs-səltənə əmiyiş muzeyə idarə səxəgorü, əlahəzrət şahzadəyiş muzeyə müdiri mudanü birən. İn binayə be inşa səxən beymun yardım səxən muxastimi?

Mən fikir misam, Bəhram xan. Nun xardən bə axir rasi.

Üzüm qunaqun bə kük ən dağınq qrup niştəbüründ söhbət bəsəxənbüründ. Vəxüştüm bə poy dimorüm bə açıq eyvan. Hava sərən həmiş təmiz bu. Ə bağça İrana gülöyürə nəfisə qoxuhoyü amarənbu. Nüştüm bə xori, təsbehməne dör dərən-dərən çümomənə şöyə bə dərinlikoyü zilləmiş səxtüm. Bazara ə kərpic vəkərdə birə qübbəhoüyürə bun tayü Şimran sarayı bu. Uncə bə sər ən nərmə bolış, bə sər ən və xalçaha mənə Ninomən bəxisirənbu. Bəlkəyiş kəmlə raheyə löhoüyü, ə ərs çüm nəm birə qapaqa ə çümoyü vomosirəbu. Mənə yə nöqülə kədər vöpüçünd. Ninoyə çümoyürə yərayiş bey xəndistən dirən bazara həmmə ləl-cəvahiratü nə murasi.

İran! Mən incə, hərəmə xidmətçihoyürə, şahzadəhayə, dərvişoyə, təlxəkoyə bə areşun bisən munümmi? Gərək munüm asfalta paha əngənüm, ordu ras sam, Avropayə yə kəmleyiş boşu Asiyayə bə dörünü dartmış səxənaz avardeniyümmi?

Mən birdən-birə hiss səxtüm ki, bə dünya hiç yə çiz bry mən çən Ninoyə xəndistə çümoyü qiymətli həmiş əziz nə umbu. İn çüma axırncı dəfə key xəndiste? Keysə bə Boku, qalayə bə yan divaroyü. Mənə birdən dəhşətli yər vətənə həsrətü vöoüçund. Tuz şiştə qalayə duvaroyü, Nargin adayürə bə pusöyü xisirə afta ama poyist bə pişə çümomən. Qurdə bə zir dərü sər xiştönuyə bə taraf ən ma tik səxə ulamış birə çaqqallayə dürüm. Bə kündi ən Boku birə düzənlikoyə ə səhra amorə qum bəstəbu. Sahilbə hər cugohoyü bə can xiştən nəft veçirə xorihə duraz birəbu. Qız qalasiyə bə yonü alverçiha sövdələşmiş əbirönund. Bə Nikolay küçəsi birə ra bə müqəddəs Tamarayə bə litseyü əbərdən. Litseyə bə həyətü birə darayə yekiyürə bə zirü Nino poyistəbu. Ürə bə dəsi dərs kitabı, purə kələ çümoyü bə heyretəz bə mən bədenişirənbu. İrana güloyürə ətirü qəflətən bə nist dirma. Ətrafımənə Bokuyə tərtemiz çöl havası, yə xəlifə dəya, qum həmiş nəftə biyü vöpüçund. Çənəm ki əyəl moy xiştənə nəər bəsəxən mənış vətənmənə nəər bəsəxəbürüm. Amma bəədə un vətənə mövcud nə birönürə xatırlamış səxtüm. Tanrıyə mənə bə dünya avardə in şəhərə heç vəxt tərək səxəni nə bürüm. Yə səg bə öz koma xiştən çənəm ki bəstə əbirən mənış küne şəhərə bə qala divaroyü bəstöyüm. Sərmənə döör dörüm bə hovva bə səma dönüşürüm: İranə astarohoyü şaha bə kük bə tacü birə ləl-cavahirat kimi kələ həmiş dur bürund. Mən bin şəhər qəribçilik hissürə tə bə in vəxti heç yə vəxt his nə səxəbürüm. Mən qalayə divaroyürə bə sayöyü Ninoyə çümoyürə bə mən xəndistə Boku mənsubüm.

Bəhram xan dəş xiştənə bə düşmən naha:

– Əli xan, deyəsən bə xəyal rafteyi? Yərə gun vünüm, mənə guftirə gafamənə götür-qoy səxti? Təzə İrana binayürə bey ras səxən yardım səxən bəxastenimi?

– Əmi oğlum Bəhram xan, mən bə tü qibtə bəsöxönüm. Ana Vətən çü guftirə birönürə yalnız bə başqa yə ölkə sığınmış birə ədemi dərk mudanü səxən. Mən İranə ölkəyürə tazədən nə mudanüm vəfərdən. Mənə xəncərmən Bokuyə qala divaroyürə bə sənqü tic bire.

Ü, bə kədər az bə mən denişi gufti: “Məcnun”. Bə ərəbcə birə in gaf həm aşiq həmiş sərsəm guftirəniyü.

Bəhram xanə bə damaroyü axmiş birə xun eyni mənə ə xunmən birən körə sirmənə bə sər aftarobu. Vəxüştüm bə sər poy. Bə kələ dəvət birə möhtərəm qonaqa bə ra aftara Şahzadə sər qəd səxtund. Şahzadəyə duraza əngüştöyürə, hini birə dırnaqoyürə dürüm. Nən, nən! Mən incə Firdovsiyə şeroyürə, Hafizə eşqnaməhoyürə həmiş Sədiyə müdrək kəlamoyürə bey gaf səxən nə amaram.

Bə salon daraftüm, şahzadəyə bə pişöyü qəd bürüm dəsürə maç səxtüm. Ürə çümoyü kədərli, fikirü dağınıq bu, çünki ə bə pişə birə təhlükə xəbər dar bu.

Ə salon dirmorüm, bə avtomaşın boşürüm bə Şimran bəra aftorüm. Bə ra pas şunnədə topayə poyistə meydan, Şahzadəyə vomundə baxışoyü, Ninoyə itaətkarlığı heç cürə yarmən nə bədirmorən bu.

XXV Fəsil

Bə sər xəritəbirə parlaq, qarmaqarışiq rəngə bə-düyeki qəriş birobu. Şəhəroyə, dağoyə, arkərohoyə numoşunə xundən mümkün nə bu. Xəritə bə sər divan əngəstə birobu. Məniş bə dəsmən balaca rəngbərəng bayraqa güftəbürüm. Bə dəsmən yə qəzetiş bu. Uncəyiş şəhəroyə, dağayə, arkərhoyə numoşun bə kük bə xəritə birə səhv nöyüştə bire. Üşunə hərdümşunə bə diqqətəz izləmiş səxtüm, bə qəzet birə səvhoyə bə xəritə birə qarışıqa numoyaz bə uyğunlaşdırmış səxən çalış bürüm. “Yelizavetpol/Gəncə” gögürə nöyüştə yaziyə cugoyə bə yonü birə yə dairəyə bə dörünü yə kuiçikə kourəi bayraq naharüm. Lakin numə axirinci panctə hərfü Zonquldağ dağayürə bə sörü şiştə birobu. Qəzetə bə nöyüştönü görə, ə Xoy şəhəri birə vəkil Fətəli xan bə Gəncə azad Azərbaycan Cümhuriyyəti elan səxe. Bə xəritə Gəncəyə bə şərqu narə balaca kourə bayraqamən Ənvər paşayə fürsərə orduyə mövqəhoyürə nüşun bədərən bu. Ə sağ Nuri paşayə alayhoyü bə Ağdaş şəhəri künd amarən bu. Bə solda Mürsəl paşa İlisuyə vadihoyürə işğal səxəbu. Uncə Tozə Azərbaycan Cümhuriyyəti könüllühoyürə taburhoyü vuruşmiş əbirənburdund. Üzüm xəritə tamamilə anlaşımiş əbirən, bə yə xundeni birə hal aftare. Rusayə bə

işğalı birə Bokuyə bə həndəvörü keşirə birə Türkə Çəmbərü yavaş-yavaş qapanmış əbirənbu. Balaca kourə bayraqhoyə yə balacayış cümuni, düşməənə nüşun dərə qırmızı bayraq Bokuyə ifadə səxə ə qatmaqarışiq nöqtə mişışt mikənd.

Hərəmə xidmətçiyü birə Yəhya Qulu ə pusa mungsüz vəxişt, mənə bə sər xəritə narə qəribə oyunməənə bə yə kələ maraqaz izləmiş bəsəxəbu. Balaca bayraqhoyə rəngarəng bə sər kələ kağız hərəkət səxənü deyəsən bə ü, bə kük yə qüdrətliyə sehrbaza bə əqül batmış nə birə ovsunhoyü amarənbu. Bəlkəyiş ü, bə əzini fikir bu ki, vətənmənə ə kafira be xilas səxən Bokuyə təmsil səxə qırmızı ləkəyə bə sörü kourə bayraqhoyə bə sancmış səxənəz səməvi züroyə bə yardım nəər səxənə yetərli birənü inanmış əbirənbu.

Yəhya Qulu mənə bin sirliyə oyunməən mane birən nə bəxastənbu, yalnız vəzifə xiştənə bə cuga rasundanaz bə ciddi yə tonaz bə mən məlumat bə dərən başlamış bu:

– Ay xan, vin mənə bə sərmən çü oyun amore. Nino xanıma bə dırnaqoyü bə xınayaz bey boyamış səxəb bə ü ən bahalı xına ustarabiröbürüm. Onun dırnaqhoyürə bə xınayaz boyamaq xastə vəxt, Nino xınayə çanağürə əngəst. Hə əsəbəh ürə bə pişə pəncərə bərdüm, sərürə yavaşca dəsomənə bə araşun vögüftüm, xastüm ki, duhun xiştənə vokunu. Ay xan, axı ürə bə duhunü pucirə dandu birən nə birönürə, ə nəfəsü biy amarən nə amorönürə yoxlamış birən mənə vəzifə borcmənü. Lakin inə bə tərsiyü birənəz xanımşumun sər xiştənə bə kobutiyaz pusa keşi, sağə dəs xiştənə tik səxt bə var qüvvə xiştənəz bə mən yə sillə za. Sillə un qədəriş dər nə səxt, amma qürurmən ambar xird bu. Nökərşumunə bağışlamış seyind, xan.

Amma mən ürə bə bədənü birə mıyhoyə bey çirən cəsərət nə səxtüm. Ü, həqiqətən yə qəribəyə xanımu. Ü, qolbağı nə əbəstən, bə şşəqəm xiştən birə əyələ bey daştən hiç yə bir tədbir nə bədirən.

Əgərəndə birə əyələ duxtər boşü, mənə nən, ey xan, Nino xanıma məzəmmət miseyi. Hər halda, ürə bə dörünü, yə pişə ruh hist ki, bə ü dəs səxən kimi başlamış əbirən bə cumustən. Əbdül Qasıma bə yan məscidü yə qocayə qəri bəşinəxtönüm. Pişə ruha bey narən ürə bərabərü nist. Bə danistə, un qəriyə incə nəər seyim digeyiş xub unbu. Yəra fikir seyind, xanıma dəriyü pozulmuş boşü guftirə, ü səbəh-səbəh ru xiştənə bə kük beyə birə xinikə oyaz bə şuştən.

Ü, danduha xıştənə bə kük ən həmmə bə cuga bə saqa dəsə bə səhadətə əngüştürəz şuştən, danduha xıştənə bə yə kobudə fırçayaz çini bəşuştən ki, danduhoyürə guştü xuni əbirən. Ürə hintər be bərdən ancaq bə bədən daraftə murdara ruhha məcbur mudanü səxən. Mən ürə bə guftirə gafoyü hiç guş nə bədənənbürüm. Umbu guftirən ki, ü hər ruz amarən bə dü-yeki voşirə məlumatayə bə mən bərasundənbu. Ürə çümoyü bə qayğıyə hissoyürəz pur bu. Ü bə kük ən yə namusinə ədəmin vəzifə xıştənə bə cuga rasundən xaste. Çünki ü, becub əyəltü məsuliyyət keşirənə hiss səxe.

Nino bə ürəz uğursuz, amma inadkar yə mübarizə bərde. Ü, bolışoyə Yəhya Quluyə bə sərü bəşundən, bə həndəvər ən xunə birə bağçayə bə sər divarü tik əbirən uncə bəgəştən, uncə otağə bə divarhoyü gürcüyə qohuma xıştənə fotoşəkiloşunə bəzərənbu.

Yəhya Qulu inhoyə həmmöyürə bə mən bə kük qəmgin, həmiş bə kələ tələşəz xəbər da. Nino şangum-şangum bə divan münüşü be səbəhnə ruz savaşə planürə hazır bəsəxənbu. Ü, fikir səxən-səxən çənə xıştənə ovxalamış səxən-səxən “çü bətəni,

Əli xan, səbəhin çü sam?” xəbər bostaranbu. Şö bəsörü kəmlə o fukonüm, yoxsə hə ə səbəhin bə sörü nozu şunüm? Nə, mən çü şundənmənə hələ ki, nə bastönüm. Mən hər ruz bə yan fəvvarə bə gimnastikayaz bisən məşğul boşüm, bəədə üriş bə gimnastika səxən bisən məcbur sam, çünki ü ambar bə kük birən başlamış bire. Nino tərsirəni intiqam be ustaran planha hazır bəsəxənbu. Ü, tə bə xo raftən bə səşun kar bəsəxənbu. Ertəsi hərəmə xidmətçyü bə dörün dəhşət ama bə mən gufti:

– “Əli xan, Nino xanım bə yan fəvvarə poyiste, bəsa, poha xıştüniyaz ambara qəribə hərəkətə bəsəxən. Bətəsürönüm, ağa. Ü, bədən xıştənə gah bə pişə, gah bə pusa çini qəd bəsəxən ki, haçundan bə bədənü ustuqun nist. Ü, bəxastən ki, məniş ürə səxə hərəkətoyə təkrar sam. Amma xan, mən mömin müsəlmanüm, yalnız bə pişə Xuda qəd umboşüm qəbəqmənə bə xori bənərönüm. Xanım beycub ustuqunhoyü, ruhurə be gələcəyü ambar bətərsirönüm. Hərəmə xidmətçiyürə piş səxən hiç yə çizə həll nə bisən səxənbu. Çünki yrə bə cugoyü başqayü bisən amarənbu.

Hərəmə xidmətçiyü nə birə xunə, xunə hesab nə əbirənbu. Xunəyə təsərrüfat korürə kimsə nə mudanist bərdən, xunəyə korürə dirə zənunə, pulə bə hesabatü nəzarət kimsə nə mudanist səxən. İnhoyə yalnız hərəmə xidmətçihoyü misəxt. Üşun arzu guftirə

çizoyə bə cə nə aftaran güərə, üşunə bə rüşvətas ustaraniş mümkün nə bu. Be in görəyiş mən susmiş əbirənbürüm, həmmə diqqətmənə Bokuyə bürümüş səxə yə sıra balacə koura bayraqa dərəbürüm... Hərəmə xidmətçiyü yavaşca sürist gufti:

– Əbdül-Qasım məscidürə bə kündiyü niştə zənə bə xunə nəər səxə sam, biye mi?

– Bey çü, Yəhya Qulu?

– Nino xanımə bə bədənü daraftə murdar ruhhoyə bey kəndən. Mən yə nöqülə ah köşürüm. Çünki Əbdül-Qasım məscidiyürə bə yanü niştə müdrikə sən Ninonyə bə bədənü daraftə Avropayə ruhoyürə kəndənə danistənürə bə iqtidarü birənmənə sanmş nə əbirənbürüm.

– Bə in ehtiyac nist, Yəhya Qulu. Mən xiştənmeniş pisə ruhoyə ə bədən bastanüm kəndən. Vəxtü amareni mən hər çizə bisəb bə qayda əngönüm. Amma üzüm bütün zürməne bin balaca kourə bayraqhoyə bə sörü kurə səxənə lazım amorən. Xidmətçiyə bə çümoyü tərsirən həmiş maraq hissü tik bu:

– Kourəl bayraqha qırmızıhoyə sıxışdırmış səxə vəxt türə vətəntü azad bisən boşü?

Huntörümü Əli xan?

– Bəli huntörü, Yəhya Qulu.

– Bəs qə kourə bayraqhoyə nə bəgüftəni hə üzüm bə çugoyü sancmış nə bəsəxeni?

– İn mümkün nist, Yəhya Qulu, çünki bə in mənə zürməne nə barəsirən. O bə yə nöqülə qayğıkeşiyaz bə mən denişi:

– Bə Xuda dua gərək seyi ki, bə tü zür tü. Gələn həftə məhərrəmlik başlamış əbirən. Bə ma Məhərrəmi çü xastənşumun histə yrə ə Xuda xoyind, ü, mütləq bə tü gərəkine zürə mütü.

Mən xəritəyə püçündüm. Vəməndəbürüm, həmiş çəşqın bürüm. Xidmətçiyə bə boşboğazlığı ambara vəxt dözmüş birən mümkün nist.

Nino bə xunə nə bu. Ürə valideynhoyə bə Tehran amorəbüründ. Nino üzüm şinəxtə birə knyazə ailəyürə bə kirayə güftə xunə bə səhətoyaz əməndən bu. Uncə ü, bə üzgə avropalıho yaz görüşmüş əbirən bu. İniş əz mən pənə səxən bəxastən bu. Amma əz in mənə xəbərmən bu. Mən sadəcə yə gaf nə bətənbürüm, çünki bə ü aciş əbirənbürüm.

Xidmətçimən farağat poyistəbu mənə əmrinə guzət bəsəxənbu. Bə yə çən ruzluqa bə Tehran amarə dostmən Seyid Mustafa bə yarmən afta. Onu bə nadir hala bədirənbürüm, çünki ü, bütün ruz xıştənə bə məscidha, müqəddəsoyə bə məzarəşun, bə dörün cır-cındır birə dərvişoyaz bə maraqlıyə söhbətə səxənəz bə girorundənbu.

Nəhayət guftürüm.

– Yəhya Qulu, Seyid Mustafayə bə yonü mureyi. Ü, bə Sipəhlisə məscidi əmundən.

Əz ü xahiş sa ki, iltifat se incə təşrif biyörü. Xidmətçi raft. Mən bə xunə yalqız mundüm. Həqiqətəniş kourə bayraqoyə Boku bey sancmış səxən mənim zürmə nə barəsirənbu. Bəcəsə, vətənmənə bə nohuroyü türkoyə batalyonhoyü, bə üşunəz bə yəcugayış Azərbaycanə təzə bayrağürə bə zieü ə könüllüha ibarət ras birə hərbi hissəha bə düşmənaz vuruşmış əbirənbüründ. Mənə əz in tozə bayraq, könüllüyə qoşunhoyə ə qədərü, yşunə bəcə vuruşmış birənşun xəbərmənbu. İlyasbəyiş könüllühoyə bə cərgəşun vuruşmış əbirənbu. Məniş bin döyüş bə ürəz beyəcə iştirak səxən sabahə bə erkən çağıyü bə vuruş meydanhoyü şundən can bəşundənbürüm. Lakin bə cəbhə rafta ra bəstə bu. Rusayə, ingilisoyə hərbi hissəhoşun sərhədoyə bəstəbüründ. İrana bə müharibə meydanıyürəz bəstə bə sər Araz çayı birə bə firəyə körpü tölüyinə məftilə keşirə birobu. Körpü pulemyotoyə, əsgəroyə bə mühasirəşun bu.

İran bə kük ən qobuq xıştən sığınmış birə İlbiz bə dörün durğunluğ xıştən girəştobu. Bə döyüş raftə, mikrobinə ərazi nə yə ədeminə, nə yə siçanə, nəyiş yə quş bey girəştönü izin bisən dərə boşü. İne bə əksü birənəz ə Boku bə İran ambara qaçqın amoranbu. Çərənci Arslan ağayış bə dörünşun bu. Ü, bə çayxanaha əbirən türkoyə qələbəyürə Bə Kələ İsgəndərə bə müzəffər yürüşoyürəz müqayisə səxənəz məqaləha bənöyüştəbu. Ürə ə nöyüştə məqaləhoyü yekiyürə qadağan səxəbüründ: çünki senzura İsgəndərə tərif səxən-səxən bə hovva tik bəsexeni, ürə bə yə vaxta ə taraf ən İsgəndər fəth birə bə İran qarşı xəlvəti, bə kük çirkinə hərəkət bəsər aftarobu. Əz in əhvalata bəədə Arslan ağa xıştənə beycub əqidə xıştən şəhid birə bə kük yə şəxs bə qələm bəderəbu. Ü, yə ruz mənə bə dirən ama, mənə Bokuyə müdafiə bə səxeni mənə nüsun dərə qəhrəmanlıqomənə tə bə balacə təfərrüatoyürəz təsvir bəsəxənbu. Ürə bə fikirü güre guya düşmə n regionhoyə yalnız

mənə ə güllemən bey mürdən, bə pusoyü niştə pulemyotə bə oişöyü bə yürüşaz giraştandmiş.

Ü xiştönu bə vəxt döyüş yə mətbəyə bə zirzəmiyü ponə birəbu, xalqə bə həyəcan avardə atəşinə müraciətnaməha həzür bəsəxənmiş. Un, müraciətnaməha bə hiç yə cuga xundə nə bire. Ü, inhoyə bey mən xund, xahiş səxt ki, yə qəhrəmanə bə əlbəyaxa vuruş duymiş səxə hisoyürə bə yü gaf se. Bə ü şirniyyat sorundə bire, tə bə duhun dər ürə bə ra əngəstüm. Ü, mətbəyə hələ biyü amarə, hələ aröyü nə vobirə yə dəftərə bə otağmən naha gufti ki, bə əlbəyaxa döyüş yə qəhrəmanə girorundə hisoyə uncə nöşüm. Dəftərə bə izbi vərəqoyü bədenişirəni, Ninoyə bə kədərürə baxışhoyürə bə yar əngəstüm, qarmaqarışıqə həyatmənə fikir səxənəz qələmə bə dəs vöğüftüm. Amma yə qəhrəmanə bə əlbəyaxayə döyüşə çü fikir səxənürə bə nöyüştə niyyət nə bürüm.

Əksinə, umunə – Nino bə mənəz Şəmiran sarayıyürə bə ətir dərə bağçayü avardə rasundə, ürə ə çümoyü sevincə nist səxə rayə be cızmış səxən qələmə bə dəs vöğüftüm. Bə bağça nüştüm İranə bə qamışə qələmürəz yazımmənə başləmiş bürüm bə nöyüştən. Hələ bə məktəb bəxundeni bə nöyüştə başləmiş birə xatirəhomənə dağınıq birə qeydhoyürə bə səliqə bəngəstənbürüm. Bütün keçmişmən bə pişə çümmən ama. Seyid Mustafa bə otağmən ama, çopurə ru xiştənə tə bə düşmən zərən keçmişə bə xəyalü dalmış birobu.

– Seyid, – guftürüm – mənə həyatmən bə qarmaqarışıqə hal aftare. Ra ən cəbhə bəste. Nino xəndistən xiştənə vir səxe, mənış bə cuga xun be mürəkkəb bəgəştönüm. Axı çü səxəniyüm, Seyid Mustafa? Dostmən sakit, bə kələ maraqqaz bə mən denişi. Ürə bə tönü siyə libas bu, xiştəniş laqar birobu.

Bə gurunə vücu xiştənəz hacundan yə sirliyə borə bə zirü qəd birobu. Ü, ənişt gufti:

– Əllərinlə hiç yə çiz nə mudani səxən, Əli xan. Lakin insanın bə dəsoyü digəyiç artıqə çiza hist. Mənə bə libasmən deniş, çü guftirən xastənmənə bə sər maftani. İnsanhayə bə sərşun birə qüvvə bə çüm peydə nə birəgorə bə dösürü. Bun sirr yə ra varəftən, qüdrəti bə tü bisən girorü. – Türə bə sər nə baftarönüm, Seyid. Ruhmən bə dörün əzabü, mən əz in torikə zülmət be dirmorən be ra bəgəştönüm. – Çünki tü rutürə bə bəndəha güfteyi, Əli xan. Bəndəhoyə idarə səxə bə çüm peydənəbirəgorə ə yar kəndeyi. Hicrəyə bə 680-cı salü dinə ə taraf ən düşmənhoyü təqib birə Peyğəmbərə nəvəsü bə Hüseyin

Kərbəla şəhid bu. Dünyayə xilaskarü, sirrə shəbü, külli-ixtiyar birə un dirmorə həmiş xisrə aftayə yrə bə xunürəz rang səxt. Şəhoyə bə icmayü də düta İmam hökmranlıq səxe: birinciyü Hüseyin bu, axırcıyürüş hələ üzümüş ə ponəki şəhoyə cəmiyyətürə idarə səxə Sahib-əz-Zaman bə çüm pedə nə birə İmamü. İn xəlvətiyə İmam bə bütün əməllə xiştən zahir əbirən, amma bə iin nə deniş ü, yerayış bə kük ən bə çüm peydənəbirə əmundən. Mən ürə bə dirmorə afta, toxumoyə bə möcüzəyü, bə fırtınalı dərya bədirönüm. Ürə mungurə pulemyotə bə şaqıltıyü, zənunə bə naləhoşun, bə zərə vara bəşünörönüm. Bəçüm peydənəbirəgar buyurmuş əbirən bədən ki: Kərbəlayə bə çöloyü be Hüseyin fukardə birə xunü yas dərind. Bə ü görəyiş hər sala yə mayü bey Hüseyin matəm bəgüftən. İn ma ma Məhərrəmü. Dərdü birə gar bin mayaz gireyisteniyü. Ma Məhərrəmə bə dətəyə ruzü şəhoyə aqibətü həqiqətən çevrilmiş əbirən. Çünki un ruz şəhidə mürdə ruzurü... Un ruz Hüseyinə bə sər xiştən vöğüftə dərdə borü, dindarhoyə bə kəmərsun narə birəniyü. Kim in dərdə yə hissəsəyürə bə sər məgürüsə, ürə bə şəfaətü nail umbu. Deniş, hə beyin görəyiş dindara məhərrəmə bə mayü sinə bəkuftonund, çünki in dünyayə bə dərdoyürəz bə çıxılmaz vəziyyə aftaragara xiştənuyə şallaqlamış bə səxəni, bə sinə xiştənu zərənəz girorundə ağırhayə bə sayəyü qurtuluşə sevincirə baftonunf. Deniş, hə inü Məhərrəmə sirrü. Mən bə kük vomundə həmiş əsəbi xəbər ustarüm:

– Seyid, mən bə xuneymən tozədən xoşbəxtliyə çənəm mudanüm vagardundənə xəbər bəstarönüm, çünki yə nöqülə dəhşətə bəddörünürüm. Tü bey məv bə məktəb bəxundeni bə dini dərsa vomuxtə müdrikə kəlamoyə təkrar bəsəxəni. Guftirən bəxasteni ki, bə məscida buram bə zəncirəz türə kufum? Mən yə dindarə müsəlmanüm, dini vəzifəhoyiş bə cuga bərasundənüm. Məniş bəçüm peydənəbirəgorə bə sirrü inanmış əbirönüm, Əli xan.

Lakin mənə bə xoşbəxtliymən rafta rayə həzrətü Hüseyinə ə şəbihü bə giraştənü inanmış nə əbirönüm. Tü əz mən bə xoşbəxtlik rafta rayə xəbər ustari, məniş bə tü ürə nüşun dörüm. Mən başqa ra nə bəşinəxtönüm. İlyas bəy bə Gəncə cəbhəsi xun əfukardən. Əncaq türə bə Gəncə be raftən imkantü nist. Bə ü görəyiş, ma Məhərrəmə bə dətəyə ruzü əz tü inə bunu tələb səxəgar bey bəçüm peydənəbirəgar türüş xuntürə fkardeniyi. Nən, susmuş baş. Nə gun ki, in müqəddəsə qurbanlıq mənasüzü. Kədəre bin dünyayü hiç yə çiz mənasüz nist.

Bə ma Məhərrəmi türiş bə kük bə Gəncə vuruşmuş birə İlyas bəy bey vətən bə döyüş dara.

Mən susmuş bürüm. Pəncərəhoyü bə pərdəyaz bəstə birə karet bə həyət ama. Şüşəhoyə ə toriki birönü Ninoyə sifotürə bə zürəz əbirənbu dirən . Hərəmıxanayə bağçayürə dörü vobi, Seyid Mustafa qəflətən vəxişt be raftən həzür bu.

– Səbəhin bə Sipahlışar məscidi miyeyi. Söhbətimunə unca davam miseyim – gufti.

XXVI Fəsil

Mən bə Ninoyaz niştəbirim bə divan nərd abxtənbirim. Nərdtaxta bə sədəfaz ras birəbu, əncəq sənqoyü filə ə ustəquhoyü ras birəbu. İn İrana oyunurə bəxtönürə bə Nino mən vəmuxtəbüürüm. Hə əzun vəxt umun tümən, öpüş, gələcək əylunmunə be numoşun zər bə şundənbirim. Nino uduzmuş ə birənbu, qərd xıştənə bə dərənbu, yə rayiş zər bə şundənbu. Yrə çümoyü ə həyəcan işig bə dərənbu, Nino bə əngüşta xıştənəz filə ə ustəquhoyü ras brə daşayə çini bəgüftənbu ki, haçudan üşun qiymətli inciyyund.

Nino in qədələ əz in əvvəl uduzmuş birə həştə tümənə mənə bə pişemən avar: “Əli xan, tü mənə bisən məhv səyi” – gufti.

Bəədə Nino nərdtaxtayə bəst, sər xıştənə naha bə sər zanimən, düşünmüş birən kimi çüməxiştənə bə tavana zilləmiş səxt , bə xəyal dalmış bu. Umrus ambar xosa rus bu, çünki Nino intiqam xıştənə bə ustəran güərə xıştənə xoşbəxt hesab bəsəxənbu. Əhvalat hintə birəbu:

Hə əsəbəhin xunemunə ah-nalə, mung hönkürtü şıştəbu. Ninonun düşməni birə Yəhya Qulu gunöyü vamasirə, sir-sifotü bə kük büzüşmüş bə dörün daraft. Ü, bə kük ən yə intihar səxə xastəkarə yə ədəmi: “Dandumən dər bə səxən” gufti. Bə çüma ən Nino yə zəfərə parılıtyü suxt mürd. Ü, xidmətçyə bə duhun ən pəncərə bərd, ürə duhunürə vakard deniş, qaşqabağını fukard. Bədə bə təşvişaz sər xıştənə cumund. Yə möhkəmə varə vöğüft Yəhya Quluyə bə dörünü ti birə danduyü bəst. Voreyə un yekin kuşöyürə rəhaüə dərə bə dəstəyü bəst. Bədə “həzür başl” gufti virixt bə tarag ə dər, dərə bə var güc xıştənəz bəst. Dəhşətli yə cır

dirma, xidmətçi duraz bu bə xori, dərə ə incə dəstöyü vərəcündə birə dandu denişirən-denişirən mund.

– Əli xan, bə ü gun ki, ədəmi danduha xiştənə saqa dəsə bə əngüştürəz bə şuşteni, axirü hintər ə birən.

Mən Ninonun guftirəhoyürə kəlmə-kəlmə tərçümə səxtüm. Yəhya Qulu heç yə çiz nə guftirə qəd bu dirmorə danduxiştənə ə xori vöğüft.

Lakin Ninoyə intiqam hissi hələyiş xinik nə birobu.

– Əli xan, bə ü gun ki, ü hələ xas nə bire. Bil bure dare bə dörün gərmə orni, bə guş xiştəniş bülü gərmə dəsmal. Gərmə dəsmal ürə bə gunöyü şeş səhət mundeniyü.

Əz in başqayış ü yə həftə şirinə çiz gərəg nə xorü. Yəhya Qulu Rahat boşüyiş, əsəboyü bə kük ən pozulmuş ə utaq dirma. Nino, ə səxotü gərək utanmış boşi. Yazığə sevincüriş ə dösü ustari. Nino bə kük yə sənqə dülü birəgar:

– Ü bəxşə xiştənə usta gufti, yərayiş nərd-taxtayə avard. Oyunə uduzmuş bu, bədə ədalət yərayiş cuga xiştənə aft. Bədə Nino bə mən denişi, çonemənə bə əngüştə xiştəniyaz sıgallamış səxt, xəbər usta. -Əli xan, Boku key bə hürriyyət xiştən bisen qovuşmuş boşü? -Yəqin ki, bə dörün dü həftə. Nino ah keşi gufti:

– Deməli dəh çar ruz munde. Dani ki, Be Boku çən qədər dorıxmış biram, miyhomeniş bə şəhərmun bey yürüş ziştən ə guzətsəxən saburmən tükənmiş bire. Tü xiştəntürə incə rəhət hiss səxən-səxən, mənə şərəfmən hər ruz alçaldılmış ə birən. -İn çü guftireniyü ki?

– İncə bə mənəz həmmələ bə mənəz qiymətli, kövrək yə əşyayə bə kük parçayü rəftar bə səxən. Çən qədər qiymətli birənmənə dəqiq nə mudanum guftirən, amma mən nə zu xird birə çizüm, nəyiş əşya parçasıyüm. Dağıstana xatırlamış bə səxənimi? Uncə həyat tamamilə bambaşqa bu. Nənn, incə mənə heç bə xoşmən hə ama. Əgər Bakı bə zuyiyaz azad nə boşü, umun gərək bə başqa cuga kuç seyim bureyim. İn ölkəyə bə həq ən fəxr səxə birə şairə hiç yə çiz nə bastanüm, amma bastönüm ki, bə ruz ən Aşura insanha sinəha xiştənuyə bə dırnaqa xiştənuyaz cirmaq bə səxənund, sər ziştənuyə bə xəncərəz müzönund, bə kəmər xiştənun zəncir bə zərənund. İnhoyə dirən nə xastə ambara avropalıha umruz şəhərə tərək bə səxənund. Mən bə həmmə beyinə nifrət bə səxənüm. Mən xiştənmənə hər an bə mənə hücum danistə birə yə özbaşnalığa bə

kük qurbunü hiss bə səxənüm.-Nino zərifə sifət xıştənə bə taraf mən dör da. Ürə çümoyü ə pişeyinə digeyiş dörin, anlaşılmaz bu.Çümoyürə bəbəkhoşun kələ birəbüründ.

Onun hamilə birənürə yədonə ə çümoyü ə birənbu danistən.

– Bətəsirəni, Nino? -Ə çü tərsirönüyüm ki? – Ürə mungu həqiqətən təəccüblü bə dirmarənbu.

– Bəzi zənu əz in bə təsirönünd. Nino bə ciddiyyətaz:

– Nən mən bətərsürönüm – gufti.

– Mən ə siçovulha, timsaha, imtahanha, ə hərəma xidmətçiha bətərsürönüm. Lakin ə tü guftirə çiz nə bətərsürönüm. Əz ü tərsirənsə zumustuna ə xinikihoyü tərsirən digeyiş xosü. Mən ürə əçümoyü maç səxtüm. Ü, bə poy vəxişt, saçamənə şunə za gufti:

– Mən valideynhomənə ziyarət bisən sam, Əli xan. Kipianigiliyə bə yaşamış birə villa hərəmxana nə birənə bə danistənmən güərə, razılıq dörüm. Knyaz imruz bə gürcüyə dostun xıştənəz ə Avropa amarə diplomatayə qəbul bəsəxən. Nino uncə çay bisən xorü, ingilis şirniyyatoyü bisən xorü, Hollandiyayə bə konsuluraz ə Rembrandt həmiş ə Şərqə bə həq zönünü bisə söhbət sand. Nino raft, şüşəhoyü cilalanmış birə karetayə ə həyət dimarönürə dürüm.

Mən bə xunə tək mundüm, bə rəngbərəng birə xəritə balaca kourə bayraqayə, mənə ə vətənmən curə səxə yə çən sərhədayə məntəqəhoyü bə həqşun başlamış bürüm bə düşünmüş birən. Ə bə sər divan birə ə nərme bolışa Ninoyə bıy əitrü amarənbu. Duraz bürüm təsbehməne bə dör dərən başlamış bürüm. Bə sər divan bə çəpə poy xıştənəz qılinc güftə İranə gümüşə Aslanü parlamış əbirənbu.

Mən sər mənə tik səxtüm bə ü dönüşürüm. Birdən mən yə kələ halsüzi, ümidsüzi hissü vöğüft.Xalqa Gəncəyə bə çöloyü bə yə xun fukardə vəxt mən incə gümüş Aslanə ə bə kölgəyü niştənmən, keyf keşirəmən xəcil əbirənbürüm. Mən xıştənmeniş incə yə qiymətin, bə qayğyaz qorunmuş birə yə zərifə əşya bürüm. Yə Şirvanşirə aqibəti yə vəxt dəbdəbəliyə sarayya rütbəyürə ustaran, ən incə hissoyürə bə kük klassikə məclisa ifadə səxən bu. Bə duvar birə gümüşinə Aslan danduhə xıştənə bə mən isbi bəsəxənbu. Bə sər ən arkərə Araz birə sərhədə körpüyü bəstə bu.İranə ə xoriyü Ninoyə bə ruhu birə rahoyiş mövcud nə bu. Mən bə kük ən əsəbi təsbehə bə dördərən başlamış bürüm.

Bin vaxt təsbehə voröyü buri, kəhrəboyi muncua bə xori ilavar bu. Ə dur mung ən şeypur amarənbu. İn mung, bə çüm peydənəbirəgorə çən xəbərdarlığü tərsirəni həmiş cazibədar bu. Ə pəncərə künd amorüm. Aftayə bə zir ən axirinci şüalayü tozinə rahoyə yə poyistə parıltıyü histü. Afta düz Şəmiran sarayıyürə bə təpəyü poyistəbu.

Mung ən təbil yavaş-yavaş künd amarənbu. Ürə mungurə bə sadayaz, həzarayaz ədəmihoyə təkrar səxə “Şaxsey... Vaxsey. Şah Hüseyin... Vay Hüseyin” gafa müşayiət bəsəxənbu. Döngəni dör bəxardenibə bə pişəmən birə ra yə izdiham dürüm. Bə qizilaz kar birə sətə nəhəngə bayraq, bə qüvvətinə dəsa bərdənəz bə sər ən izdihamın dalğalanmış əbirənbu. Bayraqayə bə sər ən yekiyü bə rələ qizilə qizilə hərfhoyaz Xudəyə bə sər xori birə xastə bəndəyü Əliyə nunu nöüştə biröbu. İkinci bayraqa siyə məxmərə parçayürə bə sörü çəpə dəsa şəkili keşirə birobu. İn Peyğəmbərə duxtörü Həzrəti Fatiməyə dəsu bu. Bə sər üçüncü bayraq bə kələ hərfhoyaz yalnız yə gaf nöüştə birobu: “Hüseyin”, Peyğəmbərə nəvəyü, nimöyü, şəhid Hüseyin.

İzdiham bə gurunə addımayaz ə küçə bəgiraştənbu. Bə pişə ən izdiham siyə matəmə libasürə dəkərdə, düşoşun lüt, bə dəsoşun gurunə zəncira güftə, günaha xiştəonuyə tövbə səxə dindara bəraftənburund. Təbil bə ahəngü uyğun üşun onlar dəsoxiştəonuyə tik bəsəxənbürund, zəncira üşunə xuniyə kəməroşunə zolaq-zolaq bəsəxənbu. Üşunə bə ruzşşun bə kük ən nimə dairə dü addım bə pişə yə addım bə pusa şundə firəyə kürəkşun birə mərdun bəraftənburund.

Üşunə ra raftən-raftən bə boquqa mungaz kəndə “Şaxsey... Vaxsey” çığırtihoşun küçəyə bürümüş səxəbu, bə hər çığırti mungu amarəni üşun bə müştə xiştəonuyaz səxtə-səxt bə lütə myinə sinəho xiştəonu bəzərənburund. Üşunə bə ruzşun bə kəməri xiştəonu kourə qurşaq bəstə, Peyğəmbərə ə nəsilü birə seyidha bəraftənburund. Bəruzşun bə isbi kəfən püçundə birə, sərşun çirə birə, bə dəşşun duraza xəncərə güftə Məhərrəmə şəhidoyü amarənbu.

Üşunə simaşun qəzəbin bu, haçundan üşun bə yə başqa dünya qərq birəburund. “Şaxsey... Vaxsey...” Xəncərə bə hovva tik əbirənbbu, bə çirə birə kəlləha zərə əbirənbu. Şəhidlərin püçundə birə kəfənhoşun bə dörün ən xun bu. Şəhidoyə yekiyürə sərü gicəlləmə xard vaçarist bə xori. Ürə bə ürəz yan bə yan raftə dostoyü

bə löhoşun yə ilahi təbəssüm birə ədəminə izdihamə ə dörünü bəkəndönünd.

Mən bə pişə ən pəncərə poyistə biröbürüm. Birdən birə, tə bin vəxti bə mən məlum nə birə yə hiss mən bə caynağ xıştən vögüft. İn hiss mənə bə ruhumən bə kük xəbərdarlıq mung bəkəndənbu, fədakarlıqə arzusuyü dörünməmə pur bəsəxənbu. Mən küçəha birə tuzayə bə sörü rixtə xunə damlahoyürə dürüm. Şeypurə cazibədarə mungu insanhoyə bəkük bə qurtuluş nəər səxən mung bədərənbu. Un an amorəbu: Bə çüm peydə nəbirəgarə sirrü, bə xilas bərdə kədərə darvazayü in bu. Mən löhomənə səxt bəstüm. Hüseyinə bayrağürə bərdəgara ə pişəmən giraştund. Bun yekin bayraq Həzrəti Fatiməyə dəsürə şəkilürə dürüm, həmmə aşkar birə çiza ə pişə çümomən giraşt raft.

Təbilə yavaşə mungurə yərayiş şünöyürüm, in mung bə dörünmə yə və vəhşiyə cırzərən dörxard. Məniş bə dörün yə izdihamə bə yə tiköyü dörxardüm. Mən bə fireyinə kürəkəşun birə ədtmihoyaz bə yə qayda bə raftən başlamış bürüm, mənə kələ müştamən çılpəq sintmən zərbə za. Yə kəm bəədə nimöyü torik birə yə məscidə səriniyürə hiss səxtüm, İmamə nalə zərə əzanürə şünöyürüm. Yə nəfər bə mən yə qolnə zəncir da, mən bə kürəkmən yə giziltiyə bir dərsəxən hiss səxtüm. Yə çən səhət giraşt. Bə pişeymə yə genişə meydun bu. Üzüm ə duhunmə vəhşi, bə sevincəz pur haray dirma: “Şaxsey... Vaxsey...”. Ruyü əzilmiş birə yə dərviş ama poyist bə pişəmən. Bürüşmüş birə pustürə bə zirü ürə qəbirğahoyü peydə əbirənbu. Bə izdiham iştirak səxə bə həzarayaz ədemihoyə bə çümoşun yə inadçılıq ifadə əbirənbu.

Meydanə bə pişöyü, şəhid Hüseyinə əsürə təmsil səxə, yəhərü bə xun vogozirə yə əs hərəkət bə səxənbu. Ruyü əzilmiş birə ə dəs aftara dərviş ə kəllə cır bəzərənbu.Ü, mis fincan xıştənə bə kinar şund, xıştənə bə zir poyha əs şund. Sərmən gic xard. Bə çılpəqa sinmə kələ müştə zərbə bəzərənbu. “Şaxsey... Vaxsey...”

– bə guftirənəz bağırmiş əbirənbüründ. İsbə libasü birə bə dörün xun birə yə cavanə ə yanmə kəşüründ bərdund. Ə dura saysız-hesabsız məşələ peydə əbirənbu. Mən yə məscidə bə həyətü niştəbürüm. Bə hədəvərmən birə ədemihoyə bə sərşun bülündə fəsha bu. Üşunə ə çümoşun ərs amarənbu.

Əz üşun yekiyü bə həq şəhid Hüseyin başləmiş bu bə mərsiyə xundən. Lakin yürə qəhər boğmiş səxən gürə mərsiyəyə nə danist tə

bə axir xundən. Mən bə poy bəxüştüm. İzdiham bə kük sel pusava başləmiş bu bə axmiş birən. Şö sərin bu. Umun hökumətə binayürə ə pişöyü giraşdim. Bə dirəka siyə bayraqa dalğalanmış əbirənbu. Axirü peydə nə birə məşələ izdihamü astarahoyə bə arkərə bə ruyü əks birə astaraha başirənbu. Sər bun xunəha ə ədemihoyaz pur bu. Çadralüyə ədemihə ə tinha bədenişirənbürund. Konsulluğə bə dəroyü bə tufənga xiştönun süngü dənərə əsgərə bə hazır vəziyyətə poyistəbürund.

Bə Top meydanü ibadət səxə izdihamə ə yanü dəvəhoyə karvanü giraşt. Gireyistəgarayə mung fəryadşun tik bu, zənun bə xori duraz bürund, üşunə poyhoşun bə işiq ən ma əcuq peydə bə səxənbu. Dəvəhoyə bə kəmərşun ras birə taxt-rəvan bə sərü şəhid Hüseynə ailəyü niştəbu. Üşunə bə ruzşun bə ru xiştən niqab bəstə, şəhid Hüseynə qatili birə zalım Xəlifə Yezid bə sər siyə əs bəraftanbu.

Ə meydun var dərə birə sənqun xəlifəyə bə niqabü bəraftaranbu. Yezid əs xiştənə başləmiş bu bə səxt garsəxən, tələsik virixt Nəsrəddin şahə sərgi salonuyürə bə həyətü pənə bu. Səbəhinə ruz unçə bə həq Hüseyn şəbeh bireni bu. Şahə sarayürə Almas verandasıyürə bə yonü amorim...

Unçeyiş siyə bayraqha vərəcundə birobu. Sarayın bə keşiyü boyistə bahadurayiş matəm libasü dəkərdəbürund, sər xiştönuyə bə zirə qəd səxəbürund. Şah bə saray xiştən nə bu. Ü, bə Bağəşah birə bə hamiyə sarayü bu. İzdiham Əla-əd-Dövləyə bə küçəyü axmiş bu. Birdən-birə mən bə toriki qərq birə bə Top meydanü tək mundüm. Pars şundə topoyə lüləhoşun bə laqeydlikaz bə mən bədenişirənbürund. Bədənmən bə kük ən bədənü qilincə həzar zərbəyürə xardə ədeminə bədənü ə dər səxən gizildəmiş əbirənbu. Dəsmənə bə kəmərmən zörüm, bə kəmərmən laxta şundə xunə cugoyü birənə hiss səxtüm.

Sərmən gic bəxardənbu. İncələ bə xiştənmən amarən kimi meydanə giraştüm bə yə tiyə fayton künd amorüm.

Faytonçu vəziyyətmənə di bə qayğıkeşlikaz bə mən gufti:

– “İn qələ zilq ən vöno af, ürə bə bitkiyə ruqonürəz qəriş sa, bə yarəhotü so. Ambar kömək bəsəxən”.

Bə kük vomundeyi bə fayton boşürüm bə pusa niştəcuga bobürüm. -Bə Şəmiran, Şirvanşirayə bə xunöyü gar sa! – guftürüm. Faytonçu qırmancə tik səxt. Ü, faytona bə əyri-üyrü, bərbədə

rahoyaz gar səxt, arabir bə pusa xiştən dör bəxardənbu bə mən bədenişirənbu. Bəədə faytonçu bə yə heyrətaz pur birə mungaz gufti:-Üşumun mənə bə möminə piyərmən başirenind.Əz üşumun ambar xahişbə söxönüm amarə dəfə bey mən dua seyind. Çünki mənə be dua səxən vəxtmən nist, xastənmən lazımmü.

Nummən Zöhrab Yusifü. Ninoyə ə çümoyü ərs bə kük ən sel amarənbu. Ü, niştəbu bə divan dəsa xiştənə narabu bə qoyn xiştən, ru xiştənə ponə nə səxənaz bə gireyistənbu. Ürə zirə löyü aftarabu zirəva, duhunü raha bu. Bə ara guhohoyaz bən vini birə nöqülə qırışha peydə ə birənbu.

Ü, hiçqırdmiş birən-birən ürə balaca bədənü bə lərzirəbu. Nino yə kəlməyiş nə bətənbu. Lakin ürə ə bürgoyü amarə parlaq ərsə dənəhoyü ə gunöyü axmış ə birənbu bə sifətü iləvar ə birənbu. Mən ürə bə kədərü bə kük ən şerik birən Ninonyə bə pişöyü poyistəbüürüm. Ü tərənmiş nə əbirənbu, ərs çüma xiştəniə təmiz mə bəsəxənbu, löhoyüriş bə kük əb porizə vəlg bələrzirənbu.

Ürə dəsoyürə bə dörün çangul dəsmən vögüftüm. Dəsoyü xinik, cansız, balacə birobu. Ürə kourə çümoyü maç səxtüm, ü, bə fikirəz bə mən denişi. -Nino, – cır zörüm. Nino bə tü çü bire?

Ü, dəş xiştənə bə duhun xiştən bərd, sanki bə xastənbu duhunxiştənə bəndü. Lakin dəş xiştənə zirəva ə firvardeni, bə sər dəsoyü cuga danduha aşkar pedə ə birənbu. -Əli xan, mən bə tü nifrət bə səxənüm. Ürə bə mungu yə nöqülə dəhşət hiss əbrənbu səxən. -Nino, tü azalü bireyi? -Nən, mən bə tü nifrət bəsəxönüm. Ü, zirə lö xiştənə bə ara danduha xiştən qoqund.Ürə çümoyü bə çüma ən yə incimiş birə əyələ bə çümoyü başirənbu. Nino, bə tikə-tikə birə əlatamən, zolağ-zolağ birə xuniyə düşamən bə vahiməyaz bə denişirənbu.

– Nino, çü bire əxı?

– Mən bə tü nifrət bə səxönüm.

Ü, divana küncürə nüşunda, baldıra xiştənə bə taraf xiştən qəd səxt, çonə xiştənə naha bə sər zaniha xiştən.

Ürə ərs çümoyü kəmlə poyist.

Ü, bə qəmliyə çümaxiştənəz bə yə yabançı denişirən kimi bə mən denişi. Yərə gun mən çü səxam, Nino? Ü, ahəngsiz, bə xəyal dalmış kimi bə gəfsəxən başlamış bu:

– Tü bə mən dültürə vakardi nüşun deri, Əli xan. Mən bə xunə ən valideynhamən büürüm.

Umun çay bəxardənbirim, yər ara Hollandiyayə konsulu umunə bə Top meydanı birə xunə xiştən dəvət səxt. Ü, Şərçə barbar dinürə mərasimayürə be umun nüşundərən xast. Umun poyistim bə pişə ən pəncərə bə ə yanmun giraştə təəssübkeşayə dalğaşunə bə seyr səxən etməyə başlamış birim. Mən şeypur mungurə şünöyürüm, vəhşiləmiş sifətayə dürüm.

Dülmən dör xard. Konsul “işgəncə çılğınlığı” gufti bəst pəncərəyə, ə bürüm bıy ən əraq, ən çirk əmarənbu. Umun birdən-birə bə kük ən vəhşi cır zərən şünöy. Zu bə eşik denişirim, uncə bə dörün cır-cındır birə yə dərviş çənəm xiştənə bə zir poha ən əs şundənə dirim. Bəədə... Bəədə konsul dəs xiştənə duraz səxt bə təəccübaz gufti: “İn, ü...?” lakin ü, cümlə xiştənə tə bə axir nə gufti. Mən ürə bə işarə səxə cuga dönüşürüm. Bə dörün ən izdiham bə sinə xiştən zərə, bə zənciraz kəmə r xiştənuyə zolağ-zolağ səxtə yə yerliyə dürüm.

Un yerli tü biri, Əli xan! Mən fanatik yə Barbara zənü bə birənü gürə utanmış bürüm bə xori daraftüm. Mən türə bütүн hərəkəttürə bə çorundənbürüm, konsula acımış birə baxışayürə hiss bə səxənbürüm. Əz ü bəədə niştim çoy xardim, yaxud nun xardim – dəqiq bə yar mən nə munde.

Mən bə güc-bələyaz xiştənmənə uncə daştüm, çünki umunə curə səxə uçurum qəflətən ama poyist bə pişə cümomən. Əli xan gənc Hüseyin umunə xoşbəxtlikmunə məhv səxt. Mən türə fanatik barbarhoyə bə areşun bədürönüm, heç vaxt bə tü bə başqə çümaz nə bisən danüm denişirən. Ü, gaf nə səxt, bə kədər az nişt. Nino əzab bəkeşirənbu, çünki mən öz vətənmənə, dinclikmənə bə çüm peyde nə birə aftən bəxastönüm.

– Üzüm çü bisən boşü, Nino?

– Nə bastönüm. Umun artıq xoşbəxt nə mudanim birən. Mən bəxastönüm əzincə diram bə durə cugaha buram. Bə cuni yə cuga rafteniyüm ki, bə Topə meydanü birə dəliyə yə rayiş nə vünüm, təkrarən türə rutürə nə vünüm.

Əli xan, raha tin mənə diram buram.

– Tü bəcə bisən burayı, Nino?

– Eh nə bastanüm – gufti, ürə əngüştoyü bə kəmərmən birə yaraha varafta.

– Axı tü qə huntər səxti? -Bə tü görə, Nino, amma tü inə bə sər nə mafteni.

– Nən, – bə həyəcani fasun Nino cuvab da – mən əz incə un qədər vomundam ki, dirmorən raftan bəxəstönüm.

İn çirkinə Asiya bə mənə əzab dərən. -Mənə bəxastenimi?

Ü, bə tərəddüdaz: “hə” cavab da, dəsa xıştənə bə sər zaniha xıştən naha. Mən ürə bə qucağmən vöğüftüm bə xisirə birə utaq bərdüm. Ürə əlatoyürə kəndüm bə cugoyü naharüm,

Ü, bə dörün yə təsi qarmaqarışiqə çiza bətənbu. -Nino, – guftürün, yə-dü həftə dözmüş baş, əz ü bəədə bə Baku bə xunemun bisən burayim. Ü, bə kük vamundə sər xıştənə cumund, bəst çüma xıştənə. Bə xo bə raftəni dəsmənə vöğüft nah bə sər sinə xıştən. Yexeylə bə yonü niştüm bə dörün dəsmənəz ürə bə qəlbürə kufte birənü guş dörüm. Bəədə mənəş əlatəmənə kəndüm bə yonü duraz bürüm. Ürə bədənü gərm bu. Ü, bə kük ən bər çəpə taraf xıştən, zaniho xıştənə qəd səxt, sər xıştənə bə zir bolış şıştəbu xisirəbu. Səbəhinə ruz Nino hə ə səbəhin vəxişt.

Əsörü gəl şundüm, bə taraf hamamxana raftüm. Uncə oyə şıppıldamış səxən-səxən sino bürüm, lakin mənə uncə be raftanmən izin nə da... Əzuncə dirmorə bəədə çüma xıştənə mənə ə baxışamən beruxundənbu. Ürə bə dösü bə məlhəməz pur yə qab bu. Ü, bə kük ən təqsir xıştənə bə sər aftara ədemi məlhəmə bə kəmərmən birə yaraha soyi.

Bəədə bə nəzakətəz gufti:

– Tü xıştəntürə nən, mənə gərək kuftebiri, Əli xan. -Nə mudanüstüm, çünki bütün rusa xıştənəmən-xıştəmənə kufte, digə zürmən nə mundəbu. Ü, məlhəmə qaburə bə kənar naha. Xidmətçi çay avar. Nino bə təlaşəz çoy xıştənə xard, bə kük ə pərt birən bə bağça bədenişirənbu. Bəədə birdən-birə bə dörün çümomən deniş i gufti:

– İne mənəyü nist, Əli xan. Mən bə tü nifrət bəsəxönüm, bə İran mundə müddət iş nifrət bisən sam. Çü sam, mən inə nə bəstönüm tərğ səxən. Umun bə poy vəxiştim. Dirmorim bə bağça niştim bə yan fəvvarə. Tovuz quşu yellənmiş birən-birən ə pişemun giraşt. Bəədə piyərmənə karetöyü bə gurultuyaz bə həyəət daraft, xunəyə bə mərdun aid olan birə tərəfü raft. Nino sərxıştənə bə yan qəd səxt, ürəkəcəsfasun gufti:

– Mən, nifrət bə nifrət səxə ədemimənəziş mudanüm nərd bəxtən. Raftüm nərdtaxtəyə avar, bə fasun pərt, çəşqın birə bə nərd bəxyən başlamış birim. Bəədə bə hovuzə qəd birim, hovuzə

bə oyü aftara əksmun tamaşa səxtim. Nino dəs xiştənə bə o şund, əksmun bə balaca dalğaha vir bu raft.

– Kədərləmiş nə baş, Əli xan. Mən bə tü nifrət nə bəsəxönüm. Mən bin yadə ölkə, həmiş ürə bə qəribəyə ədemihoyü nifrət bəsəxönüm. Bə xunemun rasirən kimi, hər çiz bə zuyiyaz bisən girorü bure.

Ü, sifət xiştənə bə sər o naha, yə müddət hintər daştə bəədə sər xiştənə ə sər o vöğüft. Oyə damlahoyü ürə ə gunəhoyü, ə çonöyü süzümiş əbirənbu. –Əli xan, əminüm ki, əyəlmun gədə bisən boşü, lakin tə bun vəxt hələ həf ma munde – gufti Nino gaf xiştənə varast. Ürə bə ruyü qururə ifadəyü bu. Mənürə ruyürə təmiz səxtüm, ə xinikə gunəhoyü maç səxtüm.

Üriş xəndist.

Üzüm umunə taleymun Azərbaycanə bə zir ən qızmara afta suxtə düzənliyü giraştən, neftə qülləhoyürə ə həndəvərü, düşməne işğalyrə ə zirü, bə taraf ən bə işgəncəha məruz mundə Boku amarə alayha asılı bu.

Ə dura yərayiş müqəddəs şeypurə mungu amarənbu. Mən Ninonyə dəsürə güftüm, ürə zu bə dörün xunə bərdüm. Bəədə qrammofonə avardüm Qunoyə ə “Faust” operayü yə ariya zərə səxtüm. İn, ən zəvərə mungu birə val bu. Nino bə dörün ən tərsi bə mən bəpiçirəni, mefistofelə qödrətinə ə kəllə birə mungu ə dura amorə şeypurə, həmiş “Şaxsey-Vaxsey”ə mungoşunə batmış bəsəxənbu.

XXVII Fəsil

Ənvər paşanın orduyü porizə lap bə əvəlü bə Baku yürüş səxt uncəyə güft. İn xəbər bə bazara, çayxanaha, nazirlikha yayılmış bu. Bə şəhər birə rusayə son müdafiəçihoşun ac-yalavac ə Boku virixdand dəryayə giraşdand, bə İran, bə Türküstan raftand. Şəhərə bə sər ən qədimə qalayü isbi hilallüyə qırmızıyə Türk bayrağı müzəffəranə dalğalanmış əbirənbu. Arslan Ağə türkhoyə beycub bə Boku amarənşun bə əfsənəvi fason Tehranə bə qəzetoyü yazıha çap səxe. Əmim Əsəd-əs-Səltənə bə türkhə bə nifrət səxönü görə, bə yə vəxt bəyinzə ingilisoyə bə qılığşun bə dəraftönü güre bə Tehran bə

qəzetoyü dirmorə yazıhoyə qadağan səxt. Piyərmən baş nazirə bə yoü raft, baş nazir ə yə kəm tərəddüd bəədə bə ara ən Boaku bən İranaz gəmihoyə raftən-amorənürə tasədən be bərpa səxən icazə da. Umun bə Ənzəli raftım, uncə bə “Nəsrəddin” gəmiyürəz, azad birə vətənşun birə bə Boku vagatən xastə bə sadoyaz qaçqınhoyə bə gəmi boşundim bə şəhərimun bə ra aftarim.

Bokuyə limanü ə bə sər xıştonu bülündə xəz papaq narə əsgəroyaz pur bu. İlyas bəy qılinc xıştənə kənd gəmiyə salamlamış səxt, yə türk mayoruyiş bə xəfif İstanbul türkcəsiyə мүmkün qədər umunə bə Türk ləhcemun uyğunlaşmış səxənəz yə təntənəli nitq gufti. Umun bə xunemun amarə vəxt ürə təməmən varzirönürə, qarət birən hal dirim. Nino bə ruzoyaz, həftəhoyaz ə səbəh tə bə şangum evdar qadına rolurə ifa bəsəxənbu. Ü, bə dülgərayaz mübahisə bəsəxən, bə ruzoyaz bə mebel dükaniha bəgəştən, bə dörün ən düşüncəha qaşa xıştənə çatmış səxənəz otaqamunə duraziyürə bə fireyiyürəz birə ölçühoyürə bə kəndənbu. Nino bə memarayaz ə xəlvəti söhbətə bərdə bəədə, ruzoyə bə yekiyü bə xunə fəhləhoyə mung-əturşunə, boya, taxta, suvaqə biyü hiss səxtüm.

Həmmə in hər ruz birə mung-əturə qarmaqarişiyə bə mingöyü Nino poyistəbu. Ü, xıştənə in karoyə təməmən danistə bə kük yə ədemi əbərdənbu.

Çünki mebel, üşunə narönürə, həmiş be divara kağızlhoyə seçilmiş səxən koriyə bə ü sərbəstlik dərəbürüm. Şangum-şangum çəkinmiş birən-birən, lakin bə eyni vəxt bə sevinc hissiyaz ə bütün ruz dirə birə kara bə mən məlumat bədərənbu:

– Əli xan, bə mən açığtū nə gürü. Mən bə cuga divan əsl çarpayı sifariş dərəm. Divarə kağızoyü açıqə rəng bisən boşü, bə döşəməyış xalçaha bisən əngəstə boşü. Əyələ bə otağü isbiyə boya bisən zərə boşü.

Hər çiz İranə ə hərəmxanahoyü təməmən fərqli bisən boşü. Nino dəsa xıştənə bə gərdənmən əngəst, ru xıştənə bə gunemən soyi, çünki ü vicdan əzabı bəkeşirənbu. Bəədə sər xıştənə bə yan dör da, nazikə zuhun xıştənə ə duhun xıştən mikənd bə sər löha xıştən migərdund, zuhun xıştənə bə pişə vini xıştən be zərən çalış əbirənbu. Nino bə vəxtə imtahan, bə həkim bə müayinə bərafteni, yaxud bə dəfn mərasimi iştirak bəsəxeni həmişə hintər misəxt.

Mən dətə şö məhərrəmiyə bə yarmən əngəstüm, xalçahoyə bə zir poy əngəstən, huntəriş avropasayağı bə pusa ən masa niştən bə

mən guruniş biye, bə Nino bin kara tam sərbəstlik dörüm. Mənə bə öhdəmən ə sərbun başqa yə çiz nə əmundən. Çünki Nino sər bunə təzədən ras səxənə planlaşdırırmış nə səxey.

Əhəngə tuzü, fəhləhoyə mung-əturşun xuneyə şiştəbu. Mən bə piyərmənəz bə sər bun xunə niştəbirim, sərmənə bə yan dör bəderəni bə kük ən günahkarə ədemi zuhunmənə bə kük Nino kəndüm, bə sər zuhunmən gərdundüm. Piyərmən bə ambara nəzakətəz:

– Eh, dünyayə karoyü hintörü, Əli xan. Lyləyə dişiyə quş bəkərdən. Şərtha hiç asandış nə boşüyiş Nino xıştənə xas bərd. Üzüm növbə ən türü, Əli xan. Bə tü guftirə gafamənə ə yartü nə kən: Digə Boku avropalaşmış bire. Xıştəniş həmişəlik! Xunohoyə səriniyü, ə duvara vərəcündə birə rəngarəng xalçaha bə İrana aidü. -Bəs tü çy bisən seyi, ata?

– Məniş bə İrana aidüm, türə əyəltü ə moy birənürə dirən kimi bə İran bisən buram. Mən bə Şəmirand birə xunemun yaşamış, uncə duvarə isbi kağızoyürə, bə cuga ən divan çarpayihoyə amorönürə bisən guzət cam.

– Mənə incə mundənmən məsləhətü, Ata. Piyərmən “Bəli” guftirənəz bə yə ciddi fasun sər xıştənə cumund.

– Bastönüm. Tü in şəhərə bəxasteni, Ninoyiş Avropayə bəxastən. Lakin mən tozə bayrağmunə nə xastüm. Şəhərə mung-ətutü, həmiş bə şəhər birə xudasüzi havayüriş bə xuşmən nə ama. Ü sakitcə sər xıştənə zirəva əngəst, bin an bə birar xıştən bə Əsəd-əs-Səltənə voşi.

– Mən artıq yaşlıyüm, Əli xan. Bə həmmə bin yenilika, dözümmən nist. Tü hələ cavani, cəursi, türə incə mundəntü lazımü. Azərbaycanə ölkəyürə bə tü ehtiyacü hist. Bə toriki bə niştəni şəhərmunə bə küçəhoyü bəgəştənbürüm. Sərtə baxışşun birə türkə patrulloyü bə tinha keşik bəkeşirənbüründ. Mən türkə zabitləyaz söhbət səxtüm. Üşun bey mən İstanbula ə məscidoyü, bə Suda birə hamiyə şöha söhbət səxtund. Köhnə qubernatorə binayürə bə sərü yeni Azərbaycan dövlətiyə bayrağü dalğalanmış əbirənbu. Parlamentiş məktəbə bə binayü əbirənbu.

Künəyə şəhər haçundan bə yə tozə yəhəyat qədəm narəbu. Vəkil Fətəli xan baş nazir təyin birəbu. Ü, qanunha bəkəndən, göstərişə, əmirə bə dərənbu. Ə şəhər rusoyə təmiz səxən xastə Şəmsi Əsədullayevə gədyü Mirzə Əsədulla xarici işlər naziri təyin birəbu. Ü, bə başqə ölkəhoyaz müqaviləha əbəstənbu. Tə binvəxti adət nə

səxə dövlətmənə müstəqilliyərə hissü mənış vəpüçündəbu. Mən təzə dövlətə gerbürə, təzə uniformohoyə, həmiş təzə qanunhoyə bə xastən başlamış bürüm. Bə həyatmən ilk dəfə bu ki, mən xıştənmənə öz vətənmənə səhəbü hiss bəsəxənbürüm.

Rusa bə kük arü amarə geri ə yanmən bəgiraştən, keçmiş müəllimomeniş bə mən bə hörmətaz salam bədərənbüründ.Şəhərə bə klubü milli musiqi zərə əbirən, və xalq mahnıhoyü xundə əbirənbu. Klubə bə təzə qaydahoyü görə, bə klub amarə hər kəs papağ xıştənə nə kəndə uncə mudanist niştən.

Bə İlyas bəyaz mən ə cəbhə vəğaştə yayış bə cəbhə raftəni birə türköyə zabitaşunə təbrik səxtim. Türköyə zabitoşun be umun ə Bağdada mühasirəyü, Sina çölü birə hərbi yürüşə söhbət bəsəxənbüründ. Üşun Liviyayə bə çölüyü, Qalisiyaya bə ləhəyinə rahoyü, Ermənistanə dağoyürə bə kulak birə tərəhoyü bələd büründ. Müsəlmanlığə bə qadağan səxə qanunayü məhəl nə narə türköyə zabitoşun şampan şərabı bəxardönünd, ə paşa, bə damaroşun türkə xunü axmış birə həmmə insanhoyə yə bayraqa bə zirü kurə səxə Turanə ə imperatorluğü gaf bəsəxənbüründ.

Mən üşunə bə söhbətoşun bə kələ heyrətaz, həvəsaz guş bədərənbürüm, çünki həmmə in valeh səxə mənzərə gözəl, bə kük ə yar nə dirmorə yə xo cazibədar bu. Bə Kələ rəsmi giraştə ruz hərbi orkestrlər bə zir ən musiqiyə sədahoyü şəhərə ə küçəhoyü bə giraştənbüründ. Sinöyü ə orden, medalha pur birə Ənvər Paşa əsə bə kəmərü niştobu hərbi hissəyə bə pişə əsgəroyü çıxış bəsəxən tozə bayrağmunə salamlamış səxt. Qürur, razılıq hissi umunə vөгüftəbu. Umun sünnihoyə bə şühoyə bə araşun birə həmmə fərqhoyə ə yar kəndim Ənvər Paşayə zərifə dəsoyürə be maç səxən, Osmanlı xəlifəyə bə rayü be mürdən həzür birim. Yalnız Seyid Mustafa xıştənə ə qarışlıq dur birə yə küncə keşirəbu.

Ürə bə simayü qəzəb, nifrət hissürə ə birənbu xundən. Ü, Ənvər Paşayə sinəyürə bəzəmiş səxə ulduza, ayparahayə bə araşun xaçinə bolqara medalüriş dirəbu. Yabançı yə dinə simvolürə yə müsəlmanə bə sinəyü dirən Seyid Mustafayə ambar qəzəbləndirmiş səxəbu. Ə hərbi keçid bəədə İlyas bəy, Seyid Mustafa, mən bə bulvar niştəbirim. Ə dara porizə vəlgoyü berixtənbu. Dostomən tozə dövlətə əsas qanunhoyürə bə həqü mübahisə bəsəxənbüründ.

Ə Gəncəyə bə kündiyü birə hərbi döyüşə, bə gəncə türk zabithoyaz səxə gafa, ə xıştənə müharibə təcrübəha xıştən İlyas bəy

bə çini qərar amarəbu ki, vətənmunə rusoyə ə tozə işğalı bəədə bə daştən bə ölkemun təcili avropasayağı islahatha girorundən lazimü. İlyas bəy gufti: -Mən bətönüm ki, bə ölkə əgər qalaha vökünim, raha əngenim, reformaha berimiş, yerayış müsəlman mudanim mundən. Seyid qaşqabağ xıştənə əngəst, ürə ə çümoyü vomundəgeri berixtənbu.

Ü, bə soyuqqanlıqaz gufti:

- Yə addımış bə pişə bura, İlyas bəy. Gun ki, ədemi şərab xorüyiş, xuga guştürə xorüyiş, yerayış mudanü xosə müsəlman mundən. Çünki avropalıha ambar-ambar əz in pişə kəşf səxand ki, şərab insanə be sağlamlıgü xeyirü, guşt xugişqidalüyü.

Əlbəttə, insan həmmə in şüvərdəhomənə səxə bəədə yerayış bə kük ən yə müsəlman mudanü mundən, amma cənnətə bə duhun dərü poyistə kələ mələikə bə in nə bisən xoyü inanmış birən.

İlyas bəy xəndist:

- Təlimə bə guşt xug xardənaz bə areşun kələ böyük fərq hist, huntər nistmi?– gufti. -Lakin gust xug xardənə bə şərab xardənaz bə araşun fərq nist. Türkoyə zabitəşun açıq-aydın şərab bəxardönund, üşunə bə uniformeşunış xaçə nişanhoyü hist. Dustomənə bə mübahiseşun guş bədərənburüm.

Birdən Seyid guftirənaz bə müraciətəz xəbə ustarüm. -Bə sər carpayı xisrənaz, nun bəxardeni çəngəl kardə karfitərənaz, yerayış umbimi müsəlman mundən? Seyid bə nəvazişəz xəndist:

- Sən həmişə bə kük yə xosə müsəlman bisən muni. Mən türə bə Tehran bə Məhərrəmə ruzü diram. Mən cavab nə dörüm. İlyas bəy hərbi papağ xıştənə nüşun da:

- Sən xunetürə müasir mebeloyaz, bə açuqə ranginə divarə kağızoyürəz bəzətmiş səxənəz bə Avropasayağı şəkil əngəstən bə xasteni, dzümi?

- Bəli, İlyas bəy, düzü. Ü, bə qətiyyətəz gufti:

- Bu ambar xosə qərarü. Bakı digə ölkemunə paytaxtürü. Bə ölkemun əcnəbiyə səfira bisən biyand. Üşunə be qəbul səxən bə xunoha, diplomatoyə bə xanımoşunaz söhbət səxənə danistə xanıma ehtiyacmun hist. Əli xan, sənin bə kük umun arzu səxən formada yə hintərzin zəntü hist, bəzuyiyəz bə tü münasib xunetüriş bisən həzür boşü.

Tü bə xarici işlər nazirliyi kar səxəniyi.

Mən xəndüstüm.

– İlyas bəy, tü bə zənmənaz, bə xıştənmənaz çini gaf bəsəxeni ki, haçundan umun bə beynəlxalq anlaşma meydanı bə yarış hazır səxə birə əsoyim. Yoxsa, çini fikir bəsəxeni ki, mən öz xunemənə umunə bəycub beynəlxalq mənafəhomunə naminəyü tozədən ras səxə səxam?

– Əslində hintər gərək boşü – İlyas bəy fikir xıştənə qəti ifadə səxt. Ürə həqiqətən ə xori tə bə hovva həqlü birönürə hiss səxtüm. Həqiqətən hər kəs Azərbaycanə kosib, ə qızmara afta suxtə birə xoriyürə ras səxə xastemun bin tozə dövlət xidmət səxəniyü. Mən bə xunə raftüm. Nino parketoyə bə xori zərə birönü, bə duvara ruqoniyə boya keşirönü, rəsmoyə tablohoyürə ə duvar vərəcundönü heç yə etiraz nə səxənürə bədireni ə mingə dül xəndistüm, ürə çümoyürə yə vəx bə İsayə düşməyü üşeyə bə zolağü girorundə şö birə kimi parıldamış bu. * * *

Bin vəxtə mən bə əsaz bə çöl zu-bə-zu bəraftənbürüm. Uncə bə sər nərmə qum duraz birənaz bə səhətoyaz aftayə bə qərb çənəm batmış birənürə izləmiş bəsəxəbürüm. Türkoyə qoşunhoyü ə yanmən bə giraştənbüründ bəratənbüründ. Türkoyə zabitoşunə sifətşunə qəm, həyəcan büpüçündəbu. Tosə dövlətmunə mungəturü dünya müharibəsiyə bə duta şundə topoyə mungourə batırmış səxəbu. Lakin ambar-ambar bə dura bə türkoyəz müttəfiq birə bolqaroyə qoşunhoyü düşməne bə pişə hücumoyü bə pusa keşirən başlamış büründ.

Türkhə: “Cəbhə bura birəbu” bətəbüründ. Onu tozədən bərpa səxən qeyri-mümkünü. Üşun digə şampan şərabı bəxardənbürü. Ə cəbhə hərdən yə xəbər amarənbu. Xəbər amoreniyiş bə kük ən bərq zərən təsir nüşun bədərənbu. Bə dua bə Mondros guftirə bə yə limanda kəmərü qəd birə yə ədəmi İngiltərəyə “Aqamemnon” numu birə hərbi gəmiyü bu. İn kəmərü qəd birə ədəmi Osmanlıyə imperatorluğurə donanma naziri birə Hüseyn Raufbəy bu. Ü, atəşin beycub pəundönü beycub müqavilə bəstən ə xəlifə vəkalət ustarəbu. Rauf bəy bə sər masa qəd bu, bə sər yə kağazə tiköyü imza xıştənə naha.

Bin vəxt şəhərmunə hakimi birə Ənvər paşayə çümoyü ə ərs pur bu. Turana imperiyyürə marşü yərayiş Bokuyə bə küçəhoyü şünörə əbirənbu. Amma in dəfə in marş haçundan bə kük matəmə marşü mung bəkəndənbu. Ənvər paşa ən şahanə uniformaha xıştənə, isbiyə əlcəga xıştənə dəkərd bə sər yəhər əs xıştən dik niştənəz,

hərbi hissəhoyə ə pişəşun giraşt. Türkoyə zabitoyyürə, əsgəroyürə bə sifətoşun hiç yə ifadə nə bu. Osmanliyə bayrağı vöpüçündə bu, təbilha zərə bu, Ənvər paşa isbi əlcək birə dəs xıştənə tik səxt bə əsgərə xıştən salam da. Hərbi hissəha ə şəhər bə dirmorənbu, uşun İstanbulə məscidhoyəürə, bə Bosfor boğazı birə gözələ sarayhoyə, xəlifə birə loqorə mərdə, ürə bə dösü birə Peyğəmbərə cübbəyürə xəyali birə mənzərəyürə bə yaddaşmun bə narənbürund bəraftənbürund. Yə çən ruz bəədə bə sahilə poyistəbüürüm.

Bin vəxt Nargin adasıyürə ə pusöyü ingilisoyə işğal qoşunhoyəürə avarde ilk gəmiha bə peydə birə başlamış bu. İngilisoyə qoşunhoyəürə komandanü birə generalə maviyə çümoyü, nozikə biğoyü, firəyə həmiş zürinə dəsoyü bu. Yeni Zelandiyalıha, kanadalıha, Avstriyalıha bə şəhərmun amorənbu. Üzüm şəhərmunə bə hər cugoyü umunə ölkeymunə bə yan bayraqoyü ingilisoyış bayraqhoyəü dalğalanmış əbirənbu. Yə ruz baş nazir Fətəli xan Xoyski telefon səxt, xahiş səxt ki, ürə bə nazirliğı biyeyim. Səbəhinə rus bə yonü rafüüm. Bə utoqu bə daraftə vəxt ü, ataşinə baxışa xıştənə bə mən zilləmiş səxt.

– Əli xan, bey çü uşumun tə bin vəxti bə dövlətə vəzifəyü nistind?

– Mən xıştənmeniş inə nə bastönüm. Ürə bə sər masayü birə xəritə dönüşürüm, vicdan əzabı keşirə-keşirə guftürüm.

– Fətəli xan, mən bütün varlıgmənaz bə vətənmən bəstəyüm. Bə əmirşumun hazırüm.

– Şünöram ki, bə uşumun xarici zuhunhoyə vomuxtə istedadü hist. İngilisə zühunürə bə çənqədə vəxt mudani vomuxtən? Mən bə in qələ çəşqınlıqaz xəndüstüm.

Fətəli xan, mənə ingilisə zühunürə vomuxtənmən lüzum nistü, çünki ingilisə zühunürə bastanüm. Fətəli xan kələ sər xıştənə kresloyə bə pusöyü ləm da hiç yə gaf nə gufti.

Bəədə birdən xəbər usta: -Nino çənəmə? Baş nazirə mənə zənmənə çənəm birönürə xəbər ustaranü bə mən təcəüb ama.

– Ambar sağ boşind, əlahəzrət, zənmən xosü.

– Üriş ingilisə zühunürə bastanmi?

– Bəli, bastan. Ü, firəyə biqaxıştənə tumarlamış səxt yərayış poyist. Mən bə sakitiyaz guftürüm:

– Fətəli xan, çü xastənşumunə bastanüm. Mənə xunemən bə yə-dü həftə həzür bisən boşü. Ninoyə bə şifonerü ambara şangum-

şangum dəkərdeni geyima hist.Hərdümmun bə ikimizcə bastünim, nəhayət bə xunemun xardə birenı şampan şərabhoyürə pulüriş xıştənmən bisən tüm. Baş nazir ə zirə biq xıştən xəndist, ə çümoyü ərəs ama:

– Bağışlamış sa mənə, Əli xan. Mən üşumunə təhqir səxən nə bəxastənbürüm. Umunə bə küşşumun ədemiha kələ ehtiyacmun hist. Xanımü avropalı birə, ə yə soyluyə ailə dimorə, bə ingilicə danistə həmiş xunöyürüş bə ziyafətə uyğun birədemiha bə ölkemun ambar nist. Məsələn mən be ingilicə vomuxtən nə pulmən bire nəyiç vəxtmən, hələ munü ki, xuneymən, yaxud avropalı yə zənmən boşü. Ü, vomundə peydə əbirənbu. Qələmə vögüft gufti:

– Ə umruz bəədə üşumun, bə Xarici İşlər Nazirliyi Qərbi Avropa şöbəsiyə attaşeyü təyin əbirenind. Xarici İşlər naziri Əsədullayə bə yanü burayind. Ü, bəüşumun bə həq vəzifəşumun izahat bisən tü. ... ahiş bəsəxönüm incimış nə boşind... xunəşumun bə pa crus bisən hazır boşümi?

Bin sualaz bə üşumun bey müraciət səxən güərə həqiqətən armən amarən.

– Oldu, əlahəzrət! – mən qəti cavab dörüm. Bə mən çini ama ki, bə yə köhnə, güvənmiş birə yə dostmən xəyanət səxənəz, ürə tərək bəsəxönüm.

Əz uncə dimorə bəədə bə xunə raftüm. Ninonyə dəsoyü bə dörün boya bu. Ü, ruqoniyə boyayü birə yə tabloyə ə divar bey vərəcundən bə sülüm tik bu bə divar mıx za. Əgər bə Nino guftirənbürüm ki, in mıxə bə zərənaz bə vətən xidmət bəsəxeni, ü, şübhəsiz ki, ambar bisən təəccüblənmiş birənbu. Bə ü görəyiş bə ü nə guftürüm. Sadəcə ürə cəinə əngüştoyürə maç səxtüm, xarici şərəboyə bey xinik səxən yə soyuducu bey ustaran izin dörüm.

XXVIII Fəsil

— Üşumunə xalaşumun hist?-Nən, mənə xalemən nist, amma qulluqçimən sağa poymənə xird səxe.

Ə gəştən xuşşumun amarən?

Bəli ə gəştən xoşmən amarən, amma mən şangum-şangun yalnız bə meyvə xardən üstünlük bə dörönüm.

İngilis dili dərsligoyürə tapşırıqoyü ambar əxməx bədirmarənbu. Nino kitabə bəst.

– Bə mən hintər amarən ki, ə müharibə be qalib dirmorən ingilis diliyə kifayət qədər bastenim.

Amma, gun yara, hiç bə ömürtü viski xardeyimi? Bə dəhşətaz cır zörüm.

– Nino, tü in dərsliyə lap bə kük ən müəllifü gaf bə səxəni.

– Bəxləmiş sa, Əli xan, bə vətənmun xidmət səxə arzumumunə yanlış bəsər aftarantü gürə yə hintərzinə əxməxə gaf səxtüm.

Gun vünüm, umruz şangum bə xunemun riha bisən biye? Ninonun bə mungu yə süni etinasızlıq hiss əbirənbu.

Mən, umruz şangum bə xunemun təşrif misəxə ingilis məmuroyürə bə zabitaşunaz numoşunə sadalamış səxtüm. Nino bə qüruraz çümoxiştənə bə pişə dərəbu. Ü, ambar xas bastanbu ki, Azərbaycanca hiç yə nazirü, generalü, ürə şüvörürə sahib bə biröyü, üşun malik nistund: şüvörürə ziyalü, Qərbə bə adəthoyü bələd, ingilis diliyə danistə, həmiş ə knyaz ailöyü birə zənü hist.

Nino qaşqabağ xıştənə əngəst gufti:

– Mən viskiyə bə dadü dönüşürüm, yeə acı həmiş iyrencə dodü hist. Bə ü görəyiş ürə bə dörünü soda nə şundə nə bəxordönund. Mən dəsmənə bə gərdönü naharüm. Ü, bə razılıq hissiyaz çümoxiştənə bə tarafmən dör da: -Yə qəribəyə həyat bəgiorundənim, Əli xan. Yə ra bərdi mənə bə hərəmxana şundi, üzümü şölkəmunə bə mədəni inkişafü xidmət səxə yə əşyayə rolurə əbərdönüm.

Umun bə zirə bə qəbul salonu firmorim. Xosə təlim giraştə qulluqçuha bə duvara ləm dərəbürund söhbət bəsəxənbürund. Bə duvareyiş mənzerə həmiş heyvanə rəsmhoyü keşirə birə tabloha vərəcundə birobu. Bə künca nərmə kresloha narə birobu, bə sər masayış çiçəkə bəzəmiş əbirənbu.

Bə yartürürümü, Əli xan, bə Dağıstanbirə aul ə vadi bə bardağaz o keşirənəz bə tü qulluq misəxtüm.

– Komuni qulluq digeyiş ambar bə xuştü amarən? Ninoyə çümoyü süzülmiş bu, sanki bə xəyal raft. Cavab nə da. Bin vəxt dərə zəngi za, Ninoyə löhöyü ə həyəcan bə lərzirən başlamış bu. İlk amaragara Ninoyə valideynhoyü bürund. Bey üşunaz bə yecə rəsmi keçidə forma dəkərdə İlyas bəyiş amarəbu. İlyas bəy salona gəşt, hər cizə ə çüm gərdund, bəədə sər xıştənə cumund gufti:

– Məniş bisən evlənmiş boşum, Əli xan. Görəsən Ninoyə xalaqızıyü histü? Nino bə mənaz bə kük ən səhəb xunə bə duhun dər poyistəbirim müsafirhoyə qarşılamiş bəsəxənbirim. Umun ambara ingilisoyə dəsoşunə bəgüftənbirim. İngilisoyə zabitoşun bülündəboy həmiş qırmızı sifətin büründ. Duraza əlcəgo dəkərdə xanıma maviyə çümoşun hist. Üşun bə mərhəmətəz bə xəndistönund həmiş bə maraqaz bə həndəvər bədenişirənbüründ. Bəlkəyiş, üşun guzət bəsəxənbüründ ki, hərəmə xidmətçihoyü bə üşun qulluq bisən sand, niməlütə duxtörun üşunə bə pişəşun rəqs bisən sand. Halbuki bə cugoyşun xosə təlim giraştə qulluqçuha peyda büründ.

Bə əmrə həzür birə qulluqçuha yeməkoyə bə sər masa ə çəpə taraf bənarənbüründ.

Bə duvara kap-kour çəmənlikoyə, yarışmış birə əsoyə rəsmhoyü vərəcündə birobu.

Yə cavanə zabıt qədəh xıştənə bə bə duhun ə viskaz pur səxt, bə dörünü soda nə fukardə bə yə nəfəsbə sər xıştən keşirənaz ti səxənürə dirə Ninoyə nəfəsü bə kük güftən bu. Salonu mung-ətur vögüftəbu. Dərə suala, cavabayə əksəriyyətü bə kük ən bə ingilis dili dərslikoyü birə tapşırıqə ambar axmaq bədirmorənbu:

“Ke evlənmiş bireyinmi, xanım Şirvanşir?” “Umbu guftirə ki, dü salü” “Bəli, ərsiyə səyahətürə be girorundən bə İrana raftəbirim,

– “Şüvərmənə ə əs garsəxən xuşü amarən”.

– “Nən? şüvərmən polo nə əbaxtən” “Şəhərimun bə xuştü amarənmi?”

“Bəli bedirənmənən məmnunüm, amma ambar xahiş bəsəxönüm. Umunha vəhşi nistim” “Bə Azərbaycan ambara vəxtü ki, ambara sən birə qadağan bire”.

“Bə həq ən hərəmə ağaha mən əncəq bə romanha xundam”. Nino masayə ə taraf pişöyü bə rumən denişi, xəndistən xıştənə bə zürəz pound guftirə ürə viniyürə çəhrayıyə dəlikhoyü pərələnmış əbirənbu. Yə mayora zənü ə Nino xəbər usta ki, bə həyatşumun hiç bə opera rafteyindmi?

Ambar bə nəzakətəz cavab dörüm ki, bəli raftam, xundeniş, nöüştəniş bastanüm. Nino bə ü sual dərə bə xanım bə biskvitaz pur birə qabə duraz bəsəxəni ilk raundə bərdəbu. Çavanə ingilisa, məmura, həmiş zabita bə pişə ən Nino sər qəd bəsəxənbüründ. Üşunə dəsoşun Ninoyə bə nozikə əngüştöyü bəraftərənbu, baxışoşuniş Ninoyə bə raha birə kürəkü sataşmış əbirənbu. Rumənə bə yan

dördörüm. Əsədulla bə künc poyistəbu arxayın siqara bəkeşirənbu. Ü, zən xıştənə hiç vəxt yadə ədemihoyə bə baxışoşun təslim nə misəxt. Amma Nino həm gürcü, həmiş xristian bu. Əsədullayə bə fikirü güre Nino dəsaxıştənə, çümo xıştənə, həmiş rahayə kəmə xıştənə bə dətəhoiaz yadə mərdunə bə baxışoşun be təslim səxən ras bire. Mən qəzəb, həmiş xəçələti vögüft. Bə guşmə n rasirə qırıq-qırıq gafa həm həyasız, həmiş bə kük təhqir səxən amorənbu. Mən bə çümomənaz bə xori dönüşürüm. Nino salonuna bun cərü bə mingə ən yad poyistəbu.

Birdən birə ü, bə yə tasirə mungaz “Çox sağ boşind” gufti:

“Sağ boşind üşumun ambar nəzakətliyind”. Sərmənə tik səxtüm, ürə qıpqırmızı birə sifətürə, vahimə vöppündə halürə dürüm. Ü, salona əz un sürü ama bə pişəmən poyist. Ü, dəs xıştənə bə qulmən əngəst, haçundan bey xıştən be ərxə bə gəştənbu. Bədə yavaşca gufti:

– Əli xan, üzüm türə vəziyyəttü, un vaxt bəTehran türə bə xalahotürəz, xalaqızhotürəz görüşmiş əbirəni mən bə aftara vəziyyətmən başirən. Bin qədər mərdaz mən çü sam?

Mən nə bəxastönüm üşun bə mən hintər dönüşund.

Nino in gafoyə gufti əz mənçurə bu, mayora ə dəs zənü güft. Mən ürə bə zən mayor guftirə gafoyə şünöyürüm:

“Üşumu mütləq yə ra umunə bə teatrın rafteniyind.

Üzüm Şekspirə bə Azərbaycani tərcümə bəsəxönund. Amarə həftə “Hamlet”ə ilk tamaşayü bisən boşü”. Ə qəbəqmən əraqə təmiz səxtüm, qonaqpərvərligə sərtə qayda-qanunhoyürə bə yar əngəstüm. Bə yə köhnəyə məsəl bətən ki, “əgər türə gədetürə səürə burə bə dəs xıştən güürə bə xunetü biye, tü ürə gərək qəbul seyi, nun ti, bə kük qonaq bə ü ehtiram nüşun ti”.

Əğüllüyə adətü. Amma bə ü əməl səxən ambar gurun əbirən. Qədəhoyə ə viski, ə konyak pur səxtüm bə qunoqun bəxş səxtüm. Zabitha siqara bəkeşirənbürund, viski bəxardənbürund. Üşunə poxa xıştonuyə bə tiksəxənəz bə sər masaha narəşunə guzət səxənbirimiş, inə ə zabita hiç yekişun nə səxt. Yə çavanə zabit mənə əzabmənə digeyiş ambar səxt gufti: – Ambar gözələ xanımsumun, həmiş gözələ xunəşumun hist, Əli xan. Bə siyasi səbəba görə ə sər əni gafa yə çavanə zabit şapalaq nəxardən xıştənə danistənbu, hər halda ambar heyərtlənmiş mudanist birən.

Tü yara bə kar deniş: yə kafirə köpək açıqaşkar mənə zənmənə ə gözəlligü söhbət bey səxən cürət bəsəxən. Ürə qədəhürə bə konyakaz bə pur səxə vəxt dəxamən bələrzirənbu, həmiş yə çənta damcıyış bə xori rixt. Yə isbi biqin, ə zir ən smokinq pəncəgürə əzirü yə ingilis məmurı bə künc niştəbu. Bə ü biskvit dörüm.

Ürə zanihöyü duraz, həmiş zəpərd bu, Ənçaq əngüştöyü gudə bu. Ü, bə təmizə zuhun fars bə mən gufti: – Xunəşumun əsl Avropayə xunöyürü, Əli xan.

– Mən bə ölkəmun birə adətaz yaşamış əbirönüm. Ü, bə diqqətaz bə mən deniş:

– Bə mən gürə, bə ara ən İran bən Azərbaycanaz ə taraf mədəni kələ fərq hist. – Bəli, umun ə İran sad sal bə pişeyim. Ə yarşumun nə kenind ki, umunə kələ sənayemun, həmiş dəmir yolumun hist. Amma təəssüf boşü ki, rusoyə idarəçihoşun umunə bizim mədəniyə inkişafmunə sıxmış bəsəxonund. Umunə çən qədərlazimü həkimomun, həmiş müəllimomun nist.

Bə şünörənmən görə, hökumətmun yə sıra qabiliyyətinə gəncəmunə bə Avropa fürsərənə bə nəzər güfte. Yə xeylə bə ürəz söhbət səxtüm, bəədə bə ü viski dərən xastüm. Əncaq ü, xardən imtina səxt guti: – Mən bis sal bə İran konsul biram. Kükü birə Şərqə mədəniyyətürə nəvarzirən nə raftönürə, umruznə müasir şərqlihöyə umunə sivilizasiyürə təqlid səxəşunə, həmiş əcdada xiştənuyə bə ənənəhoşun hörmət səxəşunə dirən həqiqətən bə insana ambar əzab bədərən. Lakin, bəlkəyış üşun haqlıyund. Çünki həyat tərzi hər kəsə öz şəxsi korürü. Amma çü əbirən boşü etiraf səxteniyüm ki, üşumunə ölkeşumun, misalçün, çən Mərkəzi Amerikayə respublikahoyü müstəqil be birən zörə tik bire. Mənə bə fikirmən gürə, umunə hökumətmun Azərbaycana dövlətürə müstəqillikürə bə zuyiyaz bisən şinəxund. Salonə bunyekin sərü Ninoyə zadəganə valideynhöyürə, İlyas bəyə bə əhatəyü xarici işlər naziri Əsədulla poyistəbu. Mən tələsik üşunə bə yanşun raftüm. Əsədulla zu xəbər usta:

– Un, qoca bə tü çü bətənbu?

– Ü gufti ki, mən səfehüm, amma İngiltərəyə umunə müstəqillikmunə bə zuyiyaz şinəxtəni birönürə gaf səxt. Mirzə Əsədulla rahat yə nəfəs usta.

– Üşümün hiç səfeh nistind, Əli xan.

– Təşəkkür bə səxönüm, cənab nazir, mən haçundan bastənbürüm ki, doğrudanış səfehüm. Ü, dəsmənə qoqund bey raftan həzür bu. Bə duhun dər Ninoyə dəsürə maç bəsəxəni, Nino bə əsrarəngiz yə fasun xəndistənəz bə ü çüsə pıçıldamış bu. Mirzə Əsədullayış ürə guftirohoyürə bə sər xıştənəz təsdiq səxt... Qonaqa bə nimə şö raftund. Bə kələ salon tütünə, alkoqolə qoxuyü çökmüş birəbu. Hər dümmun vomundə, lakin məmnun birənəz bə pilləkənhoyəz bə zəvər vəşirim, bə xisirə otaq giraştım. Birdən yə qəribəyə dəcəllik vöğüft umunə. Nino bə poy xıştən birə ayaqqabihoyə bə yə künc var da, bəədə xıştənə bə sər çarpayışund bə yellənmiş birən başlamış bu. Ü, zireyinə löhaxıştənə əngəst zirə, vini xıştənə qırışdırmış səxt.

Bu an ü, bə balaca meym başirənbu. Nino orda xıştəniyə pampus səxt, bəədə hərdüm şəhadət əngüşta xıştənə bə ordha xıştən za. Ürə ə ara löhoyü mung dirma. -Gun yərə, mən tozə ölkəyə xilaskarürə bə rolu çənəm bədireni?

– Nino ə kəllə mung kənd bə sər çarpayışiling şund firma. Bəədə bə pişə ogunə virixt, xıştənə bə heyranə baxışhoyəz süzmüş səxt gufti: -Nino xanım Şirvanşir – Azərbaycanə Janna d' Arkürü.

Minbaşı zənuha xıştənə ovsunlamış bəsəxən, bə həyat xıştən hiç bə kük ən xədiməğasiyə görməmişü davranmış əbirən. Ü, bəxəndistənbu, həmiş çək bəzərəbu. Ninoyə bə tönü açıqə rangü birə yexöyü raha dekolte şö dəkərdə əlat bu. Ürə ə nozikə guşoyü duraza sırğaha vərəçundə bire.

Mirvariyyə qilindöyü bə işiq lampa işi bədərənbu. Ürə biləgoyü bə kük ən duxtərə biləgoyü həm incə, həmiş gözəl bu. Siyə miyhoyürüş bə gərdənhoyü rixtəbu. Bə pişə ogunə poyistə Ninoyə be mən tozə birə in gözəlligü valehedici bu.

Mən yə-dü addım şundüm bə ü künd amorüm, avropalı prinsesə ə xoşbəxti parlamış birə çümoyü dönüşürüm. Bəədə ürə qucaq zörüm, bə mən çini amo ki, ürə bə ömürmən ilk dəfə bu ki, mən ürə hintər qucaq bəzərənüm. Ürə nərənə, ətirinə pustü hist, ə ara danduhoyü büydə birə danduhoyü bə kük ən isbiyə mirvariyyə dənəhoyü işiq bədərənbu. Umun ilk dəfə bə sər ən çarpayının niştım.

Yə Avropalıyə zənə bə ara qolamən vöğüftüm. Nino zu çümoxıştənə bəst. Yrə duraza, zərifə bürgoyü bə gunemən

baraftaranbu. Ürə bə çümoyü bə nəvazişaz pur yə baxış bu. Mən üşunə hiç vəxt üşunə hiss nə səxəbürüm.

Ninoyə çənəyürə bə dörün dəsmən böğüftüm sərmənə tik səxtüm. Bə nərmə gürdə sifətü, nəmli susamışbirə löhoyü, nimətül bəstə birə gürcü kiprikhoyürə bə pusoyü birə bə xülyalı çmoyü dönüşürüm. Ninoyə pusa gərdönürə sourüm. Ürə sifotü sifotü bə coşqunluqaz, şövqaz pur bu. Birdən ürə şö-şö dəkərdə əlotüriş, avropasayağı çarpayıyüriş ə pişə çümomən nist bu.

Mən ürə bə Dağıstan birə au ə gil birə döşəməyə bə sörü əngəstə təngə kilimə bə sörü nalin duraz birənü bə oişə çümomən amarənbu. Mən ürə düşoyürə qucaq zərəbürüm, birdən oyənmiş bürüm dürüm ki, hə dümmun bə əlotaz, məğrur Avropayə çarpayıyürə bə zir pohoyü, rahayə rangü birə Kirmanə xalçayürə bə sərü duraz bireyim. Nərmə xalçəyə bə sörü bə sər kəmə r xıştən xisirə Ninoyə bə ruyü dönüşürüm.

Ürə nəfəs ustaranürə, bəədeyiş yaşlü birə ingilisə, cavan zabitoyə, respublikamunə aqibətürə tamamən ə yarmən kəndəbürüm. Yə kəm bəədə umun bə sər kəmə, bə yan-dü-yeki duraz birim bə səvər sərmun birə kələ ogunə bədenişirənbirim.

“Əlattü korlanmış bu” Nino birdən gufti, ürə ə mungu xoşbəxtlik berixtənbu. Bəədə bə sər xalça niştim. Nino sər xıştənə bə sər zanimən naha ə kəllə gufti:

“Üzüm umunə mayorə zənü dirənbu çü mugufti. Mugufti ki, məyər Əli xan nə bastan ki, çarpayı be çüst?” Nəhayət ü, bə poy vəxişt, bə balacə poy xıştənəz bə zənumən yə ləgərd şund:

– Cənab attaşə həzrəthoyü, bə lütf səxənəz, diplomatiyayə dünyayürə bə ümumi qayda-qanunhoyü riayət səxənəz, əlata xıştənəz bə nikah yatağı xıştən birə cuga xıştənə mudanü güftən?

Xolü-xolü bə guftirən-guftirən bə poy vəxüştüm, əlatomənə kəndüm şundüm bə kinar, daraftüm bə zir ləif aftarüm bə yan ən Nino.

Hə hintəriş bə xo raftim. Ruza, həftəha giraşt. Qonaqun amarən, bə viski xardənəz ə xunemun bə heyranlıqaz gaf bəsəxənbüründ. Ninoyə gürcüyə qonaqpərvər birönü kəm nə əbirənbu. Ü cavanə zabitoyəz bəcəstən, bə yaşlüyə minbaşayəz ə podaqra xəstəliyi gaf bəsəxəbu. Nino bey ingilisyə xanımoşun kraliça Tamarayə bə dövrü aid hekayəha gaf bəsəxən, gaf bəsəxən, beyşun çini təəssürat avardən ki, guya in kraliça bə Azərbaycanış hökmri səxe.

Mən bə nazirlik, bə yə kələ kabinet tək bəniştənbürüm, diplomatik notahoyə layihəhoyürə cızmış bə səxönüm, bə xarici ölkəha birə təmsilçihomunə məlumatşunə bəxundənbürüm, bə tiyə vaxthomən ə pəncərə dəryayə seyr bəsəxənbürüm. Nino bə dörün ən sevinc, bən şori bu, haçundan ürə yə qayğıyü nə bu. Ü, bə Xarici İşlər Naziri Mirzə Əsədullayaz bə dost birən başlamış birəbu. Mirzə Əsədulla umunə bə ziyarət səxə vəxt Nino bə ü qayğı nüşun bədənən, ürə bə Avropa cəmiyyəti çənəm davranmaq lazım birənə bə həqüi barədə ağıllüyə məsləhətə bədənən bu. Bəzəniş üşunə xunemunə bə yə bir guşəyü, bə fasun əsrarəngiz pıçıldeşmiş birönürə bədirənbürüm.

Yə ruz ə Nino “ ə Mirzə Əsədulla çü bəxasteni?” – xəbər bostarani Nino bə xəndistən-xəndistən izah səxt ki, bə Xarici İşlər Nazirliyi protokol şöbəsiyürə ilk zənə müdir birən bəxastönüm. Masa sərü ə məktuba, məlumata, bəyanatha pur bu. Tozə dövlətə karoyü lap səxt bəraftən bu.

Bə sərşun umunə tozə gerbmunə rəsmü birə məktuboyə vakardən bə ədemi zövq bədənən bu. Umruz kuryer bey mən qəzetoyə avardeni bə pişin kəm mundəbu. Hökumətə qəzetürə vakardüm, qəzetə bə üçüncü səhiföyü nummənə bə kələ qolinə hərfilərifoyaz nöyüştəbirönürə dürüm. Bə zir nummən inha nöyüştə birobu:

“Xarici işlər nazirliyiürə attəşeyü Əli xan Şirvanşir Parisə bə konsulluğu təyin əbirən”. Əz in kəmə nöüştəha bəədə mən gözələ cəhətomənə sadalamış səxə yə durazə məqalə amarən bu. İn məqaləyə Arslan ağayə ə qələmi dirmorənə bəsər zftaran unqədəyış çətin nə bu. Ə cugtmən tik bürüm, ə otaq dirmorüm nazirə bə taraf ən kabinetü raftüm. Kabinetə dərürə vəkardüm bə dörün daraftüm.

– Mirzə Əsədulla, in çü guftirəniyü? – guftürüm. Ü, xəndist:

– Dosmən, beşşumun birdən birə yə sürpriz səxən xastüm. Bin həq bə xanımsumun gaf dərəbürüm. Tü bə Ninoyaz bə Paris umunə ideal təmsilçihomun bisən boşınd.

Uncə əsil cugoyşumunə bisən afınd. Bə dörün dəhşətine əsəbilik qəzetə bə yə künc hələ dörüm.

Mirzə Əsədulla bə kük mungü güftə bə mən denişi gufti:

– Əli xan, bə idaremum kar səxəgaroyə ambarü bə xarici ölkəha bey karsəxən təyin boşund, ambar şar imboşun.

– Mirzə, vətənə bə ambara vəxt be tərک səxən məcbur səxə qanun mövcud nist. Ü, bə heyrətaz bə mən denişi:

– Əli xan, çü bəxastenind? Bə Xarici işlər nazirliyi bin cür vəzifə ən şərəfliyə vəzifə. Üşumun bin vəzifə ambar raş bədərənind. -Amma, mən bə Paris raftən nə bəxastönüm, bə zoraz fürsərəni boşind bə istefaya bisən diram – guftürüm. Mən bə yadə küçəha, bə yadə insanha, bə yadə adəta, bə Qərbə dünyyü guftirə aləm nifrət bəsəxönüm. Ancaq üşumun mənə mən in nifrətmənə bəsər nə maftenind, Mirzə! Əsədulla bə nəzakətaz sər xiştənə cumund, “amma, təkid bəsəxəninsə, incəyiş mudanind mundən” – gufti.

Tələsik bə xunə raftüm. Pılləkənhoyə təngnəfəs tik bürüm bə salon daraftüm:

– Nino, mən in korə nə mudanüm səxən, bə sər aftan mənə – guftürüm. Ninonun rangü virixt, dəsoyü bə lərzirən başlamış bu:

– Qə, Əli xan?

– Nino, xahiş bəsəxönüm, mənə düz bəsər aftan. Mən bə sərmən birə hamarə sər bunə, in çölə, in dəryayə bəxastönüm. Mən in şəhərə, in köhnəyə qalayə duvaroyürə, bə tahgolə rahoyü birə məscidoyürə bə xastönüm. Mən ə Şərq dur əbireni bə kük ən əo dirmorə moyi əbirönüm.

Nino bə yə an çüma xiştənə bəst.

– Çox təəssüf bəsəxönüm gufti. Mungu un qədər qəmli, un qədər kimsəsiz yə insanə bə tonu bürünmüş birəbu ki, dülmənə para səxt.

Nüştüm Ninoyə dəsurə vöguftüm bə dörün çangulmən.

– Nino, əgər umun bə Paris rafteni boşim, çənəm ki tü bə Tehran pərişan biri, məniş bə Paris huntər pərişan bisən boşüm. Mən xiştəmənə uncə bə kük ən yə yadə qasırğa, bə yə burulğan təslim birə hiss bisən sam.

Bə Şəmيران birə hərəmxanayə bə yartü əngən. Tü bə Asiya dözmiş nə birən, məniş bə Avropa dözmiş nə bisə danüm birən. Biya hə incə, Asiyayə bə Avropayaz bə yə hiss nə birə cuga bə düyekı qəriş birə Boku munim. Mən bə Paris nə mudanum raftən. Çünki uncə nə məscid hist, nəyiş köhnə qalayə duvaroyü, nəyiş Seyid Mustafa. Mən zaman-zaman Asiyayə bə ruhuraz qida xorüm ki, umunə bə ölkemun amarə bə həmmə əcnəbiha dözmiş boşüm.

Tü bə mən bə məhərrəmi nifrət səxən kimi, məniş bə tü bə Paris nifrət bisən sam. Çü əbirən boşü mən bə vətənmən bisən

munüm. Mən bin ölkə əmoy biram, incəyiş mürdən bəxastönüm. Mən inhoyə bəteni Nino yə gaf nə bətənbu. Gafmənə varasran kimi ü, bə tarafmən qəd bu, bə dəsa xiştənəz miyhomənə tumar səxt:

– Ninotürə bağışlamış sa, Əli xan. Mən ambar kələ əxməxi səxam. Nə bastönüm bə çü görə huntər fikir səxtüm ki, tü rəhət bə hər çiz, bə hər cuga mudani xuta birən. Umun incə əmundenim, yərayış bə həq Paris söhbət nə seyim. Tü Asiyalü şəhərtürə mühafizə sa, məniş bə Avropa birə xunemənə.

Ü, mənə bə mehribanlıqaz maç səxt.

– Nino, bə kükmən birə ədeminə zənü birən ambar cətinür?

– Nən, Əli xan, hiçiş cətin nist. Ü, bə əngüşta xiştəniyaz rumənə tumar səxtt. Mənə Ninomən həqiqətən ambar mehribanə zənü. Mən bastanbürüm ki, ürə həyatürə ən gözəl xülyayürə bə nist dirvardam. “Nino” guftürüm, – körpəmun ə moy birən kimi bə türəz bə yə cə bə Paris, Londona, Berlin, Roma mureayim, umun hələ ərsiyə bə səyahətü nə dimoreyim. Bun səyahət türə ə kom cuga xuştü miye, həmmə hmiyə uncə ummunim. Əz ü bəədəyiş hər sal bə Avropa mureyim. Amma xunemənə bə vətənmən birənə bəxastönüm, çünki mən çölmunə, şəhərmunə, aftemunə övladürüm.

– Bəli, gufti Nino.

– Xiştəniş tü ambar xosə övladüri, umun Avropayə əyar kəndriyim. Lakin bə şəqəmmən gərdundə balemən nə çölə, nəyiş quma övladü birəniyü. İn əyəl sadəcə, Əliyə bə Ninoyaz övladü bisən boşü.

Raziyi? -Bəli, raziyüm – guftürüm. Beynaz mən, yə avropaliyə piyörü be birən razılıq dörüm...

XXIX Fəsil

Türə ə moy birəntü ambar cətin bire, Əli xan. Un dəvra umun bə yan hamiləyə zönnunmun ə Avropa birə həkima nə midəştim.

Bə piyərmənəz bə sər bunmun niştəbirim. Ü, bə qəmginə mungaz yavaşcə gaf bəsəxənbu: Bəzəndeni guftə sancuha ambar tərsirəni yə hal bəüstara vəxt umun bə ü firuzə, yekiş almasə tozurə bədənəbirim. Lakin in tozayə bə ü köməg nə səxt. Nəhayət tü bə

dünya amorə vəxttü mömin, həmiş cəsür boşi guftirə, umun türə göbəktürə bağürə xuneyə ə bə afta denişirə divarü bə ara qılınc bən Quranaz vərəcumdim. Bəədə tü ürə bə salayaz bə kük yə talisman bə gərdəntü gərdundi, xəstəlikə çü birönürə nə danisti.

Lakin, bə sətə yaştü bə rasireni bə gərdəntü birə göbəkə bağürə kəndi şundi, əz un ruziş zu-bə-zu başlamış biri bə azalü birən. Xəstəlikə əz tü be dur səxən əvvəlcə bə otağtü şərab, şirniyyat naharim. Yə xoruzə rang səxtim bə otağtü raha derim, amma xəstəlik yərayiş əz tü dəs nə keşi. Bəədə ə dağa yə müdrikə ədemi ama, bə xiştənəz yə mörgo avard. Umun mörgoyə bururim, müdrikə ədemin ürə şəqəmürə cır da bağırsaqoyürə kənd. Türə vögüft bə şəqəm ən mörgo şişt. Sə səhətgə bəədə türə əz uncə bəkəndeni, bəədəntü qırqırmızı bu.

Əz un ruz bəədə tü yərayiş azalü nə biri. Ə dörün xunə boğuş, sürəkinə mung nalə amarənbu. Mən bə cugoyməni niştöbürüm, nə bəcumustənbürüm, həmmə vücudməni bun mung tabe birəbu. Nalə dirmorə muğ yərayiş ama, lakin in ra digeyiş duraz, həmiş bə yə acıyə mungaz.

Piyərmən bə yə sakitə tərzas gufti:

– Deniş üzüm ü bə tü lənət əfukardən. Hər yə zən bə zəndə vəxt bə şüvər xiştən lənət bəruzundən. Bə qədimi dövra zən ə zəndən bəədə yə qoç qurban misəxt. Bə zəndə vəxt səxə lənətoyə təsiryə ə xunə bey kəndən, bə zəndəni dirmorə xunə bə şüvər xiştənəz əyələ bə bə xisirə cugoyü çiləmiş misəxtund.

– İn sancü çən qədər mudanu keşirən, ata?

Panc, şeş, bəlkəyış dəh səhət. Bəədə piyərmən xəbər usta. Bəlkəyış zən xiştənə, mənə bə dünya avardeni vəfat səxə moymənə bə yar xiştən əngəst.

Piyərmən birdən bə poy vəxişt. Bə mən “biya” gufti. Umun bə taraf bə mingə sər bun şundə birə qırmızı namazə xalçahoyü raftim. Xalçahoyə sərə tərəfü bə Məkkə, bə müqəddəs Kəbə bədenişirənbu. Başmaqomunə kəndim, bə sər xalça niştim. Sağa dəsmunə bə sər çəpə dəsmun naharim. Piyərmən gufti:

– Ə də səxən başqa ə dəsmun hiç çiz nə miye, lakin dəəyə zürü, həkimoyə ə zürşun digeyiş zəvərü. Piyərmən qəd bu, dəəyə bə ərəbcə gafoyürə başlamış bu bə guftirən. Bismillahər-rəhmanirəhim (Mərhamətliyə, Rəhimliyə xudayə bə numüras). Məniş gafayə təkrar səxtüm.

Yə kəm bəədə namazə xalçayürə bə sörü bə sər zani niştim bə səcdə səxənaz qəbəqmənə bə xori zörüm:

– Əlhəmdülillahi rəbilaləmin ərrəhmani-rəhim maliki yaumiddin (Dünyayə, Qiyamətə Rəbbi, bə ən mərhəmətinə, ən rəhimliyə Xuda həmd boşü).

Bə sər xalçə namaza davam bəsəxənbürüm, dəsomən rumənə güftəbu. Ninoyə cır zərənü raftən-raftən ambar əbirənbu, lakin digə ürə ə təsirü dur bürüm. Löhömən namazə surəhoyürə xiştən bə xiştən təkrar bəsəxənbu:

– İyyaka-nəbudu və iyyaka-nastain (Bə Tü ehtiram bəsəxenim, əz tü mərhəmət bəxastenim...)

Dəsomən üzüm bə sər zanihomən bu. Bə həndəvər ambar sakiti bu.

Mən piyərmənə pıçılthoyürə bəşünöyürənbürüm: İhdinasiratal müstəqim, siratal lazınə anamta və əleyhim (Umunə bə düzə rayaz, bə türə mərhəmət nüşun dərə rayaz bər).

Namazə bə sər xalçayü bə səcdə səxənaz rumənə bə xori naharüm.

Namazə xalçayürə bə ruyü birə qırmızı naxışa bə pişə çümomən qəriş birəburund: Qeyril məqzubi alayhim valandalin (Bə qəzəbtü nə amarəgara, bə səhvə rayaz nə bərdəgarattü...) Bə hintəriyaz Rəbbə bə hüzurü bə dörün ən tuz namazmunə gizardim. Namazə surəhoyürə dönə-dönə təkrar səxtim.

Nəhayət namazə varastim bə sər xalçə çarçəngi zerim niştim. Rəbbə sitə numürə pıçıldamiş səxən-səxən başlamış birim bə təsbeh keşirən. Kisə bə düşməən varafra. Sərmənə tik səxtüm, kiyəsə xəndistə ruyürə dürüm.

Lakin guftirə gafoyürə bə sər nə aftarüm. Bə poy tik bürüm. Piyərmənə bə mən dör xardə baxışoyürə hiss səxtüm, yavaş-yavaş ə pilləkənha bə zirə firmorüm. Ninoyə bə otağü birə pəncərəhoyə pərdəhoyürə bəstəbürund.

Xisrə cugoyə bə sərə tarafü gyaştüm. Ninoyə çümoyü pur ən ərs bu. Gunəhoyü solmuş birəbu. Ü, bəxəndistənbu.

Nino bə adiyə Azərbaycan dili gufti:

– Duxtərmun bu, Əli xan, ambar yə gözələ duxtörü. Un qədər bəxtiyaram ki! Ürə xinikə dəsoyürəbə dörün ovucomən vöğüftüm. Nino çümoxiştənə bəst. Kiə ə gil pusa gufti ki, Əli xan ürə bə xo bey raftönü icazə nə tind, mən ürə xişkə şundə löhoyürə tumr dörüm.

Nino bə kük ə taqətü aftara bə pu mən denişi. İsbiyə pişəgiri bəstə yə yə zən bə yan çarpayı ama. Ü, bə mən yə qundaq duraz səxt. Ürə bostarani bədenişireni kuçikə əngüştöyü, kələ ifadəsüzə baxışöyü birə çümayü birə yə canlı “oyuncaq” dürüm. “Oyuncaq” duhun xıştənə vakardəbu bəgireyistəbu.

– Deniş vin çən qədər yə gözələ duxrörü – gufti Nino “oyuncağa” hərəkətoyürə təqlid səxənaz əngüştöyürə vakard. Dəsmənə tik səxtüm, bə tərsirən- tərsirən dəsmənə bə qundaq zörüm, lakin “oyuncaq” digə xisrəbu, ürə bürüşmüş birə sifəti ambar ciddi bu.

Nino bə pıçılıyaz:

“Ürə numurə bə şərəd ən litsey Tamara milim” – gufti.

Mən bə razılıqaz sərmənə cumundüm, çünki Tamara guftirəni hum ambar xosə numü. O həm bə xristianha, həmiş bə müsəlmanha təsadüf əbirən. Kisə ə dəsmən güft mənə ə otaq kənd. Bə bürun baxış bə mən bədenişirənbu. Umun bə piyərmənəz bə həyətə dirmorim.

Piyərmən:

– “Biya boşim əsomunə bə çöl bureyim” – gufti.

Ninoyə bə xisirənü yə kəm bəədə bisən icazə tund. Boşirim bə əsomun, üşunə çılğincasına dördnalla vürüxundənəz sarıqumə ə ara tərəhoyü bəgiriştənidüyekiyə giraştım.

Piyərmən bə mən çüsə bətənbu, lakin ürə guftirə gafeyə bə sər nə nə bastanbürüm aftaran. Bəədə bə sər aftatüm ki, ü, bə mən təsəlli bbü dərən çalış əbirənbu. Nə bastanbürüm qə, çünki ifadəsiz kələ çümoyü birə yə duxtərə piyərü bə birənmən gürelap ambar məğrur bürüm. Ruza bə kük təsbehə inciye dənəhoyü bəgiraştənbu bəraftənbu.

Nino “oyuncağı” xıştənə bə sinə xıştənə bə şıştənəz bəgərdundən, şö-şö beyü gürcühoyə mənihoyürə bəxundənbu. Ü, bə mənəz xirik rəftar bəsəxənbu, çünki mən əyələ bə qundaq səxən qadir nə birə yə mərd bürüm. Mən tə bəşangum bə nazirlik minüştüm bə dörün ən qovluq eşələmiş əbirənbürüm. Yərayış bədirənbürüm ki, Nino bə mərhəm amare bə mən zəng bəsəxən, ə inqilabi hərəkata mənə xəbərdar bəsəxənbu: -Əli xan, “oyuncağşumun” xəndist, dəx xıştənə bə taraf afta duraz səxt, “ambar şeytanə oyuncaqü”, Əli xan.

Bə sər masa birə axirinci məlumatə xundüm, bə şübhəliyə sərhədoyə cızılmış birə xəritəha dönüştürüm. Numoşun çətin tələffüz birə əsrarəngizə ədemiha bə Versal niştand, Şərqə aqibətürə

həll bəsəxənund. Yalnız yə nəfər, ə Ankara amarə sarışın, maviyə çqmoyü birə türkə generalü munde bə dövləta ümidi nə birə müqavimət nüşundərənə cürət nüşun bədənəbu. Vətənmun Azərbaycan digə Avropayə ə taraf ən dövlətoyü bə kük yə müstəqil dövlət şinəxtə bire.

İngilisoyə alayhoşunə digə ə suveren yə respublika birə ölkəmunə ə xorihoyü təmamen bey be dirmorən raftanşun ə xəbər bə cuşa amarə İlyas bəyə hərərətürə bey xinik səxən ambar səy səxəni bürüm.

– Demək əbədi azadlıq,

– İlyas bəy bə sevincəz mung kənd. Digə bə sər ən xorihomun yabaniyə qüvvəha nə bisən boşü. Çini deniş, İlyas bəy – guftürüm ürə bə yan ən xəritə nəər səxtüm guftürüm:

– Umunə ə cənub birə müttəfiqomunə Türkiyə, həmiş İranə birənü vacibü, lakin üzüm üşunə hərdümşuniş zəif birənd. Üzüm umun bə hava mundə vəziyyətim. Ə Şimal neftmunə susamış sad şast milyon rus hər ruz beymun təzyiqə ambar bəsəxən. Çən qədər ki, ingilisa incəyund, heç yə rus sərhədmunə be giraştən cürət nə mudanü səxən. Əgər ingilisa dirənd burənd, vətənimunə be müdafiə səxən yə tü amundeni, yekiş mən, yə çən alay. İlyas bəy bə qayğısıziyaz sər xiştənə cümund: -Əşşi, tü çü gaf bəsəxəni!

Bə rusoyaz dostluq anlaşmahoyürə ras cəxən, be sülh müqaviləhoyə bəstən umunə diplomatomun histü. Orduyə dirə birə karoyü başqə.

Ü, bə xəritə ölkəmunə cənubə sərhədürə nüşun də, bə gaf xiştən davam səxt:

– Deniş, ordu incə Ermənistanə bə sərhədü rafteniyü. Bun bölgə vəziyyət qəriş bire. Hərbi nazir general Mehmandarov artıq be hərəkət səxən əmir dəre. Diplomatiyayə yalnız ə taraf ən hərbcihə əməlli başlı himayə bə birə vəxt mənə kəsb bə səxənü güre ürə inandırılmış səxən əbəs bu.

Ambar nə giraşt ki ingilisoyə alayhoşun şəhərə bə tərək səxən başlamış büründ. Küçələr bayramsayağı bəzənmiş səxə birəbirobu. Qoşunhomun Ermənistanə bə taraf sərhədü hərəkət bəsəxənbu. Bə Rusiya-Azərbaycanə sərhədü birə stansiyemun bə Yalama yalnız sərhədə keşikçihoyü, yə çənteyiş məmur mundəbu.

Bə Nazirlik umun həmiş isbihoyaz, həmiş bə qırmızı məmuroyaz müqaviləha be həzür səxənü çalış əbirənbirim. Piyərmən bə İrana bağaşənbu. Nino bə mənaz ürə bə limana bərdim.

Ü, bə kədər az be umun denişi. Ürə bə ruzu raftənə xastən-nə xastənmunə əz umun xəbər nə usta. – Bə İran çü bisən seyi, ata? -Ola bilsin bisən evlənmiş boşüm... Ü, bə kük fikirü dağınıq birən umunə maç səxt, fikir səxən-səxən gufti:

– Arabir üşumunə be dirən miyam. Şayəd in dövlət vaçaristeni boşü, qəm nə xorind, mənə bə Mazandaran yə çəntə malikanemən hist.

Ü, bə gəmi boşü, bə göyertə poyist, ambar-ambar beymun, içəri şəhərə qala divaroyü, bə nəhəng Qız qalası, bə şəhər, bə durozi-bə-durazi bə çölha denişi.

Bə şəhər hava ambar gərm bu. Nazirliyə bə pəncərəhoyü birə pərdəha nimətül bəstə birəbu. Bə sifatoşun cansıxıcı ifadəha birə rusayə təmsilçihəşun amorund. Üşun saysız-hesabsız müqaviləhoyə, maddəhoyə, müəyyən qeydhoyə bə laqeydlikaz, həmiş tələsik qul bəkeşirənbürund bəraftənbürund. Şəhərmunə küçəhoyürə toz, qum vöğüftəbu bəraftənbu.

Var kağızayə tikəhoşunə bə hovva tik bə səxxənbu. Ninoyə valideynhoyü bə hamı be rəhət səxən bə Gürcüstana raftand. Bə Yalama bə kük ən pişeynə sərhədə yə çəntə keşikçiyü, yə çəntə nəfər məmur mundəbu.

Yə ruz bə nazir rumənə güftüm guftürüm:

– Əsədulla, Yalamayə bə pişöyü rusoyə si həzar nəfər qoşunu mövqə güftand poyistand. Ü, bürğa xıştənə tik səxt bastanüm – gufti: – Müqaviləhoyə ə imzalamış səxən başqa hiç yə çiz səxənə bə durumu nistim. Mundə hər çiz Xudayə bə dösürü. Bə küçə dirmörüm. Süngühoşun par-par parıldamış birə yə çəntə əskər bə pişə bina ən parlament keşik bə keşirənbürund.

Parlamentə bə iclasü müxtəlif siyasi partiyaha dy-yekiyə bəxardənbürund. Şəhərə bə kinarə məhəlləhoyü yaşamış birə fələha ən rusa hökumə hədələmiş bə səxən birənürun ki, əgər üşun bə Rusiya neftə becub ixracü icazə nətund bə tətill bisən başlənmiş boşund. Çayxanaha ə qəzet xundə, nərd baxtə mərdunaz pur bu. Öylun bə dörün sürə tuz voyzi bə səxən bürund.

Bə şəhər haçundan ə hovva ataş berixtənbu. Ə Minarəha mung ən azan amarənbu: Bə Namaz bureyind! Namaza gedin! İbadət ə

xisirən xeyirinü! Mən nə bəxisirənbürüm, çümomənə bəstəbürüm bə sər xalça duraz biröbürüm. Sərhədə stansiyayü birə Yalamayə bə pişöyü təhdid səxə si həzar əsgər ən rusa ə pişə çümomənə nə bəraftənbu.

– Nino, – guftürüm. – Hava ambar gərmü. “Oyuncağmunış” iş bə əzini gərmi vərdisə nə səxe. Türış ki, daroyə, kölhoyə, xorihoyə, bə şırılıyaz axmış birə ohayə bəxasteni.

Bə vəxtə hami bə Gürcüstana, valideynhotürə bə yanşun raftən nə bəxastenimi?

– Nən, – Nino ciddi cavab da. Mən bə ü başqa yə gaf nə guftürüm. Lakin Nino fikirli-fikirli qaşqabağ xıştənə fukard. -Umun bəyeca bisən direyim bureyim, Əli xan. Şəhər ambar gərmü.

Axı türə bə Gəncə birə malikanetü bə bağbaxçahoyaz əhatə bire. Biya bureyim uncə.Uncə türə yurdtürü, “oyuncağuniş” bə sayəgi mudanü xas xisirən. Mən bə in nə mudanistüm etiraz səxən. Səbəhingöyü bə qataraz bə ra aftarim. Vaqonmun Azərbaycana bə tosə dövlət gerbiyürəz bəzənmiş birəbu. Ə Gəncə dəmir yolu stansiyasıyü duraza, firəyə, tuzinə yə ra umunə bə şəhər əbərdənbu. Kilsə bə məscidoyaz bə əhatə ən balacə xunohoy büründ. Şəhərə müsəlman, erməni məhəlləhoyürə ə düyekü oyü keşirə birə yə arkərə curə bə səxənbu.

Mən bə Nino sad sal əz in pişə əcdadmən İbrahim xan rusə bə gülləyürəz zərə birənə, can dərə birə sənqə nüsun dörüm. Malikanəmunə bə bürünə birə nohur tənbelə gomuşa duraz birəbüründ. Bə dörün o üşunə yalnız sərşun peydə əbirənbu. Bə hava biy şir amarənbu, anguroyə salxımhoyürə giləhoyü bə kəleyi çüma ən mörgo bu. Kəndliha mingə sər xıştonuyə bə ülgücaz çirə səxəbüründ.

Üşunə səriunə bə saqə, bəçəpə tarafü birə duraza mıyha bə pişə şunə zərə birəbüründ. Bə ara dara təxtəyinə eyvanü birə yə balaca xunə bu. “Oyuncağmun” əsoyə, səgunə, kərgunə bədireni xəndist. Umun xunəyə bə səliqə əngəstim, incə cuga səxtim.

Mən yə çən həftəlik nazirlikə, müqaviləhoyə, sərhədə stansiyayü birə Yalamayə ə yar kəndüm. Umu bə çəmənlik duraz əbirənbirim bəxisirəbirim. Ninoyiş çəmənə acı saplaqhoyürə bə corənbu bədərənbu hələ. Ürə ə afta torik birə sifətü bə kük ən Gəncəyə səmayü açuq, həmişə bə dörün sakiti bu. Ürə bistə yaşı bu.

Bə ü şərqliyə bə zövqürəz denişirə birənbu, ambar incəyə quruluşlu bu.

– Əli xan, in “oyuncaq” əlmənü. Un yekin ra gədə bisən boşü, ürə tü məgiri, təpə-təpə migərduni. Bəədə “oyuncağtı” bey gələcəg xıştən tə bə incəlikoyü planha başlamış bu bə küşirən. Bə plan tennis, Oksford, fransız, ingilis zuhunhoşun... digə çüha nist. Avropayə tam nümünəyü... Mən hiç yə çiz nə guftürüm. Çünki “oyuncağmun” lap balaca bu, həmiş bə Yalama rusayə si həzar əsgərü poyistəbu. Umun bə çəmənlik bə sayə ən kələ dara xalçə mişundim nun muxardim.

Nino, gomuşoyə ə duraz birə nohura bə in qələ aralü birə arkərə sino əbirənbu. Bə sərşun balaca gürdə papaqoşun birə kəndliha bə yanmun amarənund, bə xan xıştənu sər qəd bəsəxənund, bə zənbila şaftalı, sib, angur avardənbürund. Umun hiç yə qəzet nə bəxundənbirim, məktubiş nə bostarabirim.

Dünya beymun malikanemunə bə sərhdü barastabu. İncə çən Dağıstan gözəl bu. Bə yə gərməruzə hami umun bə otağmun niştəbirim, birdən birə ə dur bə çartə nəəlaz amarə yə əslüyə nəəloyürə mungurə şünöyirim. Un dəqiqə bə eyvan dirmörüm. Siyə çərkəzi libas dəkərdə yə loqorə ədemi ə kəmə əs şund xıştənə bə xori. “İlyas bəy” cır zörüm, ürə be bə pişöyü dirmorən dəsmənə duraz səxtüm.

Ü, salammənə nə usta. Ü, neftə lampayürə bə işiqü poyistəbu, sifəti isbi, gunohoyüriş bə çuxuri aftarəbu. Ü bə dörün ən tələş “Rusa bə Boku daraftund” gufti. Mən sərmənə cumundüm, haçundan in əhvalat bə mən pişə-pişə bəlli bu. Nino bə pusa kəmərmən poyistəbu. Ü, yavaş-yavaş xəbər usta: – İlyas bəy, gun vinim, in çənəm? Şö ə Yalama ə rusoyə əsgəroşun pur qatara amorund. Üşun şəhərə bəməhasirə vəğüftand, parlament təslim bu. Ə nazira ki nə daniste virixtən həmməşun həbs birand, məclisiş varzundə bu.

Rusoyə fəhləhoyü bə taraf həmvətənha xıştönun giraştund. Bə Boku yə dəneyiş boşü əskərmun nə bu. Umunə ordumun bə Ermənistanaz birə sərhdə bə vir səxə mövqəha xıştonu poyistəbürund. Mən könüllü partizan dəstəyü ras səxən bəxəstönüm. Mən pusova vəgaştüm. Nino bə utaq bu. Xidmətçihoyiş əsoyə bə araba əbətənbürund. Nino ə yə taraf çəm-çizoyə bəçirənbu, ə yə tarafiş bə ana dili xıştən bə “oyuncaqaz” çysə gaf bəsəxənbu. Bəədə bə araba niştim tarlahoyə ə dörünşun giraştım. İlyas bəy bə yavmun bə əsaz bəraftəbu.

Bə dur Gəncəyə işıqoyu pedə əbirənbu, bə bir anlığa keçmişə bə üzümənə döraz bə düyekı qarış birönürə bə kük hiss səxəni bürüm. Mərdəkanə bə rayü birə bə qarqızə bostanhoyü bə kəmərmən xəncər, ruyü solğun, ciddi birə İlyas bəy, bə sakitə qüruraz poyistə Nino ama bə pişə çümomən poyist. Bə Gəncə bə nimə şö rasirim. Küçəha narahət, bə həyəcanlıyə ədemihoyaz pur bu. Ermənhoyə məhəlləyürə ə müsəlmanhoyə məhəlləşun curə səxə körpü bə sərü bə atəş vakardən hazür birə əsgərə poyistəbüründ.

Ə məşələ hökumətə bə sər ən binayü birə tozə Azərbaycanə bə bayraqü işiq bəngəstənbu.

XXX Fəsil

Gəncəyə kələ məscidürə bə yan duvarü niştəbürüm. Məscidə bə həyəti bə yorğun duraz birə əsgərə çüm bə gərdəndənbürüm. Ə taraf ən arkerə amarə pulemyothoyə munghoyü ə taraən meçitiş şünörə ə birənbu.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətiyə yə çən ruz ümürü mundəbu. Bədeyış həyəti bə yə küncü niştüm, keçmişə əbədiləşdirməli səxə anhoyürə yərayış tez-tələsik bə tələşinə sətirhoyaz bə dəftərmən qeyd bəsxənbürüm.

Həş ruz əz in pişə bə Gəncə bə kiçik otel bə mundə vəxtmun mən bə İlyas bəy müraciət səxtüm guftürüm: -İlyas bəy, mən incə əmundönüm.

- Tü dəliyi, əğültürə virsəxeyi, - İlyas bəy cavab da. Şö səhət sətə bu.

Nino bə yan birə utaqd bə xisirən bu. "Tü dəliyi, əğültürə virsəxeyi" İlyas bəy guftirə gaafaxıştənə təkrar səxt, başləmiş bu bə otaq bə gəştən.

Mən masayə bə sərə tarafü niştəbürüm, İlyas bəyə bə düşüncəhoyü əhəmiyyət nə bədərənbürüm.

"Mən incə əmundönüm" yərayış təkrar səxtüm. Könüllü partizan dəstəha bisən biyand. Biz döyüşmiş bisən boşim. ən, ə öz vətənmən bə hiç yana nə bisən vürüxüm.

Mən haştan bə xo gaf bə səxənbürüm. İlyas bəy bə pişəmən poyistəbu, bə kədərəz tərs-tərs bə rumən bə rumən denişi:

– Əli xan, mən bə türəz bə yə cuga bə məktəbə rafteyim, bə kələ tənəffüsa bə rusa əülunaz dəba sexryim.

Tü Naçararyana bə ruz maşını baftareni, mən türə bə ruzty çapmış bə səxənbürüm. Un şö Ninoyə bə yəhər əsmən boşundüm bə xunöyü mən bərdöbürüm. Sisianaşvili bə yan darvazayü sərşun xərəbə rusə əsgərhouyürə bə əleyhşun bə yə cuga vuruşmış bireyim.

Amma üzüm tü gərək əz incə direyi burayi. Bey xosi ən Nino, bey xosi xıştən, bəlkəyiş bə yə ehtiyacü birə vətənə bə xaturü gərək əz incə bureyi.

– İlyas bəy, tü incə əmundenisə, mənəiş əmundönüm.

– Mən bə ü gürə incə əmundönüm ki, bə dünyə hiç kəsmən nistü, mən təküm. Mən bə ü gürə incə əmundönüm ki, mən zabitüm, əsgərhouyə bə döyüş bərdənə bastanüm, düta vuruş girorundam. Bin düta vuruş kələ təcübə kurə səxam. Ürü ki, inadlıq nə sa Əli xan, bura bə İran. Bə İraniş, bə Avropayış nə mudanum raftən. Mən ə pəncərə künd amarüm. Bə bürn üşəha bə suxtən, ə hər taraf silahə şaqıldamahəşun amarənbu.

– Əli xan, Cümhuriyyətimünə hiç həş ruziş ömrü nə munde. Mən bə laqeydlikəz sərmənə cumundüm. Ə küçə bə dəsşun silahlı ədəmiha bəgiraştənbüründ. Ə bə yan birə utaq mung poyha şünöyürüm, rumənə bun taraf dör dörüm. Nino çümoyü xolü-xolü bə duhun dər poyistəbu.

– Nino, – guftürüm, – bə Tiflis axırınıc qatar dü səhətə bəədə bə raftən.

– Bəli, umun bə raftenim, Əli xan.

– Nən, tü bə əyələz bə rafteni. Mən bəədə bisən biyam. Mənə hələ ki, incə mundənmən gərəkü. Amma türə raftəntü vacibü. Üzüm bə Boku vəziyyət bə kük ən giraştə dəfə birən kimi nist. Vəziyyət tamamilə başqa cürü. Bə ü görəyiş tü incə nə mudani mundən. Nino, üzüm türə körpətü hist. Bə küçəha məşəlha bə suxtənbu. İlyas bəyiş sər xıştənə zirəva əngəste poyistə bə künc ən otağ. Birdən Ninoyə ə çümoyü xo virixt. Ü, yavaş-yavaş raft bə taraf ən pəncərə, denişi bə bürun.

Bəədə bə taraf ən İlyas bəy denişi, ama bə mingə ən otağ, sər xıştənə səxt zirova – Bəs oyuncaq?

– gufti. Umunə körpəmun hist, bə imunaz raftən nə baxasteni?

Nə bastanüm raftən, Nino. -Türə ulu baboytü bə Gəncə körpüsü şəhid bire. Mən inə ə tarix imtahanü bastönüm. Nino qəflətən bə

kük ən yə çan dərə heyvan nalə keşi duraz bu bə xori. Ürə çümoyü xim-xişk bu, lakin bədənü tir-tir bə lərzirənbu. Ü, fəryad bəsəxəni, İlyas bəy bə otaq nə poyistə bə eşik dirma.

– Nino, mən çən rugə bəədə üşumunə bə ruzşumun bey amarənmən gaf bə dörönüm. Nino hələyiş bə dörün ən fəryad bu. Bə küçəha camaat can dərə cümhuriyyətə coşqunə himniyürə bəxundənbüründ. Nino birdən kaf nə səxt, çyma xıştəniyə bə mən zilləmiş səxt. Bəədə bə poy vəxişt. Mən çamadanə vöğüftüm. Bə qundaq birə “oyuncaq” bə qucağmən bu. Umun xuneyə ə pilləkənhoyü səssiz-səmirsiz zirovo firmorim. İlyas bəybə moşın umunə guzət bə səxənbu. Umun, ə ədəmiha pur birə küçəhayə giraştənəz bə dəmir yol stansiyası raftim. – Sə, çaruz dözmüş baş, – İlyas bəy Ninoyə sakit səxt. Yalnız sə-çaruz. Əz ü bəədə Əli xan yerayiş bə yanmun bisən boşü. Nino sakitə “bastanum” – gyfti. Biz əvvəl bə Tiflis bisən munim, bəədəyiş bə Paris bisən buraym. Umunə yə bağçalüyə xunemun bisən boşü, ikinci əyəlmuniş gədə bisən boşü.

– Bəli, Nino, deniş in hitəriş bisən boşü... Mənə mungmən aydın, həmiş inamlı bu. Nino dəsmənə qoqund, bədə baxışa xıştənə bə dura dör da. Dəmir yol relsoyü bə duraza mara başirənbu. Qatar ə dörün toriki bə kük ən əjdaha dirma bə peron künd ama. Nino mən zu mac səxt.

– Salam mun, Əli xan. Sə ruz bədə görüşmüş umbaşim.

– Əlbəttə, Nino uncə görüşmüş imbaşim, bəədə əz uncəyiş bə Paris bisən (miyaz) burayim. Nino xəndist. Mən bə peron payistəbürüm.

Haçudan bə sipsiyə asphalt bə kük mıxlənmiş birə ə cugoymən nə bastənbürüm cumustən. İlyas bəy üşunə bə vaqon bərd. Nino kupeyə ə pəncərəyü bə bürun bə denişirənbu. Nino bə kük ən yə hürkmüş birə balaca duxtər sakit bu.

Qatar yavaş-yavaş hərəkət bə səxə vəxt Nino dəs səxt. İlyas bəyiş ə qatar şund xıştənə bə xori.

– Umun vagaştım bə şəhər. Mən bə həq ən yə çən ruz ruz ömrü mundə respublikamun fikir bə səxənbürüm.

Səbəh vobi. Ə ətraf diha dihoyə cəməətşun ponə səxə pulemyothoyə, başqa hərbi sursathoyə bə xıştonuyaz avardənbüründ. Şəhər bə silah anbarı başirənbu. Arkerəyə ən bun

bun tarafü bir erməni məhəlləsi ara-bir mung ən güllə amarənbu. Arkərayə un tarafü artıq Rusiyayə xoriyü bu.

Qırmızıyə süvari dəstəha bə kük ən sel ölkəyə bürümüş səxəbüründ. Bə şəhər birdən-birə qolınə bürgoyü birə, viiyü bə kük ən şilölüyə viniyü, çümoy bə çuxuri aftara yə ədemi peyda bu. İn şahzadə Mansur Mirzə Qacar bu. İn ədəninə əcə amarənürə, ki birənürə hiç kəs nə bastanbu. Ü, İrana taxtürə bə dəş xıştən güftə Qacarayə sülaləhoşun bu, ürə bə pişə papaü yə gümüş Aslana gerbü parıldamış ə bbirənbu. Xıştənə kələ Ağa Məhəmmədə varisi hesab səxə in ədemi rəhbərliyə vögüft bə dəş.

Rusoyə alayhoşun bə taraf ən Gəncə bə raftən başlamış büründ. Şəhər ə Baku amarə qaçqınha pur bu. Üşun nazıroyə ə güllələnmiş birənşun, parlamentə deputatoşunə bə həbs vəgüftəbirənşun, çənəm bə kəmər ədemiha sənq bəstənəz dəryayə bə ən nöqülə cugoyü şundən gaf bə səxəbüründ. Təzə Pirə məscidürə üzüm bə kluba döör dərand.

Bə yan ən divarlara Qala namaz gızardən xastə Seyid Mustafayə rusayə əsgərhoşuyü kuftand. Bəədəyiş dəsoyürə bəstand, bə duhunü gust ən xuga şiştand. Əz ü bəədə Seyid Mustafa bə İran, bə Məşhədd bə yan ən əmi xıştən daniste virixtən. Ürə piyörürə rüşa küştəndü.

İn xəbərə avardagar Arslan Ağa mənə bə pişeyməş poyiste bə vənə bəxş səxə silaha bədenişirənbu.

– Əli xan, mənış bətürəz bəyəcə vuruşmiş birən bəxəstönüm.

– Tü? Ay bə mürəkkəb vogozirə xuga çəşqayü, türış vuruşmiş birən bə xasteni?

– Mən bala ən xug nistüm, Əli xan. Mənış bə kük ən həmmə öz vətənmənə bə xəstönüm. Piyərmən bə Tiflis virixt. Bə mənış yə silah tin.

Ürə sifətü ciddi bu, çüma xıştənə kuftən-kuftən bə rumən bədenişirənbu. Bə ü yə çənta silah dörüm. Ü, mənə bə zir komandanlıqəmən bə sər körpü vuruşmiş birə dəstə qəriş bu. Rusayə əsgəroşun körpüyə bun tayı birə küçəhoşə bə güftənbyründ. Umun aftayə bə qızmar gərmiyü bə əlbəyaxa döyüş daraftim. Bə pişemən firəyə sifətəyə, həmiş parıldamış birə səkünc süngühoyə dürüm. Birdən birə mənə vəhşi yə qəzəb bəpuçund.

Süngühomunə kəmərmunə bə səviyyəyü fivardim. Xun bə ərəqaz bə dü-yeki qəriş birobu. Mauzermənə ə dəstəgü bə güftəni lülöyürə bə zəvər tik bə səxəni yə güllə düşməne sıyırmış səxt.

Ə şundə gülləmənə ə zərbəyü yə rus əsgərə kəlləyü para bu. Ürə beynürə tikəhoyü rixt bə sər tuza ən küçə. Xəncərmənə sıyırmiş səxtüm ki bə sər ən yə əsgər cumiş boşüm, Arslan Ağayə yə rusa əsgərürə çənəm bə çümü xəncər şiştənürə dürüm.

Ədura şeypurçuhoyə mungşun amarənbu. Umun bə tin ən yə küçə bə xori duraz birəbirim, ermənihoyə xunohoşunə bə selləmə atəş bəğüftəmbirim. Hər şö sürünmiş birən-birən ə sər körpü bə şəhər bəğəştənbirim. Bə sər xiştən patrondaş bəstə İlyas bəy bə sər körpü niştəbu, pulemyotə cugoyürə müəyyən bə səxənbu.

Umun məscidə bə həyəti raftim. İlyas bəy bə əyəli astarapakoyə bə işiqşun çənəm bə dərya bə sinəbirən raftənxiştən, uncə üzmiş əbireni çənəm bə burulğan aftarən xiştən, kəm mudə bire be batmış birən, digə bə axir dəqiqəha çənəm xilas birən xiştən be mən gaf səxt. Ürə ə gaf səxənhoyü bəədə şorba xardim, bəədəyiş şaftalı xardim. Arslan Ağayiş bə yanmun niştəbu. Ürə ə rixtə biə zanihoyürə ə cugoyü xun raft. Şö yə müddət tir-tir lərzirənəz bə yanmən daraft.

– Bətərsirönüm, Əli xan. Mən ambar bətərsirönüm.

– Huntörüsə silaha bə xori bil, ə bülündə giyo birə cugaha girar, murasi bə arkərə Pula, migirori arkərəyə bə Gürcüstan bə ra mafteni.

– Mən inə nə mudanüm səxən, çünki məniş bə kük ənuyekin vətənmənə bəxəstönüm. Mən bə y digə başqə çiz nə guftürüm.

Bə kündi səbəh ə dur tupoyə muhgşum başləmiş bu bəamarən. İlyas bəy bə dösü durbin məscidə bə minarəyü Qacarayə ə nəslşun birə şahzadə Mansurə bə yanü poyistəbu. Bə Minarə dövlətə bayrağı dalğalanmış ə brənbu, kiyiş Turana dövlətürə himnürə bə xundən başlamış bu. Sifəti bə kük ən meytə sifotü isbi, çümoyü bə xəyalaz birə yə nəfər ədəmi gufti: “Şünöram ki, bə İran yə nəfər numu Rza birəgar peyda bire. Ü, bə həzaroyaz hərbcihoyə bəsərxiştən vəçire beyşun komandanlıq bəsəxən. Bə Ankarayiş Mustafa Kamal bə həndəvər xiştən yə kələ ordu vəçire. Umun bə nahəqa cuga vuruşmiş nə əbirenim. Bisstü panc həzar əsgər umunə bə küməğmun amarən”.

– Nən, – guftürüm. Bisstü panc həzar nəfər nən, dü sad pənca milyon nəfər ədəmi, dünyayə bütün müsəlmanhayü umunə bə haraymun amarəund. Amma üşunə bə vəxtü incə amarən-nə-amarənşunə əncəq Xuda bastan.

Mən raftım bə taraf ən körpü, giraştım bə pusa ən pulemyot. Bəədə gülləha ə ara əngüştəmən bə kük ən təsbehə dənəhoyü bə fiçəmistən başlamış bu. Arslan Ağayış niştəbu bə yanmən bə pulemyotmən güllə pur bəsəxənbu, rangü virixtəbu, lakin bə xəndistənbu. Ə taraf ən rusa hərəkət hiss birən kimi, mənə pulemyotmən fasiləsiz şaqquldamış ə birənbu. Ə taraf ən pişə be hücum səxən şeypur zöründ. Bəcəsə bun taraf, bə pusa xunəha ən erməniha mung ən mars Budyonnu ama. Sərmənə tik bə səxeni bə zirə bə denişirəni bə zir ən körpü xışk birə, ə osüzi çatlamış birə arkərə dürüm. Rusayə əsgəroşun ə meydança bə giraştənbüründ, qəd əbirənbüründ bə zirə, bə nişan bəgüftənbüründ, atəş bakardənbüründ. Üşunə şundə gülləhoşun bə kürpi braftaranbu. Mən bin hücum bə yə qızğına atəşaz cuvab dörüm. Rusayə əsgəroşun bə kük ən oyuncaq bə xori baraftarabüründ. Lakin, bə sər kəllə bə kinar arkərə birə tuzayə bə sərşun aftara əsgəroyə tozohoyü əvəz bəsəxənbüründ. Üşunə sayşun bə həzarəyaz bu. Tənha mundə pulemyotə şaqqultiyü bə Gəncə körpüsü ambar zəif mung səxt.

Birdən Arslan Ağa bə kük ən balaca əyəl nalə za cır za. Ə birə cugöümən ürə bə tarafü dönüşürüm. Ü, bə sər ən kürpi rubəzir duraz birəbu mundəbu, ürə ə duhunü xun amarənbu. Mən təkrar pulemyotə düyməyürə şüştüm. Gülləha rusayə bə sər əsgəraşun bə kük ən vorlş baristənbu. Mung ən şeypur üşunə tazədən bə hücum tik səxt.

Papağmən bə arkərə afta: bəlkəyiş bə ü güllə varaftarabu, bəlkəyiş zərə var ürə ə sərmən bərdəbu.

Mən bə yə an pəncəgmənə, şeymənə yexəyürə vakardüm. Bə araeymən bən düşmənəz yalnız Arslan Ağayə meyiti poyistəbu. Deməli, insan tərsəgün boşüyiş becub vətən bə kük qəhrəman mudanü vuruşmış birən, mürdən.

Bə pişə taraf şeypurə mungu əsgərayə pusa nəər bə səxənbu. Pulemyotu susdurmuş səxtüm, mən bə dörün əraq, bə sər kürpi niştəbürüm, değış birənmənə guzət bə səxənbürüm. Üşunə amarund. Yöndəmsiz, gurunə ədemihə Arslan Ağayə meyitürə bə kük ən sipər bə pişə ən pulemyot naharund...

Üzüm mən incə, məscidə bə saya ən duvarü niştam, bə qəşuqaz şorba bəxardönüm. Məscidə bə həyəti daraftə cuga şahzadə Mansur poyistəbu, İlyas bəyiş¹ qəd birəbu bə bə öeritə bədenişirənbu. Yə

1 Bokuyə ə Binəqadi qəsəbəyü birə Zeynal Ağayə gədəyü, rotmistr İlyas bəy.

çən səhət bəədə mən yerayış gərək bə sər ən kürpi poyüm mövqe gürüm. Bastanbürüm ki, Azərbaycan Cümhuriyyətiyə yalnız yəçan ruz ömürü munde...

Mən ulu babamən İbrahim xan Şirvanşirə xalqa becub azadlığü can xiştənə bə dərə sahil şeypurə mungu tazədən tə bəzərəni xisirən bəxastönüm.

“Əli xan Şirvanşir səhət bə şeştə dəh panc dəqiqə kar səxə, Gəncə körpüsüyə bə sərü, bə pusa ən pulemyot, bə güftə mövqey xiştən həlak bu. Ürə meyitü ə sər xişkə arkərə giraştə kürpiyə ə sörü bə dörün arkərə aftarabu. Bədənürə həştə güllə dəlik-deşik səxəbu. Ə kisəyü xatirə dəftəri dirma. Əgər Xudə imkan tü, in dəftərə bə zənü bisən rasunim. Umun səbəh-səbəh əzunseri, rusayə qoşunhayü bə axirinci ra ə bə hücum girəştən in qələ pişə, ürə bə həyət ən mecit dəxəristim. Cümhuriyyətmünə ömürü bə kük Əli xan Şirvanşirə ömürü bə axir rasi”.

Mündəricat

Tat dilinə tərcümə olunmuş Qurban Səidin “Əli və Nino” əsərinə rəy..... 5

“Əli bə Ninoyaz” romanürə be tati dör dəərə birəyü rəy..... 7

I Fəsil	9
II Fəsil	18
III Fəsil	23
IV Fəsil	33
V Fəsil	40
VI Fəsil	47
VII Fəsil	54
VIII Fəsil	62
IX Fəsil	68
X Fəsil	74
XI Fəsil	81
XII Fəsil	87
XIII Fəsil	94
XIV Fəsil	101
XV Fəsil	111
XVI Fəsil	119
XVII Fəsil	128
XVIII Fəsil	137
XIX Fəsil	145
XX Fəsil	151
XXI Fəsil	160
XXII Fəsil	167
XXIII Fəsil	173
XXIV Fəsil	179
XXV Fəsil	192
XXVI Fəsil	199
XXVII Fəsil	208
XXVIII Fəsil	215
XXIX Fəsil	224
XXX Fəsil	232

«Mütərcim» NPM-də səhifələnmiş və çap olunmuşdur.

Çapa imzalanıb: 07.07.2023.
Format: 60x90 1/16. Qarnitur: Palatino.
Həcmi: 15 ç.v. Tiraj: 200. Sifariş № 116.

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b
Tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az